

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਛੋਟੇ ਪੋਤਰੇ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਜੀ, ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ਦੀਆਂ ਜੁਮੇਵਾਰੀਆਂ ਨਿਭਾਹੁਣ ਦੇ ਯੋਗ ਸਨ, ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਆਪ ਨੇ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ 'ਤੇ ਬਿਰਾਜਣ ਲਈ ਚੁਣਿਆ।

ਸੱਚ-ਖੰਡ ਵਾਪਸੀ— ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਚੇਤ ਸੁਦੀ ਪੰਚਮੀ (੬ ਚੇਤ) ਸੰਮਤ ੧੭੦੧, ਮੁਤਾਬਕ ੩ ਮਾਰਚ ਸੰਨ ੧੬੪੪ ਨੂੰ ਐਤਵਾਰ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਜੋਤੀ-ਜੋਤਿ ਸਮਾਏ।

ਆਪ ਦੇ ਦੇਹ ਤਿਆਗਣ 'ਤੇ ਆਪ ਦੇ ਚਰਨ-ਕੰਵਲਾਂ ਦੇ ਭੌਰੇ ਬਿਹਬਲ ਹੋ ਗਏ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਤਾਂ ਆਪ ਦੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਨਾਲ ਚਿਖਾ ਵਿੱਚ ਪੈਣਾ ਲੋਚਦੇ ਸਨ। ਦੋਹ ਜਣਿਆਂ—ਇਕ ਰਾਜਪੂਤ ਤੇ ਇਕ ਜੱਟ— ਨੇ ਤਾਂ ਚਿਖਾ ਉਪਰ ਛਾਲਾਂ ਮਾਰ ਵੀ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਉਹ ਚਿਖਾ 'ਤੇ ਧਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਦੇਹ ਉਦਾਲੇ ਪ੍ਰਕਰਮਾਂ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਅੰਤ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਨਾਲ ਚਿੰਬੜ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰ ਅੱਗ ਦੀ ਭੇਟ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਆਤਮਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿੱਚ ਉਡਾਰੀ ਲਾ ਗਈਆਂ। ਹੋਰ ਵੀ ਅਨੇਕਾਂ ਸਿੱਖ ਇਹੋ ਕੁਝ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਜੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕਿਆ ਅਤੇ ਧੀਰਜ ਦਿੱਤੀ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਦੇਹ ਦਾ ਸਸਕਾਰ ਕੀਰਤਪੁਰ ਵਿੱਚ ਸਤਲੁਜ ਦੇ ਕੰਢੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਉਸ ਥਾਂ ਦਾ ਨਾਂ 'ਪਤਾਲਪੁਰੀ' ਹੈ।

❖ ❖ ❖

ਸੈਂਚੀ ਸੱਤਵੀਂ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਜੀ

(ਸੰਮਤ ੧੬੮੬-੧੭੧੮, ਸੰਨ ੧੬੩੦-੧੬੬੧)

ਜਗਤ-ਫੇਰੀ ਦਾ ਸੰਖੇਪ

- ਜਨਮ— ਮਾਘ ਸੁਦੀ ੧੩ (੧੯ ਮਾਘ) ਸੰਮਤ ੧੬੮੬, ਛਨਿਛਰਵਾਰ ਮੁਤਾਬਕ ੧੬ ਜਨਵਰੀ, ਸੰਨ ੧੬੩੦।
- ਜਨਮ-ਅਸਥਾਨ—ਸ਼ੀਸ਼ ਮਹਿਲ, ਕੀਰਤਪੁਰ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ।
- ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ— ਪਿਤਾ: ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ, ਮਾਤਾ ਸ੍ਰੀ ਨਿਹਾਲ ਕੌਰ ਜੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਨੰਤੀ ਤੇ ਨੱਤੀ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ।
- ਗੁਰਿਆਈ— ਕੀਰਤਪੁਰ (ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ) ਚੇਤ ਸੁਦੀ ੧੦, (੧੧ ਚੇਤ) ਸੰਮਤ ੧੭੦੧, ਸ਼ੁੱਕਰਵਾਰ, ਮੁਤਾਬਕ ੮ ਮਾਰਚ, ਸੰਨ ੧੬੪੪।
- ਵਿਆਹ— ਅਨੂਪ ਸ਼ਹਿਰ (ਉਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼) ਨਿਵਾਸੀ ਸ੍ਰੀ ਦਇਆ ਰਾਮ ਦੀ ਸਪੁੱਤਰੀ, ਸ੍ਰੀ (ਮਾਤਾ) ਕਿਸ਼ਨ ਕੌਰ (ਸੁਲੱਖਣੀ) ਜੀ ਨਾਲ ਹਾੜ ਸੁਦੀ ੩, ਸੰਮਤ ੧੬੯੭ ਨੂੰ।
- ਸੰਤਾਨ— ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਰਾਇ ਸੰਮਤ ੧੭੦੩ ਵਿੱਚ ਤੇ ਸ੍ਰੀ (ਗੁਰੂ) ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਸੰਮਤ ੧੭੧੩ ਵਿੱਚ।
- ਸੱਚ-ਖੰਡ } ਕੱਤਕ ਵਦੀ ੯ (੫ ਕੱਤਕ) ਸੰਮਤ ੧੭੧੮,
ਵਾਪਸੀ } ਐਤਵਾਰ, ਮੁਤਾਬਕ ੬ ਅਕਤੂਬਰ ਸੰਨ ੧੬੬੧,
ਕੀਰਤਪੁਰ।

ਕਾਂਡ ੧

ਗੁਰਿਆਈ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦਾ ਸਮਾਂ

ਜਨਮ, ਬਾਲਪਨ, ਵਿਆਹ

ਜਨਮ—ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪੋਤਰੇ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਦੇ ਸਪੁੱਤਰ ਸਨ। ਆਪ ਦਾ ਜਨਮ ਮਾਘ ਸੁਦੀ ੧੩ ਸੰਮਤ ੧੬੮੬ ਨੂੰ ਮਾਤਾ ਨਿਹਾਲ ਕੌਰ* ਜੀ ਦੀ ਕੁੱਖੋਂ ਕੀਰਤਪੁਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ। ਉਸ ਦਿਨ ਸ਼ਨਿਚਰਵਾਰ ਸੀ, ਮਾਘ ਮਹੀਨੇ ਸੰਮਤ ੧੬੮੬ ਦੀ ੧੯ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸੰਨ ੧੬੩੦ ਦੇ ਮਹੀਨਾ ਜਨਵਰੀ ਦੀ ੧੬ ਤਰੀਕ ਸੀ।

ਪੜ੍ਹਾਈ ਸਿਖਲਾਈ— ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਸਿਖਲਾਈ ਮੀਰੀ ਪੀਰੀ ਦੇ ਮਾਲਕ ਛੇਵੇਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਵਿੱਚ ਹੋਈ। ਆਪ ਨੂੰ ਧਾਰਮਕ ਵਿੱਦਿਆ ਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚਾਰ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸ਼ਸਤਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਅਤੇ ਬੀਰਤਾ ਵਾਲੇ ਹੋਰ ਕਰਤਬ ਅਭਿਆਸ ਸਿਖਾਉਣ ਪਕਾਉਣ ਦਾ ਵੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਤੋਂ ਹੀ ਆਪ ਸੰਤ-ਸੁਭਾਅ, ਉੱਚੀ ਆਤਮਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਅਤੇ ਦਇਆ ਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਕੋਮਲ ਹਿਰਦੇ ਵਾਲੇ ਸਨ ਪਰ ਨਾਲ ਹੀ ਆਪ ਸਰੀਰ ਦੇ ਤਕੜੇ ਬਲਵਾਨ ਅਤੇ ਬੀਰਤਾ ਦੇ ਪੁੰਜ ਵੀ ਸਨ। ਆਪ ਫੌਲਾਦ ਵਾਂਗ ਸਖਤ ਅਤੇ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਰਮ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਸਨ।

ਹਿਰਦੇ ਦੀ ਕੋਮਲਤਾ— ਆਪ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਦੀ ਕੋਮਲਤਾ ਬਾਰੇ ਆਪ ਦੇ ਬਾਲਪਨ ਦੀ ਇਕ ਸਾਖੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ। ਉਂਹ ਇਸ

*ਮਾਤਾ ਸ੍ਰੀ ਨਿਹਾਲ ਕੌਰ ਜੀ ਨੂੰ ਮਾਤਾ ਅਨੰਤੀ ਜੀ ਤੇ ਮਾਤਾ ਨੱਤੀ ਜੀ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ।

ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ— ਇਕ ਦਿਨ ਆਪ ਕਰਤਾਰਪੁਰ (ਜਲੰਧਰ) ਦੇ ਬਾਗ ਵਿੱਚ ਟਹਿਲ ਰਹੇ ਸਨ। ਯਕਾ ਯਕ ਤੇਜ਼ ਹਵਾ ਝੁੱਲ ਪਈ। ਆਪ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਸਾਰਾ ਜਾਮਾ ਪਹਿਨਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਦੇ ਹਵਾ ਨਾਲ ਖਿੰਡਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਕੁਝ ਫੁੱਲ ਟੁੱਟ ਕੇ ਭੇਂ ਉਤੇ ਡਿੱਗ ਪਏ। ਪੱਤੀਆਂ ਘੱਟੇ ਵਿੱਚ ਖਿੱਲਰ ਗਈਆਂ। ਇਹ ਵੇਖ ਕੇ ਆਪ ਦੁਖੀ ਜਿਹੇ ਹੋ ਕੇ ਬੂਟਿਆਂ ਪਾਸ ਖੜੇ ਗਏ ਅਤੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, ਇਹ ਸੁੰਦਰ ਫੁੱਲ ਟਾਹਣੀਆਂ ਨਾਲ ਲੱਗੇ ਕਿਆ ਚੰਗੇ ਲੱਗਦੇ ਸਨ। ਮੇਰੇ ਜਾਮੇ ਨਾਲ ਇਹ ਟੁੱਟ ਕੇ ਘੱਟੇ ਮਿੱਟੀ ਵਿੱਚ ਜਾ ਪਏ ਨੇ। ਇਹ ਮਾੜਾ ਕੰਮ ਹੋਇਆ! ਫੁੱਲਾਂ ਬੂਟਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਅੰਤ ਨੂੰ ਜਾਨ ਹੈ। ਸੁੰਦਰਤਾ ਦਾ ਮਿੱਟੀ ਵਿੱਚ ਰੁਲਣਾ ਦੁਖਦਾਈ ਗੱਲ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਰਾਇ ਜੀ ਇਨ੍ਹੀਂ ਸੋਚੀਂ ਪਏ ਖੜੇ ਸਨ ਕਿ ਛੇਵੇਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਓਥੇ ਆ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕੋਮਲ-ਚਿਤ ਤੇ ਖੁਸ਼-ਦਿਲ ਪੋਤਰੇ ਪਾਸੋਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਹਿਮੇ ਜਿਹੇ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਪੁੱਛਿਆ। ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਰਾਇ ਜੀ ਨੇ ਜਾਮੇ ਨਾਲ ਅੜ ਕੇ ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਟੁੱਟ ਕੇ ਮਿੱਟੀ ਵਿੱਚ ਡਿੱਗ ਪੈਣ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਦੇ ਦੁੱਖ ਦੀ ਗੱਲ ਦੱਸੀ। ਅੱਗੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਬੋਲੇ :
'ਬੇਟਾ! ਜਦ ਅਜਿਹਾ ਜਾਮਾ ਪਾਈਏ ਜਿਹੜਾ ਖਿੰਡ ਕੇ ਦੂਰ ਤੀਕ ਪੁੱਜ ਸਕਦਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਕੋਮਲ ਵਸਤਾਂ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪੁਚਾ ਸਕਦਾ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਜਾਮੇ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।'

ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਰਾਹੀਂ ਮੀਰੀ ਪੀਰੀ ਦੇ ਮਾਲਕ, ਸੂਰਬੀਰਤਾ ਦੇ ਪੁੰਜ, ਜੁੱਧਾਂ ਤੇ ਜੇਤੂ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹੋਣਹਾਰ, ਸੂਰਬੀਰ, ਸੰਤ-ਸਿਪਾਹੀ ਪੋਤਰੇ ਨੂੰ ਇਹ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਤਾਕਤ ਦੀ ਸੋਚ-ਸਮਝ ਕੇ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਸੁਤੇ-ਸਿੱਧ ਜਾਂ ਵਿੱਸਰ-ਭੋਲੇ ਵੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਅਜਾਈਂ ਦੁੱਖ ਤਕਲੀਫ ਦੇਣੋਂ ਸੰਕੋਚ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜਿੰਨੀ ਤਾਕਤ ਵਧੇਰੇ ਹੋਵੇ ਓਨੀ ਹੀ ਵਧੇਰੇ ਜੁੰਮੇਵਾਰੀ

ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸੋਘੇ ਹੋ ਕੇ ਵਿਚਰਨਾ-ਵਰਤਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਦਾਦਾ-ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਇਹ ਉਪਦੇਸ਼ ਘੁੱਟ ਕੇ ਪੱਲੇ ਬੰਨ੍ਹਿਆ। ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਤਾਣ ਹੁੰਦਿਆਂ ਨਿਤਾਣੇ ਹੋ ਕੇ ਵਰਤ ਕੇ ਵਿਖਾਇਆ। ਆਪ ਕਿਸੇ ਦਾ ਦਿਲ ਦੁਖਾਉਣ ਨੂੰ ਪਾਪ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਦਾ ਹੇਠ ਲਿਖਿਆ ਸਲੋਕ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਉਚਾਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ:

ਸਭਨਾ ਮਨ ਮਾਣਿਕਾ^੧ ਠਾਹਣੁ^੨ ਮੂਲਿ ਮਚਾਂਗਵਾ^੩ ॥
ਜੇ ਤਉ ਪਿਰੀਆ^੪ ਦੀ ਸਿਕਾ^੫ ਹਿਆਉ^੬ ਨ ਠਾਹੇ ਕਹੀ ਦਾ ॥

ਇਸ ਸਲੋਕ ਦਾ ਅਰਥ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਭ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਮਾਣਕ (ਵਡ-ਮੁੱਲੇ ਹੀਰੇ) ਹਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਢਾਹੁਣਾ (ਦੁਖਾਉਣਾ) ਪਾਪ ਹੈ। ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਪ੍ਰੀਤਮ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੇ ਚਾਹਵਾਨ ਹੋ, ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਦਾ ਦਿਲ ਨਾ ਢਾਹੋ, ਦੁਖਾਓ।

ਇਸੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਆਪ ਫਾਰਸੀ ਦਾ ਇਕ ਬੰਦ ਵੀ ਪੜ੍ਹਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਰੱਬ ਇਹ ਗੱਲ ਆਖਦਾ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ— 'ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮੰਦਰ ਜਾਂ ਮਸੀਤ ਢਾਹੁਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦੇ ਸਕਦਾ ਹਾਂ, ਪਰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਦਿਲ ਤੋੜਨਾ ਅਜਿਹਾ ਕੰਮ ਹੈ, ਜੋ ਮੈਂ ਕਦੇ ਵੀ ਜਰਨ ਜਾਂ ਮਨਜ਼ੂਰ ਕਰਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ।'

ਇਸ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਿਆਂ ਆਪ ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸਨ :
'ਇਹ ਗੱਲ ਹੈ ਵੀ ਠੀਕ। ਢੱਠੇ ਹੋਏ ਮੰਦਰ ਤੇ ਮਸੀਤ ਦੀ ਤਾਂ ਮੁਰੰਮਤ ਜਾਂ ਮੁੜ ਉਸਾਰੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਢੱਠੇ ਟੁੱਟੇ ਹੋਏ ਦਿਲ ਨੂੰ ਮੁੜ ਸਾਬਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ।'

ਆਪ ਦੀ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਇਕ ਪਾਸੇ ਨਿਰਭੈ, ਸੂਰਬੀਰਤਾ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਤਰਸ, ਦਇਆ, ਪ੍ਰੇਮ ਤੇ ਕੋਮਲਤਾ ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਸੀ।

^੧ ਰਤਨ, ਲਾਲ। ^੨ ਢਾਹੁਣਾ, ਤੋੜਨਾ। ^੩ ਹੱਛਾ ਨਹੀਂ, ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ।
^੪ ਪਿਆਰਾ, ਪ੍ਰੀਤਮ। ^੫ ਚਾਹ, ਤੀਬਰ ਇੱਛਿਆ। ^੬ ਹਿਰਦਾ, ਦਿਲ।
^੭ ਢਾਹ, ਤੋੜ। ^੮ ਕਿਸੇ ਦਾ।

ਵਿਆਹ— ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ਅਨੂਪ ਸ਼ਹਿਰ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਬੁਲੰਦ-ਸ਼ਹਿਰ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼, ਨਿਵਾਸੀ ਸ੍ਰੀ ਦਇਆ ਰਾਮ ਦੀ ਸਪੁੱਤਰੀ, ਸ੍ਰੀ ਕਿਸ਼ਨ (ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ) ਕੌਰ ਜੀ ਨਾਲ ਹਾੜ ਸੁਦੀ ੩, ਸੰਮਤ ੧੬੬੭ ਨੂੰ ਹੋਇਆ। ਮਾਤਾ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਕੌਰ ਨੂੰ 'ਸੁਲੱਖਣੀ' ਜੀ ਲਿਖਿਆ ਵੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਮਾਤਾ ਕਿਸ਼ਨ ਕੌਰ ਦੀ ਕੁੱਖ ਤੋਂ ਦੋ ਪੁੱਤ ਪੈਦਾ ਹੋਏ— ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਰਾਇ ਸੰਮਤ ੧੭੦੩ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ (ਗੁਰੂ) ਹਰਿ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਸੰਮਤ ੧੭੧੩ ਵਿੱਚ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਸੰਬੰਧੀ ਇਕ ਗਲਤ ਗੱਲ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਉਹ ਇਹ ਕਿ ਆਪ ਨੇ ਉਪਰ ਦੱਸੀ ਥਿਤ ਜਾਂ ਤਰੀਕ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਦਇਆ ਰਾਮ ਦੀਆਂ ਸੱਤਾਂ ਧੀਆਂ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਾਇਆ। ਇਹ ਗੱਲ ਕਿਸੇ ਨੇ ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੇ ਇਕ ਖਰੜੇ ਵਿੱਚ ਘਸੋੜ ਛੱਡੀ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਵੀ ਅਜਿਹੇ ਪੱਤਰਿਆਂ ਉਪਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉਪਰ ਅੰਕ ਨੰਬਰ ਨਹੀਂ ਪਾਏ। ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੇ ਹੋਰ ਖਰੜਿਆਂ ਜਾਂ ਠਕਲਾਂ ਵਿੱਚ ਇਕੋ ਵਿਆਹ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਮਹਿਮਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਕੋ ਵਿਆਹ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਤੋਂ ਕਿਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਲਿਖਤ ਹੈ।

ਇਸ ਬਾਰੇ ਇਕ ਹੋਰ ਗੱਲ ਵੀ ਵਿਚਾਰਨ ਵਾਲੀ ਹੈ ਕਿ ਵਿਆਹ ਸਮੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਉਮਰ ਸਾਢੇ ਦਸਾਂ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਘਟ ਸੀ। ਜੇ ਉਸ ਦਿਨ ਇਕ ਆਦਮੀ ਦੀਆਂ ਸੱਤ ਧੀਆਂ ਨਾਲ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਹੋਈ ਮੰਨ ਲਈ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਇਹ ਵੀ ਮੰਨ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਕਿ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਲੜਕੀ ਜੇ ਆਪ ਤੋਂ ਛੋਟੀ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਆਪ ਦੇ ਹਾਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਵੇਗੀ, ਤਾਂ ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟੀ ਲੜਕੀ ਦੀ ਉਮਰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਵਧ ਤੋਂ ਵਧ ਮਸਾਂ ਸਵਾ ਜਾਂ ਡੇਢ ਸਾਲ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਕਿਹੜੇ ਮਾਪੇ ਹਨ— ਧੋਤੇ ਜਾਂ ਪੁਤੇਤੇ— ਜੋ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਆਹ ਕਰਨੇ ਮੰਨ ਲੈਣ ?

ਕਾਂਡ ੨

ਗੁਰਿਆਈ ਦਾ ਸਮਾਂ-੧

ਗੁਰ-ਗੱਦੀ— ਅੱਗੇ ਦੱਸ ਆਏ ਹਾਂ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਗਰੋਂ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ਦੀਆਂ ਜੁਮੇਵਾਰੀਆਂ ਸੰਭਾਲਣ ਲਈ ਆਪਣੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ—ਸ੍ਰੀ ਸੂਰਜ ਮੱਲ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਛੋਟੇ ਪੋਤਰੇ-ਧੀਰਮੱਲ ਨੂੰ ਇਕ ਪਾਸੇ ਛੱਡ ਕੇ, ਆਪਣੇ ਵੱਡੇ ਪੋਤਰੇ, ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਰਾਏ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਚੁਣਿਆ।

ਛੇਵੇਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਚੇਤ ਸੁਦੀ ੫ (੬ ਚੇਤ) ਸੰਮਤ ੧੭੦੧ (ਮੁਤਾਬਕ ੩ ਮਾਰਚ ਸੰਨ ੧੬੪੪) ਨੂੰ ਐਤਵਾਰ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਏ। ਉਸ ਤੋਂ ਪੰਜ ਦਿਨ ਮਗਰੋਂ ਚੇਤ ਸੁਦੀ ੧੦ (੧੧ ਚੇਤ) ਸੰਮਤ ੧੭੦੧ ਮੁਤਾਬਕ ੮ ਮਾਰਚ ਸੰਨ ੧੬੪੪ ਨੂੰ ਸ਼ੁੱਕਰਵਾਰ ਵਾਲੇ ਦਿਨ, ਗੁਰਿਆਈ ਦੀ ਰਸਮ ਅਦਾ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਦੇ ਸਪੁੱਤਰ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ) ਦੇ ਗ੍ਰੰਥੀ, ਭਾਈ ਭਾਨਾ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਨੂੰ ਗੁਰਿਆਈ ਦਾ ਤਿਲਕ ਲਗਾਇਆ। ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਨੇ ਆਪ ਅੱਗੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ।

ਨਿੱਤ ਨੇਮ— ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਨਾਮ, ਦਾਨ ਤੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਦੇ ਨਿੱਤ ਨੇਮ ਵਿੱਚ ਆਪ ਪੱਕੇ ਸਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਪੱਕੇ ਰਹਿਣ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਆਪ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਕਥਨ ਬੜੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਉਚਾਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੁਤਾਬਕ ਢਾਲਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਗੁਰਸਿੱਖ ਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕਰਦੇ ਸਨ—

ਪਿਛਲੇ ਰਾਤੀ ਜਾਗਣਾ ਨਾਮੁ ਦਾਨੁ ਇਸਨਾਨੁ ਦਿੜਾਏ ।
 ਮਿੱਠਾ ਬੋਲਣ ਨਿਵ ਚਲਣੁ ਹਥੁ ਦੇ ਕੈ ਭਲਾ ਮਨਾਏ ।
 ਥੋੜਾ ਸਵਣਾ ਖਾਵਣਾ ਥੋੜਾ ਬੋਲਣੁ ਗੁਰਮਤਿ^੧ ਪਾਏ ।
 ਘਾਲਿ^੨ ਖਾਇ ਸੁਕ੍ਰਿਤ^੩ ਕਰੇ ਵੱਡਾ ਹੋਇ ਨ ਆਪੁ ਗਣਾਏ ।
 ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਮਿਲਿ ਗਾਵਦੇ ਰਾਤਿ ਦਿਹੈ ਨਿਤ ਚਲਿ ਚਲਿ ਜਾਏ ।
^੪ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਪਰਚਾ ਕਰੈ ਸਤਿਗੁਰ ਪਰਚੈ ਮਨ ਪਰਚਾਏ ।
 ਆਸਾ ਵਿਚਿ ਨਿਰਾਸੁ ਵਲਾਏ^੫ ॥੧੫॥ (ਵਾਰ ੨੮)

ਲੰਗਰ— ਗਰੀਬਾਂ ਤੇ ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸੰਭਾਲ ਵੱਲ ਆਪ ਨੇ ਖਾਸ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ । ਜੋ ਵੀ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਆਉਂਦੇ, ਆਪ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਪੁੱਛਦੇ, 'ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੀ ਘਰੀਂ ਲੰਗਰ ਚਲਾਉਂਦੇ ਤੇ ਵੰਡ ਕੇ ਛਕਿਆ ਕਰਦੇ ਹੋ?' ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪ ਸਭ ਤਾਈਂ ਇਹ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰ ਦੇਂਦੇ ਕਿ ਲੰਗਰ ਚਲਾਉਣੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਰਹਿਣੀ ਦਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਅੰਗ ਹੈ । ਜਿਹੜੇ ਸਿੱਖ ਆਪੋ-ਆਪਣੀ ਪਿੰਡੀਂ ਲੰਗਰ ਚਲਾਉਂਦੇ ਸਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ: 'ਤੁਸੀਂ ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇਮਾਂ ਅਸੂਲਾਂ ਹੇਠਾਂ ਲੰਗਰ ਤੋਰਦੇ ਹੋ? ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਸਭ ਨੂੰ ਘਰਦਿਆਂ ਵਾਂਗ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਛਕਾਉਂਦੇ ਹੋ?' ਇਕ ਨੇ ਕਿਹਾ: 'ਜੇ ਲੰਗਰ ਵਰਤਣ ਵੇਲੇ ਕੋਈ ਮੁਸਾਫਿਰ ਜਾਂ ਗੁਰਸਿੱਖ ਆ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਛਕਾਉਂਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਫੇਰ ਆਪ ਛਕਦਾ ਹਾਂ।' ਦੂਜੇ ਨੇ ਕਿਹਾ: 'ਜਦ ਕੋਈ ਮੁਸਾਫਰ, ਸਾਧ ਸੰਤ ਜਾਂ ਗੁਰਸਿੱਖ ਮੇਰੇ ਘਰ ਆਵੇ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦੇ ਪਕਾ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਛਕਾਉਂਦਾ ਹਾਂ।' ਤੀਜੇ ਨੇ ਕਿਹਾ: 'ਜਦ ਕੋਈ ਮੇਰੇ ਘਰ ਆਵੇ, ਮੈਂ

੧ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ । ੨ ਕਮਾਈ ਕਰ ਕੇ । ੩ ਚੰਗੇ ਕੰਮ, ਨੇਕੀ ਦੇ ਕੰਮ । ੪ ਮਨ ਦੀ ਬਿਰਤੀ ਨਾਲ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰੇ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਬਖਸ਼ੇ ਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਮਨ ਨੂੰ ਜੋੜੇ । ੫ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰੇ ।

ਪਹਿਲਾਂ ਉਸ ਦੇ ਚਰਨ ਧੋਂਦਾ ਹਾਂ, ਫੇਰ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਛਕਾਉਂਦਾ ਹਾਂ ਤੇ ਫੇਰ ਮੁੱਠੀ ਚਾਪੀ ਕਰਦਾ ਹਾਂ।' ਚੌਥੇ ਨੇ ਕਿਹਾ: 'ਜੀ, ਮੈਂ ਘਰ ਆਇਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਛਕਾਉਂਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਜਾਣ ਲੱਗਿਆਂ ਦੇ ਜੋੜੇ ਝਾੜ ਕੇ ਥਾਂ ਸਿਰ ਰੱਖਦਾ ਹਾਂ।'

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ: 'ਇਹ ਗੱਲ ਛੱਡੋ । ਇਹ ਦੱਸੋ ਕਿ ਜਦ ਲੰਗਰ ਵਰਤ ਚੁੱਕੇ ਤੇ ਕੋਈ ਭੁੱਖਾ ਰਾਹੀ (ਜਾਂ ਮੁਸਾਫਰ) ਜਾਂ ਸਿੱਖ ਆ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਕਰਦੇ ਹੋ?' ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਉਤਰ ਦਿੱਤਾ, 'ਮਿਥੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਜਾਂ ਲੰਗਰ ਵਰਤ ਚੁੱਕਣ ਪਿੱਛੋਂ ਜੇ ਕੋਈ ਆ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਲੰਗਰ ਨਹੀਂ ਛਕਾਇਆ ਜਾਂਦਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਈ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਜ਼ਰੂਰ ਮੁੜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।'

ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ: 'ਭਾਵੇਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵੇਲੇ ਕੋਈ ਲੋੜਵੰਦ ਤੁਹਾਡੇ ਦਰ 'ਤੇ ਜਾਂ ਲੰਗਰ ਵਿੱਚ ਆਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਜ਼ਰੂਰ ਛਕਾਓ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਿਰਾਸ਼ ਨਾ ਕਰੋ । ਜਿਹੜੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਨਗੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਅਤੇ ਲੋਕ-ਪਰਲੋਕ ਦੇ ਸੁਖ ਮਿਲਣਗੇ ।

ਇਹ ਮਰਯਾਦਾ ਗੁਰੂ ਕੇ ਲੰਗਰ ਲਈ ਵੀ ਸੀ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਆਪੋ-ਆਪਣੀ ਥਾਵੀਂ ਚਲਾਏ ਲੰਗਰਾਂ ਲਈ ਵੀ । ਆਪ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸੀ ਕਿ ਹਰੇਕ ਸਿੱਖ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੇਗ ਚਲਾਵੇ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਵੀ ਕੋਈ ਲੋੜਵੰਦ ਆ ਜਾਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਅੰਨ-ਪਾਣੀ ਛਕਾਵੇ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਯੋਗ ਟਹਿਲ-ਸੇਵਾ ਕਰੇ ।

ਫੌਜ— ਜੋਤੀ-ਜੋਤਿ ਸਮਾਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ, ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਆਗਿਆ ਕਰ ਗਏ ਸਨ ਕਿ ਜੰਗ ਤਾਂ ਨਾ ਕਰਨੇ, ਅਮਨ ਸਹਿਤ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੇ ਜਨਤਾ ਦਾ ਉਧਾਰ ਕਰਨਾ, ਪਰ ਆਪਣੇ ਪਾਸ ੨੨੦੦ ਸਵਾਰ ਸਦਾ ਤਿਆਰ-ਬਰ-ਤਿਆਰ ਰੱਖਣੇ । ਆਪ ਨੇ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਕੀਤਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੂਰਬੀਰ ਸਵਾਰਾਂ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘੋੜਿਆਂ ਦੀ ਖੁਰਾਕ-ਸੰਭਾਲ

ਤੇ ਕਸਰਤ ਅਭਿਆਸ ਦਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਖਾਸ ਖਿਆਲ ਰੱਖਦੇ ਸਨ। ਕੀਰਤਪੁਰ ਵਿੱਚ ਇਕ ਗੁਰ-ਅਸਥਾਨ ਚੁੱਬੱਚਾ ਸਾਹਿਬ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਯਾਦਗਾਰ ਹੈ। ਏਥੇ ਵੱਡੇ ਸਾਰੇ ਚੁੱਬੱਚੇ ਵਿੱਚ ਘੋੜਿਆਂ ਲਈ ਦਾਣਾ ਭਿਉਂ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਈ ਵਾਰੀ ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਵਰਤਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਅਨੌਖੇ ਸ਼ਿਕਾਰੀ— ਮੀਰੀ ਪੀਰੀ ਦੇ ਮਾਲਕ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਵਾਂਗੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਏ ਸਾਹਿਬ ਵੀ ਸ਼ਿਕਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਅਤੇ ਤਕੜੇ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਸਨ, ਪਰ ਨਾਲ ਹੀ ਆਪ ਸ਼ਿਕਾਰ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਜਿਉਂਦੇ ਫੜਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਜਿਹੜੇ ਜਾਨਵਰ ਫੜੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬਾਗ ਵਿੱਚ ਲਿਆ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਾਲਨਾ ਕਰਦੇ ਕਰਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਆਪ ਦਾ ਬਾਗ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਚਿੜੀਆ-ਘਰ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ।

ਦਵਾਈਖਾਨਾ— ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਰੋਗੀ ਤੇ ਦੁਖੀ ਦਿਲਾਂ ਨੂੰ ਨਾਮ ਦਾਨ ਦੇ ਕੇ ਅਰੋਗ ਤੇ ਸੁਖੀ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਦੀਆਂ ਔਗੁਣ ਕੱਢ ਕੇ, ਪਾਪ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਦੀਆਂ ਰੁਚੀਆਂ ਨੂੰ ਉਚੇ-ਸੁਚੇ ਜੀਵਨ ਵੱਲ ਪ੍ਰੇਰ ਕੇ ਅਤੇ ਢਹਿੰਦੀਆਂ ਕਲਾਂ ਵਾਲੇ ਰਾਹੋਂ ਹਟਾ ਕੇ ਚੜ੍ਹਦੀਆਂ ਕਲਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰਨ ਦੀ ਜਾਚ ਦੱਸ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਰੋਏ ਤੇ ਬਲਵਾਨ ਬਣਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਨਾਲ ਹੀ ਆਪ ਇਨਸਾਨਾਂ ਦੇ ਰੋਗੀ ਤਨਾਂ ਦੇ ਰੋਗ ਮਿਟਾਉਣ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਰੋਏ ਤੇ ਸੁਖੀ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਵੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਆਪ ਨੇ ਬੜਾ ਵੱਡਾ ਦਵਾਈਖਾਨਾ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਵਿੱਚ ਬੜੀਆਂ ਕੀਮਤੀ ਤੇ ਦੁਰਲੱਭ ਦਵਾਈਆਂ ਮੰਗਵਾ ਕੇ ਰੱਖੀਆਂ। ਕੋਈ ਰੋਗੀ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਵੀ ਆ ਜਾਂਦਾ, ਉਸ ਨੂੰ ਮੁਫਤ ਦਵਾਈ ਤੇ ਖੁਰਾਕ ਮਿਲਦੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਟਹਿਲ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ।

ਆਪ ਦਾ ਦਵਾਈਖਾਨਾ ਇੰਨਾਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਏਥੋਂ

ਦਵਾਈਆਂ ਲੈਣ ਵਾਸਤੇ ਦੂਰੋਂ-ਦੂਰੋਂ ਲੋਕ ਆਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਕ ਵੇਰ ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਪੁੱਤ, ਦਾਰਾ ਸ਼ਿਕੋਹ, ਸਖਤ ਬੀਮਾਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਹਕੀਮਾਂ ਨੇ ਖਾਸ ਕਿਸਮ ਦੇ ਵਜ਼ਨ ਦੀ ਹਰੜ ਤੇ ਲੌਂਗ ਦਵਾਈ ਲਈ ਤਜਵੀਜ਼ ਕੀਤੇ। ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਨੇ ਸਭ ਥਾਵਾਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਇਹ ਸ਼ੈਆਂ ਕਿਤਿਓਂ ਨਾ ਮਿਲੀਆਂ। ਅਖੀਰ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਵਾਈਖਾਨੇ ਦੀ ਦੱਸ ਪਈ। ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਉਹ ਝਕਿਆ ਕਿ ਮੇਰਾ ਤਾਂ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਨਾਲ ਵੈਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਮੈਂ ਕਿਹੜੇ ਮੂੰਹ ਨਾਲ ਸਵਾਲ ਕਰਾਂ ਤੇ ਉਹ ਇਹ ਸ਼ੈਆਂ ਮੈਨੂੰ ਦੇਣ ਵੀ ਕਿਥੇ ਲੱਗੇ ਹਨ? ਪਰ ਅੰਤ ਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ਚਿੱਠੀ ਦੇ ਕੇ ਇਕ ਆਦਮੀ ਭੇਜ ਹੀ ਦਿੱਤਾ।

ਬੁਰੇ ਤੇ ਵੈਰੀ ਦਾ ਵੀ ਭਲਾ ਕਰਨਾ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦੀ ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਹੀ ਰੀਤੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਮੂਜਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਜੀ ਨੇ ਲੋੜੀਂਦੀ ਹਰੜ ਤੇ ਲੌਂਗਾਂ ਦੇ ਦੇਣ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਕ ਜਗਮੇਤੀ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਪੀਹ ਕੇ ਨਾਲ ਹੀ ਦੇ ਦੇਣਾ, ਦਵਾਈ ਵਧੇਰੇ ਗੁਣ ਕਰੇਗੀ। ਦਾਰਾ ਸ਼ਿਕੋਹ ਰਾਜ਼ੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਕੀਰਤਪੁਰ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕੀਤਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਸੁਣ ਕੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਰਹਿਣੀ ਬਹਿਣੀ ਵੇਖ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਉਪਰ ਬੜਾ ਅਸਰ ਹੋਇਆ।

ਦਾਰਾ ਸ਼ਿਕੋਹ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ— ਅੱਗੇ ਦੱਸ ਆਏ ਹਾਂ ਕਿ ਛੇਵੇਂ ਸਤਿਗੁਰ ਦੀ ਆਗਿਆ ਮੂਜਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਜੀ ਨੇ ੨੨੦੦ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਤੇ ਤਿਆਰ-ਬਰ-ਤਿਆਰ ਸਵਾਰ ਰੱਖੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਤਾਂ ਜੁ ਅਚਨਚੇਤ ਲੋੜ ਪੈਣ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕੇ ਪਰ ਉਂਜ ਆਪ ਅਮਨ ਦੇ ਚਾਹਵਾਨ ਸਨ ਅਤੇ ਅਮਨ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਕੇ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੇ ਜਗਤ ਦਾ ਉਧਾਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਜਦ ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਪੁੱਤ ਵਿਚਕਾਰ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਤਖ਼ਤ ਬਾਰੇ ਲੜਾਈ ਛਿੜੀ, ਤਾਂ ਇਕ ਸਮੇਂ ਅਤੀ

ਭੀੜ ਵਿੱਚ ਪਏ ਲੋੜਵੰਦ ਤੇ ਭਲੇ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਖਾਤਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਫੌਜ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਲਿਆਉਣੀ ਪਈ, ਆਪ ਨੇ ਅਜਿਹਾ ਢੰਗ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸੱਪ ਵੀ ਮਰ ਜਾਵੇ ਤੇ ਸੋਟਾ ਵੀ ਬਚ ਰਹੇ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੋ ਜਾਵੇ; ਲੋੜਵੰਦ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਵੀ ਪੂਰਾ ਹੋ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਲਹੂ ਡੋਲ੍ਹਣਾ ਵੀ ਨਾ ਪਵੇ। ਗੱਲ ਇਉਂ ਹੋਈ : ਦਾਰਾ ਸ਼ਿਕੋਹ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਤੋਂ ਹਾਰ ਖਾ ਕੇ ਲਾਹੌਰ ਵੱਲ ਨੂੰ ਭੱਜਾ। ਉਸ ਨੂੰ ਫੜਨ ਲਈ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਮਗਰ ਫੌਜ ਲਾਈ। ਜਾਨ ਦੀ ਖਾਤਰ ਨੱਠੇ ਜਾਂਦੇ ਦਾਰਾ ਸ਼ਿਕੋਹ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਜੀ ਇਸ ਵੇਲੇ ਗੋਂਦਵਾਲ ਹਨ। ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਹਾਲਤ ਦੱਸੀ ਅਤੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਜੇ ਮੇਰੇ ਮਗਰ ਲੱਗੀ ਤੇ ਮਾਰੇ-ਮਾਰ ਕਰਦੀ ਆ ਰਹੀ ਫੌਜ ਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਇਕ ਦਿਨ ਦਰਿਆ ਪਾਰ ਕਰਨੋਂ ਰੋਕ ਛੱਡੋ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਲਾਹੌਰ ਪਹੁੰਚ ਜਾਵਾਂ ਅਤੇ ਮੇਰੀ ਜਾਨ ਬਚ ਜਾਵੇ। ਸ਼ਰਨ ਆਏ ਦੁਖੀ ਲੋੜਵੰਦ ਦੀ ਬਾਂਹ ਫੜਨੀ ਤਾਂ ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਹੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਘਰ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਨੇਮ (ਅਸੂਲ) ਰਿਹਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਜੀ ਨੇ ਦਾਰਾ ਸ਼ਿਕੋਹ ਨੂੰ ਧੀਰਜ ਦਿੱਤੀ, ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਪਾਣੀ ਛਕਾਇਆ ਅਤੇ ਵਿਦਾ ਕੀਤਾ। ਫੇਰ ਆਪ ਆਪਣੇ ੨੨੦੦ ਸਵਾਰ ਲੈ ਕੇ ਬਿਆਸ ਦੇ ਕੰਢੇ 'ਤੇ ਜਾ ਖੜੋਤੇ ਅਤੇ ਸਭ ਬੇੜੀਆਂ ਆਪਣੇ ਕਾਬੂ ਕਰ ਲਈਆਂ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬੀ ਫੌਜ ਨੂੰ ਇਕ ਦਿਨ ਦਰਿਆ ਪਾਰ ਕਰਨੋਂ ਰੋਕ ਛੱਡਿਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾਰਾ ਸ਼ਿਕੋਹ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਬਚਨ ਵੀ ਪੂਰਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਅਮਨ ਵੀ ਭੰਗ ਨਾ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਲਹੂ ਵੀ ਨਾ ਡੁਲ੍ਹਿਆ।

❖ ❖ ❖

ਕਾਂਡ ੩

ਗੁਰਿਆਈ ਦਾ ਸਮਾਂ-੨

ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਤੇ ਰਾਮਰਾਇ— ਭਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਮੁਕਾ ਕੇ ਅਤੇ ਪਿਤਾ ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਨੂੰ ਕੈਦ ਕਰ ਕੇ, ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦਿੱਲੀ ਦਾ ਤਖ਼ਤ ਮੱਲ ਬੈਠਾ। ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ ਕਿ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਦਾਰਾ ਸ਼ਿਕੋਹ ਦੇ ਮਿੱਤਰ ਸਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਨਾਲੇ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਕੱਟੜ ਸ਼ਰੋਣੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸੀ, ਉਹ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਖਿਆਲ ਆਇਆ ਕਿ ਜੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣਾ ਸਕਾਂ, ਤਾਂ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਹਿੰਦੂ ਤੇ ਸਿੱਖ ਇਸਲਾਮ ਕਬੂਲ ਕਰ ਲੈਣਗੇ।

ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਤਖ਼ਤ 'ਤੇ ਬਹਿਣ ਮਗਰੋਂ ਛੇਤੀ ਹੀ ਉਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਸੱਦ ਭੇਜਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਚਿੱਠੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖ ਕੇ ਇਹ ਭੇਜਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨੇ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਤਾਂ ਜਾਣੋਂ ਉੱਕੀ ਹੀ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ : ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਹੁੰ ਖਾਧੀ ਹੋਈ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਮੱਥੇ ਨਹੀਂ ਲੱਗਣਾ। ਫੇਰ ਮੁਖੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਸਲਾਹ-ਮਸ਼ਵਰਾ ਕਰਨ ਪਿੱਛੋਂ ਆਪ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵੱਡੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਰਾਇ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ। ਉਸ ਨੂੰ ਆਪ ਨੇ ਪੱਕੀ ਕੀਤੀ ਸੀ ਕਿ ਉਥੇ ਜੇ ਗੱਲ ਪੁੱਛੀ ਜਾਵੇ ਨਿਰਭੈ ਹੋ ਕੇ ਸੱਚ-ਸੱਚ ਕਹਿਣੀ, ਰੋਹਬ ਹੇਠ ਆ ਕੇ ਝੂਠੀ ਬਣਾਉਣ ਨਾ ਕਰਨੀ, ਕਰਾਮਾਤ ਨਾ ਵਿਖਾਉਣੀ, ਕੋਈ ਗੱਲ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਆਸ਼ੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇ ਉਲਟ ਨਾ ਕਹਿਣੀ। ਨਾਲ ਹੀ ਆਪ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਯਕੀਨ ਦਿਵਾਇਆ ਕਿ ਜਦ ਤੀਕ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਦੇ ਆਸ਼ੇ ਅਨੁਸਾਰ ਗੱਲ ਕਰੋਗੇ ਸਭ ਠੀਕ

ਹੋਵੇਗਾ ।

ਜਦ ਰਾਮਰਾਇ ਦਿੱਲੀ ਪੁੱਜਾ, ਤਾਂ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਉਸ ਦਾ ਚੰਗਾ ਆਦਰ ਕੀਤਾ । ਉਸ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਪਿਤਾ ਨੇ ਮੇਰੇ ਵੈਰੀ ਦਾਰਾ ਸ਼ਿਕੋਹ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਿਉਂ ਕੀਤੀ ? ਰਾਮਰਾਇ ਨੇ ਉਤਰ ਦਿੱਤਾ : 'ਬਾਦਸ਼ਾਹ ! ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਦੀ ਮੁੱਢੋਂ ਹੀ ਇਹ ਰੀਤ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਵੀ ਸ਼ਰਨ ਆਵੇ ਉਸ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ । ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦਾ ਦਰ ਸਭ ਲਈ ਖੁਲ੍ਹਾ ਹੈ । ਜਦ ਬਿਪਤਾ ਵਿੱਚ ਫਸਿਆ ਤੁਹਾਡਾ ਵੱਡਾ ਭਰਾ ਦਾਰਾ ਸ਼ਿਕੋਹ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਰਨੀ ਜਾ ਪਿਆ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਲੋੜਵੰਦ ਦੁਖੀਆ ਇਨਸਾਨ ਜਾਣ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਗਈ, ਆਪ ਨਾਲ ਵੈਰ-ਭਾਵ ਧਾਰ ਕੇ ਨਹੀਂ, ਓਥੇ ਤਾਂ ਨਾ ਕੋਈ ਵੈਰੀ ਹੈ ਨਾ ਬਿਗਾਨਾ ।

ਇਸ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਬਾਰੇ ਕਈ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਤਰ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਰਾਇ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਦੇ ਆਸ਼ੇ ਮੂਜਬ ਦਿੱਤਾ । ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾ ਹੁੰਦੀ ਗਈ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵੀ ਗੱਲ ਇਤਰਾਜ਼ ਯੋਗ ਨਾ ਲੱਭੀ । ਇਕ ਦਿਨ ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ : ਤੁਹਾਡੇ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਇਹ ਕਿਉਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ—

ਮਿਟੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕੀ ਪੇੜੈ ਪਈ ਕੁਮਿਆਰ ॥

ਘੜਿ ਭਾਂਡੇ ਇਟਾ ਕੀਆ ਜਲਦੀ ਕਰੇ ਪੁਕਾਰ ॥

ਇਸ ਦੇ ਕੀ ਅਰਥ ਹਨ ? ਕੀ ਇਹ ਪ੍ਰਗਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਾਡੇ ਦੀਨ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਨਹੀਂ ?

ਰਾਮਰਾਇ ਰੋਹਬ ਵਿੱਚ ਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਦੇ ਆਸ਼ੇ ਤੋਂ ਥਿੜਕ ਗਿਆ । ਉਸ ਨੂੰ ਖਿਆਲ ਆਇਆ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ । ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਉਤਰ ਦਿੱਤਾ:

'ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸਲਾਮਤ ! ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਗਲਤ ਦੱਸਿਆ ਹੈ । ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ 'ਮਿਟੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕੀ' ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ 'ਮਿਟੀ ਬੇਈਮਾਨ ਕੀ' ਲਿਖਿਆ ਹੈ । ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਗਿਆ । ਹੋਰ ਵੀ ਗੱਲ-ਬਾਤ ਹੋਈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਰਾਇ ਨੇ ਬੜੀ ਚਤੁਰਤਾ ਵਿਖਾਈ । ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਰਾਮਰਾਇ ਨੂੰ ਦੂਨ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਜ਼ਰੀਰ ਵਜੋਂ ਦਿੱਤਾ ਪਰ ਜਦ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਜੀ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਰਾਮਰਾਇ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਖਾਤਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਤੁਕ ਭੰਨੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਦੇ ਆਸ਼ੇ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਗੱਲਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ, ਤਾਂ ਆਪ ਨੂੰ ਬੜਾ ਦੁੱਖ ਹੋਇਆ । ਆਪ ਨੇ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਕਿ ਉਹ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ਦੇ ਲਾਇਕ ਨਹੀਂ, ਆਪ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਆਗਿਆ ਕੀਤੀ ਕਿ ਰਾਮਰਾਇ ਸਾਡੇ ਮੱਥੇ ਨਾ ਲੱਗੇ ।

ਰਾਮਰਾਇ ਛਿੱਥਾ ਹੋ ਕੇ ਲਾਹੌਰ ਪਹੁੰਚਿਆ । ਓਥੇ ਉਸ ਨੇ ਹਾਕਮਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਯਤਨ ਅਰੰਭੇ । ਉਸ ਨੇ ਧੀਰਮਲ ਨੂੰ ਵੀ ਖਤ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਆਖੋ ਕਿ ਗੱਦੀ ਮੇਰੇ ਨਿੱਕੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਨਾ ਦੇਣ, ਉਹ ਮੇਰਾ ਹੱਕ ਹੈ, ਮੈਨੂੰ ਦੇਣ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਨਤੀਜੇ ਬੁਰੇ ਨਿਕਲਣਗੇ ।

ਰਾਮਰਾਇ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਵਤੀਰੇ ਅਤੇ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਦੇ ਕਾਰਨ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਰਾਮ-ਰਾਈਆਂ ਨਾਲ ਰੋਟੀ-ਬੇਟੀ ਦੀ ਸਾਂਝ ਕਰਨ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਹੈ ।

ਸਿੱਖੀ ਪ੍ਰਚਾਰ— ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣਾ ਬਹੁਤਾ ਸਮਾਂ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ 'ਤੇ ਲਾਇਆ । ਆਪ ਨਾ ਕੇਵਲ ਆਪਣੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਈਆਂ ਦੂਰ-ਦੂਰ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਹੀ ਜਾਂਚ ਦਸਦੇ, ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਤੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦੇ, ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਸ਼ਕੇ ਨਵਿਰਤ ਕਰ ਕੇ

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਜੋਤ ਜਗਾਉਂਦੇ, ਸਗੋਂ ਆਪ ਨੇ ਦੁਆਬੇ, ਮਾਲਵੇ ਤੇ ਮਾਝੇ ਦੇ ਚੱਕਰ ਵੀ ਲਾਏ : ਅਤੇ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਨਾਮ-ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੇ ਖੁਲ੍ਹੇ ਗੱਢੇ ਵਰਤਾਏ । ਆਪ ਦੀ ਗੁਰਿਆਈ ਸਮੇਂ ਸਿੱਖੀ ਬਹੁਤ ਦੂਰ-ਦੂਰ ਤੀਕ ਫੈਲੀ !

ਇਸ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਪੱਕਾ ਤੇ ਜਥੇਬੰਦ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵੀ ਕੀਤਾ । ਆਪ ਦੇ ਪਿਤਾ, ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਨੇ ਬਾਬਾ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਜੀ ਦੇ ਚੇਲੇ ਬਣਨ ਮਗਰੋਂ ਸਿੱਖੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਚਾਰ ਟਿਕਾਣੇ ਜਾਂ ਕੇਂਦਰ ਥਾਪੇ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਦਾਸੀਆਂ ਦੇ ਚਾਰ ਧੂਏਂ ਜਾਂ ਧੂਣੀਆਂ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ । ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਮਨੋਰਥ ਲਈ ਤਿੰਨ ਟਿਕਾਣੇ ਜਾਂ ਕੇਂਦਰ ਹੋਰ ਥਾਪੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ਸ਼ਾਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਧੂਇਆਂ ਜਾਂ ਧੂਣੀਆਂ ਵਾਂਗੂੰ ਹਰੇਕ ਬਖਸ਼ਸ਼ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਉਦਾਸੀ ਸਿੱਖ ਦੇ ਸਪੁਰਦ ਸੀ । ਉਹ ਬਖਸ਼ਸ਼ਾਂ ਇਹ ਸਨ :

੧) ਸੁਥਰੇਸ਼ਾਹੀ— ਇਹ ਸੁਥਰੇ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਸਪੁਰਦ ਸੀ । ਬਾਰਾਮੂਲੇ ਦੇ ਪਾਸ ਦੇ ਪਿੰਡ ਬਰਾਮਪੁਰ ਦੇ ਇਕ ਖੱਤਰੀ ਦੇ ਘਰ ਸੰਮਤ ੧੬੭੨ ਵਿੱਚ ਇਕ ਬਾਲਕ ਦੰਦਾਂ ਸਮੇਤ ਜੰਮਿਆ । ਮਾਪਿਆਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਵਿਘਨਕਾਰੀ ਸਮਝ ਕੇ ਰੂੜੀ ਉਤੇ ਸੁਟ ਦਿੱਤਾ । ਉਥੇ ਪਿਆ ਇਹ ਬਾਲਕ ਕਸ਼ਮੀਰੋਂ ਵਾਪਸ ਆ ਰਹੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਨਜ਼ਰੇ ਪਿਆ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਦਇਆ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਚੁਕਵਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਬੜੇ ਜਤਨ ਨਾਲ ਪਾਲਿਆ । ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਆਪ ਜੀ ਨੇ 'ਸੁਥਰਾ' ਰੱਖਿਆ । ਇਹ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦਾ ਬੜਾ ਪ੍ਰੇਮੀ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਇਹ ਬੜਾ ਹਸਮੁੱਖ ਸੀ । ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ਸ਼ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਕੰਮ 'ਤੇ ਲਾਇਆ । ਇਸ ਦੇ ਚੇਲਿਆਂ ਨੇ ਦੂਰ-ਦੂਰ ਫਿਰ ਕੇ ਸਿੱਖੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਹਰ ਦਮ 'ਨਾਨਕ ਸ਼ਾਹ,

ਧਰਮ ਦਾ ਬੇੜਾ ਬੰਨੇ ਲਾ' ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ।

੨) ਭਗਤ ਭਗਵਾਨੀਏ— ਸ੍ਰੀ ਭਗਤ ਭਗਵਾਨ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਨਾਂ ਭਗਵਾਨ-ਗਿਰ ਸੀ । ਉਹ ਪੂਰਬ ਤੇ ਬਿਹਾਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸੰਨਿਆਸੀ ਮਹਾਤਮਾ ਸਨ । ਆਪ ੩੬੦ ਸਾਧੂਆਂ ਦੀ ਮੰਡਲੀ ਲੈ ਕੇ ਪੰਜਾਬ ਆਏ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਕੀਰਤਪੁਰ ਪਹੁੰਚੇ । ਫੇਰ ਆਪ ਬਾਬਾ ਲਖਮੀ ਦਾਸ ਦੇ ਪੋਤਰੇ (ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਦੇ ਪੜੋਤਰੇ) ਸ੍ਰੀ ਮਿਹਰ ਚੰਦ ਨੂੰ ਡੇਹਰਾ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਜਾ ਮਿਲੇ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਦਾਸੀ ਮੱਤ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਕੰਮ ਅਰੰਭਿਆ ਪਰ ਨਾ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਮਿਲੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਬਹੁਤਾ ਅਸਰ ਹੋਇਆ । ਬਾਬਾ ਮਿਹਰ ਚੰਦ ਦਾ ਬਚਨ ਮੰਨ ਕੇ ਉਹ ਮੁੜ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ ਅਤੇ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਦਾਤ ਮੰਗੀ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ਸ਼ ਕੀਤੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਭਗਤੀ ਵੇਖ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ਭਗਤ ਭਗਵਾਨ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸਿੱਖੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਬ ਤੇ ਬਿਹਾਰ ਵੱਲ ਭੇਜਿਆ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬੜੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਸਿੱਖੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸਿੱਖੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ੩੭੦ ਕੇਂਦਰ ਆਪਣੇ ਚੇਲੇ ਉਦਾਸੀ ਸਾਧੂਆਂ ਦੇ ਮਾਤਹਿਤ ਕਾਇਮ ਕੀਤੇ ।

੩) ਸੰਗਤ ਸਾਹਿਬੀਏ— ਇਸ ਬਖਸ਼ਸ਼ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਭਾਈ ਫੇਰੂ ਜੀ ਸਨ । ਭਾਈ ਫੇਰੂ ਜੀ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਨਾਂ ਸੰਗਤਾ ਜਾਂ ਸੰਗਤੀਆ ਸੀ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਨਮ ਅੰਬਮਾੜੀ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਸੰਮਤ ੧੬੬੭ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ; ਭਾਈ ਭਗਤੂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰ ਕੇ ਇਹ ਸੰਮਤ ੧੭੧੩ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਿੱਖ ਬਣੇ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ਫੇਰੂ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਬਪਾਰ ਲਈ ਫੇਰੀਂ ਪਾਉਂਦਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਰਨ

ਆਇਆ ਸੀ। ਕੀਰਤਪੁਰ ਵਿੱਚ ਆਪ ਲੰਗਰ ਚਲਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਸੇਵਾ ਆਪ ਨੇ ੧੨ ਸਾਲ ਕੀਤੀ। ਆਪ ਦਾ ਲੰਗਰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸੀ। ਫੇਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੰਮੇ ਦੇਸ਼ (ਕਸੂਰ, ਚੂਨੀਆ ਆਦਿ ਇਲਾਕੇ) ਦਾ ਮਸੰਦ ਥਾਪਿਆ ਅਤੇ ਸਿੱਖੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਕੰਮ 'ਤੇ ਲਾਇਆ। ਜਦ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਨੇ ਮਸੰਦਾਂ ਦੀ ਸੇਧ ਕੀਤੀ, ਤਾਂ ਭਾਈ ਫੇਰੂ ਜੀ ਉਪਰ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਕੇ ਆਪ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 'ਸੰਗਤ ਸਾਹਿਬ' ਦਾ ਖਿਤਾਬ ਦਿੱਤਾ। ਜਿਸ ਕਰ ਕੇ ਇਸ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਨੂੰ ਸੰਗਤ ਸਾਹਿਬੀਏ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਮਾਲਵੇ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਚਾਰ ਮਸੰਦ ਨੀਅਤ ਕੀਤੇ— ਭਾਈ ਬਹਿਲੇ, ਭਾਈ ਭੁੰਦੜ, ਭਾਈ ਪੰਜਾਬ ਤੇ ਭਾਈ ਭਗਤੂ।

ਫੂਲਬੰਸ ਨੂੰ ਵਰ— ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸੰਮਤ ੧੬੮੮ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ-ਸਰ ਦੇ ਜੰਗ ਪਿਛੋਂ ਕਾਲੇ ਦੇ ਭਤੀਜੇ ਫੂਲ ਨੂੰ ਵਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਸੰਮਤ ੧੭੦੩ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਜੀ ਮਾਲਵੇ ਵਿੱਚ ਸਤਿਨਾਮੁ ਦਾ ਛੱਟਾ ਦੋਂਦੇ ਮਹਿਰਾਜ ਪਹੁੰਚੇ। ਉਥੇ ਫੂਲ ਆਪਣੇ ਸੰਬੰਧੀਆਂ ਸਮੇਤ ਦੀਵਾਨ ਵਿੱਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਨਿਮਰਤਾ ਤੇ ਸੇਵਾ-ਭਾਵ ਵੇਖ ਕੇ ਆਪਣੇ ਦਾਦਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਵਰਦਾਨ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਦਿੱਤੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਫਲ ਫੂਲਕੀਆਂ ਰਿਆਸਤਾਂ— ਪਟਿਆਲਾ, ਨਾਭਾ ਤੇ ਜੀਂਦ— ਬਣੀਆਂ।

ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼— ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਨਿੱਤ ਨਿੱਤ ਵਧਦਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਵੇਖ ਕੇ ਗੁਆਂਢੀ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਈਰਖਾ ਜਾਰੀ। ਦੋ ਰਾਜੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਸੈਨਾ ਲੈ ਕੇ ਕੀਰਤਪੁਰ ਆਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਕਰ ਜਾਂ ਟਕੇ ਵਸੂਲ ਕਰਾਂਗੇ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਠਾ ਦਿਆਂਗੇ। ਕੀਰਤਪੁਰ ਦੇ ਪਾਸ

ਇਕ ਤਾਲ ਕੰਢੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਤਾਰਾ ਕੀਤਾ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਆਏ ਅਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਸਹਿਤ ਮੱਥਾ ਟੇਕ ਕੇ ਬਹਿ ਗਏ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਦੀ ਗੱਲ ਸਮਝ ਗਏ। ਆਪ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ : 'ਫਕੀਰਾਂ ਪਾਸੋਂ ਕਰ (ਟਕੇ) ਨਹੀਂ ਉਗਰਾਹੀਦੇ ਹੁੰਦੇ। ਜੇ ਚਾਹੋ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਨਾਮ-ਧਨ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਜੋ ਮੱਥਾ ਧਨ ਹੈ ਤੇ ਜਿਹੜਾ ਅਗਲੇ ਜਹਾਨੇ ਵੀ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਜਾਵੇਗਾ।'

ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਹੋਸ਼ ਆ ਗਈ। ਉਹ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਚਰਨੀਂ ਪਏ ਅਤੇ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦੀ ਦਾਤ ਦੇ ਜਾਚਕ ਬਣੇ। ਹੋਰ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣ ਮਗਰੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ : 'ਹੰਕਾਰ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰੋ, ਹਲੀਮੀ ਵਾਲਾ ਰਾਜ ਕਰੋ, ਪਰਜਾ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਨਾ ਕਰੋ। ਪਰਜਾ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਕਰੋਗੇ ਤਾਂ ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਕ੍ਰੋਧੀ ਦੇ ਅਤੇ ਨਰਕਾਂ ਦੇ ਭਾਗੀ ਬਣੋਗੇ, ਪਰ ਨਾਰੀ ਤੇ ਪਰ-ਧਨ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰੋ, ਸ਼ਰਾਬ ਨਾ ਪੀਓ, ਪਰਜਾ ਦੀਆਂ ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੁੱਖ ਦੂਰ ਕਰੋ। ਪਰਜਾ ਜੜ੍ਹ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਰਾਜੇ ਰੁੱਖ ਦੀਆਂ ਸ਼ਾਖਾਂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਹੜਾ ਰਾਜਾ ਪਰਜਾ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਆਪਣੀ ਜੜ੍ਹੀਂ ਕੁਹਾੜਾ ਮਾਰਦਾ ਹੈ, ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਭਲੇ ਲਈ ਤਾਲ, ਖੂਹ, ਪੁਲ, ਪਾਠਸ਼ਾਲਾ ਤੇ ਧਰਮਸ਼ਾਲਾ ਖੋਲ੍ਹੋ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰੋ।'

ਸੱਚ-ਖੰਡ ਵਾਪਸੀ— ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦੋ ਪੁੱਤ ਸਨ—ਰਾਮਰਾਇ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ। ਰਾਮਰਾਇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਆਗਿਆ ਭੰਗ ਕਰ ਚੁੱਕਿਆ ਸੀ। ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਖਾਤਰ ਉਸ ਨੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਤੁਕ ਨੂੰ ਉਲਟਾ ਕੇ ਜਾਂ ਬਦਲਾ ਕੇ ਪੜ੍ਹਿਆ ਸੀ। ਮਗਰੋਂ ਉਸ ਨੇ ਸਰਕਾਰੀ ਹਾਕਮਾਂ ਤੇ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਗੱਦਾਰ ਧੀਰਮਲ ਦੇ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਤੇ ਰੋਹਬ ਪਾਉਣਾ ਚਾਹਿਆ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ

ਮਗਰੋਂ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ਸੈਨੂੰ ਮਿਲ ਜਾਵੇ ਪਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਿਸੇ ਦੇ ਰੋਹਬ ਹੇਠ ਨਾ ਆਏ। ਆਪ ਨੇ ਰਾਮਰਾਇ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਤਿਆਗਿਆ ਹੀ ਰਹਿਣ ਦਿੱਤਾ।

ਜਦ ਆਪ ਨੇ ਜਾਣਿਆ ਕਿ ਸਾਡੀ ਸੱਚ-ਖੰਡ ਵਾਪਸੀ ਦਾ ਸਮਾਂ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ, ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ਲਈ ਨੀਅਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸਭ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਆਗਿਆ ਕੀਤੀ ਕਿ ਰਾਮਰਾਇ ਆਦਿ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਦੇ ਝਾਂਸੇ ਵਿੱਚ ਆਉਣੋਂ ਬਚਣਾ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੂੰ ਹੀ ਗੁਰੂ ਸਮਝਣਾ।

ਆਪ ਕੱਤਕ ਵਦੀ ੯ (੫ ਕੱਤਕ) ਸੰਮਤ ੧੭੧੮ ਨੂੰ ਐਤਵਾਰ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਕੀਰਤਪੁਰ ਵਿੱਚ ਜੋਤੀ-ਜੋਤਿ ਸਮਾ ਗਏ। ਉਸ ਦਿਨ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸੰਨ ੧੬੬੧ ਦੇ ਅਕਤੂਬਰ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ੬ ਤਰੀਕ ਸੀ। ਆਪ ਦੀ ਦੇਹ ਦਾ ਸਸਕਾਰ ਸਤਿਲੁਜ ਦੇ ਕੰਢੇ ਪਾਸ 'ਪਾਤਾਲਪੁਰੀ' ਨਾਂ ਦੇ ਗੁਰ-ਅਸਥਾਨ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

❦ ❦ ❦

ਸੈਂਚੀ ਅੱਠਵੀਂ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ

(ਸੰਮਤ ੧੭੧੩-੧੭੨੧, ਸੰਨ ੧੬੫੬-੧੬੬੪)

ਜਗਤ-ਫੇਰੀ ਦਾ ਸੰਖੇਪ

ਜਨਮ— ਸਾਵਣ ਵਦੀ ੧੦ (੮ ਸਾਵਣ) ਸੰਮਤ ੧੭੧੩, ਮੁਤਾਬਕ ੭ ਜੁਲਾਈ ਸੰਨ ੧੬੫੬ ।

ਜਨਮ-ਅਸਥਾਨ—ਸ਼ੀਸ਼ ਮਹਿਲ, ਕੀਰਤਪੁਰ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ।

ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ— ਪਿਤਾ : ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ।

ਮਾਤਾ : ਸ੍ਰੀ ਕਿਸ਼ਨ (ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਕੌਰ) ਜੀ ।

ਗੁਰਿਆਈ— ਕੱਤਕ ਵਦੀ ੧੦ (੬ ਕੱਤਕ) ਸੰਮਤ ੧੭੧੮, ਸੋਮਵਾਰ, ੭ ਅਕਤੂਬਰ ਸੰਨ ੧੬੬੧ । ਕੀਰਤਪੁਰ।

ਜੋਤੀ-ਜੋਤਿ } ਚੇਤ ਸੁਦੀ ੧੪ (੩ ਵੈਸਾਖ) ਸੰਮਤ ੧੭੨੧

ਸਮਾਏ } ਬੁਧਵਾਰ, ਮੁਤਾਬਕ ੩੦ ਮਾਰਚ ਸੰਨ ੧੬੬੪, ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ

ਜਨਮ— ਅੱਠਵੀਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਅਵਤਾਰ ਸਾਵਣ ਵਦੀ ੧੦, ਸੰਮਤ ੧੭੧੩, ਮੁਤਾਬਕ ੭ ਜੁਲਾਈ ਸੰਨ ੧੬੫੬ ਨੂੰ ਕੀਰਤਪੁਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਵਿਚਲੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਨਿਵਾਸ ਅਸਥਾਨ 'ਸ਼ੀਸ਼ ਮਹਿਲ' ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ । ਆਪ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਮਾਤਾ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ (ਕਿਸ਼ਨ) ਕੌਰ ਦੇ ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਸਨ ।

ਗੁਰਿਆਈ— ਜਿਹਾ ਕਿ ਅੱਗੇ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਰਾਮਰਾਇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਵੱਡਾ ਭਰਾ ਸੀ । ਉਹ ਬੜਾ ਚਲਾਕ, ਸਿਆਣਾ, ਹੁਸ਼ਿਆਰ, ਨੀਤੀ-ਨਿਪੁੰਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਤੇ ਮਸੰਦਾਂ ਵਿੱਚ ਚੰਗਾ ਅਸਰ-ਰਸੂਖ ਵਾਲਾ ਸੀ । ਉਹ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਗੁਰਤਾ ਦੇ ਯੋਗ ਸਮਝਦਾ ਸੀ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਵੱਡਾ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਵੀ ਸਮਝਦਾ ਸੀ ।

ਜਦ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਤਲਬ ਕੀਤਾ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਥਾਂ ਰਾਮਰਾਇ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ । ਉਸ ਨੂੰ ਪੱਕੀ ਤਾਂ ਇਹ ਕੀਤੀ ਗਈ ਕਿ ਕੋਈ ਗੱਲ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਆਸ਼ੇ ਦੇ ਉਲਟ ਨਹੀਂ ਕਹਿਣੀ ਜਾਂ ਕਰਨੀ, ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਚਤੁਰਾਈ ਕਰ ਕੇ ਅਤੇ ਨਾਵਾਜ਼ਬ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ, ਏਥੋਂ ਤੀਕ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਖੁਸ਼ਾਮਦ ਦੀ ਖਾਤਰ ਉਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੀ ਤੁਕ ਵੀ ਬਦਲ ਕੇ ਸੁਣਾ ਦਿੱਤੀ । ਇਸ ਕਾਰਨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਮੱਥੇ ਲਾਉਣ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ । ਜਦ ਆਪ ਦੇ ਜੋਤੀ-ਜੋਤਿ ਸਮਾਉਣ

ਦਾ ਸਮਾਂ ਆਇਆ ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਆਪਣੇ ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ, ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਯੋਗ ਸਮਝ ਕੇ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ਲਈ ਨੀਅਤ ਕੀਤਾ। ਸਭ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਆਪ ਨੇ ਆਗਿਆ ਕੀਤੀ ਕਿ ਸਾਡੇ ਮਗਰੋਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਜੋਤਿ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਬਿਰਾਜ ਕੇ ਜਗੋਗੀ ਤੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਰੱਬੀ-ਗਿਆਨ ਦਾ ਚਾਨਣ ਦੇਵੇਗੀ। ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਹੀ ਗੁਰੂ ਸਮਝਣਾ ਅਤੇ ਰਾਮਰਾਇ ਦੀਆਂ ਚਾਲਾਂ ਚਲਾਕੀਆਂ ਦੇ ਜਾਲ ਤੋਂ ਬਚ ਕੇ ਰਹਿਣਾ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਇਸ ਅਗਿਆ ਮੂਜ਼ਬ ਆਪ ਦੇ ਜੋਤੀ-ਜੋਤਿ ਸਮਾਉਣ ਤੋਂ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਕੱਤਕ ਵਦੀ ੧੦ (੬ ਕੱਤਕ) ਸੰਮਤ ੧੭੧੮ ਮੁਤਾਬਕ ੭ ਅਕਤੂਬਰ ਸੰਨ ੧੬੬੧ ਨੂੰ ਸੋਮਵਾਰ ਦੇ ਦਿਨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ਉਤੇ ਬਿਠਾਇਆ ਅਤੇ ਗੁਰਤਾ ਦਾ ਤਿਲਕ ਲਾਇਆ ਗਿਆ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਆਪ ਦੀ ਉਮਰ ਕੇਵਲ ਸਵਾ ਪੰਜ ਸਾਲ ਸੀ, ਪਰ ਆਪ ਵਿੱਚ ਜੋਤਿ ਤਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਆਪ ਨੇ ਗੁਰਤਾ ਦਾ ਸਭ ਕੰਮ ਬੜੇ ਸੋਹਣੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਤੋਰੀ ਰੱਖਿਆ। ਆਪ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰ-ਆਸ਼ੇ ਬਾਰੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਂਦੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸ਼ੰਕੇ ਨਵਿਰਤ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਨਾਮ ਦਾਨ ਬਖਸ਼ ਕੇ ਨਿਹਾਲ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਆਪ ਨੇ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਵਾਧੇ ਲਈ ਹਰ ਪਾਸੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਭੇਜੇ।

ਰਾਮਰਾਇ ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ— ਜਦੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰਤਾ ਦਾ ਤਿਲਕ ਲੱਗਾ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਰਾਮਰਾਇ ਦਿੱਲੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਜਦ ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਾ, ਉਹ ਬਹੁਤ ਔਖਾ ਹੋਇਆ। ਉਹ ਸਮਝਦਾ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ਮੇਰਾ ਹੱਕ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਧੀਰਮਲ ਨਾਲ ਸਲਾਹ ਕਰ ਕੇ ਕੁਝ ਮਸੰਦਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਗੰਢਿਆ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਬਣ ਬੈਠਾ।

ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਸੰਦ ਤੇ ਕਰਿੰਦੇ ਚਾਰ ਚੁਫੇਰੇ ਭੇਜੇ, ਤਾਂ ਜੋ ਸਭ ਥਾਈਂ ਉਸ ਦੇ ਗੁਰੂ ਬਣਨ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਪਾਸੋਂ ਦਸਵੰਧ ਉਗਰਾਹ ਕੇ ਲਿਆਉਣ। ਇਹ ਮਸੰਦ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਤੰਗ ਕਰ ਕੇ ਉਗਰਾਹੀ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਬਹੁਤਾ ਕੁਝ ਆਪ ਹੀ ਛਕ ਛਕਾ ਜਾਂਦੇ। ਉਹ ਕਹਿਣ : ‘ਰਾਮਰਾਇ ਸਾਡਾ ਬਣਾਇਆ ਹੀ ਗੁਰੂ ਹੈ ਨਾ।’

ਪਰ ਆਮ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਤੇ ਹੁਕਮ ਦਾ ਪਤਾ ਸੀ। ਉਹ ਰਾਮਰਾਇ ਦੀਆਂ ਚਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਨਾ ਫਸੇ। ਉਸ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਕੁਝ ਮਸੰਦਾਂ ਆਦਿ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾ ਮੰਨਿਆ।

ਏਧਰੋਂ ਮੂੰਹ ਦੀ ਖਾ ਕੇ ਉਹ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਪਾਸ ਜਾ ਫਰਿਆਦੀ ਹੋਇਆ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਉਸ ਉਤੇ ਖੁਸ਼ ਸੀ। ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਨਿਸਚਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਜ਼ਰੂਰ ਮੇਰੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰੇਗਾ, ਉਸ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਪਾਸ ਅਰਜ਼ੀ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਕਿਹਾ : ‘ਮੈਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਜੀ ਦਾ ਵੱਡਾ ਪੁੱਤ ਹਾਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਗਰੋਂ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ, ਉਹ ਮੇਰਾ ਹੱਕ ਸੀ, ਪਰ ਮੇਰਾ ਹੱਕ ਮਾਰ ਕੇ ਮੇਰੇ ਛੋਟੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਮੇਰਾ ਕਸੂਰ ਇਹੋ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪ ਦਾ ਆਗਿਆਕਾਰ ਹਾਂ। ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਆਪ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜੋਤੀ-ਜੋਤਿ ਸਮਾਉਣ ਵੇਲੇ ਮੇਰੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਹ ਤੁਹਾਡੇ ਮੱਥੇ ਨਾ ਲੱਗੇ ਅਤੇ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਮਿਲਵਰਤਨ ਨਾ ਕਰੇ। ਮੇਰੀ ਬੇਨਤੀ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਏਥੇ ਤਲਬ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮੇਰਾ ਹੱਕ ਦੇਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ।’

ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਹੈ ਤਾਂ ਬੜਾ ਚਾਲਬਾਜ਼ ਤੇ ਫਰੋਬੀ ਸੀ ਪਰ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਨੇਕ ਸਲਾਹ ਦੇਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਰਾਮਰਾਇ ਨੂੰ ਕਿਹਾ : ‘ਤੇਰੇ ਪਾਸ ਸਾਡੀ

ਦਿੱਤੀ ਜ਼ਰੀਰ ਹੈ। ਤੈਨੂੰ ਕਿਸੇ ਸ਼ੈ ਦਾ ਘਾਟਾ ਨਹੀਂ। ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਛੋਟੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਕਾਹਨੂੰ ਤੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈਂ? ਉਹ ਵੀ ਤੇਰੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਪੁੱਤ ਹੈ, ਅੰਤ ਨੂੰ। ਪਰ ਰਾਮਰਾਇ ਆਪਣੇ ਹਠ ਉਤੇ ਡਟਿਆ ਰਿਹਾ। ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਸੋਚਿਆ: 'ਜੇ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ਮੇਰੇ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਜ਼ਰੀਰਦਾਰ ਦੇ ਹੱਥ ਆ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਏਧਰੋਂ ਹਕੂਮਤ ਨੂੰ ਕੋਈ ਖ਼ਤਰਾ ਨਾ ਰਹੇ ਅਤੇ ਨਾਲੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਇਸਲਾਮ ਵੀ ਵਧੇਰੇ ਸੌਖਾ ਫੈਲ ਸਕੇ। ਵੱਡਾ ਭਰਾ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਮੁੱਠ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਛੋਟੇ ਨੂੰ ਸੱਦ ਕੇ ਡਰਾ ਧਮਕਾ ਕੇ ਜਾਂ ਲਾਲਚ ਦੇ ਕੇ ਅਧੀਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਰੰਗ ਲੱਗ ਜਾਵੇ। ਜੇ ਉਹ ਨਾ ਮੰਨਿਆ ਤਾਂ ਦੋਹਾਂ ਭਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਆਪੇ ਵਿੱਚ ਡਾਹ ਦਿਆਂਗੇ। ਆਪੇ ਲੜ ਮਰਨਗੇ ਅਤੇ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਰਾਹ ਸਾਫ਼ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ।' ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਸੱਦਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਬਾਰੇ ਇਹ ਨੀਤੀ ਬਣਾਈ ਸੀ- 'ਨਹਿ ਮਲੇਛ ਕੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੈ ਹੈਂ।' ਆਪ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸੇ ਨੀਤੀ ਉਤੇ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਕੀਤੀ ਸੀ।

ਰਾਮਰਾਇ ਨੂੰ ਇਸ ਦਾ ਪਤਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਚਾਲ ਇਹ ਸੀ, 'ਜੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਦਿੱਲੀ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੂੰ ਮਿਲਣਗੇ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਇਹ ਰੌਲਾ ਪੁਆ ਦਿਆਂਗਾ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਿਤਾ-ਗੁਰੂ ਦੀ ਆਗਿਆ ਭੰਗ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਘਟ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਮੇਰਾ ਦਾਉ ਲੱਗ ਸਕੇਗਾ। ਜੇ ਉਹ ਨਾ ਆਏ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੂੰ ਭੜਕਾਵਾਂਗਾ ਕਿ ਉਹ ਆਕੀ ਤੇ ਬਾਗੀ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰ ਕੇ ਮੰਗਵਾਇਆ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਬਾਗੀਆਂ ਵਾਲੀ ਸਜ਼ਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ। ਵੇਰ ਮੇਰਾ ਰਾਹ ਵਿਹਲਾ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਜੇ ਉਹ ਡਰ ਕੇ ਨੱਸ ਗਏ ਤਾਂ ਮੈਂ ਜਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਬਣ ਜਾਵਾਂਗਾ ਅਤੇ ਕੀਰਤਪੁਰ ਉਤੇ ਕਬਜ਼ਾ

ਕਰ ਲਵਾਂਗਾ।'

ਓਧਰੋਂ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੂੰ ਵੀ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਉਪਰ ਦੱਸੀ ਨੀਤੀ ਅਤੇ ਅੱਠਵੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਕੀਤੀ ਆਗਿਆ ਦਾ ਪਤਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਸੋਚਿਆ: 'ਗੁਰੂ ਜੀ ਸ਼ਾਹੀ ਸੱਦਾ ਮੰਨ ਕੇ ਨਹੀਂ ਆਉਣ ਲੱਗੇ। ਕੋਈ ਹੋਰ ਢੰਗ ਵਰਤਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।' ਉਸ ਨੇ ਮਿਰਜ਼ਾ ਰਾਜਾ ਜੈ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ ਆਪਣੇ ਘਰ ਸੱਦੋ। ਰਾਜਾ ਜੈ ਸਿੰਘ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵੱਲ ਸੱਦਾ-ਪੱਤਰ ਲਿਖਿਆ ਤੇ ਆਪਣੇ ਇਕ ਵੱਡੇ ਅਹਿਲਕਾਰ ਦੇ ਹੱਥ ਦੇ ਕੇ ਕੀਰਤਪੁਰ ਭੇਜਿਆ। ਨਾਲ ਹੀ ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਸਿੱਖ-ਸੰਗਤ ਨੇ ਵੀ ਬਿਨੈ-ਪੱਤਰ ਲਿਖ ਭੇਜਿਆ ਕਿ ਰਾਮਰਾਇ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਗੱਦਾ ਗੁੰਦ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਭਾਂਡਾ ਭੰਨਣ ਲਈ ਆਪ ਜ਼ਰੂਰ ਦਿੱਲੀ ਆਓ।

ਰਾਜਾ ਜੈ ਸਿੰਘ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਵਿਚਾਰਨ ਮਗਰੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਜਾਣੇ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੂੰ ਕਦਾਚਿਤ ਨਹੀਂ ਮਿਲਣਾ। ਰਾਜਾ ਜੈ ਸਿੰਘ ਦੇ ਅਹਿਲਕਾਰ ਨੇ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ ਕਿ ਆਪ ਬੇਸ਼ੱਕ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਨਾ ਮਿਲਣਾ ਨਾਲ ਹੀ ਉਸ ਨੇ ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਸੰਗਤ ਦਾ ਬਿਨੈ-ਪੱਤਰ ਦੇ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਕੇ ਨਿਹਾਲ ਕਰੋ, ਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਵੀ ਆਪ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਅਤੀ ਚਾਹਵਾਨ ਹਨ। ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ: 'ਜਿਥੇ ਸੰਗਤ ਯਾਦ ਕਰੇਗੀ, ਓਥੇ ਅਸੀਂ ਜ਼ਰੂਰ ਪੁੱਜਾਂਗੇ।'

ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਰਾਹ— ਅਗਲੇ ਅਗਲੇਰੇ ਦਿਨ ਤਿਆਰੀ ਹੋ ਗਈ। ਮਾਤਾ ਜੀ ਵੀ ਨਾਲ ਤੁਰੇ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਹੋਈ ਅਤੇ ਨਾਲ ਤੁਰ ਪਈ। ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਵੀ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਹੁੰਮ-ਹੁੰਮਾ ਕੇ ਆਪ ਦਾ ਸੁਆਗਤ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪ ਦੇ ਨਾਲ ਜਾ ਰਹੀ ਸੰਗਤ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਬਹੁਤ ਵਧ ਗਈ

ਅਤੇ ਸਫਰ ਬੜਾ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਕਰਨਾ ਪਿਆ ਪਰ ਅੰਬਾਲੇ ਪਾਸਲੇ ਪੰਜੋਖਰੇ ਪਿੰਡ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਆਪ ਨੇ ਇਕ ਲਕੀਰ ਭੇਂ ਉਪਰ ਖਿੱਚ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਾਡੇ ਜਾਣ 'ਤੇ ਕੋਈ ਸਿੱਖ ਇਸ ਲਕੀਰ ਨੂੰ ਨਾ ਟੱਪੇ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪ ਨੇ ਆਪਣੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਸੰਗਤ ਤੇ ਪਰਵਾਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਬਾਕੀ ਸਭ ਨੂੰ ਮੁੜਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਰਾਤ ਪੰਜੋਖਰੇ ਠਹਿਰੇ । ਓਥੇ ਇਕ ਹੰਕਾਰੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਲਾਲ ਚੰਦ, ਆਪ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਅਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ : 'ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਅਖਵਾਉਂਦੇ ਹੋ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵੱਡੇ ਬਣਦੇ ਹੋ । ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਤਾਂ ਗੀਤਾ ਰਚੀ ਸੀ, ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਦੇ ਅਰਥ ਕਰ ਕੇ ਹੀ ਵਿਖਾਓ । ਨਾਲੇ ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਜ਼ਿਦ ਲਵੋ ।'

ਹੰਕਾਰੀ ਪੰਡਤ ਦੀ ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ-ਗਿਆਨ ਦੇ ਪੁੰਜ ਤੇ ਸਰਬ-ਕਲਾਂ ਸਮਰੱਥ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਹਾ : 'ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਰੱਬ ਦੇ ਸੇਵਕ ਹਾਂ । ਵੱਡੇ ਬਣ-ਬਣ ਕੇ ਬਹਿਣਾ ਅਸੀਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ ਪਰ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਸ਼ਾਸਤਰਾਰਥ ਤੁਸੀਂ ਫੇਰ ਕਰਿਓ, ਪਹਿਲਾਂ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਚੁਣੇ ਹੋਏ ਕਿਸੇ ਸਿੱਖ ਨਾਲ ਟਾਕਰਾ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਵੇਖੋ । ਜਾਓ, ਪਿੰਡ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਬੰਦਾ ਲੈ ਆਓ, ਉਹ ਤੁਹਾਨੂੰ ਉੱਤਰ ਦੇ ਕੇ ਤੁਹਾਡੀ ਨਿਸ਼ਾ ਕਰੇਗਾ !'

ਪੰਡਤ ਲਾਲ ਚੰਦ ਜਾ ਕੇ ਛੱਜੂ ਨਾਂ ਦੇ ਇਕ ਮਹਾਂਮੂਰਖ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਲੈ ਆਇਆ ਜੋ ਉਸ ਪਿੰਡ ਦਾ ਝੀਉਰ ਸੀ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਛੱਜੂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਅੱਖਾਂ ਰਲਾ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਹਾ : 'ਛੱਜੂ, ਤੂੰ ਹੁਣ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਦਵਾਨ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈਂ । ਇਸ ਪੰਡਤ ਨਾਲ ਸ਼ਾਸਤਰ-ਅਰਥ ਕਰ ਕੇ ਇਸ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾ ਕਰ ਦੇ ।' ਫੇਰ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਛੱਜੂ ਦੇ ਸਿਰ ਉਤੇ ਆਪਣੀ ਸੋਟੀ ਦਾ ਸਿਰਾ ਰਖਿਆ ਅਤੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੂੰ ਕਿਹਾ : 'ਪੁਛੋ ਜੋ ਪੁਛਣਾ ਜੇ ।' ਪੰਡਤ

ਨੇ ਛੱਜੂ ਤੋਂ ਗੀਤਾ ਦੇ ਅੱਖੇ ਤੋਂ ਅੱਖੇ ਵਾਕਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਪੁੱਛੇ । ਛੱਜੂ ਫਟਾ-ਫਟ ਦੱਸੀ ਗਿਆ । ਲਾਲ ਚੰਦ ਦਾ ਹੰਕਾਰ ਟੁੱਟ ਗਿਆ, ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਚਰਨੀਂ ਢਹਿ ਪਿਆ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਬਣਿਆ ।

ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ—ਪੜਾਓ—ਪੜਾ ਸਫਰ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਸਤਿਨਾਮੁ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਿੱਲੀ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ । ਮਿਰਜ਼ਾ ਰਾਜਾ ਜੈ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪ ਦਾ ਉਤਾਰਾ ਰਾਏਸੀਨਾ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਬੰਗਲੇ ਵਿੱਚ ਕਰਾਇਆ ।* ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਸੰਗਤ ਓਥੇ ਆ ਕੇ ਰੋਜ਼ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦੀ ਰਹੀ, ਸਤਿਸੰਗ ਲੱਗਦਾ ਰਿਹਾ ।

ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰ ਘੱਲੀ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਤਰ ਭੇਜਿਆ, 'ਮੇਰਾ ਵੱਡਾ ਭਰਾ ਤੁਹਾਡੇ ਪਾਸ ਹੈ ਅਤੇ ਜੇ ਕਹੋ ਕਰਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹੈ । ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੀ ਅੰਤਮ ਆਗਿਆ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਰਾਜਸੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਸਬੰਧੀ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਮੇਰਾ ਵੱਡਾ ਭਰਾ ਹੀ ਗੱਲ-ਬਾਤ ਕਰੇ । ਮੈਨੂੰ ਦਖਲ ਦੇਣ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਕਰ ਗਏ ਸਨ । ਮੇਰਾ ਕੰਮ ਤਾਂ ਸਤਿਨਾਮੁ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨਾ ਹੈ । ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਮੇਰੇ ਪਾਸੋਂ ਤੇ ਮੈਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਪਾਸੋਂ ਕੀ ਲੈਣਾ ਹੈ ।'

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦਾ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦਾ ਆਇਆ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਤਮਕ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇ ਕੇ ਨਿਹਾਲ ਕੀਤਾ । ਜਦ ਉਸ ਨੇ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ਬਾਰੇ ਰਾਮਰਾਇ ਦੇ ਦਾਹਵੇ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ, ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਇਹ ਕਹਿ ਭੇਜਿਆ— 'ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ਵਿਰਾਸਤ ਜਾਂ ਜੱਦੀ ਮਲਕੀਅਤ ਦੀ ਸ਼ੈ ਨਹੀਂ । ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਸੇਵਕ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਗੱਦੀ ਦਿੱਤੀ ਸੀ । ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਵੀ

*ਜਿਸ ਥਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਟਿਕੇ ਸਨ, ਉਹ ਹੁਣ ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਥੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬੰਗਲਾ ਸਾਹਿਬ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ।

ਪੁੱਤਾਂ ਨੂੰ ਗੱਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿੱਤੀ। ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਨੇ ਵੱਡੇ ਦੋ ਪੁੱਤਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਛੋਟੇ ਪੁੱਤ ਨੂੰ ਗੁਰਿਆਈ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਨੇ, ਪੁੱਤਾਂ ਤੇ ਵੱਡੇ ਪੋਤਰੇ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਛੋਟੇ ਪੋਤਰੇ ਨੂੰ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ਲਈ ਚੁਣਿਆ ਸੀ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਯੋਗ ਤੇ ਧੁਰੋਂ ਅੰਗਿਆ ਹੋਇਆ ਸਮਝਿਆ, ਉਸ ਨੂੰ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਪਿਤਾ-ਗੁਰੂ ਜੀ ਲਈ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਵੱਡੇ ਪੁੱਤ ਰਾਮਰਾਇ ਨੂੰ ਹੀ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ਦੇਂਦੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵੱਡੇ ਪੁੱਤ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਛੋਟੇ ਪੁੱਤ ਨੂੰ ਗੱਦੀ ਲਈ ਚੁਣਿਆ। ਇਹ ਕੋਈ ਅਨੋਖੀ ਜਾਂ ਅਲੋਕਾਰੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ। ਨਾਲੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚ 'ਮਿਟੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕੀ' ਹੈ, 'ਮਿਟੀ ਬੇਈਮਾਨ ਕੀ' ਨਹੀਂ। ਰਾਮਰਾਇ ਨੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਤੁਕ ਬਦਲ ਕੇ ਅਜਿਹਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜੋ ਕੋਈ ਸਿੱਖ ਨਹੀਂ ਕਰ ਜਾਂ ਜਰ ਸਕਦਾ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਕੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵਧੀਕੀ ਜਾਂ ਧੱਕਾ ਨਹੀਂ, ਕੋਈ ਬੇਇਨਸਾਫੀ ਨਹੀਂ। ਰਾਮਰਾਇ ਦਾ ਦਾਹਵਾ ਝੂਠਾ ਹੈ।'

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਇਹ ਬਚਨ ਸੁਣ ਕੇ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੂੰ ਯਕੀਨ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਰਾਮਰਾਇ ਨਾਲ ਕੋਈ ਬੇਇਨਸਾਫੀ ਨਹੀਂ ਹੋਈ, ਪਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸਮਝ ਸਿਆਣਪ ਦੀ ਪਰਖ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀ। ਉਸ ਨੇ ਮਿਰਜ਼ਾ ਰਾਜਾ ਜੈ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਰਾਮਾਤੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਪਰਖ ਕਰੋ। ਰਾਜੇ ਨੇ ਇਕ ਵਿਉਂਤ ਸੋਚੀ ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਹਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਲੈ ਗਿਆ ਕਿ ਪਟਰਾਣੀ ਤੇ ਹੋਰ ਪਰਵਾਰ ਆਪ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਦ ਉਹ ਮਹਿਲੀਂ ਪੁੱਜੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਦਾਲੇ ਰਾਜਾ ਜੈ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਦੀਆਂ ਇਸਤਰੀਆਂ ਆ ਜੁੜੀਆਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਪਟਰਾਣੀ ਵੀ ਸੀ, ਹੋਰ ਰਾਣੀਆਂ ਵੀ ਤੇ ਗੋਲੀਆਂ ਵੀ। ਸਭ ਨੇ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਕੱਪੜੇ ਪਾਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਕਿ ਆਪ

ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਪਟਰਾਣੀ ਨੂੰ ਪਛਾਣੋ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਵਾਰੀ-ਵਾਰੀ ਤੱਕਿਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ : ਆਪਣੀ ਸੋਟੀ ਹਰੇਕ ਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਰੱਖੀ 'ਇਹ ਵੀ ਪਟਰਾਣੀ ਨਹੀਂ।' ਅੰਤ ਨੂੰ ਆਪ ਨੇ ਪਟਰਾਣੀ ਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਸੋਟੀ ਰੱਖੀ, ਚਿਹਰਾ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਤੱਕਿਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, ਇਹ ਹੈ ਪਟਰਾਣੀ।' ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਹੋਰ ਵੀ ਪ੍ਰਤਾਵੇ ਕੀਤੇ ਕਰਵਾਏ, ਉਸ ਨੂੰ ਯਕੀਨ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਜੀ ਨੇ ਚੋਣ ਠੀਕ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਉਸ ਨੇ ਰਾਮ ਰਾਇ ਦੀ ਅਰਜ਼ੀ ਖਾਰਜ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਕਿਹਾ : 'ਹਕੂਮਤ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਗੁਰਿਆਈ ਨਹੀਂ ਦੇ ਦਿਵਾ ਸਕਦੀ। ਜੇ ਚੋਣ ਸਤਵੇਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਕਰ ਗਏ ਹਨ, ਉਸ ਨੂੰ ਬਦਲਣਾ ਸਾਡੇ ਵਸ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ।'

ਜੋਤੀ-ਜੋਤਿ ਸਮਾਉਣਾ— ਉਪਰ ਦੱਸੇ ਵਾਕਿਆ ਤੋਂ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਤਾਪ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ ਅਤੇ ਮਗਰੋਂ ਚੀਚਕ (ਮਾਤਾ) ਨਿਕਲ ਆਈ। ਚੀਚਕ ਵੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਖ਼ਤ ਕਿਸਮ ਦੀ ਸੀ। ਆਪ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵੇਖ ਕੇ ਸੰਗਤ ਡੋਲ ਗਈ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਭ ਨੂੰ ਧੀਰਜ ਦਿੱਤਾ। ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਭਾਣਾ ਸੱਤ ਕਰ ਕੇ ਮੰਨਣ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਠ ਤੇ ਨਾਮ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕੀਤੀ। ਫੇਰ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ : 'ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ! ਰਾਮਰਾਇ ਇਥੇ ਦਿੱਲੀ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਗੋਂਦਾਂ ਗੁੰਦ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਧੀਰਮਲ ਤੇ ਹੋਰ ਸੋਢੀ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ਦੇ ਦਾਹਵੇਦਾਰ ਬਣੀ ਬੈਠੇ ਹਨ। ਆਪ ਦੇ ਜੋਤੀ-ਜੋਤਿ ਸਮਾਉਂਦਿਆਂ ਸਾਰ ਸਭ ਗੁਰੂ ਬਣ ਬਹਿਣਗੇ, ਰਾਮ ਰੌਲਾ ਪੈ ਜਾਵੇਗਾ। ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕੌਣ ਕਰੇਗਾ ? ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਬੂਟਾ ਯੋਗ ਮਾਲੀ ਖੁਣੋਂ ਕੁਮਲਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਮਿਹਰ ਕਰੋ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਥਾਂ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਜਿਹਾ ਨੀਅਤ ਕਰ ਜਾਓ।'

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਧੀਰਜ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਕਿਹਾ, 'ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਦਾ ਲਾਇਆ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦਾ ਬੂਟਾ ਸਦਾ ਹਰਿਆ

ਭਰਿਆ ਰਹੇਗਾ।' ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਆਪ ਨੇ ਨਰੇਲ ਤੇ ਪੰਜ ਪੈਸੇ ਮੰਗਵਾਏ। ਇਹ ਸ਼ੈਆਂ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਲੈ ਕੇ ਅਤੇ ਲੰਮੇ ਪਿਆਂ ਹੀ ਬਾਂਹ ਉਚੀ ਕਰ ਕੇ ਤਿੰਨ ਵੇਰ ਗੋਲ ਚੱਕਰ ਵਿੱਚ ਭੁਆਈ ਅਤੇ ਕਿਹਾ: 'ਬਾਬਾ ਬਕਾਲੇ।' ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਨੌਵੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਸ ਵੇਲੇ ਬਕਾਲੇ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਸਨ ਅਤੇ ਦੁਨਿਆਵੀ ਸਾਕ ਮੂਜਬ ਉਹ ਆਪ ਦੇ ਬਾਬੇ ਸਨ। ਇਹ ਨਰੇਲ ਤੇ ਪੰਜ ਪੈਸੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਸਨ।

ਇਹ ਬਚਨ ਕਹਿ ਕੇ ਆਪ ਚੇਤ ਸੁਦੀ ੧੪ (੩ ਵੈਸਾਖ) ਸੰਮਤ ੧੭੨੧ ਨੂੰ ਬੁੱਧਵਾਰ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਜੋਤੀ-ਜੋਤਿ ਸਮਾ ਗਏ। ਉਸ ਦਿਨ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਾਲ ਦੇ ਸੰਨ ੧੬੬੪ ਦੇ ਮਾਰਚ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ੩੦ ਤਾਰੀਕ ਸੀ। ਜਮਨਾ ਦੇ ਕੰਢੇ ਭੋਗਲ ਪਿੰਡ ਦੇ ਲਾਗੇ ਆਪ ਦਾ ਅੰਤਮ ਸਸਕਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਉਸ ਥਾਂ ਮਗਰੋਂ 'ਬਾਲਾ ਸਾਹਿਬ' ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬਣਿਆ। ਆਪ ਦੀ ਦੇਹ ਦੀ ਭਸਮ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਕੀਰਤਪੁਰ ਲਿਜਾਈ ਗਈ ਅਤੇ ਪਾਤਾਲਪੁਰੀ ਵਿੱਚ ਰੱਖੀ ਗਈ।

ਜੋਤੀ-ਜੋਤਿ ਸਮਾਉਣ ਵੇਲੇ ਆਪ ਦੀ ਉਮਰ ਪੌਣੇ ਕੁ ਅੱਠ ਸਾਲ ਦੀ ਸੀ। ਆਪ ਨੇ ਢਾਈ ਕੁ ਸਾਲ ਗੁਰਿਆਈ ਕੀਤੀ।

❖ ❖ ❖

ਸੈਚੀ ਨੌਵੀਂ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ

(ਸੰਮਤ ੧੬੭੮-੧੭੩੨, ਸੰਨ ੧੬੨੧-੧੬੭੫)

ਜਗਤ-ਫੇਰੀ ਦਾ ਸੰਖੇਪ

- ਜਨਮ- ਵੈਸਾਖ ਵਦੀ ੫ (੫ ਵੈਸਾਖ) ਸੰਮਤ ੧੬੭੮,
ਮੁਤਾਬਕ ੧ ਅਪ੍ਰੈਲ ਸੰਨ ੧੬੨੧ ।
- ਜਨਮ ਅਸਥਾਨ- ਗੁਰੂ ਕੇ ਮਹਿਲ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ।
- ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ- ਪਿਤਾ : ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ।
ਮਾਤਾ : ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕੀ ਜੀ
- ਵਿਆਹ- ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਨਿਵਾਸੀ ਸ੍ਰੀ ਲਾਲ ਚੰਦ ਜੀ ਖੱਤਰੀ ਦੀ
ਸਪੁੱਤਰੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਨਾਲ, ੧੫ ਅੱਸੂ ਸੰਮਤ
੧੬੮੯ ਨੂੰ ।
- ਗੁਰਿਆਈ ਮਿਲੀ-ਚੇਤ ਸੁਦੀ ੧੪ (੩ ਵੈਸਾਖ) ਸੰਮਤ ੧੭੨੧,
ਮੁਤਾਬਕ ੩੦ ਮਾਰਚ ਸੰਨ ੧੬੬੪, ਬੁੱਧਵਾਰ ਦਿੱਲੀ
ਵਿੱਚ ।
- ਗੁਰਗੱਦੀ 'ਤੇ ਬਿਰਾਜੇ-ਚੇਤ ਸੁਦੀ ੧੪ (੨੩ ਚੇਤ) ਸੰਮਤ ੧੭੨੨
ਮੁਤਾਬਕ ੨੦ ਮਾਰਚ ਸੰਨ ੧੬੬੫ ਸੋਮਵਾਰ ਬਾਬੇ
ਬਕਾਲੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ।
- ਸੰਤਾਨ- ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ (੨੩ ਪੋਹ ਸੰਮਤ ੧੭੨੩)
ਮੁਤਾਬਕ ੨੨ ਦਸੰਬਰ ਸੰਨ ੧੬੬੬
- ਨਗਰ ਵਸਾਇਆ-ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ (ਸਾਵਣ, ੧੭੨੩ ਸੰਮਤ) ।
- ਸੱਚ-ਖੰਡ ਵਾਪਸੀ-ਮੱਘਰ ਸੁਦੀ ੫, (੧੧ ਮੱਘਰ) ਸੰਮਤ ੧੭੩੨,
ਮੁਤਾਬਕ ੧੧ ਨਵੰਬਰ ਸੰਨ ੧੬੭੫ ਵੀਰਵਾਰ, ਸੀਸ
ਰੰਜ ਚਾਂਦਨੀ ਚੌਂਕ ਦਿੱਲੀ । ਸੀਸ ਦਾ ਸਸਕਾਰ
ਅਨੰਦਪੁਰ ਤੇ ਧੜ ਦਾ ਰਕਾਬ ਗੰਜ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ ।

ਕਾਂਡ ੧

ਜਨਮ, ਬਾਲਪਨ, ਤਿਆਗੀ, ਗੁਰਿਆਈ

ਜਨਮ ਤੇ ਬਾਲਪਨ- ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ
ਜਨਮ ਵੈਸਾਖ ਵਦੀ ੫ (੫ ਵੈਸਾਖ) ਸੰਮਤ ੧੬੭੮, ਮੁਤਾਬਕ ੧
ਅਪ੍ਰੈਲ ਸੰਨ ੧੬੨੧ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਘਰ ਸ੍ਰੀ
ਮਾਤਾ ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਦੀ ਕੁੱਖ ਤੋਂ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਗੁਰੂ ਕੇ ਮਹਿਲਾਂ
ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ । ਆਪ ਛੇਵੀਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟੇ
ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਸਨ । ਆਪ ਦੇ ਜਨਮ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਸੁਣਦਿਆਂ ਹੀ ਸ੍ਰੀ
ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਪੰਜਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਸਮੇਤ (ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ)
ਵੇਖਣ ਗਏ । ਵੇਖਦਿਆਂ ਹੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ : 'ਸਾਡਾ ਇਹ
ਪੁੱਤ ਬੜਾ ਬਲੀ, ਸੂਰਬੀਰ ਤੇ ਤੇਗ ਦਾ ਧਨੀ ਹੋਵੇਗਾ । ਅਸੀਂ
ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਰੱਖਦੇ ਹਾਂ ।'

ਆਪ ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਹੀ ਸੰਤ-ਸਰੂਪ, ਅਡੋਲ ਚਿੱਤ, ਡੂੰਘੇ
ਵਿਚਾਰ-ਵਾਨ, ਤਿਆਗੀ, ਗੰਭੀਰ, ਦਲੇਰ ਤੇ ਨਿਰਭੈ ਸੁਭਾਅ ਦੇ
ਮਾਲਕ ਸਨ । ਆਪ ਵਿੱਚ ਧਾਰਮਕ ਰੁਚੀ ਵਧੇਰੇ ਬਲਵਾਨ ਸੀ ।
ਜਦ ਉਹ ਪੰਜਾਂ ਕੁ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਹੋਏ ਤਾਂ ਕਈ ਵੇਰੀ ਸਮਾਧੀ ਲਾ
ਬੈਠਿਆ ਕਰਨ ਅਤੇ ਕਿੰਨਾਂ-ਕਿੰਨਾਂ ਚਿਰ ਹਿੱਲਿਆ-ਜੁੱਲਿਆ ਤੇ
ਬੋਲਿਆ-ਚਾਲਿਆ ਹੀ ਨਾ ਕਰਨ । ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਚਿੰਤਾ ਜਿਹੀ
ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ, ਤਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਿਹਾ :
'ਸਾਡੇ ਇਸ ਪੁੱਤ ਨੇ ਬੜਾ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਉਸ ਕੰਮ ਲਈ ਇਹ
ਹੁਣ ਤੋਂ ਹੀ ਤਿਆਗੀ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ ਹੈ ।'

ਸ੍ਰੀ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ, ਸਿਖਲਾਈ ਮੀਰੀ-ਪੀਰੀ

ਦੇ ਮਾਲਕ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਹੋਣ ਹੋਈ। ਆਪ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਤੇ ਧਰਮ-ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸ਼ਸਤਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਅਤੇ ਸਵਾਰੀ ਆਦਿ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਵੀ ਕਰਾਈ ਗਈ। ਆਪ ਸੁੰਦਰ-ਜਵਾਨ, ਗੱਭਰੂ-ਬਲਵਾਨ, ਸੂਰਬੀਰ, ਵਿਦਵਾਨ, ਸ਼ਸਤਰਧਾਰੀ ਅਤੇ ਧਰਮ ਤੇ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਚੰਗੇ ਜਾਣੂੰ ਬਣੇ, ਜਿਹਾ ਕਿ ਅੱਗੇ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਦੇ ਜੰਗ ਵਿੱਚ, ਜੋ ਸੰਮਤ ੧੬੬੧ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ, ਸ੍ਰੀ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਨੇ ਵੱਡੇ ਸੂਰਬੀਰਾਂ ਵਾਕੂਰ ਤੇਗ ਵਾਹੀ, ਤਲਵਾਰ ਦੇ ਚੰਗੇ ਹੱਥ ਵਿਖਾਏ। ਅਨੇਕਾਂ ਵੈਰੀ ਪਾਰ ਬੁਲਾਏ ਅਤੇ ਪਿਤਾ-ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਬਚਨ ਨੂੰ ਸਿੱਧ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਤੇਗ ਦਾ ਧਨੀ ਸਾਬਤ ਕੀਤਾ।

ਵਿਆਹ ਤੇ ਸੰਤਾਨ— ਸ੍ਰੀ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ਕਰਤਾਰਪੁਰ (ਜਲੰਧਰ) ਨਿਵਾਸੀ ਸ੍ਰੀ ਲਾਲ ਚੰਦ ਜੀ ਖੱਤਰੀ ਦੀ ਸਪੁੱਤਰੀ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਨਾਲ ੧੫ ਅੱਸੂ ਸੰਮਤ ੧੬੮੬ ਨੂੰ ਹੋਇਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੁੱਖ ਤੋਂ ਸੰਮਤ ੧੭੨੩ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪੈਦਾ ਹੋਏ।

ਤਿਆਗ ਤੇ ਤਿਆਰੀ— ਆਪ ਦਾ ਨਿੱਜੀ ਤੇ ਘਰੇਲੀ ਜੀਵਨ ਬੜਾ ਸਾਦਾ, ਪੱਧਰਾ ਤੇ ਸੁਖੀ ਸੀ। ਆਪ ਦਾ ਮਨ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਲਾਲਚਾਂ, ਮੋਹਾਂ, ਝਗੜਿਆਂ ਤੇ ਰਸਾਂ ਤੋਂ ਬੇਲਾਗ ਸੀ। ਆਪ ਨਿਵੇਕਲੇ ਤੇ ਅਡੋਲ-ਚਿਤ ਰਹਿ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਅਤੇ ਅਹਿੱਲ ਬਣਾਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਆਪ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਖਾਹਿਸ਼ਾਂ, ਬ੍ਰਿਤੀਆਂ ਤੇ ਰੁਚੀਆਂ ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵੱਸ ਵਿੱਚ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਜਦ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਉਣ ਸਮੇਂ

ਆਪ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਆਪ ਦੇ ਭਤੀਜੇ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਗੁਰਗੱਦੀ ਲਈ ਨੀਅਤ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਆਪ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਰਤੀ ਭਰ ਰੋਸ ਜਾਂ ਅਫਸੋਸ ਨਾ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ। ਆਪ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਖਿਆਲ ਨਾ ਉਪਜਿਆ ਕਿ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ਸਾਨੂੰ ਮਿਲਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਦ ਸੱਤਵੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਜੋਤੀ-ਜੋਤਿ ਸਮਾਏ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ਲਈ ਆਪ ਨੂੰ ਨਾ ਚੁਣਿਆ, ਸਗੋਂ ਖੰਜਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰਤਾ ਦਿੱਤੀ, ਤਾਂ ਆਪ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਓਦੋਂ ਵੀ ਕੋਈ ਰੋਸ ਜਾਂ ਅਫਸੋਸ ਜਾਂ ਲਾਲਚ ਪੈਦਾ ਨਾ ਹੋਇਆ।

ਸੰਮਤ ੧੭੦੧ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਜੋਤੀ-ਜੋਤਿ ਸਮਾਉਣ ਮਗਰੋਂ ਆਪ ਆਪਣੀ ਮਾਤਾ ਜੀ ਅਤੇ ਮਹਿਲਾਂ (ਸੁਪਤਨੀ) ਸਮੇਤ ਆਪਣੇ ਨਾਨਕੇ, ਪਿੰਡ ਬਕਾਲੇ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜਾ ਟਿਕੇ ਅਤੇ ਵੀਹ ਇੱਕੀ ਵਰ੍ਹੇ ਓਥੇ ਰਹੇ। ਓਥੇ ਆਪ ਇਕ ਮਾਮੂਲੀ ਜਿਹੇ ਮਕਾਨ ਵਿੱਚ ਇਕਾਂਤ, ਸ਼ਾਂਤ ਤੇ ਟਿਕਾਉ ਵਾਲਾ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਆਪ ਬਹੁਤਾ ਚਿਰ ਭੇਰੇ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਕੇ ਜਪ ਤਪ ਤੇ ਸਿਮਰਨ ਅਭਿਆਸ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਆਪ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਕਿ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਆਏ ਮੁਗਲਾਂ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਧੱਕੇ, ਜ਼ੁਲਮ ਅਤੇ ਜ਼ਬਰ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈਣੀ ਹੈ। ਉਹ ਇਹ ਵੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਵੱਡੇ ਆਦਰਸ਼ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਾਸਤੇ ਵੱਡੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਵੀ ਕਿ ਅਜਿਹੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਜਿੰਨਾ ਪਵਿੱਤਰ ਤੇ ਉਚਿਅਾਂ ਸੁੱਚਿਆਂ ਹੋ ਕੇ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ, ਓਨਾਂ ਹੀ ਉਸ ਦਾ ਅਸਰ ਵਧੇਰੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਆਪ ਆਪਣੇ ਗੁਆਂਢੀ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਧਰਮ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨ ਲਈ ਅਤੇ 'ਹਿੰਦ ਦੀ ਚਾਦਰ' ਬਣਨ ਲਈ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਤੇ

ਹੋਰ ਵਧੇਰੇ ਪਵਿੱਤਰ ਤੇ ਉਚਾ-ਸੁੱਚਾ ਬਣਾ ਰਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਪਾਸ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਵਿੱਚ ਪੂਰੇ ਉਤਰਨ ਜੋਗਾ ਬਲ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਮਹਾਨ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਕਾਰਜ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਵਾਸਤੇ ਅਰਦਾਸਾਂ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਆਪ ਨੂੰ ਅਜਿਹੀ ਤਿਆਰੀ ਦਾ ਸਮਾਂ ਦੇਣ ਦੀ ਖਾਤਰ ਹੀ ਛੇਵੇਂ ਅਤੇ ਸਤਵੇਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਆਪ ਨੂੰ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ਦੀ ਜੁੰਮੇਵਾਰੀ ਸੰਭਾਲਣ ਲਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚੁਣਿਆ। ਉਹ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਕਿ ਅਜੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ ਆਇਆ।

ਗੁਰਿਆਈ— ਜਿਹਾ ਕਿ ਅੱਗੇ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਦ ਚੇਤ ਸੁਦੀ ੧੪ (੩ ਵੈਸਾਖ) ਸੰਮਤ ੧੭੨੧ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਉਣ ਲੱਗੇ, ਤਾਂ ਸੰਗਤ ਨੇ ਆਪ ਪਾਸੋਂ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਆਪ ਦੇ ਮਗਰੋਂ ਸਾਡੇ ਗੁਰੂ ਕੌਣ ਹੋਣਗੇ, ਆਪ ਨੇ ਪੰਜ ਪੈਸੇ ਤੇ ਨਰੇਲ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਲੈ ਕੇ ਬਾਂਹ ਉੱਚੀ ਕਰ ਕੇ ਤਿੰਨ ਵੇਰ ਘੁਮਾਈ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, 'ਬਾਬਾ ਬਕਾਲੇ।' ਇਹ ਵਾਕ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਚੋਖੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਸਨ। ਆਪ ਨੇ ਸਾਫ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਜਿਸ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ ਨੇ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ਸੰਭਾਲਣੀ ਹੈ ਉਹ ਸਾਡਾ ਬਾਬਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਕਾਲੇ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਬਾਂਬੇ ਲੱਗਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਆਪ ਦੇ ਪਿਤਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਚਾਚੇ ਜੁ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹ ਬਕਾਲੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਸ਼ੱਕ ਜਾਂ ਰੌਲੇ-ਗੌਲੇ ਦੀ ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪਰ ਧੀਰਮਲ ਵਰਗੇ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ਦੇ ਚਾਹਵਾਨਾਂ ਤੇ ਆਪੋ ਬਣੇ ਦਾਹਵੇਦਾਰਾਂ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਆਪਣੀ ਨੀਤੀ (ਮਰਜੀ) ਮੂਜਬ ਕੱਢ ਲਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹਰੇਕ ਆਖੇ ਕਿ ਮੈਂ ਸੋਢੀ ਬਾਬਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਹਰੇਕ ਬਕਾਲੇ ਮੰਜੀ ਡਾਹ ਬੈਠਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੋਖੇ ਸੋਢੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਅਤੇ

ਸੰਗਤਾਂ ਪਾਸੋਂ ਕਾਰ-ਭੇਟ ਉਗਰਾਉਣ ਲੱਗ ਪਏ, ਪਰ ਤਿਆਗ-ਮੂਰਤੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਇਕਾਂਤ ਵਿੱਚ ਅਡੋਲ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤ ਬੈਠੇ ਭਜਨ-ਬੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਜੁਟੇ ਰਹੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਬਚਨ ਦਾ ਪਤਾ ਸੀ, ਤਾਂ ਇਹ ਵੀ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਉਹ ਸਾਡੇ ਜੁੰਮੇ ਲਾ ਗਏ ਹਨ, ਪਰ ਆਪ ਕਿਸੇ ਝਗੜੇ ਵਿੱਚ ਨਾ ਪਏ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਾਮਰੌਲੇ ਵਿੱਚ ਸਾਲ-ਕੁ ਬੀਤ ਗਿਆ। ਆਪੋ ਬਣ ਬੈਠੇ ਗੁਰੂਆਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਪਾਸੋਂ ਵੀ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਆਤਮਿਕ ਸੁਖ, ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਚਾਨਣ ਨਾ ਮਿਲੇ, ਮਨਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਨਾ ਠੰਢ ਪਵੇ ਤੇ ਨਾ ਧਰਵਾਸ ਆਵੇ, ਜੋ ਸੱਚੇ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚਾਹ, ਤਾਂਘ ਤੇ ਲੋੜ ਸੀ। ਹਰੇਕ ਸਿੱਖ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਅਰਦਾਸਾਂ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਕਿ ਹੇ ਸਤਿਗੁਰੇ! ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਵੋ ਅਤੇ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਕਰੋ।

ਚੇਤ ਸੰਮਤ ੧੭੨੨ (ਮਾਰਚ ਸੰਨ ੧੬੬੫) ਵਿੱਚ ਇਕ ਸਿੱਖ ਭਾਈ ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਲੁਥਾਣਾ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਬਕਾਲੇ ਪੁੱਜਾ। ਇਨ੍ਹੀਂ ਦਿਨੀਂ ਵੈਸਾਖੀ ਦਾ ਨੇੜ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਬਕਾਲੇ ਵਿੱਚ ਚੋਖੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਜੁੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ, ਚਿਰਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਰਿਵਾਜ ਜੁ ਸੀ ਕਿ ਜਿਥੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਹੁੰਦੇ, ਉਥੇ ਵੈਸਾਖੀ ਦਾ ਜੋੜ ਮੇਲਾ ਹੁੰਦਾ। ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਬਪਾਰੀ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾਲੇ ਗੁਜਰਾਤ (ਕਾਠੀਆਵਾੜ) ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਮਸੰਦ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਉਹ ਕਾਰ-ਭੇਟਾ ਜਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਦਿੱਤੇ ਦਸਵੰਧ ਦੀਆਂ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਮੋਹਰਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਲਈ ਲਿਆਇਆ ਸੀ। ਬਕਾਲੇ ਪੁੱਜ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਅਨੋਖੀ ਹੀ ਝਾਕੀ ਡਿੱਠੀ। ਕਈ ਸੋਢੀ ਮੰਜੀਆਂ ਡਾਹੀ ਗੁਰੂ ਬਣ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਈਰਖਾ ਤੇ ਕ੍ਰੋਧ ਦੇ ਭਾਂਬੜ ਬਲ ਰਹੇ ਸਨ ਤੇ ਉਹ ਲੋਭ ਲਾਲਚ

ਦੇ ਚਿੱਕੜ ਵਿੱਚ ਧਸੇ ਫਸੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਪਰ ਉਹ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਨਾਮ-ਦਾਨ ਅਤੇ ਆਤਮਿਕ-ਸ਼ਾਂਤੀ ਬਖਸ਼ਣ ਦਾ ਪਾਖੰਡ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ।

ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਇੰਨੇ ਗੁਰੂ ਵੇਖ ਕੇ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ : 'ਹੇ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ! ਮੇਰੀ ਅਕਲ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ। ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੀ ਅਮਾਨਤ ਆਪ ਮੂੰਹੋਂ ਮੰਗ ਕੇ ਲਵੋ ਤਾਂ ਜੁ ਮੇਰੇ ਮਨ ਨੂੰ ਧੀਰਜ ਹੋਏ।' ਫੇਰ ਉਹ ਲੱਗਾ ਦੋ-ਦੋ ਮੁਹਰਾਂ ਹਰੇਕ 'ਗੁਰੂ' ਅੱਗੇ ਧਰ ਕੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਣ। ਹਰ ਕੋਈ ਦੋ ਮੋਹਰਾਂ ਵੇਖ ਕੇ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਗਿਆ, ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ ਕਾਰ-ਭੇਟ ਦੀ ਅਸਲੀ ਰਕਮ ਦੀ ਗੱਲ ਤੀਕ ਨਾ ਕੀਤੀ। ਹਰੇਕ ਆਪਣੀ ਹੀ ਵਡਿਆਈ ਉਸਤਤਿ ਕਰੇ, ਆਪਣੇ ਮੂੰਹੋਂ ਮੀਆਂ ਮਿੱਠੂ ਬਣੇ ਅਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਪਖੰਡੀ ਤੇ ਧੋਖੇਬਾਜ਼ ਦੱਸੇ। ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸੁਖਮਨੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚਲੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਵਾਕ ਚੇਤੇ ਆਉਣ :

ਆਪਸ ਕਉ ਜੋ ਜਾਣੈ ਨੀਚਾ ॥

ਸੋਊ ਗਨੀਐ ਸਭ ਤੇ ਉਚਾ ॥ (ਪੰਨਾ ੨੬੬)

ਆਪਸ ਕਉ ਜੋ ਭਲਾ ਕਹਾਵੈ ॥

ਤਿਸਹਿ ਭਲਾਈ ਨਿਕਟਿ ਨ ਆਵੈ ॥ (ਪੰਨਾ ੨੭੮)

ਉਸ ਨੂੰ ਯਕੀਨ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਮੰਜੀਆਂ ਡਾਹ ਕੇ 'ਗੁਰੂ' ਬਣੀ ਬੈਠਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਸਤਿਗੁਰੂ (ਸੱਚਾ ਗੁਰੂ) ਨਹੀਂ। ਉਹ ਬੜਾ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੋਇਆ। ਉਸ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਪਾਸੋਂ ਪੁਛਿਆ, ਕਿ 'ਏਥੇ ਕੋਈ ਹੋਰ ਸੋਢੀ ਵੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ?' ਕਿਸੇ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਇਕਾਂਤ ਸ਼ਾਂਤ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਰਹੇ ਸ੍ਰੀ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੀ ਦੱਸ ਪਾਈ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, 'ਪਰ ਉਹ ਗੁਰੂ ਬਣਨ ਦੇ ਚਾਹਵਾਨ ਨਹੀਂ।'

ਭਾਈ ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਓਥੇ ਗਿਆ ਜਿਥੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਭੇਰੇ ਵਿੱਚ

ਬੈਠੇ ਭਜਨ-ਬੰਦਗੀ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਸ ਨੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ : 'ਮਹਾਰਾਜ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮਿਲਦੇ ਨਹੀਂ।' ਪਰ ਭਾਈ ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਗੁਰੂ ਦਾ ਵਾਸਤਾ ਪਾ ਕੇ ਬੂਠਾ ਖੁਲ੍ਹਵਾਇਆ। ਉਹ ਅੰਦਰ ਗਿਆ, ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਿਆਂ ਹੀ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਤੇ ਮਨ ਨੂੰ ਸੁਖ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਤਪਦਾ ਹਿਰਦਾ ਠਰ ਗਿਆ। ਫੇਰ ਵੀ ਪਹਿਲੇ ਇਰਾਦੇ ਮੂਜਬ ਅਤੇ ਪੱਕੀ ਤਸੱਲੀ ਕਰਨ ਦੀ ਖਾਤਰ ਉਸ ਨੇ ਦੋ ਮੋਹਰਾਂ ਰੱਖ ਕੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸੰਭਾਲਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਆ ਪੁੱਜਾ ਜਾਣ ਕੇ, ਭਾਈ ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, 'ਭਾਈ ਸਿੱਖਾ ! ਗੁਰੂ ਦੀ ਅਮਾਨਤ ਦਿੱਤੀ ਹੀ ਭਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਹਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚੋਂ ਕੇਵਲ ਦੋ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈਂ। ਇਹ ਕਿਉਂ?'

ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਬਚਨ ਸੁਣ ਕੇ ਭਾਈ ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਗਦ-ਗਦ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਹਜ਼ਾਰ ਮੋਹਰਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਅੱਗੇ ਧਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਉਪਰ ਸੀਸ ਧਰਿਆ। ਉਹ ਨਿਹਾਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਫੇਰ ਉਸ ਨੇ ਕੋਠੇ ਉਪਰ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਪੱਲਾ ਫੇਰਿਆ ਅਤੇ ਉੱਚੀ-ਉੱਚੀ ਕਿਹਾ, 'ਭੁਲੀਏ ਸੰਗਤੇ, ਸੱਚਾ ਗੁਰੂ ਲੱਭ ਪਿਆ ਜੇ !'

ਭਾਈ ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਇਹ ਹੋਕਾ ਸੁਣ ਕੇ ਸੰਗਤਾਂ ਚਾਅ ਤੇ ਖੇੜੇ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਨੱਸ ਤੁਰੀਆਂ। ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਇਕ ਸਿੱਖ ਪੰਜ ਪੈਸੇ ਤੇ ਨਰੇਲ ਲਿਆਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਭੇਟ ਕੀਤੇ ਗਏ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਦੇ ਪੋਤਰੇ, ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਨੂੰ ਗੁਰਿਆਈ ਦਾ ਤਿਲਕ ਲਾਇਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੇਤ ਸੁਦੀ ੧੪ (੨੩ ਚੇਤ) ਸੀਮਤ ੧੭੨੨, ਮੁਤਾਬਕ ੨੦ ਮਾਰਚ ਸੰਨ ੧੬੬੫ ਨੂੰ ਸੋਮਵਾਰ ਦੇ ਦਿਨ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ

ਦੇ ਸਿੰਘਾਸਣ 'ਤੇ ਬਿਰਾਜ ਕੇ ਗੁਰਿਆਈ ਦੀ ਕਾਰ ਸੰਭਾਲੀ। ਉਂਜ ਆਪ ਨੂੰ ਗੁਰਿਆਈ ਮਿਲੀ ਤਾਂ ਉਸ ਦਿਨ ਹੀ ਸੀ ਜਿਸ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਜੋਤੀ-ਜੋਤਿ ਸਮਾਉਣ ਸਮੇਂ 'ਬਾਬਾ ਬਕਾਲੇ' ਦਾ ਬਚਨ ਕੀਤਾ ਸੀ।

ਸੱਚੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਜਾਣ 'ਤੇ ਆਪੇ ਬਣੀ ਬੈਠੇ ਗੁਰੂ ਮੰਜੀਆਂ ਚੁੱਕ ਕੇ ਘਰੋ-ਘਰੀ ਅਰਾਮ ਨਾਲ ਬਹਿ ਗਏ। ਗੁਰ-ਗੱਦੀ 'ਤੇ ਬਿਰਾਜਣ ਵੇਲੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੀ ਉਮਰ ੪੪ ਵਰ੍ਹੇ ਦੀ ਸੀ।

❖ ❖ ❖

ਕਾਂਡ ੨

ਧੀਰਮੱਲ ਦਾ ਵਿਰੋਧ, ਅਨੰਦਪੁਰ ਦੀ ਰਚਨਾ

ਜਦ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ 'ਤੇ ਬਿਰਾਜ ਗਏ ਅਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਵੱਲੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਾਰ-ਭੇਟ ਤੇ ਚੜ੍ਹਾਵੇ ਚੜ੍ਹਨ ਅਤੇ ਮੱਥੇ ਲੱਗੇ ਟਿਕਣ, ਤਾਂ ਧੀਰਮੱਲ ਦਾ ਮਨ ਈਰਖਾ ਤੇ ਕਰੋਧ ਨਾਲ ਸੜ ਉਠਿਆ। ਇਕ ਦਿਨ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੱਖ ਦੇ ਕੁਝ ਮਸੰਦਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਜਾਨੋਂ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਠੀਕ ਹੈ। ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਇਕ ਮਸੰਦ ਸ਼ੀਂਹੇ ਨੇ, ਇਹ ਕਾਰਾ ਕਰ ਵਿਖਾਉਣ ਦਾ ਇਕਰਾਰ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਵੀਹ ਕੁ ਬੰਦੇ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਪਰ ਜਾ ਪਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਬੰਦੂਕ ਦੀ ਗੋਲੀ ਮਾਰੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਜ਼ਖਮੀ ਹੋ ਗਏ, ਪਰ ਸ਼ਾਂਤ ਚਿਤ ਬੈਠੇ ਰਹੇ। ਧੀਰਮੱਲ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਮਸੰਦਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਸਮਿਆਨ ਅਸਬਾਬ ਜਾ ਲੁੱਟਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੇਰ ਵੀ ਮਗਨ ਹੋਏ ਬੈਠੇ ਰਹੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਾਇਆ ਨਾਲ ਮੋਹ ਤਾਂ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜੇ ਆ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਉਹ ਖੁਸ਼ੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਮਨਾਉਂਦੇ ਅਤੇ ਜੇ ਚਲੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਹਿਰਖ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਰਦੇ।

ਜਦ ਭਾਈ ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਆਦਿ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਧੀਰਮੱਲ ਦੀ ਇਸ ਨੀਚ ਕਰਤੂਤ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਾ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਧੀਰਮੱਲ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਜਾ ਘੇਰਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਧੀਰਮਲ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਖੂਬ ਸੋਧਿਆ ਅਤੇ ਸ਼ੀਂਹੇ ਮਸੰਦ ਦੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਾਂ ਤਾੜ ਕੇ ਅੱਗੇ ਲਾ ਲਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾ ਕੇਵਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਲੁੱਟਿਆ ਹੋਇਆ ਸਮਿਆਨ ਅਸਬਾਬ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਧੀਰਮੱਲ ਦਾ ਮਾਲ-ਮੱਤਾ ਵੀ

ਖੋਹ ਲਿਆ। ਨਾਲ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬੀੜ ਵੀ ਲੈ ਲਈ।

ਜਦ ਸ਼ੀਹੋ ਮਸੰਦ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਭੁੱਲ ਮੰਨੀ ਅਤੇ ਬੜੀ ਅਧੀਨਗੀ ਨਾਲ ਮਾਫ਼ੀ ਮੰਗੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਤਾਂ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ-ਗਿਆਨੀ ਸਨ, ਬੁਰੇ ਦਾ ਵੀ ਭਲਾ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਵੀ ਨਿੱਜੀ ਦੁੱਖ ਖੋਚਲ ਦਾ ਬਦਲਾ ਨਾ ਲੈਣਾ ਆਪ ਦਾ ਨਿੱਤ ਦਾ ਵਤੀਰਾ ਤੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਸੀ। ਆਪ ਨੇ ਸ਼ੀਹੋ ਨੂੰ ਮਾਫ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਭਲੇ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਵਾਲਾ ਜੀਵਨ ਧਾਰਨ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇ ਕੇ ਵਿਦਾ ਕੀਤਾ।

ਜਦ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਭਾਈ ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਆਦਿ ਸਿੱਖ ਧੀਰਮੱਲ ਦਾ ਮਾਲ-ਅਸਬਾਬ ਖੋਹ ਲਿਆਏ ਹਨ, ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ ਕਿ ਧੀਰਮੱਲ ਦੀਆਂ ਸਭੇ ਸ਼ੈਆਂ ਵਾਪਸ ਕਰ ਦਿਓ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਹੋਰ ਤਾਂ ਸਭ ਸ਼ੈਆਂ ਜਿਉਂ ਦੀਆਂ ਤਿਉਂ ਮੋੜ ਦਿੱਤੀਆਂ, ਪਰ ਸ੍ਰੀ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬੀੜ, ਜੋ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਤਿਆਰ ਕਰਵਾਈ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨਾ ਮੋੜੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਿਸਚਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਬੀੜ ਕਿਸੇ ਦੀ ਨਿੱਜੀ ਮਲਕੀਅਤ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਸਭ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਥੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਹੋਣ ਉਥੇ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਗੁਰ-ਗੱਦੀ 'ਤੇ ਬਿਰਾਜ ਕੇ ਕੁਝ ਮਹੀਨੇ ਆਪ ਬਾਬੇ ਬਕਾਲੇ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸ਼ਨ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਰਹੇ। ਉਸ ਸਾਲ ਦੇ ਸਿਆਲ ਵਿੱਚ ਆਪ ਨੇੜੇ-ਨੇੜੇ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਪਏ। ਸ੍ਰੀ ਤਰਨ ਤਾਰਨ, ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਗੋਂਦਵਾਲ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਕੇ ਮਾਘ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਆਪ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪੁੱਜੇ। ਆਪ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਸਰੋਵਰ ਵਿੱਚ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਲਈ

ਗਏ। ਅੱਗੋਂ ਮਸੰਦਾਂ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਬੰਦ ਕਰ ਲਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਡਰ ਸੀ ਕਿ ਕਿਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਚੜ੍ਹਤ ਚੜ੍ਹਾਵੇ ਦਾ ਲੇਖਾ ਨਾ ਮੰਗਣ, ਜਾਂ ਇਥੇ ਹੀ ਨਾ ਆ ਟਿਕਣ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਬਾਹਰੋਂ ਹੀ ਮੱਥਾ ਟੇਕ ਕੇ ਮੁੜ ਪਏ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਰਮਾਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪਾਸ ਇਕ ਬੇਰੀ ਹੇਠ ਆ ਬੈਠੇ। ਇਸ ਥਾਂ ਹੁਣ ਗੁਰਦੁਆਰਾ 'ਬੜਾ ਸਾਹਿਬ' ਬੜਾ ਸੁੰਦਰ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਇਥੋਂ ਉਠ ਕੇ ਆਪ ਵਾਪਸ ਬਕਾਲੇ ਤੁਰ ਪਏ। ਜਿਥੇ ਅੱਜ ਕਲ੍ਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਮਾਲ-ਮੰਡੀ ਲੱਗਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਥਾਂ ਦੇ ਪਾਸ ਦਮ (ਸਾਹ ਲੈਣ ਜਾਂ ਆਰਾਮ ਕਰਨ) ਲਈ ਬੈਠੇ। ਇਸ ਥਾਂ-ਹੁਣ ਗੁਰਦੁਆਰਾ 'ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ' ਹੈ। ਇਥੋਂ ਆਪ ਨੂੰ ਵੱਲੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਕੁਝ ਸਿੱਖ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਲੈ ਗਏ। ਓਥੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇਕ ਮਾਈ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕੋਠੇ ਵਿੱਚ ਉਤਾਰਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਬੜੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਆਪ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਉਸ ਥਾਂ ਹੁਣ ਗੁਰਦੁਆਰਾ 'ਕੋਠਾ ਸਾਹਿਬ' ਹੈ। ਹਰ ਸਾਲ ਮਾਘ ਦੀ ਪੁੰਨਿਆਂ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਓਥੇ ਕੋਠੇ ਦਾ ਮੇਲਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ।

ਕੁਝ ਚਿਰ ਵੱਲੇ ਠਹਿਰ ਕੇ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਬਾਬੇ ਬਕਾਲੇ ਜਾ ਪੁੱਜੇ। ਬਕਾਲੇ ਦੇ ਸੋਢੀ ਬਹੁਤ ਸਾੜਾ ਤੇ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਅਮਨ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਕੇ ਧਰਮ-ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੇ ਜਗਤ ਦਾ ਉਧਾਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਆਪ ਨੇ ਬਾਬੇ ਬਕਾਲੇ ਤੋਂ ਚਲੇ ਜਾਣਾ ਹੀ ਠੀਕ ਸਮਝਿਆ। ਕਰਤਾਰਪੁਰ (ਜਲੰਧਰ) ਵਿੱਚ ਧੀਰਮੱਲ ਤੇ ਧੀਰਮੱਲੀਏ ਸੋਢੀ ਸਨ। ਉਹ ਤਾਂ ਚਿਰਾਂ ਤੋਂ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕੀਰਤਪੁਰ ਜਾ ਟਿਕਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ।

ਬਕਾਲੇ ਤੋਂ ਤੁਰ ਕੇ ਆਪ ਬਿਆਸ ਵੱਲ ਨੂੰ ਹੋਏ । ਜਦ ਦਰਿਆ ਲੰਘਣ ਲੱਗੇ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬੀੜ ਧੀਰਮੱਲ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮੋੜੀ । ਆਪ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ ਇਹ ਗੱਲ ਠੀਕ ਨਹੀਂ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬੀੜ ਪੰਘੂੜੇ ਸਮੇਤ ਦਰਿਆ ਬਿਆਸ ਦੇ ਵਹਿਣ ਵਿੱਚ ਇਕ ਵੱਲਾ ਰਿੱਤੇ ਥਾਂ ਟਿਕਾ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਧੀਰਮੱਲ ਨੂੰ ਸੁਨੇਹਾ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਬੀੜ ਦਰਿਆ ਵਿੱਚੋਂ ਲੈ ਜਾਵੇ । ਉਸ ਨੇ ਐਸਾ ਹੀ ਕੀਤਾ । ਬੀੜ ਦਾ ਹਾਸ਼ੀਆ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਸਿਲ੍ਹਾਬ ਗਿਆ । ਹੋਰ ਕੋਈ ਨੁਕਸਾਨ ਨਾ ਹੋਇਆ । ਉਹ ਬੀੜ ਹੁਣ ਤਕ ਧੀਰਮੱਲ ਦੀ ਔਲਾਦ ਪਾਸ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਵਿੱਚ ਹੈ ।

ਦਰਿਆ ਬਿਆਸ ਤੋਂ ਹਜ਼ਾਰਾ, ਦੁਰਗਪੁਰ, ਨਵਾਂ ਸ਼ਹਿਰ ਆਦਿ ਨੱਗਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸੱਚ-ਧਰਮ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼-ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੇ ਜੀਵਾਂ ਦਾ ਉਧਾਰ ਕਰਦੇ-ਕਰਦੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਪੁੱਜੇ । ਓਥੋਂ ਦੇ ਸੋਢੀ ਅਤੇ ਧੀਰਮੱਲ ਦੇ ਬੰਦੇ ਵੀ ਔਖੇ ਹੋਣ ਅਤੇ ਔਖ ਦੇਣ ਲੱਗ ਪਏ । ਤਿਆਗ ਮੂਰਤ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਔਖ ਦੇਣ ਤੇ ਔਖਿਆਂ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ ਸਨ ਚਾਹੁੰਦੇ । ਆਪ ਨੇ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਸੀ । ਇਸ ਲਈ ਆਪ ਨੇ ਅਜਿਹੇ ਸਭ ਬਖੇੜਿਆਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ । ਆਪ ਨੇ ਕਾਹਲੂਰ ਦੇ ਰਾਜੇ ਪਾਸੋਂ ਕੀਰਤਪੁਰੋਂ ਪੰਜ ਕੁ ਮੀਲ ਉਤਰ ਪੱਛਮ ਉਤਲੇ ਮਾਖੇਵਾਲ ਪਿੰਡ ਦੀ ਭੋਂ ਖਰੀਦ ਦੇ ਸਾਵਣ ੧੭੨੩ ਵਿੱਚ ਸਤਲੁਜ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਦੇ ਪਾਸ, ਨੈਨਾ ਦੇਵੀ ਪਹਾੜੀ ਦੇ ਉਪਰਲੇ ਪਾਸੇ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਸਾਇਆ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਤੇਜ-ਪ੍ਰਤਾਪ ਦਾ ਸਦਕਾ ਥੋੜ੍ਹੇ ਚਿਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਨੱਗਰ ਦੀ ਰੋਣਕ ਬਹੁਤ ਵਧ ਗਈ । ਕੀਰਤਪੁਰ ਦੇ ਸੋਢੀਆਂ ਨੇ ਅਜੇ ਵੀ ਵੈਰ ਵਿਰੋਧ ਨਾ ਛੱਡਿਆ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨੱਗਰ ਉਜਾੜਨ ਦੇ ਜਤਨ ਕੀਤੇ

ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਯੋਜਨਾ ਨਾ ਗਈ । ਓਧਰੋਂ ਧੀਰਮੱਲ ਅਤੇ ਰਾਮ ਰਾਇ ਨੇ ਮਿਲ ਕੇ ਦਿੱਲੀ ਜਾ ਕੇ ਹਕੂਮਤ ਰਾਹੀਂ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਗੋਂਦਾਂ ਗੁੰਦੀਆਂ ਅਤੇ ਸਾਰਾ ਟਿੱਲ ਲਾਇਆ । ਜਦ ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੋਂਦਾਂ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਕੀਤੀ, ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਕਰਤਾਰ ਉਤੇ ਭਰੋਸਾ ਰੱਖੋ । ਜੇ ਉਹ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਠੀਕ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹੁੰਦਾ ਉਹੋ ਹੈ, ਜੇ ਉਹ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਤੁਸੀਂ ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰੋ । ਉਹ ਭਲੀ ਕਰੇਗਾ ।

✽ ✽ ✽

ਕਾਂਡ ੩

ਮਾਲਵੇ ਤੇ ਬਾਂਗਰ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਦੌਰਾ

ਧੀਰਮੱਲੀਏ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸੋਢੀ ਖੁੜਬਾ ਖੁੜਬੀ ਲਾ ਛੱਡਦੇ ਸਨ ਤੇ ਨਿੱਤ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਛੇੜਖਾਨੀ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਕੁਝ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰ-ਦੋਖੀਆਂ ਦੀ ਨਿੱਤ ਦਿਹਾੜੀ ਦੀ ਛੇੜਖਾਨੀ ਤੇ ਖੁੜਬਾ ਖੁੜਬੀ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰਹਿਣ ਲਈ ਤੇ ਕੁਝ ਧਰਮ-ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੀ ਖਾਤਰ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕੁਝ ਚਿਰ ਲਈ ਅਨੰਦਪੁਰੋਂ ਵੀ ਚਲੇ ਜਾਣ ਅਤੇ ਪ੍ਰਵਾਰ ਸਮੇਤ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਚੱਕਰ ਲਾਉਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਦੌਰੇ ਦਾ ਇਕ ਮਨੋਰਥ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਜਿਥੇ ਸਿੱਖੀ ਅੱਗੇ ਹੈ ਸੀ, ਉਸ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਜਿਥੇ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਉਥੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰ ਕੇ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਕਾਇਮ ਕੀਤੇ ਜਾਣ। ਦੂਜਾ ਮਨੋਰਥ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਅੱਤਿਆਚਾਰਾਂ ਬਾਰੇ ਮੌਕੇ-ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਫਿਰ ਕੇ ਪਤਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਦੀ ਸੂਝ ਚਾਹ ਅਤੇ ਸੱਤਿਆ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਮਹਾਨ ਕੰਮ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਦੌਰੇ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਮਾਲਵੇ ਤੇ ਬਾਂਗਰ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਤਾਰਿਆ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਤੀਰਥਾਂ 'ਤੇ ਪੁੱਜ ਕੇ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਫੇਰ ਪੂਰਬ ਵਿੱਚ ਢਾਕੇ ਬੰਗਾਲ ਤੇ ਆਸਾਮ ਤੀਕ ਪਹੁੰਚੇ। ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪ ਨੇ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਦਾਤ ਬਖਸ਼ੀ।

੧੫ ਮੱਘਰ ਸੰਮਤ ੧੭੨੩ ਨੂੰ ਆਪ ਪ੍ਰਵਾਰ ਤੇ ਕੁਝ ਸਿੱਖਾਂ ਸਮੇਤ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬੋਂ ਤੁਰ ਪਏ। ਕੀਰਤਪੁਰ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਆਪ ਮਾਲਵੇ ਵਿੱਚ ਗਏ। ਮੰਜਲੋਂ-ਮੰਜਲ ਸਫਰ ਕਰਦੇ ਅਤੇ

ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ-ਕਰਦੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਮੂਲੋਵਾਲ ਪਹੁੰਚੇ। ਪਿੰਡ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਏਥੋਂ ਦਾ ਪਾਣੀ ਖਾਰਾ ਹੈ, ਮਿੱਠੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਦਾਤ ਬਖਸ਼ੋ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬੰਦ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਇਕ ਖੂਹ ਨੂੰ ਰਵਾਂ ਕਰਨ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਪਾਣੀ ਵਰਤਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਕਿਹਾ : 'ਇਸ ਖੂਹ ਦਾ ਜਲ ਹੁਣ ਮਿੱਠਾ ਹੈ। ਤੁਹਾਡੀ ਧਰਤੀ ਵਿੱਚ ਨੌਂ ਹੋਰ ਖੂਹ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਮਿੱਠੇ ਲੱਗਣਗੇ।' ਉਸ ਖੂਹ ਨੂੰ ਹੁਣ ਤੀਕ 'ਗੁਰੂ ਕਾ ਖੂਹ' ਆਖਦੇ ਹਨ।

ਮੂਲੋਵਾਲੋਂ ਤੁਰ ਕੇ ਹੰਢਿਆਏ, ਸੋਹੀਵਾਲ, ਢਿਲਵਾਂ, ਅਲੀਸੋਰ, ਜੋਗਾ ਭੂਪਾਲੀ, ਖੀਵਾ ਆਦਿ ਤੋਂ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਆਪ ਭਿੱਖੀ ਪੁੱਜੇ। ਭਿੱਖੀ ਵਿੱਚ ਇਕ ਦੇਸੂ ਨਾਂ ਦਾ ਸਖੀ ਸਰਵਰ ਦਾ ਉਪਾਸ਼ਕ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਭੇਟ ਲੈ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਆਇਆ। ਉਸ ਦੇ ਗਲ ਖੁੰਡੀ ਪਈ ਵੇਖ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਇਹ ਕੀ ਹੈ?' ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ : 'ਜੀ, ਮੈਂ ਸੁਲਤਾਨੀ ਹਾਂ। ਇਹ ਸਖੀ ਸਰਵਰ ਦੀ ਸੇਵਕੀ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੈ।' ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ : 'ਤੂੰ ਹਿੰਦੂ ਹੋ ਕੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਪੀਰ ਨੂੰ ਪੂਜਦਾ ਹੈ?' ਫੇਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਇਕੋ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਭਗਤੀ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ। ਉਹ ਸਿੱਖ ਬਣਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪੰਜ ਤੀਰ ਬਖਸ਼ੇ ਅਤੇ ਕਿਹਾ : 'ਜਾਹ ! ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਰਹਿਤ ਰੱਖ, ਤੂੰ ਰਾਜ ਕਰੇਂਗਾ। ਜੇ ਸਿੱਖੀ ਤਿਆਗੇਂਗਾ, ਤਾਂ ਔਖਾ ਹੋਵੇਂਗਾ।' ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਮਗਰੋਂ ਉਹ ਬੀਮਾਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਪਿੰਡ ਦੇ ਭਰਾਈਆਂ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਵਹੁਟੀ ਨੇ ਕਿਹਾ : 'ਤੂੰ ਸਖੀ ਸਰਵਰ ਦੀ ਪੂਜਾ ਛੱਡੀ ਹੈ, ਤਾਹੀਓਂ ਬੀਮਾਰ ਹੋਇਆ ਹੈ'। ਤੀਰ ਸੁੱਟ ਦੇ ਅਤੇ ਸਖੀ ਸਰਵਰ ਦੀ ਖੁੰਡੀ ਫੇਰ ਧਾਰ ਲੈ।' ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਦੇਸੂ ਅੜਿਆ, ਪਰ ਮਗਰੋਂ ਮੰਨ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਪੰਜੇ ਤੀਰ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤੇ ਤੇ ਖੁੰਡੀ ਨੂੰ ਮੱਥਾ ਟੇਕ ਕੇ ਗਲ ਪਾਇਆ। ਭਰਾਈ ਨੇ ਤੀਰ ਭੰਨ

ਕੇ ਚੁੱਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਫੂਕ ਦਿੱਤੇ । ਭਾਣਾ ਕਰਤਾਰ ਦਾ ! ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਮਗਰੋਂ ਦੇਸੂ ਮਰ ਗਿਆ । ਫੇਰ ਕੁਝ ਚਿਰ ਪਿੱਛੋਂ ਉਸ ਦਾ ਪੁੱਤ ਅਤੇ ਪੋਤਰਾ ਸਾਕਾਂ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਮਾਰੇ ਗਏ ।

ਭਿੱਖੀ ਤੋਂ ਤੁਰ ਕੇ ਖਿਆਲੇ ਅਤੇ ਫੇਰ ਮੌੜ ਪਿੰਡ ਗਏ । ਦੋਹੀਂ ਥਾਈਂ ਪਾਣੀ ਦੀ ਬੁੜ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਖੂਹ ਲਵਾਏ । ਇਸ ਤੋਂ ਅਗਾਂਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸਾਬੋ ਕੀ ਤਲਵੰਡੀ ਜਾ ਟਿਕੇ । ਉਸ ਥਾਂ ਆਪ ਨੇ ਗੁਰੂ-ਸਰ ਸਰੋਵਰ ਦਾ ਟੱਕ ਲਾਇਆ ਅਤੇ ਕਾਰ ਕੱਢੀ । ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਰਲ ਕੇ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ-ਸਰ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੋਈ ।

ਤਲਵੰਡੀ ਸਾਬੋ ਤੋਂ ਅਗਾਂਹ ਕੋਟ ਧਰਮਪੁਰੇ ਆਦਿ ਨੱਗਰੀਂ ਗਏ, ਸਭ ਥਾਈਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਆਪ ਦਾ ਬੜਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕੀਤਾ । ਆਪ ਦੇ ਸੋਹਣੇ ਘੋੜੇ ਵੇਖ ਕੇ ਚੋਰ ਆਪ ਦੇ ਮਗਰ ਲੱਗ ਪਏ। ਇਕ ਰਾਤ ਉਹ ਘੋੜੇ ਖੋਲ੍ਹਣ ਆ ਪਏ । ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਫੜ ਲਿਆ ਅਤੇ ਸਵੇਰੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਰੂ-ਬ-ਰੂ ਹਾਜ਼ਰ ਕੀਤਾ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਚੋਰੀ ਛੱਡਣ ਤੇ ਧਰਮ ਦੀ ਕਿਰਤ ਕਰਨ ਦਾ ਇਕਰਾਰ ਲੈ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕੀਤੀ ਉਤੇ ਇੰਨਾਂ ਪਛਤਾਵਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਉਹ ਪਾਸ ਦੇ ਇਕ ਜੰਡ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ । ਉਸ ਨੇ ਇਕ ਟਾਹਣੀ ਕੱਟ ਕੇ ਤਿੱਖੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿੱਡ ਵਿੱਚ ਦੀ ਲੰਘਾ ਕੇ ਸੂਲੀ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ । ਉਸ ਥਾਂ ਨੂੰ ਸੂਲੀਸਰ ਆਖਦੇ ਹਨ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਜਿਥੇ ਵੀ ਜਾਂਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਰਲ-ਮਿਲ ਕੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਵੱਸਣ ਤੇ ਵੱਸਣ ਦੇਣ, ਚੋਰੀ ਆਦਿ ਬਦੀਆਂ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਨ, ਦਸਾਂ ਨਹੁੰਆਂ ਦੀ ਕਿਰਤ ਕਰਨ, ਵੰਡ ਕੇ ਛਕਣ ਅਤੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਰੱਖਣ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਂਦੇ ਰਹੇ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਤੇ ਰਹਿਣੀ-ਬਹਿਣੀ ਵਿੱਚ ਮਹਾਨ ਤੇ ਨਰੋਈ ਤਬਦੀਲੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਗਈ ।

ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ ਦੀ ਬੜੀ ਬੁੜ ਸੀ, ਜਿਸ ਕਰ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਬੜਾ ਔਖ ਹੁੰਦਾ ਸੀ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਈ ਥਾਈਂ ਖੂਹ ਤੇ ਤਾਲ ਲਵਾਏ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਰਬ ਭਲਾਈ ਦੇ ਕੀਮਾਂ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀ, ਸਿੱਖ, ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਲੋਕ ਰਲ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਪਰ ਜੋ ਨਕਦ ਖਰਚ ਆਉਂਦਾ ਸੀ, ਉਹ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਵੱਲੋਂ ਆਏ ਚੜ੍ਹਾਵੇ ਵਿੱਚੋਂ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ।

ਚੱਕਰ ਲਾਉਂਦੇ, ਸਤਿਨਾਮ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਅਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਨੂੰ ਜੀਅ-ਦਾਨ ਦੇ ਕੇ ਧਰਮ ਦੇ ਰਾਹੇ ਪਾਉਂਦੇ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਧਮਧਾਨ ਪੁੱਜੇ । ਉਥੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਬਹੁਤ ਬੁੜ ਸੀ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਚੌਧਰੀ ਨੂੰ ਖੂਹ ਲਵਾਉਣ ਅਤੇ ਰਾਹੀ ਮੁਸਾਫਰਾਂ ਦੇ ਉਤਾਰੇ ਲਈ ਧਰਮਸਾਲਾ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਮਾਇਆ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਪਿੰਡ ਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕੀਤੀ ਕਿ ਇਹ ਕਾਰਜ ਛੇਤੀ ਸੰਪੂਰਨ ਕਰਨ। ਭਾਈ ਰਾਮਦੇਵ ਜੋ ਲੰਗਰ ਦਾ ਪਾਣੀ ਭਰਨ ਤੇ ਪਾਣੀ ਛਿੜਕਾਉਣ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਨੇ ਬੜੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਤੇ ਹਿੰਮਤ ਨਾਲ ਇਥੇ ਵੀ ਇਹ ਸੇਵਾ ਨਿਭਾਈ । ਪਾਣੀ ਦੀ ਤੋਟ ਨਾ ਆਉਣ ਦਿੱਤੀ । ਉਸ ਦੀ ਸੇਵਾ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਦਾ ਨਾਂ ਭਾਈ ਮੀਂਹਾਂ (ਮੀਂਹ ਪਾਉਣ ਵਾਲਾ) ਰੱਖਿਆ । ਫੇਰ ਨਗਾਰਾ, ਨਿਸ਼ਾਨ, ਪੁਸ਼ਾਕ ਅਤੇ ਲੰਗਰ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਬਖਸ਼ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਉਸ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਮੁਖੀ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਥਾਪਿਆ । ਉਦਾਸੀਆਂ ਦੀਆਂ ਛੇ ਬਖਸ਼ਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਭਾਈ ਮੀਂਹਾਂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਮੀਂਹਾਂ ਸ਼ਾਹੀ ਹੈ । ਇਸ ਮਹਾਤਮਾ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਤੇ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ ।

ਧਮਧਾਨ ਤੋਂ ਤੁਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਬਹਿਜਖ (ਟੇਕਪੁਰ) ਕੈਂਥਲ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਬਾਰਨੇ ਪੁੱਜੇ । ਉਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕ ਤਮਾਕੂ ਬੀਜਦੇ ਤੇ ਪੀਂਦੇ ਸਨ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੱਚ-ਧਰਮ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇ ਕੇ ਸਿੱਖ

ਬਣਾਇਆ ਅਤੇ ਤਮਾਕੂ ਬੀਜਣ ਤੋਂ ਤੇ ਪੀਣੋਂ ਹਟਾਇਆ ।

ਬਾਰਨੇ ਤੋਂ ਅਗਾਂਹ ਆਪ ਕੁਰੂਕਸ਼ੇਤਰ ਪਹੁੰਚੇ । ਉਥੇ ਧਰਮ-ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ ਆਪ ਬਾਨੀ-ਬਦਰਪੁਰ ਗਏ । ਉਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਖੂਹ ਲਾਉਣ ਲਈ ਰੁਪਇਆਂ ਦੀ ਬੈਲੀ ਦਿੱਤੀ । ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਆਪ ਜਮਨਾ ਪਾਰ ਹੋ ਕੇ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਨੂੰ ਹੋ ਤੁਰੇ।

ਜਿੱਥੇ-ਜਿੱਥੇ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜਾਂਦੇ ਸਨ, ਉਥੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਨਵੀਂ ਜਿੰਦ ਤੇ ਰੂਹ, ਨਵਾਂ ਉਤਸ਼ਾਹ ਤੇ ਉਮਾਹ ਜਾਗ ਉਠਦਾ ਤੇ ਠਾਠਾਂ ਮਾਰਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਸੀ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਦੇਸੀ ਆਪ-ਹੁਦਰੀ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਅੱਤਿਆਚਾਰ ਵਿਰੁੱਧ ਰੋਸ ਉਪਜਦਾ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰਨ ਦੇ ਸੁਫਨੇ ਆਉਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ ਸਨ । ਦੂਰੋਂ-ਦੂਰੋਂ ਲੋਕ ਆਪ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਤੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਸੁਣਨ ਲਈ ਵਹੀਰਾਂ ਘੱਤ ਕੇ ਆਉਂਦੇ ਸਨ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਕਰਵਾਏ ਲੋਕ-ਭਲਾਈ ਦੇ ਕੰਮ ਵੀ ਜਿਵੇਂ ਖੂਹਾਂ ਅਤੇ ਤਲਾਬਾਂ ਦਾ ਲਵਾਉਣਾ, ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਲਈ ਪ੍ਰੇਮ ਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਲੋਕ ਧੜਾ ਧੜ ਸਿੱਖ ਬਣਦੇ ਤੇ ਹੋਰ ਦੇ ਹੋਰ ਹੁੰਦੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ।

ਮੁਗਲ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਇਸ ਨਵੀਂ ਲਹਿਰ ਤੋਂ ਡਰ ਭਾਸਿਆ, ਜਿਹਾ ਕਿ ਪ੍ਰਦੇਸੀ ਤੇ ਆਪ-ਹੁਦਰੀਆਂ ਜ਼ਾਲਮ ਹਕੂਮਤਾਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਤੋਂ ਨਿੱਤ ਭਾਸਦਾ ਆਇਆ ਹੈ । ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਗਿ੍ਫ਼ਤਾਰ ਕਰ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ । ਮਿਰਜ਼ਾ ਰਾਜਾ ਜੈ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਰਾਜਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤਾਂ ਪੂਰਨ ਫਕੀਰ ਤੇ ਅਮਨ ਦੇ ਚਾਹਵਾਨ ਹਨ, ਇਹ ਰਾਜ-ਰੋਲੇ ਦੇ ਹਾਮੀ ਨਹੀਂ ਤੇ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਆਦਮੀ ਨਹੀਂ । ਉਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਜ਼ਮਾਨਤ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਮਾਮਲਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖ਼ਤਮ ਹੋਇਆ ।

❖ ❖ ❖

ਕਾਂਡ ੪

ਪੂਰਬ ਦਾ ਚੱਕਰ : ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ

ਜਮਨਾ ਤੋਂ ਪਾਰ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਅਗਾਂਹ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਏ । ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਆਪ ਸ਼ਿਕਾਰ ਖੇਡਦੇ ਗਏ ਅਤੇ ਕੜਾ ਮਾਨਕਪੁਰ ਜਾ ਪੁੱਜੇ । ਉਥੇ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵੈਸ਼ਨੋ ਸਾਧੂ ਮਲੂਕ ਦਾਸ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ । ਉਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਸੁਣੀ, ਪਰ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਗੱਲ ਵੀ ਸੁਣੀ ਕਿ ਉਹ ਸ਼ਿਕਾਰ ਖੇਡਦੇ ਤੇ ਮਾਸ ਛਕਦੇ ਹਨ । ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਨਾ ਆਇਆ ! ਉਸ ਨੇ ਸਗੋਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨੋਂ ਵਰਜਿਆ ਤੇ ਕਿਹਾ: 'ਇਹ ਕਾਹਦੇ ਗੁਰੂ ਹਨ ਜੋ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਦੇ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਾਸ ਖਾਂਦੇ ਹਨ ।'

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖ ਭੇਜ ਕੇ ਮਲੂਕ ਦਾਸ ਨੂੰ ਸੱਦਿਆ । ਜਦ ਉਹ ਸੰਗਤ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਕੇ ਤੇ ਬਚਨ ਸੁਣ ਕੇ ਨਿਹਾਲ ਹੋ ਗਿਆ । ਮਾਸ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਇਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਭਰਮ ਨਵਿਰਤ ਹੋ ਗਏ । ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਸਿੱਖ ਬਣਿਆ । ਆਪ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਉਸ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਮੁਖੀ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਨੀਅਤ ਕੀਤਾ ।

ਕੜਾ ਮਾਨਕਪੁਰ ਤੋਂ ਵਿਦਾ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਗੜ੍ਹ ਮੁਕਤਸ਼ੇਰ ਮਥਰਾ ਤੇ ਆਗਰਾ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਤ੍ਰਿਬੇਣੀ (ਪਰਾਗ ਜਾਂ ਪ੍ਰਯਾਗ) ਪੁੱਜੇ ਏਥੇ ਆਪ ਪੰਜ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਠਹਿਰੇ । ਏਥੇ ਦਰਿਆਪੁਰ ਮਹੱਲੇ ਵਿੱਚ ਆਪ ਦੀ ਯਾਦਗਾਰ ਵਿੱਚ 'ਬੜੀ ਸੰਗਤ ਗੁਰਦੁਆਰਾ' ਹੈ । ਪ੍ਰਯਾਗ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾਂਸ਼ੀ (ਬਨਾਰਸ) ਗਏ । ਉਥੇ ਆਪ ਕੇਸ਼ਮ ਕਟੜੇ ਵਿਚਲੇ ਇਕ ਮਕਾਨ ਵਿੱਚ ਟਿਕੇ ਜਿਸ ਨੂੰ 'ਸ਼ਬਦ

ਦਾ ਕੋਠਾ' ਆਖਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਥਾਂ 'ਬੜੀ ਸੰਗਤ' ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਹੈ।

ਕਾਂਸ਼ੀ ਤੋਂ ਤੁਰ ਕੇ ਆਪ ਸਸਰਾਮ ਪੁੱਜੇ ਜਿਥੇ ਬੜਾ ਪ੍ਰੇਮੀ ਸਿੱਖ ਚਾਚਾ ਫੱਗੂ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਸਸਰਾਮ ਤੋਂ ਚੱਲ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਗਯਾ ਪੁੱਜੇ ਜੋ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਤੀਰਥ ਹੈ। ਏਥੇ ਧਰਮ-ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਟਨਾ ਵੱਲ ਤੁਰੇ। ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਕਰਮਨਾਸ਼ਾ ਨਾਂ ਦੀ ਨਦੀ ਆਈ। ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਵਿੱਚ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਬੰਦੇ ਦੇ ਸੁਭ ਕਰਮ ਨਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਅਜਿਹੇ ਭਰਮ ਤੋੜਨੇ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਆਪ ਨੇ ਨਦੀ ਵਿੱਚ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ, 'ਕਿਸੇ ਥਾਂ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਨੇਕੀ ਤੇ ਸੁਭ ਕਰਮ ਨਾਸ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ।'

ਕੁਝ ਚਿਰ ਮਗਰੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਟਨੇ ਪੁੱਜੇ। ਓਥੋਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨੇ ਆਪ ਦਾ ਬੜਾ ਪ੍ਰੇਮ ਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਸੁਆਗਤ ਕੀਤਾ। ਪਹਿਲਾਂ ਆਪ ਭਾਈ ਜੈਤੇ ਦੇ ਘਰ ਠਹਿਰੇ। ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਆਪ ਦੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਇਕ ਮਕਾਨ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਥਾਂ ਹੁਣ ਹਰਿਮੰਦਰ ਪਟਨਾ ਸਾਹਿਬ ਹੈ। ਕੁਝ ਚਿਰ ਪਟਨੇ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਕੇ ਤੇ ਪਰਵਾਰ ਨੂੰ ਏਥੇ ਛੱਡ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬੰਗਾਲ ਤੇ ਅਸਾਮ ਵੱਲ ਜਾਣ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕੀਤੀ। ਮੱਘੇਰ, ਭਾਗਲਪੁਰ, ਰਾਜਮਹਿਲ, ਮਾਵਦਾ ਅਤੇ ਬਿਹਾਰ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਕਈ ਹੋਰ ਨੱਗਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸੱਚ-ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ-ਕਰਦੇ ਆਪ ਅਗਾਂਹ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਨੂੰ ਤੁਰ ਗਏ।

ਬਿਹਾਰ ਦਾ ਚੱਕਰ ਲਾਉਣ ਮਗਰੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਬੰਗਾਲ ਵਿੱਚ ਗਏ ਤੇ ਫਿਰਦੇ-ਫਿਰਦੇ ਢਾਕੇ ਪੁੱਜੇ। ਇਥੇ ਆਪ ਨੇ ਕੁਝ ਚਿਰ ਨਿਵਾਸ ਕੀਤਾ। ਢਾਕਾ ਉਸ ਵੇਲੇ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਵੱਡਾ ਕੇਂਦਰ ਜਾਂ 'ਹਜ਼ੂਰੀ ਸੰਗਤ' ਸੀ। ਹੋਰਨੀਂ ਥਾਈਂ ਵੀ ਅਨੇਕਾਂ ਕਾਮਯਾਬ ਤੇ

ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਸੰਗਤਾਂ ਕਾਇਮ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਅਲਮਸਤ ਜੀ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਨੁੱਬੇ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਚਾਲੂ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਥੇਬੰਦ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਇਨ੍ਹੀਂ ਸਭਨੀਂ ਥਾਈਂ ਗਏ ਅਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿੱਚ ਨਵਾਂ ਉਤਸ਼ਾਹ ਭਰਿਆ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਅਜੇ ਢਾਕੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸਨ ਜਦ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਪਟਨੇ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਸ੍ਰੀ (ਗੁਰੂ) ਗੋਬਿੰਦ (ਸਿੰਘ) ਦੇ ਜਨਮ ਦੀ ਖਬਰ ਮਿਲੀ। ਆਪ ਨੇ ਪਟਨੇ ਦੀ ਸੰਗਤ ਦੇ ਨਾਂ ਇਕ ਹੁਕਮ-ਨਾਮਾ ਲਿਖਿਆ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਪਰਵਾਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਅਤੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਬਦਲੇ ਸੰਗਤ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕੀਤੀ।

ਢਾਕੇ ਤੋਂ ਤੁਰ ਕੇ ਆਪ ਨੇ ਬੰਗਾਲ ਵਿੱਚ ਲੰਮੇ-ਲੰਮੇ ਸਫਰ ਕੀਤੇ। ਸਾਰਾ ਇਲਾਕਾ ਗਾਹਿਆ ਅਤੇ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਸੰਗਤਾਂ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀਆਂ। ਸਿਲਹਟ, ਚਟਗਾਉਂ, ਸੋਨਦੀਪ, ਲਸਕਰ ਆਦਿ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਆਪ ਦੇ ਦੌਰੇ ਤੇ ਸਿੱਖੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਹੁਣ ਤੀਕ ਕਾਇਮ ਹਨ।

ਬੰਗਾਲ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ ਆਪ ਉਤਰ ਵੱਲ ਨੂੰ ਅਸਾਮ ਵਿੱਚ ਗਏ। ਆਪ ਅਸਾਮ ਦਾ ਚੱਕਰ ਲਾ ਰਹੇ ਸਨ ਜਦ ਕਿ ਰੰਗ-ਮਤੀ ਦੇ ਅਸਥਾਨ 'ਤੇ ਫਰਵਰੀ ਸੰਨ ੧੬੬੬ (ਸੰਮਤ ੧੭੨੬) ਵਿੱਚ ਆਪ ਨੂੰ ਰਾਜਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਆ ਮਿਲਿਆ, ਉਹ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਅਸਾਮ ਦੇ ਰਾਜੇ ਵਿਰੁੱਧ ਫੌਜ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ ਸੀ। ਜਿਹਾ ਕਿ ਅੱਗੇ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਰਾਜਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦਾ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਇਹ ਖਿਆਲ ਜ਼ੋਰ ਸਹਿਤ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਸੀ ਕਿ ਅਸਾਮ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ, ਖਾਸ ਕਰ ਕੇ ਇਸ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਕਾਮ-ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਜਾਦੂ-ਟੂਣੇ ਦਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ੋਰ ਸੀ। ਜਿਸ ਦੇ ਕਾਰਨ ਉਸ ਦੇਸ਼ ਵਿਰੁੱਧ ਘੱਲੀਆਂ ਸਭ ਮੁਹਿੰਮਾਂ ਨਾ-ਕਾਮਯਾਬ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਸਨ।

ਰਾਜਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਮਸੂਸ ਕਰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਜਾਣ-ਬੁੱਝ ਕੇ ਏਧਰ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਜੁ ਏਧਰ ਹੀ ਮਰ-ਮੁੱਕ ਜਾਵਾਂ। ਜਾਦੂ ਟੂਣਿਆਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਪੰਜ ਪੀਰ ਨਾਲ ਲਿਆਂਦੇ ਹੋਏ ਸਨ ਪਰ ਉਸ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਹੋਣ, ਤਾਂ ਕਾਮ-ਰੂਪੀਆਂ ਦਾ ਜਾਦੂ ਮੇਰੇ ਉਤੇ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇਗਾ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਜਾਦੂ-ਟੂਣੇ ਤੋਂ ਹੀ ਰਾਜੇ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਨਾ ਕੀਤੀ ਸਗੋਂ ਉਸ ਦੀ ਮੁਹਿੰਮ ਨੂੰ ਸਫਲ ਬਣਾਇਆ। ਆਪ ਨੇ ਵਿੱਚ ਪੈ ਕੇ ਰਾਜਾ ਅਸਾਮ ਤੇ ਰਾਜਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸੁਲ੍ਹਾ ਕਰਾ ਦਿੱਤੀ। ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਹੱਦ-ਬੰਦੀ ਕੀਤੀ ਗਈ, ਭਈ ਏਥੋਂ ਤੀਕ ਮੁਗਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਰਾਜ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਅਗਾਂਹ ਅਸਾਮ ਦੇ ਰਾਜੇ ਦਾ। ਜਿਹੜੇ ਸਿੱਖ ਇਸ ਸਮੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਚੋਖਿਆਂ ਨੂੰ ਇਕ ਨਵੇਂ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਅਬਾਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਂ ਆਪ ਨੇ ਖੰਜਰ ਰੱਖਿਆ।

ਦੋਹਾਂ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀ ਸੁਲ੍ਹਾ ਹੋ ਜਾਣ 'ਤੇ ਹਰ ਪਾਸੇ ਖੁਸ਼ੀ ਮਨਾਈ ਗਈ। ਇਸ ਯਾਦ ਵਿੱਚ ਅਸਾਮੀ ਤੇ ਮੁਗਲਈ ਫੌਜਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਆਗਿਆ ਅਨੁਸਾਰ ਢਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਮਿੱਟੀ ਢੇ ਕੇ 'ਧੋਬੜੀ' ਦੇ ਅਸਥਾਨ 'ਤੇ ਇਕ ਉਚਾ ਧੋੜ੍ਹਾ ਬਣਾਇਆ। ਇਹ ਥਾਂ ਦਰਿਆ ਬ੍ਰਹਮ-ਪੁੱਤਰ ਦੇ ਸੱਜੇ ਕੰਢੇ ਉਤੇ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਭਾਗ ਲਾਏ ਸਨ। ਉਸ ਧੋੜ੍ਹੇ ਦੇ ਨਾਲ ਲਗਵਾਂ ਇਕ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਹੈ।

ਅਸਾਮ ਦਾ ਰਾਜਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਸਿੱਖ ਬਣਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਤੇ ਰਾਣੀ ਨੇ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋ ਕੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਸਾਡੇ ਘਰ ਕੋਈ ਪੁੱਤ ਨਹੀਂ, ਸਾਡੇ ਉਤੇ ਮਿਹਰ ਕਰੋ ਅਤੇ ਸਾਨੂੰ ਪੁੱਤ ਦੀ ਦਾਤ ਬਖਸ਼ੋ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ, 'ਦਾਤਾਂ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਦਾਤਾਰ ਤਾਂ ਆਪ ਕਰਤਾਰ ਹੈ। ਹਾਂ, ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਉਸ

ਅੱਗੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰਾਂਗੇ ਕਿ ਉਹ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪੁੱਤ ਦੀ ਦਾਤ ਦੇਵੇ, ਆਸ ਹੈ ਕਿ ਅਰਦਾਸ ਕਬੂਲ ਹੋਵੇਗੀ।'

ਕੁਝ ਚਿਰ ਮਗਰੋਂ ਰਾਜੇ ਦੇ ਘਰ ਪੁੱਤ ਜਨਮਿਆ, ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਂ ਰਤਨ ਰਾਇ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਜਦ ਇਹ ਬਾਰ੍ਹਾਂ ਕੁ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਇਹ ਆਪਣੀ ਮਾਤਾ ਸਮੇਤ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਅਨੰਦਪੁਰ ਪੁੱਜਾ।

❧ ❧ ❧

ਕਾਂਡ ੫

ਔਰੰਗਜ਼ੇਬੀ ਅੱਤਿਆਚਾਰ

ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਪੰਡਤਾਂ ਦੀ ਪੁਕਾਰ

ਵਾਪਸੀ— ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਲਗਭਗ ਦੋ ਸਾਲ ਅਸਾਮ ਵਿੱਚ ਗੁਜ਼ਾਰੇ। ਫੇਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਝਟਪਟ ਹੀ ਵਾਪਸੀ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਲਈ। ਇਸ ਵਾਪਸੀ ਦਾ ਸਪਸ਼ਟ ਕਾਰਨ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਅਜੇ ਤਾਈਂ ਮਲੂਮ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਿਆ, ਜਿਹਾ ਕਿ ਪਟਨੇ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚਲੇ ਆਪ ਦੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਤੋਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਵਾਪਸ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ ਕਾਹਲੇ ਸਨ। ਕਾਰਨ ਇਹ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਉਪਰ ਬੇਹੱਦ ਸਖਤੀਆਂ ਕਰਨੀਆਂ ਅਰੰਭ ਦਿੱਤੀਆਂ ਸਨ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਖ਼ਬਰਾਂ ਪੁੱਜੀਆਂ, ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਝਟਪਟ ਪੰਜਾਬ ਮੁੜਨ ਲਈ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਲਈ। ਆਪ ਜੀ ਦੁਖੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੁੱਖ ਵੰਡਾਉਣ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਧੀਰਜ ਸਹਾਇਤਾ ਦੇਣੀ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਕਾਹਲੀ ਏਨੀ ਸੀ ਕਿ ਆਪ ਜੀ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਵੀ ਨਾ ਗਏ, ਸਗੋਂ ਸਿੱਧੇ 'ਗਯਾ' ਪੁੱਜ ਗਏ। ਇਥੋਂ ਆਪ ਨੇ ਪਟਨੇ ਦੇ ਮੁਖੀ ਸਿੱਖਾਂ ਅਤੇ ਆਮ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਸਾਡੇ ਪਰਵਾਰ ਤੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਰੱਖਣੀ ਅਤੇ ਮੁੜ ਸੁਨੇਹਾ ਆਉਣ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੇ ਭੇਜ ਦੇਣਾ। ਇਹ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਪਟਨੇ ਸਾਹਿਬ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਔਰੰਗਜ਼ੇਬੀ ਅੱਤਿਆਚਾਰ— ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਕੱਟੜ ਸ਼ਰੱਈ ਮੁਸਲਮਾਨ ਅਤੇ ਪੱਥਰ-ਦਿਲ ਇਨਸਾਨ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਤਖ਼ਤ 'ਤੇ

ਬਹਿੰਦਿਆਂ ਹੀ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਰਾਜ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਇਸਲਾਮੀ ਢੰਗ ਦਾ ਅਤੇ ਇਸਲਾਮ ਦੀ ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੋਵੇਗਾ, ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਕੁਰਾਨ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਬਣਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਹਿੰਦੂਆਂ ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਬਾਰੇ ਉਸ ਦੀ ਨੀਤੀ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਲੋਕ ਕਾਫ਼ਰ ਹਨ ਅਤੇ ਕੁਰਾਨ ਵਿੱਚ ਕਾਫ਼ਰਾਂ ਲਈ ਜਿਸ ਸਲੂਕ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ, ਉਹੋ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਥੋੜ੍ਹੇਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜਬਰਨ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣਾਉਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਦ ਤੀਕ ਇਹ ਇਸਲਾਮ ਕਬੂਲ ਨਾ ਕਰਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਪਰ ਅੱਤਿਆਚਾਰਾਂ ਦਾ ਗੇੜ ਚਲਾਉਣਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਸੰਮਤ ੧੭੨੬ (ਸੰਨ ੧੬੬੯) ਵਿੱਚ ਹੁਕਮ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਹਿੰਦੂਆਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਮੰਦਰਾਂ, ਧਰਮਸ਼ਾਲਾ ਅਤੇ ਪਾਠਸ਼ਾਲਾਂ ਨੂੰ ਢਾਹ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਮੰਦਰਾਂ ਦੇ ਥਾਂ ਮਸੀਤਾਂ ਬਣਾਈਆਂ ਜਾਣ। ਇਸ ਹੁਕਮ ਉਪਰ ਸਖਤੀ ਨਾਲ ਵਰਤੋਂ ਅਰੰਭੀ ਗਈ। ਹਿੰਦੂਆਂ ਸਿੱਖਾਂ ਉਪਰ ਸਖਤੀਆਂ ਅਤੇ ਅੱਤਿਆਚਾਰਾਂ ਦੇ ਪਹਾੜ ਢਾਹੇ ਗਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੰਦਰ, ਗੁਰਦੁਆਰੇ, ਵਿਦਿਆਲੇ ਤੇ ਧਰਮਸ਼ਾਲਾਂ ਢਾਹ ਕੇ ਓਥੇ ਮਸੀਤਾਂ ਉਸਾਰਨ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਚਾਲੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਉਪਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਪਰਜਾ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖਰੇ ਕਰੜੇ ਟੈਕਸ ਲਾਏ ਗਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰੀ ਨੌਕਰੀਆਂ ਤੋਂ ਹਟਾਇਆ ਗਿਆ। ਨਿੱਤ ਦਿਹਾੜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਪਰ ਤਰ੍ਹਾਂ-੨ ਦੀਆਂ ਸਖਤੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਨਾਲ ਹੀ ਆਪਣਾ ਧਰਮ ਤਿਆਗ ਕੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋ ਜਾਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਤਰ੍ਹਾਂ-ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਰਿਆਇਤਾਂ ਤੇ ਸਹੂਲਤਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਇਹ ਸਖਤੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲੋਂ ਹਿੰਦੂਆਂ ਉਪਰ ਵਧੇਰੇ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਵਤੀਰੇ ਨੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਨੱਕ ਵਿੱਚ ਦਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਥਾਂ-ਥਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ

ਨਾ ਕਿਸੇ ਬਹਾਨੇ ਫੜ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਫੇਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਕਿ ਜੇ ਜਾਨ ਬਚਾਉਣੀ ਜੇ ਤਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋ ਜਾਓ। ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ, ਖਾਸ ਕਰ ਕੇ ਪੰਜਾਬ ਤੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿੱਚ ਜਬਰਦਸਤ ਹਾਹਾਕਾਰ ਮੱਚੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਹ ਲੋਕ ਇਸ ਨੂੰ ਈਸ਼ਵਰ ਦਾ ਭਾਣਾ ਮੰਨ ਕੇ ਸਹਾਰੀ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਧੱਕੇ ਜੁਲਮ ਵਿਰੁੱਧ ਰੋਸ ਦਾ ਕਿਣਕਾ ਮਾਤਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਉਠਦਾ। ਇਸ ਅੱਗੇ ਅੜਨ ਜਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਫਨੇ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕਦੇ ਖਿਆਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਂਦਾ। ਉਹ ਤਾਂ ਮੰਨ ਬੈਠੇ ਸਨ, 'ਦਿਲੀਸ਼ਵਰੋ ਵਾ ਈਸ਼ਵਰੋ ਵਾ' ਦਿੱਲੀ ਦਾ ਮਾਲਕ ਈਸ਼ਵਰ (ਰੱਬ) ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ, ਉਸ ਅੱਗੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਨਹੀਂ ਚਲ ਸਕਦਾ।

ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਚਿਰ ਆ ਰਹਿਣ ਮਗਰੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਪਰਵਾਰ ਪਟਨੇ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਮੰਗਵਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ, ਪੜ੍ਹਾਈ ਤੇ ਪਾਲਨਾ ਦਾ ਚੰਗਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਪੰਡਤਾਂ ਦੀ ਪੁਕਾਰ— ਜਬਰਦਸਤੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਮੁਹਿੰਮ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਸਭ ਥਾਵਾਂ ਨਾਲੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਤੇ ਵਧੇਰੇ ਸਰਗਰਮੀ ਨਾਲ ਚਾਲੂ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਦੇ ਕਈ ਕਾਰਨ ਸਨ। ਇਕ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮੁਗ਼ਲ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਇਸ 'ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੁਰਗ' ਕਸ਼ਮੀਰ ਨੂੰ ਨਿਰੋਲ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਧਰਤੀ ਬਣਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਦੂਜੇ ਇਹ ਖਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਪੰਡਤਾਂ ਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣਨ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਦਿਮਾਗੀ ਤਾਕਤ ਵਾਲੇ ਬੰਦੇ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਵਲਗਣ ਵਿੱਚ ਆ ਜਾਣਗੇ ਜਿਸ ਕਰ ਕੇ ਇਸਲਾਮ ਵਧੇਰੇ ਤਰੱਕੀ ਕਰੇਗਾ। ਇਕ ਇਹ ਵੀ ਖਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਏਥੇ ਗਰੀਬੀ ਬੜੀ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕ ਲਾਲਚਾਂ ਵਿੱਚ ਛੇਤੀ

ਫਸ ਸਕਣਗੇ। ਚੋਖਾ ਖਿਆਲ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਏਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕ ਬਹੁਤਾ ਅੜ ਖੜੋਤੇ, ਤਾਂ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਨਾਲ ਲਗਵੇਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦੇਸ਼ਾਂ-ਪਿਸ਼ੌਰ ਤੇ ਕਾਬਲ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜਹਾਦ ਦੇ ਨਾਂ ਉੱਤੇ ਭੜਕਾ ਕੇ ਤੇ ਲੁੱਟ ਦਾ ਲਾਲਚ ਦੇ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਦਾਲੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਸਕੇਗਾ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਖਿਆਲਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਸੂਬੇ ਸ਼ੇਰ ਅਫਗਾਨ ਨੂੰ ਕਰੜੇ ਅਤੇ ਤਕੜੇ ਹੋ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ। ਉਸ ਨੇ ਵੀ ਸਖ਼ਤੀ ਵਾਲੀ ਹੱਦ ਪੁਜਾ ਦਿੱਤੀ। ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਪਿੰਡ ਘੇਰ ਲਏ ਜਾਂਦੇ ਅਤੇ ਵਸਨੀਕਾਂ ਨੂੰ ਤਲਵਾਰ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਕਲਮਾ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਜਾਂਦਾ। ਜਿਹੜੇ ਨਾਂਹ ਕਰਦੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਓਥੇ ਹੀ ਪਾਰ ਬੁਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ। ਮਾਮੂਲੀ ਜਾਤਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਧੜਾ-ਧੜ ਜਨੇਊ ਲਾਹ ਕੇ ਕਲਮਾ ਪੜ੍ਹਨ ਲੱਗ ਪਏ। ਫੇਰ ਵੀ ਵਧੇਰੇ ਧਰਮੋਂ ਪਤਿਤ ਹੋਣੇ ਨਾਂਹ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਤਲਵਾਰ ਦੀ ਭੇਟ ਹੁੰਦੇ ਸਨ।

ਅੰਤ ਨੂੰ ਸ਼ੇਰ ਅਫਗਾਨ ਅਜਿਹੀ ਹਤਿਆ ਕਰਦਾ ਕਰਾਉਂਦਾ ਅੱਕ ਗਿਆ। ਉਹ ਪੰਡਤਾਂ ਉਦਾਲੇ ਹੋਇਆ, ਸੋਚਿਆ ਇਹ ਕਿ ਇਹ ਥੋੜ੍ਹੇ ਹਨ, ਜੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣ ਜਾਣ, ਤਾਂ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਗਰ ਇਹ ਆਪੇ ਹੀ ਲੈ ਆਉਣਗੇ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪੰਡਤ ਉਸ ਦੀ ਸਖ਼ਤੀ ਝੇਲ ਨਾ ਸਕੇ। ਕੁਝ ਤਾਂ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ ਪਰ ਚੋਖੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣ ਗਏ। ਇਹ ਹਾਲ ਵੇਖ ਕੇ ਮੁਖੀ ਪੰਡਤਾਂ ਨੇ ਉਸ ਨਾਲ ਮੁਲਾਕਾਤ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, 'ਧਰਮ ਬਦਲਣ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣ ਵਾਸਤੇ ਸਾਨੂੰ ਛੇ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੀ ਮੁਹਲਤ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ।' ਸੂਬੇ ਨੇ ਮੁਹਲਤ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ, 'ਮੁਹਲਤ ਲੰਘ ਜਾਣ 'ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਚੁੱਪ ਕੀਤਾ ਕਲਮਾ ਪੜ੍ਹ ਲਿਓ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਇਕਦੂੰ ਵੱਢੋਂ ਸਾਰੇ ਹੀ ਮਾਰ ਦਿੱਤੇ

ਜਾਓਗੇ ।’

ਇਸ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਮੁਖੀ ਪੰਡਤਾਂ ਨੇ ਅਮਰਨਾਥ ਦੇ ਮੰਦਰ ਵਿੱਚ ਇਕੱਠ ਕੀਤਾ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਅੱਗੇ ਅਰਦਾਸਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਮਸਲੇ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਿਆ । ਚੋਖੀ ਵਿਚਾਰ ਮਗਰੋਂ ਪੰਡਤਾਂ ਨੇ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਧਰਮ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਲਈ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੱਗੇ ਪੁਕਾਰ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ । ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਕੇ ਪੰਡਤਾਂ ਦੀ ਇਕ ਟੋਲੀ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਪੁੱਜੀ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਦੁੱਖਾਂ ਭਰੀ ਕਹਾਣੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਸੁਣਾਈ । ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਛੇ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੀ ਮੁਹਲਤ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਮੁਹਲਤ ਮੁੱਕਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ-ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਕੋਈ ਉਪਰਾਲਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

ਪੰਡਤਾਂ ਦੀ ਪੁਕਾਰ ਸੁਣ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸੋਚੀਂ ਪੈ ਗਏ । ਏਨੇ ਚਿਰ ਨੂੰ ਬਾਲਾ (ਗੁਰੂ) ਗੋਬਿੰਦ (ਸਿੰਘ) ਜੀ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਆਏ । ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੇ ਸੋਚਾਂ-ਭਰੇ ਚਿਹਰੇ ਵੱਲ ਵੇਖ ਕੇ ਆਪ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ : ‘ਕੀ ਸੋਚਦੇ ਹੋ, ਪਿਤਾ ਜੀ ? ਕੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ਇਹ ਭਲੇ ਲੋਕ ?’

ਗੁਰੂ ਜੀ— ‘ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਧਰਮ ਦੇ ਨਾਂ ’ਤੇ ਹਨੇਰ ਮਚਾਇਆ ਤੇ ਜੁਲਮ ਕਮਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਮੁਸਲਮਾਨ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਪੱਥਰ ਹੋ ਚੁਕੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਤਮਾ ਮਰ ਚੁੱਕੀ ਹੈ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਇਨਸਾਨੀ ਸੁਭ ਗੁਣ ਨਹੀਂ ਰਹੇ । ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਗਈ ਜਾਪਦੀ । ਉਹ ਮੁਰਦਿਆਂ ਵਾਂਗ ਨਿੱਸਲ ਹੋਈ ਸਭ ਕੁਝ ਝੱਲੀ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ । ਮੁਗਲਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਰੱਬ ਦੇ ਭੈ ਅਤੇ ਇਨਸਾਨ ਲਈ ਦਰਦ ਤੇ ਦਇਆ ਦੀ ਜਾਗ ਲਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ । ਮੁਰਦਾ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਿੰਦੀਆਂ ਵਿਚ ਨਵੀਂ ਜਾਨ ਭਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜੁਲਮ ਦਾ ਟਾਕਰਾ

ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ । ਇਹ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਕੰਮ ਹੈ । ਇਹ ਕੰਮ ਵਡੀ ਮਹਾਂ-ਬਲੀ ਆਤਮਾ ਹੀ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ । ਲੋੜ ਹੈ ਕੋਈ ਅਤੀ ਉਤਮ ਪੁਰਸ਼ ਆਪਣੇ ਆਪ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇਵੇ । ਹੋਰ ਕੋਈ ਰਾਹ ਨਹੀਂ ਪਰ ਉਹ ਮਹਾਂ-ਬਲੀ ਆਤਮਾ, ਉਹ ਅਤੀ ਉਤਮ ਪੁਰਸ਼ ਕਿਥੋਂ ? ਇਹ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ।’

ਦਸਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ— ਪਿਤਾ ਜੀ, ਆਪ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਬਲੀ ਆਤਮਾ ਕਿਸ ਦੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ? ਆਪ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਉਤਮ ਪੁਰਸ਼ ਕੌਣ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ? ਆਪ ਨਾਲੋਂ ਹੋਰ ਕੌਣ ਇਸ ਕੰਮ ਦੇ ਵਧੇਰੇ ਯੋਗ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ?’

ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਨੇ ਪੰਡਤਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ : ‘ਜਾਓ, ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਸੂਬੇ ਨੂੰ ਕਹਿ ਦਿਓ ਕਿ ਸਾਡੇ ਧਾਰਮਕ ਆਗੂ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਹਨ, ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਗਰ ਹਾਂ, ਜੇ ਉਹ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣ ਜਾਣ, ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਇਸਲਾਮ ਕਬੂਲ ਕਰ ਲਵਾਂਗੇ ।’

✽ ✽ ✽

ਕਾਂਡ ੬

ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰੀ ਦਾ ਹੁਕਮ, ਤੂਫਾਨੀ ਦੌਰਾ

ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਪੰਡਤਾਂ ਨੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਜਾ ਕੇ ਸੂਬੇ ਸ਼ੇਰ ਅਫਗਾਨ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਆਗਿਆ ਮੁਜਬ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਸ ਇਲਾਕੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ, ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਤੀਕ ਪੁਚਾ ਦਿੱਤੀ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਅੱਗੇ ਹੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨੂੰ ਮੁਗਲ ਰਾਜ ਲਈ ਹਾਨੀਕਾਰਕ ਸਮਝਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਨਾਲ ਕੀਤੇ ਯੁੱਧਾਂ ਦਾ ਵੀ ਪਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਦਾਰਾ ਸ਼ਿਕੋਹ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਸਹਾਇਤਾ ਹਮਦਰਦੀ ਦਾ ਵੀ ਚੇਤਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਮਾਲੂਮ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਕੁਝ ਚਿਰ ਪਹਿਲਾਂ ਅੱਗੇ ਵੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਨੂੰ ਹਕੂਮਤ ਲਈ ਖਤਰਨਾਕ ਜਾਣ ਕੇ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਮਗਰੋਂ ਰਾਜਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਵਿੱਚ ਪੈ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਛੁਡਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਨਾਲ ਹੀ ਉਸ ਨੇ ਇਹ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਜੇ ਇਕ ਜਣੇ ਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣਨ ਨਾਲ ਲੱਖਾਂ ਹਿੰਦੂ-ਸਿੱਖ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਵਲਗਣ ਅੰਦਰ ਆ ਜਾਣ ਤਾਂ ਇਸ ਨਾਲੋਂ ਚੰਗੀ ਹੋਰ ਕਿਹੜੀ ਗੱਲ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਸਾਰਾ ਜ਼ੋਰ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਲਾ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੋਚ-ਸਾਚ ਕੇ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਹੁਕਮ ਜਾਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰ ਕੇ ਦਿੱਲੀ ਲਿਆਂਦਾ ਜਾਵੇ।

ਓਧਰੋਂ ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਪੰਡਤਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਾ ਕਰਨ ਪਿਛੋਂ ਛੇਤੀ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਗ੍ਰਤੀ ਪੈਦਾ

ਕਰਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਜੁਲਮ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਵਾਸਤੇ ਸੱਤਿਆ ਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਭਰਨ, ਉਚੇ ਸੁੱਚੇ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਧਾਰਮਕ ਅਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਸੁਖ ਅਰਾਮ ਹੀ ਨਾ ਸਗੋਂ ਜ਼ਿੰਦਾਂ ਵੀ ਵਾਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਆਪਣੀ ਅਖੀਰੀ ਸਰੀਰਕ ਮੁਹਿੰਮ ਅਰੰਭ ਦਿੱਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਿਸ਼ਚਾ ਸੀ ਕਿ ਪੰਡਤਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਪੁੱਜਦਿਆਂ ਹੀ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਸਾਡੀ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰੀ ਲਈ ਬੰਦੇ ਭੇਜਣੇ ਹਨ, ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਜਿੰਨਾਂ ਸਮਾਂ ਮਿਲ ਸਕੇ ਉਸ ਦਾ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਫਾਇਦਾ ਉਠਾਇਆ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਟੁੰਬਿਆ ਤੇ ਜਗਾਇਆ ਜਾਵੇ।

ਇਸ ਖਿਆਲ ਅਧੀਨ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਸੰਮਤ ੧੭੩੦ (ਸੰਨ ੧੬੭੩) ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵਾਰ ਤੋਂ ਅਤੇ ਅਨੰਦਪੁਰ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਤੋਂ ਸਦਾ ਲਈ ਵਿਦਾ ਹੋ ਕੇ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਦੂਜਾ ਵੱਡਾ ਦੌਰਾ ਅਰੰਭ ਕੀਤਾ। ਆਪ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਤੱਤ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਨਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਡਰ ਭਉ ਦਿਓ ਅਤੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਦਾ ਭੈ ਮੰਨੋ, ਨਾ ਡਰਾਓ, ਨਾ ਡਰੋ, ਨਾ ਜਬਰ ਜੁਲਮ ਕਰੋ, ਨਾ ਕਿਸੇ ਦਾ ਜਬਰ ਜੁਲਮ ਭੇਡਾਂ ਬੱਕਰੀਆਂ ਬਣ, ਨਿਸਲ ਪਏ ਜਰੀ ਜਾਓ। ਇਸ ਉਪਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਆਪ ਜੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਭ ਡਰ ਵਗਾਹ ਮਾਰਨ ਅਤੇ ਪੱਕੇ ਇਰਾਦੇ ਤੇ ਗੰਭੀਰ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਨਾਲ ਭਰ ਜਾਂਦੇ। ਅਨੇਕਾਂ ਲੋਕ ਤਾਂ ਘਰ-ਘਾਟ ਦਾ ਖਹਿੜਾ ਛੱਡ ਕੇ ਤੇ ਚੇਤਾ ਭੁਲਾ ਕੇ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਹੀ ਹੋ ਤੁਰਦੇ ਤਾਂ ਜੁ ਨਵੀਂ ਜਾਨ ਤੇ ਨਵਾਂ ਤਾਣ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਇਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੇ ਸੋਮੇ ਤੋਂ ਰੱਜ-ਰੱਜ ਕੇ ਗੱਫੇ ਛਕੇ ਜਾਣ ਅਤੇ ਨਵੀਂ ਮਿਲੀ ਸੱਤਿਆ ਪੱਕੀ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ। ਥਾਂ-ਥਾਂ ਲੋਕ ਹੁਮ-ਹੁਮਾ ਕੇ ਦਰਸ਼ਨ ਲਈ ਆਉਂਦੇ। ਨਾਲ ਹੀ ਉਹ ਚੋਖੀ ਭੇਟਾ ਵੀ ਲਿਆਉਂਦੇ, ਚੜ੍ਹਾਉਂਦੇ। ਇਹ ਧਨ-ਪਦਾਰਥ ਗੁਰੂ ਜੀ ਲੋਕ-ਭਲਾਈ ਦੇ ਕੰਮਾਂ— ਬਾਉਲੀਆਂ, ਖੂਹ ਤੇ ਤਾਲ ਆਦਿ ਲਵਾਉਣ

'ਤੇ ਖਰਚ ਕਰਦੇ। ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪ ਦਾ ਜੱਸ ਤੇ ਅਸਰ ਹੋਰ ਵੀ ਵੱਧ ਜਾਂਦਾ। ਇਹ ਗੱਲ ਵੇਖ ਕੇ ਸ਼ਾਹੀ ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਰਪਟੀਆਂ ਜਾਂ ਖਬਰਾਂ-ਪੁਚਾਉਆਂ ਨੇ ਦਿੱਲੀ ਦਰਬਾਰੇ ਲਿਖ ਭੇਜਿਆ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਨਵੀਂ ਲਹਿਰ ਪੈਦਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਨਵੇਂ ਖਿਆਲਾਂ ਤੇ ਇਰਾਦਿਆਂ ਦਾ ਬੀ ਬੀਜ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਬੜੀ ਤਾਕਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਇਹ ਹਕੂਮਤ ਵਾਸਤੇ ਖਤਰਨਾਕ ਸਾਬਤ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਤਾਂ ਅੱਗੇ ਹੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰੀ ਲਈ ਹੁਕਮ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦਰਬਾਰੀ ਅਹਿਲਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਹਦਾਇਤਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਕਿ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਹੋ ਕੇ ਆ ਜਾਣ 'ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਕੀ ਸਲੂਕ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਫੇਰ ਉਹ ਛੇਤੀ ਹੀ ਅਪ੍ਰੈਲ ਸੰਨ ੧੬੭੪ (ਵੈਸਾਖ ਸੰਮਤ ੧੭੩੧) ਵਿੱਚ ਪਠਾਣਾਂ ਨੂੰ ਸਰ ਕਰਨ ਲਈ ਰਾਵਲਪਿੰਡੀ ਵੱਲ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ। ਉਪਰੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪ ਹੀ ਦਿੱਲੀ ਵੱਲ ਨੂੰ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਭੇਜੇ ਹੋਏ ਆਦਮੀ ਇਕ ਵੇਰ ਤਾਂ ਅਨੰਦਪੁਰੋਂ ਹੋ ਕੇ ਵਾਪਸ ਮੁੜ ਗਏ ਅਤੇ ਰਿਪੋਟ ਜਾ ਕੀਤੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਕਿਧਰੇ ਚਲੇ ਗਏ ਹਨ ਤੇ ਬੇ-ਪਤਾ ਹਨ।

ਜਿਹਾ ਕਿ ਅੱਗੇ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਇਸ ਦੌਰੇ ਵਿੱਚ ਅਣਗਿਣਤ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਆਪ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖੀ ਧਾਰਨ ਕੀਤੀ। ਅਜਿਹੇ ਦੋਹ ਸੱਜਣਾਂ ਦਾ ਖਾਸ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰੋਂ ਤੁਰ ਕੇ ਕੀਰਤਪੁਰ ਤੇ ਰੋਪੜ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਗੁਰੂ ਜੀ ਮਾਲਵੇ ਵੱਲ ਗਏ। ਜਦ ਪਟਿਆਲੇ ਤੋਂ ਚਾਰ ਕੁ ਕੋਹ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਸੈਫਦੀਨ ਦੇ ਵਸਾਏ ਨੱਗਰ ਸੈਫਾਬਾਦ ਪੁੱਜੇ, ਤਾਂ ਸੈਫਦੀਨ ਨੇ ਬੜੇ ਪਿਆਰ, ਸਤਿਕਾਰ ਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਆਪ ਦਾ ਸੁਆਗਤ ਕੀਤਾ। ਉਸ

ਦਾ ਪ੍ਰੇਮ-ਭਾਵ ਵੇਖ ਕੇ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਮੰਨ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਚੁਮਾਸਾ ਉਸ ਦੇ ਪਾਸ ਹੀ ਕੱਟਿਆ। ਸੈਫਦੀਨ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਬੜੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਸੁਣਿਆ ਅਤੇ ਸਿੱਖੀ ਧਾਰਨ ਕੀਤੀ।

ਬਰਸਾਤਾਂ ਹਟ ਚੁੱਕਣ ਮਗਰੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸੈਫਾਬਾਦੋਂ ਵਿਦਾ ਹੋਏ। ਸੈਫਦੀਨ ਵਿਛੜਨਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚਾਹੁੰਦਾ। ਉਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਜਾਣਾ ਚਾਹਿਆ, ਪਰ ਆਪ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਰੋਕ ਦਿੱਤਾ, 'ਅਸੀਂ ਇਕ ਖਾਸ ਕੰਮ ਲਈ ਦਿੱਲੀ ਜਾ ਰਹੇ ਹਾਂ, ਤੁਹਾਡਾ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਜਾਣਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ।'

ਸੈਫਾਬਾਦੋਂ ਵਿਦਾ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸਮਾਣੇ ਅਤੇ ਫੇਰ ਗੜ੍ਹੀ ਨਜ਼ੀਰ ਪੁੱਜੇ। ਇਹ ਪਿੰਡ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਕਰਨਾਲ ਵਿੱਚ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮਾਣੇ ਦੇ ਪਾਸ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਭੀਖਣ ਖਾਂ ਪਠਾਣ ਨੇ ਵਸਾਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਪਠਾਣ ਸਰਦਾਰ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਸੁਆਗਤ ਕੀਤਾ, ਕਈ ਦਿਨ ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਠਹਿਰਾਈ ਰਖਿਆ ਅਤੇ ਬੜੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਸੁਣ ਕੇ ਉਹ ਸਿੱਖ ਬਣਿਆ।

ਗੜ੍ਹੀ ਨਜ਼ੀਰ ਦੇ ਪਠਾਣ ਸਰਦਾਰ ਭੀਖਣ ਖਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖੀ ਦਾਨ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਅੱਗੇ ਤੁਰੇ। ਕਰਹਾਲੀ ਹੋ ਕੇ ਆਪ ਚਿਹਕਾ (ਚੀਕਾ) ਪਿੰਡ ਪਹੁੰਚੇ। ਓਥੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਮਸੰਦ ਭਾਈ ਗਲੋਰਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਆਪ ਨੇ ਤਕੜੇ ਹੋ ਕੇ ਜੁਲਮ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਹੱਲਾ-ਸ਼ੇਰੀ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਤੀਰਾਂ ਦਾ ਭੱਥਾ ਬਖਸ਼ਿਆ। ਓਥੋਂ ਤੁਰ ਕੇ ਖ਼ਰਕ-ਭੂਰਾ ਆਦਿ ਪਿੰਡੀਂ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਆਪ ਖਟਕੜ ਪਹੁੰਚੇ। ਆਪ ਨੇ ਪਿੰਡੋਂ ਬਾਹਰ ਡੇਰਾ ਕੀਤਾ। ਰਾਤ ਨੂੰ ਚੋਰਾਂ ਨੇ ਆਪ ਦੇ ਘੋੜੇ ਚੁਰਾ ਲਏ, ਪਰ ਮਗਰੋਂ ਪਛਤਾ ਕੇ ਮੋੜ ਦਿੱਤੇ, ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਧਾਰਨ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਚੋਰੀ ਆਦਿ ਕੁਕਰਮਾਂ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਪਿੰਡ ਦਾ ਪਾਣੀ ਖਾਰਾ ਸੀ

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਨਵਾਂ ਖੂਹ ਲਾਉਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਕਾਰਜ ਲਈ ਧਨ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਚੰਗਾ ਥਾਂ ਵੀ ਦੱਸਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦੱਸੇ ਥਾਂ 'ਤੇ ਖੂਹ ਲਾਇਆ ਗਿਆ। ਉਸ ਦਾ ਪਾਣੀ ਬਹੁਤ ਮਿੱਠਾ ਨਿਕਲਿਆ। ਲੋਕ ਬੜੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਏ। ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਿੱਖ ਬਣੇ।

ਜੀਂਦ ਤੋਂ ਹੁੰਦੇ, ਬਾਂਗਰ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਜਗਾਉਂਦੇ ਤੇ 'ਨਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਭੈ ਦੇਣ ਅਤੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਦਾ ਭੈ ਮੰਨਣ' ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਂਦੇ ਦੇਂਦੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਗਰੇ ਵੱਲ ਨੂੰ ਹੋ ਤੁਰੇ। ਆਪ ਨੇ ਹੋਰ ਸਭ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਮੋੜ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਕੇਵਲ ਪੰਜ ਸਿੱਖ ਰੱਖੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਇਹ ਸਨ— ਭਾਈ ਗੁਰਦਿੱਤਾ, ਦੀਵਾਨ ਮਤੀ ਦਾਸ, ਭਾਈ ਦਿਆਲਾ ਜੀ, ਭਾਈ ਉਦਾ ਤੇ ਭਾਈ ਚੀਮਾ।

★ ★ ★

ਕਾਂਡ ੭

ਪਵਿੱਤਰ ਸ਼ਹੀਦੀ

ਆਪਣੀ ਮੌਜ ਅਨੁਸਾਰ ਸਫਰ ਕਰਦੇ-ਕਰਦੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਗਰੇ ਪੁੱਜੇ। ਪਹਿਲਾਂ ਆਪ ਇਕ ਪ੍ਰੇਮਣ ਮਾਈ, ਭਾਗਵੰਤੀ ਦੇ ਘਰ ਠਹਿਰੇ। ਫੇਰ ਸ਼ਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਇਕ ਬਾਗ ਵਿੱਚ ਜਾ ਟਿਕੇ। ਉਥੇ ਇਕ ਆਜੜੀ ਮੁੰਡਾ ਭੇਡਾਂ ਬੱਕਰੀਆਂ ਚਾਰਦਾ-ਚਾਰਦਾ ਆ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਰਾਹੀਂ ਮੁਗਲ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਦੱਸਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਕਿ ਅਸੀਂ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣ ਲਈ ਆ ਗਏ ਹਾਂ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸੁੱਚੇ ਨਗਾਂ ਵਾਲੀ ਕੀਮਤੀ ਮੁੰਦਰੀ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਵੇਚ ਕੇ ਦੋ ਰੁਪਏ ਦੀ ਮਠਿਆਈ ਲੈ ਆ। ਨਾਲ ਹੀ ਆਪ ਨੇ ਆਪਣਾ ਕੀਮਤੀ ਦੁਸ਼ਾਲਾ ਦੇ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮਠਿਆਈ ਇਸ ਵਿੱਚ ਬੰਨ੍ਹ ਲਿਆਵੀਂ। ਆਜੜੀ ਮੁੰਡਾ ਇਕ ਹਲਵਾਈ ਪਾਸ ਗਿਆ, ਉਸ ਨੂੰ ਉਹ ਮੁੰਦਰੀ ਦੇ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਦੋ ਰੁਪਏ ਦੀ ਮਠਿਆਈ ਮੰਗੀ ਅਤੇ ਮਠਿਆਈ ਪਾਉਣ ਲਈ ਦੁਸ਼ਾਲਾ ਅੱਗੇ ਵਿਛਾਇਆ। ਹਲਵਾਈ ਨੂੰ ਸ਼ੱਕ ਪੈ ਗਿਆ ਕਿ ਇਹ ਕੀਮਤੀ ਸ਼ੈਆਂ ਇਸ ਆਜੜੀ ਮੁੰਡੇ ਦੀਆਂ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ, ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਚੋਰੀ ਦਾ ਮਾਲ ਹੈ। ਉਹ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਕੋਤਵਾਲ ਪਾਸ ਲੈ ਗਿਆ। ਮੁੰਡੇ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਸ਼ੈਆਂ ਮੈਨੂੰ ਫਲਾਣੇ ਬਾਗ ਵਿੱਚ ਉਤਰੇ ਹੋਏ ਇਕ ਓਪਰੇ ਸੰਤ ਪੁਰਸ਼ ਨੇ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ। ਕੋਤਵਾਲ ਨੇ ਦੋ ਸਿਪਾਹੀ ਭੇਜ ਕੇ ਪਤਾ ਕੀਤਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕੌਣ ਹਾਂ। ਇਕ ਸਿਪਾਹੀ ਨੇ ਝੱਟ ਵਾਪਸ ਜਾ ਕੇ ਕੋਤਵਾਲ ਨੂੰ ਖਬਰ ਕੀਤੀ। ਕੋਤਵਾਲ ਨੇ ਅਗਾਂਹ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇਦਾਰ ਨੂੰ ਜਾ ਦਸਿਆ। ਕਿਲ੍ਹੇਦਾਰ ਨੇ ਇਕ ਸੌ ਸਵਾਰ ਭੇਜੇ। ਉਹ ਪੰਜਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਸਮੇਤ

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਗਿ੍ਫਤਾਰ ਕਰ ਕੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਲੈ ਗਏ ।

ਤੁਰੰਤ ਦਿੱਲੀ ਖਬਰ ਘੱਲੀ ਗਈ । ਓਥੋਂ ਬਾਰਾਂ ਸੌ ਸਵਾਰ ਆਏ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੇ ਪੰਜਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਕਰੜੇ ਪਹਿਰੇ ਹੇਠ ਦਿੱਲੀ ਲੈ ਗਏ । ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਆਪ ਨੂੰ ਕੈਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਪਰ ਸਖ਼ਤ ਪਹਿਰੇ ਲਾ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ।

ਜਿਹਾ ਕਿ ਅੱਗੇ ਦੱਸਿਆ ਹੈ, ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਉਹ ਤਾਂ ਅਪ੍ਰੈਲ ਸੰਨ ੧੬੭੪ (ਵੈਸਾਖ ਸੰਮਤ ੧੭੩੧) ਵਿੱਚ ਰਾਵਲਪਿੰਡੀ ਵੱਲ ਨੂੰ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ । ਓਥੋਂ ਉਹ ਦਸੰਬਰ ੧੬੭੫ (ਮੱਘਰ ਸੰਮਤ ੧੭੩੨) ਵਿੱਚ ਵਾਪਸ ਆਇਆ ਪਰ ਉਹ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੁਕਮ ਦੇ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਕੀ ਵਰਤਾਓ ਕਰਨਾ ਹੈ ।

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ ਮੂਜਬ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਹਾਕਮਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਸਖ਼ਤੀ ਭਰਿਆ ਵਰਤਾਓ ਕੀਤਾ । ਫੇਰ ਕੁਝ ਕਾਜ਼ੀ ਤੇ ਹਾਕਮ ਕੈਦ-ਘਰ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲੇ ਅਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ :
'ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਖਾਹਿਸ਼ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਦੀਨ ਇਸਲਾਮ ਕਬੂਲ ਕਰ ਲਵੋ । ਤੁਸੀਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਵੱਡੇ ਪੀਰ ਬਣਾਏ ਜਾਓਗੇ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਸੰਸਾਰਕ ਸੁਖ ਆਰਾਮ ਤੇ ਮਾਣ-ਵਡਿਆਈ ਮਿਲੇਗੀ, ਜੋ ਕਹੋਗੇ ਓਹੋ ਮਿਲੇਗਾ ।'

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਤਰ ਦਿੱਤਾ : 'ਧਨ ਪਦਾਰਥ, ਸੰਸਾਰਕ ਸੁਖ ਆਰਾਮ ਅਤੇ ਮਾਣ-ਵਡਿਆਈ, ਅਜਿਹੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਨਹੀਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖਾਤਰ ਧਰਮੋਂ ਬੇ-ਧਰਮ ਹੋਇਆ ਜਾਵੇ । ਜੀਕੁਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਤੁਹਾਡਾ ਦੀਨ ਪਿਆਰਾ ਹੈ, ਈਕੁਰ ਹੀ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣਾ ਧਰਮ ਪਿਆਰਾ ਹੈ । ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਿਉਂ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣਾ ਦੀਨ ਧਰਮ ਤਿਆਗ ਕੇ ਹੋਰ ਦੀਨ ਧਰਮ ਧਾਰਨ ਕਰੇ ? ਇਹ ਧੱਕਾ ਹੈ, ਬੇ-ਇਨਸਾਫੀ ਹੈ ਅਤੇ ਰੱਬ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾਪ ਹੈ ।'

ਕਾਜ਼ੀਆਂ ਤੇ ਹਾਕਮਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ : 'ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਕੇਵਲ ਇਕੋ ਮਜ਼ਹਬ ਇਸਲਾਮ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਵੇ । ਹੋਰ ਸਭ ਧਰਮ ਕੁਫਰ ਹਨ, ਉਹ ਖ਼ਤਮ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ।'

ਗੁਰੂ ਜੀ : 'ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਇਹ ਖਾਹਿਸ਼ ਕਦੇ ਪੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ । ਰੱਬ ਨੂੰ ਮਨਜ਼ੂਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਹੋਰ ਸਭ ਧਰਮ ਮਿਟ ਜਾਣ ਤੇ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬੀ ਇਸਲਾਮ ਹੀ ਏਥੇ ਕਾਇਮ ਰਹੇ । ਧਰਮ ਤਾਂ ਉਸ ਰੱਬ ਤੀਕ ਪਹੁੰਚਣ ਦੇ ਵੱਖਰੇ-ਵੱਖਰੇ ਰਾਹ ਹਨ । ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਥਾਂ ਸਭ ਠੀਕ ਹਨ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਧਰਮਾਂ ਨੂੰ ਮਿਟਾਉਣ ਅਤੇ ਉਹ ਭੀ ਜ਼ਬਰ ਨਾਲ ਮਿਟਾਉਣ ਦੀ ਨੀਤੀ ਹੀ ਰੱਬ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਦੇ ਉਲਟ ਹੈ । ਅਸੀਂ ਇਸ ਜ਼ੁਲਮੀ ਨੀਤੀ ਅੱਗੇ ਨਿਉਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ।'

ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਕਾਜ਼ੀ ਤੇ ਹਾਕਮ ਨਿਰੁਤਰ ਹੋ ਕੇ ਮੁੜ ਗਏ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਪਰ ਵਧੇਰੇ ਸਖ਼ਤੀਆਂ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ । ਰੋਜ਼-ਰੋਜ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਪਰ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਤੇ ਨਵੀਆਂ ਤੋਂ ਨਵੀਆਂ ਸਖ਼ਤੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਅਤੇ ਵੰਨ-ਸੁਵੰਨੇ ਡਰਾਵੇ ਤੇ ਲਾਲਚ ਦਿੱਤੇ ਗਏ । ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਯਕੀਨ ਸੀ ਕਿ ਸਖ਼ਤੀਆਂ, ਡਰਾਵਿਆਂ ਤੇ ਲਾਲਚਾਂ ਦੇ ਰਲਵੇਂ ਅਸਰ ਹੇਠ ਗੁਰੂ ਜੀ ਜ਼ਰੂਰ ਹੀ ਇਸਲਾਮ ਕਬੂਲ ਕਰ ਲੈਣਗੇ, ਫੇਰ ਸਾਰਾ ਕਸ਼ਮੀਰ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣ ਜਾਵੇਗਾ । ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਉਹ ਕਾਹਲੀ ਕਰਨ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸਨ । ਨਾਲੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੂਰ ਰਾਵਲਪਿੰਡੀ ਵੱਲ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਰਿਪੋਟਾਂ ਭੇਜ ਕੇ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ਹੁਕਮ ਲੈਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ।

ਕਾਫੀ ਚਿਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਅੱਤ ਦੀ ਸਖ਼ਤੀ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ, ਪਰ ਸੁਖ-ਦੁੱਖ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਜਾਣਨ ਵਾਲੇ, ਹਰਖ (ਖੁਸ਼ੀ) ਤੇ ਸੋਗ ਤੋਂ ਅਤੀਤ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ, ਇਸ ਤਨ ਨੂੰ ਮਿਥਿਆ ਤੇ ਨਾਸ਼ਵਾਨ ਸਮਝਣ ਵਾਲੇ, ਹਰ-ਦਮ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਨਿਰੰਤਰ

ਜੁੜੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਰੀਰਕ ਕਸ਼ਟਾਂ ਦੀ ਕੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਕਰਦੇ ਸਨ ? ਆਪ ਪਹਾੜ ਵਾਂਗ ਅਡੋਲ ਰਹੇ । ਆਪ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਵੇਖ ਕੇ ਹਾਕਮਾਂ ਨੇ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪ ਦੇ ਨਾਲ ਆਏ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਵਾਰੀ-ਵਾਰੀ ਤਸੀਹੇ ਦੇ ਕੇ ਕਤਲ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ, ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਵੇਖ ਕੇ ਉਹ ਈਨ ਮੰਨ ਲੈਣ । ਇਸ ਫੈਸਲੇ ਅਨੁਸਾਰ ਪਹਿਲਾਂ ਭਾਈ ਮਤੀ ਦਾਸ ਨੂੰ ਆਰੇ ਨਾਲ ਚੀਰਿਆ ਗਿਆ । ਏਧਰੋਂ ਆਰਾ ਚਲਦਾ ਗਿਆ, ਓਧਰੋਂ ਇਹ ਧਰਮੀ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ ਅਡੋਲ ਖੜਾ ਜਪੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਦਾ ਗਿਆ, ਏਧਰੋਂ ਸਰੀਰ ਦੇ ਫਾੜ ਹੋ ਕੇ ਡਿਗ ਪਿਆ, ਓਧਰੋਂ ਜਪੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਾਠ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋ ਗਿਆ । ਉਸ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਭਾਈ ਦਿਆਲਾ ਜੀ ਨੂੰ ਤਸੀਹੇ ਦੇ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਪਿਆਰ-ਭਰੀ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਦਿੱਤੀ । ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਗੋਦੀ ਵਿੱਚ ਜਾ ਬਿਰਾਜੇ ।

ਇਸ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਭਾਈ ਉਦੇ ਤੇ ਭਾਈ ਚੀਮਾ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਮਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ । ਸਾਨੂੰ ਆਗਿਆ ਦਿਓ ਕਿ ਅਸੀਂ ਜ਼ੇਲ੍ਹ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲ ਜਾਈਏ ਅਤੇ ਬਾਹਰ ਜਾ ਕੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਜ਼ਾਬਰ ਹਕੂਮਤ ਵਿਰੁੱਧ ਡਟਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰੀਏ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਕਿ ਇਹ ਮੌਤੋਂ ਨਹੀਂ ਡਰਦੇ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਬੀਰ-ਰਸ ਜਾਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਸੰਤ-ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਵਾਂਗ ਅਧਰਮ ਤੇ ਜਬਰ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਆਪ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦੇ ਦਿੱਤੀ । ਉਹ ਸੂਰਮੇ ਜ਼ੇਲ੍ਹ ਤੋੜ ਕੇ ਨਿਕਲ ਗਏ । ਇਸ 'ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਲੋਹੇ ਦੇ ਪਿੰਜਰੇ ਵਿੱਚ ਡੱਕ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਕਿਤੇ ਇਹ ਵੀ ਨਾ ਨਿਕਲ ਜਾਣ । ਨਾਲ ਹੀ ਹਾਕਮਾਂ ਨੇ ਇਰਾਦਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੀ ਛੇਤੀ ਫੈਸਲਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

ਓਧਰੋਂ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਨੇ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਇਕ ਸਿੱਖ ਦਿੱਲੀ ਭੇਜਿਆ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਪਤਾ ਲਿਆਵੇ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਹੱਥ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸਲੋਕ ਲਿਖ ਕੇ ਆਪਣੇ ਨੌਆਂ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਹੋਣਹਾਰ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਵੱਲ ਭੇਜੇ—

ਬਲੁ ਛੁਟਕਿਓ ਬੰਧਨ ਪਰੇ ਕਛੁ ਨ ਹੋਤ ਉਪਾਇ ॥
ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਅਬ ਓਟ ਹਰਿ ਗਜ ਜਿਉ ਹੋਹੁ ਸਹਾਇ ॥੫੩॥
ਸੰਗ ਸਖਾ ਸਭਿ ਤਜਿ ਗਏ ਕੋਊ ਨ ਨਿਬਹਿਓ ਸਾਥਿ ॥
ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਇਹ ਬਿਪਤਿ ਮੈ ਟੇਕ ਏਕ ਰਘੁਨਾਥ ॥੫੪॥

ਇਹ ਗੁਰਵਾਕ ਲੈ ਕੇ ਸਿੱਖ ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਪੁੱਜਾ । ਅੱਗੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਸਲੋਕ ਉਤਰ ਵਜੋਂ ਲਿਖ ਕੇ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਵੱਲ ਭੇਜਿਆ—

ਬਲੁ ਹੋਆ ਬੰਧਨ ਛੁਟੇ ਸਭੁ ਕਿਛੁ ਹੋਤ ਉਪਾਇ ॥
ਨਾਨਕ ਸਭੁ ਕਿਛੁ ਤੁਮਰੈ ਹਾਥ ਮੈ ਤੁਮ ਹੀ ਹੋਤ ਸਹਾਇ ॥੫੪॥

ਇਹ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਜਿਹੜੀ ਭਾਰੀ ਜ਼ੰਮੇਵਾਰੀ ਗੁਰੂ ਦਸਮੇਸ਼ ਦੇ ਸਿਰ ਪੈਣੀ ਹੈ, ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਤੇ ਨਿਬਾਹੁਣ ਲਈ ਯੋਗ ਤੇ ਤਿਆਰ ਹਨ । ਆਪ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ਓਦੋਂ ਅਜੇ ਸ੍ਰੀ ਗੋਬਿੰਦ ਰਾਇ ਸੀ, ਆਪਣੇ ਥਾਂ ਗੁਰੂ ਨੀਅਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਹ ਸਲੋਕ ਲਿਖ ਕੇ ਭੇਜਿਆ—

ਨਾਮੁ ਰਹਿਓ ਸਾਧੂ ਰਹਿਓ ਰਹਿਓ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦੁ ॥
ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਇਹ ਜਗਤ ਮੈ ਕਿਨ ਜਪਿਓ ਗੁਰ ਮੰਤੁ ॥੫੬॥

ਇੰਨੇ ਚਿਰ ਤੀਕ ਨਵੰਬਰ ੧੬੭੫ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਵੱਲੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਬਾਬਤ ਆਖਰੀ ਹੁਕਮ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਕਾਜ਼ੀ, ਮੌਲਵੀ ਅਤੇ ਹਾਕਮ ਆਪ ਜੀ ਪਾਸ ਆਏ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾਇਆ ਜੋ ਇਹ ਸੀ। ਤਿੰਨ ਗੱਲਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਕ ਕਰਨੀ ਪਵੇਗੀ, ਜਿਹੜੀ ਮਰਜ਼ੀ ਜੇ ਚੁਣ ਲਵੋ—

- ੧) ਕਲਮਾ ਪੜ੍ਹੋ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋ ਜਾਓ।
- ੨) ਕਰਾਮਾਤ ਵਿਖਾਓ।
- ੩) ਮੌਤ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਓ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਸਹਿਤ ਉਤਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ : ਅਸਾਂ ਨਾ ਹੀ ਆਪਣਾ ਧਰਮ ਛੱਡਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਰਾਮਾਤ ਵਿਖਾਉਣੀ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਜੋ ਜੀਅ ਕਰਦਾ ਜੇ ਕਰੋ, ਅਸੀਂ ਤਿਆਰ ਹਾਂ।

ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰਨ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕੀਤੀ ਗਈ, ਦਿਨ ਤੇ ਸਮਾਂ ਨੀਅਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਡੱਡੀ ਪਿੱਟੀ ਗਈ। ਮਿਥੇ ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਪਿੱਜਰੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੱਢ ਕੇ ਚਾਂਦਨੀ ਚੌਂਕ ਵਿੱਚ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ। ਆਪ ਦੀ ਇਛਿਆ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪ ਨੂੰ ਪਾਸ ਦੇ ਖੂਹ ਤੋਂ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਾਇਆ ਗਿਆ, ਫੇਰ ਆਪ ਬੋੜ੍ਹ ਹੇਠ ਆ ਬੈਠੇ। ਜੱਲਾਦ ਤਲਵਾਰ ਧੂਹੀ ਆਪ ਦੇ ਪਾਸ ਜਾ ਖੜਾ ਹੋਇਆ। ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹਿੰਦੂ, ਸਿੱਖ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਗਲੇਝੂ ਭਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਵੇਖ ਰਹੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਜੱਲਾਦ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਅਸੀਂ ਪਾਠ ਦਾ ਭੋਗ ਪਾ ਕੇ ਸੀਸ ਨਿਵਾਈਏ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਅੱਗੇ, ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਜੁੱਮੇ ਲੱਗਾ ਕੰਮ ਕਰ ਦੇਣਾ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਚੌਂਕੜਾ ਮਾਰ ਕੇ, ਇਕਾਗਰ-ਚਿਤ ਹੋ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਬਿਰਤੀ ਜੋੜ ਕੇ ਪੂਰਨ ਸ਼ਾਂਤੀ ਵਿੱਚ ਬੈਠੇ ਜਪੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਨ ਲਗ ਪਏ। ਜਪੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਾਠ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋਇਆ, ਆਪ ਨੇ 'ਪੰਠ ਵਾਹਿਗੁਰੂ' ਆਖ ਕੇ ਸੀਸ ਨਿਵਾਇਆ, ਸਮਾਣੇ ਦੇ ਸੱਯਦ ਜਲਾਲ

ਦੀਨ ਜੱਲਾਦ ਨੇ ਤਲਵਾਰ ਮਾਰੀ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਸੀਸ ਧੜ ਨਾਲੋਂ ਅੱਡ ਹੋ ਗਿਆ।

ਇਹ ਵੱਡਾ ਸਾਕਾ ਮੱਘਰ ਸੁਦੀ ੫ (੧੧ ਮੱਘਰ) ਸੰਮਤ ੧੭੩੨, ਮੁਤਾਬਕ ੧੧ ਨਵੰਬਰ ਸੰਨ ੧੬੭੫ ਨੂੰ ਵੀਰਵਾਰ ਦੇ ਦਿਨ ਹੋਇਆ। ਜਿਸ ਥਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਉਸ ਥਾਂ ਗੁਰਦੁਆਰਾ 'ਸੀਸ ਗੰਜ' ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਦੇ ਪੰਜਵੇਂ ਸਿੱਖ ਭਾਈ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਉਹ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਦੂਰ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਗਿਆ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਧੜ ਤੇ ਸੀਸ ਨੂੰ ਓਥੇ ਪਏ ਰਹਿਣ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਦਾਲੇ ਪਹਿਰਾ ਲਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਰਾਤ ਨੂੰ ਪਹਿਰੇ ਦਾਰਾਂ ਤੋਂ ਅੱਖ ਬਚਾ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰੋਂ ਆਏ ਇਕ ਸਿੱਖ, ਭਾਈ ਜੈਤੇ* ਨੇ ਸੀਸ ਚੁੱਕ ਲਿਆ ਤੇ ਚਾਦਰ ਵਿੱਚ ਵਲ੍ਹੇਟ ਕੇ ਅਨੰਦਪੁਰ ਲੈ ਗਿਆ। ਦਸਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਭਾਈ ਜੈਤੇ ਨੂੰ ਘੁੱਟ ਕੇ ਹਿੱਕ ਨਾਲ ਲਾਇਆ ਅਤੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ, 'ਰੰਘਰੇਟਾ, ਗੁਰੂ ਕਾ ਬੇਟਾ।' ਇਸ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਅਤੇ ਸੰਗਤ ਨੇ ਸੀਸ ਦਾ ਸਸਕਾਰ ਕੀਤਾ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਧੜ ਨੂੰ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਇਕ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਸਿੱਖ ਭਾਈ ਲੱਖੀ ਸ਼ਾਹ ਲੁਬਾਣਾ, ਬੜੀ ਹੁਸ਼ਿਆਰੀ ਨਾਲ ਗੱਡੇ ਵਿੱਚ ਲੱਦ ਕੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਲੈ ਗਿਆ। ਓਥੇ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੇ ਅੰਦਰ ਚਿਖਾ ਬਣਾਈ, ਧੜ ਨੂੰ ਉਸ ਉਪਰ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਘਰ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਾ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਧੜ ਦਾ

*ਭਾਈ ਜੈਤਾ ਜੀ 'ਰੰਘਰੇਟਾ' (ਅਛੂਤ ਬਰਾਦਰੀ ਵਿੱਚੋਂ) ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਿੰਡ ਰਮਦਾਸ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸੀ। ਮਗਰੋਂ ਇਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕ ਕੇ ਭਾਈ ਜੀਵਨ (ਜੀਉਣ) ਸਿੱਖ ਬਣੇ ਅਤੇ ਚਮਕੌਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ। ਚਮਕੌਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਆਪ ਦੀ ਯਾਦਗਾਰ ਸ਼ਹੀਦੀ ਬੁਰਜ ਹੈ।

ਸਸਕਾਰ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਥਾਂ ਹੁਣ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਰਕਾਬ ਰੰਜ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਨਿਰਦਈ ਪ੍ਰਦੇਸੀ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਪੰਜੇ ਵਿੱਚੋਂ ਛੁਡਵਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਉਦਮ ਤੇ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਮਹਾਨ ਕੁਰਬਾਨੀ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪ 'ਹਿੰਦ ਦੀ ਚਾਦਰ' ਬਣੇ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਨੇ ਦੇਸ਼ ਤੇ ਧਰਮ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਖਾਤਰ ਸਰਬੰਸ ਵਾਰਨ ਦੇ ਰਾਹੇ ਪਹਿਲਾ ਕਦਮ ਪੁਟਿਆ ਤੇ ਪਹਿਲੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦਿੱਤੀ।

ਨੌਵੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਬਾਰੇ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਨੇ 'ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ' ਵਿੱਚ ਇਉਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ—

ਤਿਲਕ ਜੰਝੂ ਰਾਖਾ ਪ੍ਰਭ ਤਾ ਕਾ ॥
ਕੀਨੋ ਬਡੋ ਕਲੂ ਮਹਿ ਸਾਕਾ ॥
ਸਾਧਨਿ ਹੇਤਿ ਇਤੀ ਜਿਨਿ ਕਰੀ ॥
ਸੀਸੁ ਦੀਯਾ ਪਰੁ ਸੀ ਨ ਉਚਰੀ ॥੧੩॥

ਧਰਮ ਹੇਤ ਸਾਕਾ ਜਿਨਿ ਕੀਆ ॥
ਸੀਸੁ ਦੀਆ ਪਰੁ ਸਿਰਰੁ ਨ ਦੀਆ ॥
ਨਾਨਕ ਚੇਟਕ ਕੀਏ ਕੁਕਾਜਾ ॥
ਪ੍ਰਭ ਲੋਗਨ ਕਹ ਆਵਤ ਲਾਜਾ ॥੧੪॥
ਦੋਹਰਾ ॥

ਠੀਕਰਿ ਫੋਰਿ ਦਿਲੀਸਿ ਸਿਰਿ ਪ੍ਰਭ ਪੁਰ ਕੀਯਾ ਪਯਾਨ ॥
ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸੀ ਕ੍ਰਿਆ ਕਰੀ ਨ ਕਿਨਹੂੰ ਆਨ ॥੧੫॥

ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਕੇ ਚਲਤ ਭਯੋ ਜਗਤ ਕੋ ਸੋਕ ॥
ਹੈ ਹੈ ਹੈ ਸਭ ਜਗ ਭਯੋ ਜੈ ਜੈ ਜੈ ਸੁਰ ਲੋਕ ॥੧੬॥

❖ ❖ ❖

ਸੈਰੀ ਦਸਵੀਂ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ

(ਸੰਮਤ ੧੭੨੩-੧੭੬੫, ਸੰਨ ੧੬੬੬-੧੭੦੮)

ਜਗਤ-ਫੋਰੀ ਦਾ ਸੰਖੇਪ

ਜਨਮ- ਪੋਹ ਸੁਦੀ ੭ (੨੩ ਪੋਹ) ਸੰਮਤ ੧੭੨੩, ਮੁਤਾਬਕ ੨੨ ਦਸੰਬਰ ਸੰਨ ੧੬੬੬ ।

ਜਨਮ ਅਸਥਾਨ-ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਪਟਨਾ, ਬਿਹਾਰ ।

ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ- ਪਿਤਾ : ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ।

ਮਾਤਾ : ਸ੍ਰੀ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ।

ਗੁਰਿਆਈ- ਮੱਘਰ ਸੁਦੀ ੫ (੧੧ ਮੱਘਰ) ਸੰਮਤ ੧੭੩੨, ਮੁਤਾਬਕ ੧੧ ਨਵੰਬਰ ਸੰਨ ੧੬੭੫, ਅਨੰਦਪੁਰ ਵਿੱਚ।

ਵਿਆਹ-

੧) ਲਾਹੌਰ ਨਿਵਾਸੀ ਸ੍ਰੀ ਹਰਜਸ ਦੀ ਸਪੁੱਤਰੀ ਸ੍ਰੀ (ਮਾਤਾ) ਜੀਤੋ ਜੀ ਨਾਲ ੨੩ ਹਾੜ ਸੰਮਤ ੧੭੩੪ ਨੂੰ।

੨) ਲਾਹੌਰ ਨਿਵਾਸੀ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਸਰਨ ਦੀ ਸਪੁੱਤਰੀ, ਸ੍ਰੀ (ਮਾਤਾ) ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ ਨਾਲ, ੭ ਵੈਸਾਖ ਸੰਮਤ ੧੭੪੧ ਨੂੰ।

੩) ਰੋਹਤਾਸ ਨਿਵਾਸੀ ਭਾਈ ਰਾਮੂ ਦੀ ਸਪੁੱਤ੍ਰੀ ਸ੍ਰੀ (ਮਾਤਾ) ਸਾਹਿਬ ਕੌਰ ਜੀ ਨਾਲ, ੧੮ ਵੈਸਾਖ ਸੰਮਤ ੧੭੫੭ ।

ਸੰਤਾਨ- ੧) ਬਾਬਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ, (ਸੰਨ ੧੬੮੭)

੨) ਬਾਬਾ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ, (ਸੰਨ ੧੬੯੦)

੩) ਬਾਬਾ ਜੋਗਵਰ ਸਿੰਘ ਜੀ, (ਸੰਨ ੧੬੯੬)

੪) ਬਾਬਾ ਫਤਿਹ ਸਿੰਘ ਜੀ, (ਸੰਨ ੧੬੯੯)

ਖਾਲਸਾ ਸਾਜਿਆ-ਵੈਸਾਖ ੧ ਸੰਮਤ ੧੭੫੬, ਮੁਤਾਬਕ ੩੦ ਮਾਰਚ ਸੰਨ ੧੬੯੯।

ਅਸਥਾਨ ਰਚੇ- ਕੇਸਗੜ੍ਹ, ਫਤਿਹਗੜ੍ਹ, ਹੋਲਗੜ੍ਹ, ਅਨੰਦਗੜ੍ਹ, ਲੋਹਗੜ੍ਹ, ਪਾਉਂਟਾ ਸਾਹਿਬ, ਅਬਚਲ-ਨਗਰ ।

ਜੁੱਧ-- ੧) ਭੰਗਾਣੀ, ੨) ਨਦੋਣ, ੩) ਗੁਲੇਰ ਜਾਂ ਹੁਸੈਨੀ, ੪) ਅਨੰਦਪੁਰ, ੫) ਚਮਕੌਰ, ੬) ਮੁਕਤਸਰ ।

ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ } ਕੱਤਕ ਸੁਦੀ ੫ (੬ ਕੱਤਕ) ਸੰਮਤ ੧੭੬੫, ਮੁਤਾਬਕ ਸਮਾਏ } ੭ ਅਕਤੂਬਰ ਸੰਨ ੧੭੦੮, ਸੱਚ-ਖੰਡ ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ, ਅਬਚਲ ਨਗਰ, ਨੰਦੇੜ ਹੈਦਰਾਬਾਦ, (ਦੱਖਣ)।

ਕਾਂਡ ੧

ਜਨਮ ਤੇ ਬਾਲ ਲੀਲ੍ਹਾ

ਪੰਥ ਦੇ ਵਾਲੀ, ਸ੍ਰੀ ਕਲਗੀਧਰ, ਦਸਮੇਸ਼ ਪਿਤਾ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ, ਪਟਨਾ, ਬਿਹਾਰ-ਵਿੱਚ ਪੋਹ ਸੁਦੀ ੭ (੨੩ ਪੋਹ) ਸੰਮਤ ੧੭੨੩, ਮੁਤਾਬਕ ੨੨ ਦਸੰਬਰ ਸੰਨ ੧੬੬੬ ਨੂੰ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਦੀ ਕੁੱਖੋਂ ਹੋਇਆ । ਉਸ ਵੇਲੇ ਆਪ ਦੇ ਪਿਤਾ-ਗੁਰਦੇਵ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਢਾਕਾ (ਪੂਰਬੀ ਬੰਗਾਲ, ਬੰਗਲਾ ਦੇਸ਼) ਵਿੱਚ ਸਨ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਥੋਂ ਪਟਨਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੰਗਤ ਦੇ ਨਾਂ ਹੁਕਮਨਾਮਾ (ਪੱਤਰ) ਭੇਜਿਆ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਪਰਵਾਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸੰਭਾਲ ਬਾਰੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਆਗਿਆ ਕੀਤੀ ਕਿ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਦਾ ਨਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੋਬਿੰਦ ਰਾਏ ਜੀ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇ । ਮਗਰੋਂ ਸੰਮਤ ੧੭੫੬ ਵੈਸਾਖੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ, ਜਦ ਆਪ ਨੇ ਪੰਜਾਂ ਪਿਆਰਿਆਂ ਪਾਸੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਿਆ ਤਾਂ ਆਪ ਦਾ ਨਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹੋ ਗਿਆ । ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਇਸ ਪੋਥੀ ਵਿੱਚ ਜਿਥੇ ਵੀ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਨਾਂ ਲੈਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ, 'ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਹੀ ਲਿਖਿਆ ਜਾਵੇਗਾ ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਅਸਾਮੋਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਵਾਪਸ ਆ ਜਾਣ ਮਗਰੋਂ ਵੀ ਆਪ ਦਾ ਪਰਵਾਰ ਕੁਝ ਚਿਰ ਪਟਨਾ ਸਾਹਿਬ ਰਿਹਾ । ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦੇ ਬਾਲਪਨ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਪੰਜ ਕੁ ਸਾਲ ਪਟਨੇ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਹੀ ਗੁਜਰੇ । ਸੰਸਕਾਰ ਬਿਧੀ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦਾ ਕੰਮ ਓਥੇ ਹੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ । ਗੁਰਮੁਖੀ ਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ

ਆਪ ਨੂੰ ਸ਼ਸਤਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ, ਘੋੜ ਸਵਾਰੀ, ਤਾਰੀ ਆਦਿ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਵੀ ਕਰਾਈ ਗਈ। ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਤੋਂ ਹੀ ਆਪ ਜੋਧਿਆਂ ਜਰਨੈਲਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਰੁਚੀਆਂ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ। ਆਪਣੇ ਹਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹ ਫੌਜੀ ਚਾਲਾਂ ਤੇ ਢੰਗਾਂ ਦੀ ਜਾਚ ਦਸਦੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੋ ਟੋਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡ ਕੇ ਆਪੋਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਯੁੱਧ ਕਰਾਉਂਦੇ, ਅਜੇਹੇ ਟਾਕਰੇ ਦੇ ਦਾਵਾਂ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਾਉਂਦੇ ਅਤੇ ਸਭ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਹੇਠ ਰੱਖ ਕੇ ਆਪਣੀ ਜਰਨੈਲੀ ਯੋਗਤਾ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ। ਤੀਰ-ਕਮਾਨ ਅਤੇ ਗੁਲੇਲ ਨਾਲ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਚੰਗੇ ਢੰਡਦੇ ਸਨ। ਇਕ ਵਪਾਰੀ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਨੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇਕ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਬੇੜੀ ਦਿੱਤੀ। ਉਹ ਇਸ ਨੂੰ ਗੰਗਾ ਵਿੱਚ ਠੇਲ੍ਹ ਕੇ ਚੱਪੂਆਂ ਨਾਲ ਬੜੀ ਹੁਸ਼ਿਆਰੀ ਨਾਲ ਚਲਾਉਂਦੇ ਅਤੇ ਬੜੇ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦੇ। ਪਟਨੇ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਾਂ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੂ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਸਨ। ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਉਹ ਸਭੇ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦਾ ਬੜਾ ਹੀ ਆਦਰ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦੇ ਸਨ ਪਰ ਆਪ ਦੇ ਨਿੱਜੀ ਗੁਣ ਵੀ ਹਰੇਕ ਨੂੰ ਮੋਹਿਤ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਸਨ। ਸੂਝਵਾਨ ਅਤੇ ਧਰਮੀ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਬਾਲ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਇਸ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਰੱਬ ਦਾ ਰੂਪ ਅਤੇ ਰੱਬੀ-ਨੂਰ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਦਿੱਸਦੇ ਸਨ। ਪਟਨੇ ਦਾ ਸ਼ਿਵਦੱਤ ਪੰਡਤ ਆਪ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦਾ ਰੂਪ ਜਾਣ ਕੇ ਸਤਿਕਾਰਦਾ ਤੇ ਪਿਆਰਦਾ ਸੀ। ਜਦ ਉਹ ਗੰਗਾ ਵਿੱਚੋਂ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰ ਕੇ ਕੰਢੇ ਪਾਸ ਸਮਾਧੀ ਲਾ ਕੇ ਬੈਠਦਾ ਸੀ, ਤਾਂ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਕਈ ਵੇਰ ਮਲਕੜੇ ਜਿਹੇ ਜਾ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਕੰਨਾਂ ਵਿੱਚ 'ਪੰਡਤ ਜੀ ਝਾਤ !' ਕਹਿ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਸਮਾਧੀ ਖੋਲ੍ਹ ਦੇਂਦੇ। ਉਹ ਗੁੱਸੇ ਹੋਣ ਦੀ ਥਾਂ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੁੰਦਾ ਅਤੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰ ਕੇ ਨਿਹਾਲ ਹੁੰਦਾ। ਆਸ ਪਾਸ ਦੇ ਕਈ ਮੁਸਲਮਾਨ ਵੀ ਆਪ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਬਣ ਗਏ

ਸਨ। ਨਵਾਬ ਰਹੀਮ ਬਖਸ਼ ਅਤੇ ਨਵਾਬ ਕਰੀਮ ਬਖਸ਼ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਸ਼ਰਧਾਵਾਨ ਸਨ। ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ 'ਤੇ ਮੋਹਿਤ ਹੋ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਕ ਪਿੰਡ ਅਤੇ ਦੋ ਬਾਗ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਭੇਟਾ ਕੀਤੇ। ਉਹ ਹੁਣ ਤੀਕ ਤਖ਼ਤ ਪਟਨਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨਾਂ ਜਗੀਰੀ ਹਨ।

ਆਪ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਪੀਰ ਭੀਖ ਸ਼ਾਹ ਜੀ ਸੱਯਦ ਵੀ ਸਨ। ਇਹ ਠਸਕਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਕਰਨਾਲ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਸਨ। ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਅਤੇ ਜਨਮ ਅਸਥਾਨ ਆਪਣੀ ਆਤਮਿਕ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਮਾਲੂਮ ਕਰ ਕੇ ਅਤੇ ਪੈਂਦੀ ਸੱਟੇ ਹੀ ਆਪ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਬਣ ਕੇ ਇਹ ਪੰਜਾਬੋਂ ਪਟਨੇ ਸਾਹਿਬ ਪਹੁੰਚੇ। ਉਥੇ ਜਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਰੱਬੀ-ਨੂਰ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਬਾਲਕ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਜਾਣ ਕੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਝੱਕ ਗਏ, ਪਰ ਉਹ ਹਠ ਕਰ ਕੇ ਬਹਿ ਗਏ ਕਿ ਏਡੀ ਦੂਰੋਂ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਆਏ ਹਾਂ, ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਕੇ ਹੀ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰਧਾ ਵੇਖ ਕੇ, ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ। ਪੀਰ ਜੀ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਕੇ ਨਿਹਾਲ ਹੋਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਸਿਜਦਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਚਰਨੀਂ ਹੱਥ ਲਾਏ। ਫੇਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਾਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਅੱਗੇ ਮਿਠਾਈ ਦੀਆਂ ਦੋ ਕੁੱਜੀਆਂ ਲਿਆ ਧਰੀਆਂ, ਇਕ ਹਿੰਦੂ ਹਲਵਾਈ ਦੀ ਹੱਟੀ ਤੋਂ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹਲਵਾਈ ਦੀ ਹੱਟੀ ਤੋਂ ਮੰਗਵਾ ਕੇ। ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਨੇ ਇਕ-ਇਕ ਹੱਥ ਦੋਹਾਂ ਕੁੱਜੀਆਂ ਉਪਰ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ। ਪੀਰ ਜੀ ਨੇ ਫੇਰ ਸੀਸ ਨਿਵਾਇਆ। ਮੁਰੀਦਾਂ ਦੇ ਪੁੱਛਣ 'ਤੇ ਪੀਰ ਜੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਇਹ ਮਾਲੂਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸਾਂ ਕਿ ਇਹ ਵਲੀ ਪੁਰਖ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦਾ ਪੱਖ ਕਰੇਗਾ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਦੀ ਜਾਣ ਕੇ ਦੋਹਾਂ ਕੁੱਜੀਆਂ

ਉਪਰ ਹੱਥ ਰੱਖੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮੈਨੂੰ ਨਿਸ਼ਚਾ ਦਿਵਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਹੀ ਰੱਖਿਆ ਸੰਭਾਲ ਕਰਨਗੇ ਅਤੇ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਆਪ ਨੂੰ ਇਕ ਜੈਸੇ ਪਿਆਰੇ ਹੋਣਗੇ। ਜਦ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ ਹੋਏ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਅੰਬਾਲੇ ਪਾਸ ਲਖਨੌਰ ਨਗਰ ਠਹਿਰੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਤਾਂ ਪੀਰ ਭੀਖ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਠਸਕੇ ਤੋਂ ਆ ਕੇ ਫੇਰ ਆਪ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ। ਪਟਨਾ ਸਾਹਿਬ ਨਿਵਾਸ ਸਮੇਂ ਰਾਜਾ ਫਤਿਹਚੰਦ ਮੈਣੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਰਾਣੀ ਵੀ ਬਾਲ-ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਬਣ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਕੋਈ ਪੁੱਤ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜਿਸ ਕਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚਿੰਤਾ ਲੱਗੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਜੀਅ ਪੰਡਤ ਸ਼ਿਵ ਦੱਤ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਸਨ। ਇਕ ਦਿਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਇਹ ਚਿੰਤਾ ਪੰਡਤ ਜੀ ਨੂੰ ਦੱਸੀ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਾਡੇ ਲਈ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਉਪਾਅ ਕਰੋ ਕਿ ਅਸੀਂ ਔਤਰੇ ਨਾ ਰਹੀਏ। ਪੰਡਤ ਜੀ ਨੇ ਅੱਗੋਂ ਕਿਹਾ: 'ਮਨ ਦੀਆਂ ਮੁਰਾਦਾਂ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਇਸ ਵੇਲੇ ਮਨੁੱਖੀ ਜਾਮਾ ਪਹਿਨ ਕੇ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਘਰ ਜਾ ਕੇ, ਇਸ਼ਨਾਨ ਪਾਣੀ ਕਰ ਕੇ, ਇਕ ਮਨ, ਇਕ ਚਿਤ ਹੋ ਕੇ, ਸ੍ਰੀ ਗੋਬਿੰਦ ਰਾਇ ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਕਰੋ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਅਰਦਾਸ ਕਰੋ, ਉਹ ਤੁਹਾਡੀ ਮੁਰਾਦ ਪੂਰੀ ਕਰਨਗੇ। ਉਹ ਸਭ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਹਨ। ਉਹ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਆਪ ਹਨ।

ਰਾਜੇ ਤੇ ਰਾਣੀ ਨੇ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਰੋਜ਼ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦਾ ਧਿਆਨ ਮਨ ਵਿੱਚ ਧਾਰ ਕੇ ਉਡੀਕ ਵਿੱਚ ਬੈਠੇ ਰਿਹਾ ਕਰਨ। ਇਕ ਦਿਨ ਉਹ ਚੌਕੜੀ ਮਾਰੀ, ਅੱਖੀਂ ਮੀਟੀ, ਧਿਆਨ ਧਰੀ, ਬਾਲ-ਗੁਰੂ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਝਟ-ਪਟ ਨਿੱਕੀਆਂ-ਨਿੱਕੀਆਂ ਕੋਮਲ ਬਾਹਵਾਂ ਰਾਣੀ ਦੇ ਗਲ ਦੁਆਲੇ ਪੈ ਗਈਆਂ। ਘੁੱਟ ਕੇ ਗਲਵੱਕੜੀ ਪੈ ਗਈ। ਗੋਦ ਵਿੱਚ ਇਕ ਸੁੰਦਰ ਤੇ ਰੱਬੀ-ਨੂਰ ਭਰੇ ਚਿਹਰੇ ਵਾਲਾ ਸੁਡੌਲ ਬਾਲਕ ਆ ਬੈਠਾ ਅਤੇ

ਗੁਲਾਬ ਦੇ ਫੁੱਲਾਂ ਜਿਹੇ ਮੁਖੜੇ ਵਿੱਚੋਂ ਮਿੱਠੀ ਸੁਰੀਲੀ ਆਵਾਜ਼ ਨਿਕਲੀ 'ਮਾਂ ਜੀ ! ਮੈਂ ਆ ਗਿਆ।' ਰਾਜਾ ਤੇ ਰਾਣੀ ਖੁਸ਼ ਹੋਏ ਕਿ ਰੱਬ-ਰੂਪ ਬਾਲਕ ਨੇ ਆਪ ਆ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਨਿਵਾਜਿਆ ਹੈ, ਸਾਡੀ ਪੁੱਤ ਵਾਲੀ ਭਾਵਨਾ ਪੂਰੀ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਪੁੱਤ ਬਣ ਕੇ ਦੋਹਾਂ ਜਹਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਹਾਈ ਹੋਣ ਦਾ ਭਰੋਸਾ ਦਿਵਾਇਆ ਹੈ। ਰਾਣੀ ਨੇ 'ਪੁੱਤਰ' ਨੂੰ ਮਠਿਆਈ ਛਕਣ ਲਈ ਦਿੱਤੀ। ਅੱਗੋਂ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਬੋਲੇ : ਮਠਿਆਈ ਨਹੀਂ ਖਾਣੀ ਮਾਂ ਜੀ ! ਉਹ ਤਲੇ ਹੋਏ ਛੋਲੇ ਅਤੇ ਦੁੱਧ ਦੀ ਪੂਰੀ ਦਿਓ ਜੇ ਅੰਦਰ ਚੌਂਕੀ ਵਿੱਚ ਰੱਖੀ ਹੋਈ ਜੇ।' ਇਸ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਆਪ ਰੋਜ਼ ਹੀ ਖੇਡਦੇ-ਖੇਡਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਸਮੇਤ ਮਹਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਆ ਜਾਇਆ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਜਣੇ ਮਾਂ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਤਲੇ ਹੋਏ ਛੋਲੇ ਅਤੇ ਦੁੱਧ ਦੀਆਂ ਪੂਰੀਆਂ ਛਕ ਜਾਇਆ ਕਰਨ, ਆਪ ਜੀ ਨਾਲ ਰਾਜੇ ਅਤੇ ਰਾਣੀ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਕਾਰਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਘਰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬਣ ਗਿਆ, ਉਹ ਹੁਣ ਪਟਨੇ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ 'ਮੈਣੀ ਸੰਗਤ' ਦੇ ਨਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ। ਓਥੇ ਛੋਲੇ ਪੂਰੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਇਕ ਵੇਰ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਸਿੱਖ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਵਾਸਤੇ ਸੋਨੇ ਦੇ ਕੜੇ ਭੇਟ ਕੀਤੇ। ਉਹ ਆਪ ਦੇ ਹੱਥੀਂ ਪਾਏ ਗਏ। ਸ਼ਾਮ ਦੇ ਵੇਲੇ ਆਪ ਗੰਗਾ ਦੇ ਕੰਢੇ ਖੇਡ ਰਹੇ ਸਨ। ਆਪ ਨੇ ਇਕ ਕੜਾ ਲਾਹ ਕੇ ਗੰਗਾ ਵਿੱਚ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਾ। ਮਗਰੋਂ ਮਾਮਾ ਕਿਰਪਾਲ ਜੀ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਕੜਾ ਕਿਥੇ ਸੁੱਟਿਆ ਜੇ ? ਆਪ ਮਾਮਾ ਜੀ ਨੂੰ ਗੰਗਾ ਦੇ ਕੰਢੇ ਉਸ ਥਾਂ 'ਤੇ ਲੈ ਗਏ, ਜਿਥੇ ਖੜੇ ਕੇ ਕੜਾ ਆਪ ਨੇ ਦਰਿਆ ਵਿੱਚ ਸੁੱਟਿਆ ਸੀ। ਓਥੇ ਖੜੇ ਕੇ ਭੋਲੀ ਜਿਹੀ ਸ਼ਕਲ ਬਣਾ ਕੇ ਪੋਲੇ ਜਿਹੇ ਮੂੰਹ ਨਾਲ ਕਿਹੋ ਨੇ : 'ਦੱਸਾਂ, ਮਾਮਾ ਜੀ ?' ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਆਪ ਨੇ ਦੂਜਾ ਕੜਾ ਦਰਿਆ ਵਿੱਚ ਵਗਾਹ ਮਾਰਿਆ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਕਿਹਾ : 'ਔਥੇ

ਸੁੱਟਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਥਾਂ ਹੁਣ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਗੋਬਿੰਦ-ਘਾਟ ਹੈ।

ਇਕ ਦਿਨ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਹਾਣੀਆਂ ਨਾਲ ਖੇਡ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਪਟਨੇ ਦੇ ਨਵਾਬ ਦੀ ਸਵਾਰੀ ਆ ਗਈ। ਚੋਬਦਾਰ ਨੇ ਕਿਹਾ : 'ਬੱਚਿਓ, ਚੁੱਪ ਕਰ ਕੇ ਖੜੇ ਹੋ ਜਾਓ, ਨਵਾਬ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਸਲਾਮ ਕਰੋ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੱਗੇ ਸਿਰ ਝੁਕਾਓ।' ਬਾਲਾਂ ਦੇ ਕਪਤਾਨ, ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ : 'ਵਾਹ ਜੀ, ਭਈ ਮਿੱਤਰੇ ! ਸੜੀ ਸਲਾਮ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਜੇ ਕਰਨੀ, ਸਿਰ ਨਹੀਂ ਜੇ ਝੁਕਾਉਣਾ, ਸਗੋਂ ਮੂੰਹ ਖੁਰਾਉਣਾ ਜੇ।' ਜਦ ਨਵਾਬ ਕੋਲ ਆਇਆ, ਤਾਂ ਬਾਲਕਾਂ ਦੀ ਫੌਜ ਨੇ ਨਵਾਬ ਦਾ ਮੂੰਹ ਖਰਾਇਆ ਅਤੇ 'ਉਈ ਉਈ' ਕਰਦੇ ਨੱਸ ਗਏ। ਇਸ ਨਿੱਕੇ ਜਿਹੇ ਵਾਕਿਆ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਜੀ ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਹੀ ਕਿੰਨੇ ਦਲੇਰ ਤੇ ਨਿਰਭੈ ਸਨ ਅਤੇ ਆਪ ਜੀ ਵਿੱਚ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਗਰ ਲਾਉਣ, ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਮਨੋਣ ਅਤੇ ਆਗੂ ਬਣਨ ਦੀ ਕਿੰਨੀ ਯੋਗਤਾ ਸੀ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਨੇ ਆਸਾਮ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਆਉਂਦਿਆਂ ਪਰਵਾਰ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੇ ਸੱਦ ਭੇਜਿਆ। ਆਪ ਦਾ ਹੁਕਮ-ਨਾਮਾ ਪੁੱਜਣ 'ਤੇ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਨੇ ਪਰਵਾਰ ਸਮੇਤ ਪਟਨੇ ਸਾਹਿਬੋਂ ਤੁਰਨ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕੀਤੀ ਜਦ ਪਟਨੇ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪਰਵਾਰ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਸਭ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਆਏ ਅਤੇ ਯਥਾ-ਸ਼ਕਤ ਭੇਟਾ ਲਿਆਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪ ਦਾ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਜਗਤ-ਸੇਠ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਦੀ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਜਾਣਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਮੇਰੇ ਮਕਾਨ ਤੇ ਕਰਿੰਦੇ ਹਨ, ਆਪ ਨੇ ਓਥੇ ਨਿਵਾਸ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਦਾ ਅਵਸਰ ਬਖਸ਼ਣਾ। ਉਸ ਦੀ ਅਰਪੀ ਸੇਵਾ ਖੁਸ਼ੀ-ਸਹਿਤ ਪਰਵਾਨ ਕੀਤੀ ਗਈ।

ਵਿਦਾਇਗੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪਟਨੇ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨੇ ਰਲ ਕੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਬਾਲ-ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਪੰਝੂੜਾ ਪਵਿੱਤਰ ਯਾਦਗਾਰ ਵੱਜੋਂ ਏਥੇ ਰਹਿਣ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਇਹ ਬੇਨਤੀ ਮੰਨੀ ਗਈ। ਮਿਥੇ ਹੋਏ ਦਿਨ ਸਭ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਬੜੇ ਪ੍ਰੇਮ ਅਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਸਭ ਪਰਵਾਰ ਨੂੰ ਵਿਦਾ ਕੀਤਾ। ਫੱਗਣ ਸੰਮਤ ੧੭੨੮ ਨੂੰ ਸਾਰਾ ਸੰਗ ਏਧਰ ਪੰਜਾਬ ਵੱਲ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਜਿੰਨੇ ਤੀਰਥ ਆਏ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਥਾਈਂ ਕੁਝ-ਕੁਝ ਦਿਨ ਟਿਕਾਣਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਭਨਾ ਬਾਰੇ ਮਾਮਾ ਕਿਰਪਾਲ ਜੀ ਨੇ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਨੂੰ ਵਾਕਫੀ ਕਰਾਈ। ਕਈ ਥਾਈਂ ਪੰਡਤਾਂ ਨਾਲ ਧਾਰਮਿਕ ਮਾਮਲਿਆਂ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਵੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਅਸੂਲਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂੰ ਕਰਾ ਕੇ ਆਤਮਿਕ ਗਿਆਨ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਅਜੇਹੀ ਅਦਭੁਤ ਯੋਗਤਾ ਵੇਖ ਕੇ ਬੜੇ-ਬੜੇ ਵਿਦਵਾਨ ਪੰਡਤ ਦੰਗ ਰਹਿ ਗਏ।

ਦਾਨਾਪੁਰ, ਬਕਸਰ, ਆਰਾ, ਛੋਟਾ ਮਿਰਜ਼ਾਪੁਰ, ਬਨਾਰਸ ਪਰਾਗਾ, ਲਖਨਊ, ਮਥਰਾ, ਬਾਨੇਸਰ, ਸਹਾਰਨਪੁਰ ਆਦਿ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਤੀਰਥਾਂ ਤੋਂ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਭਾਦੋਂ ਸੰਮਤ ੧੭੨੯ ਵਿੱਚ ਸਾਰਾ ਪਰਵਾਰ ਲਖਨੌਰ ਨੱਗਰ ਪੁੱਜਾ, ਜੋ ਅੰਬਾਲੇ ਦੇ ਪਾਸ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਪਰਵਾਰ ਨੂੰ ਏਥੇ ਉਤਾਰਾ ਕਰਵਾ ਕੇ, ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦੇ ਮਾਮਾ (ਸ੍ਰੀ ਕਿਰਪਾਲ) ਜੀ ਅਗਾਊਂ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਗਏ ਤਾਂ ਜੁ ਬਾਕੀ ਦੇ ਸਫਰ ਲਈ ਸਭ ਵਾਸਤੇ ਯੋਗ ਸਵਾਰੀ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਇਥੇ ਠਹਿਰਨ ਸਮੇਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਮਨ-ਭਾਉਂਦਾ ਸੁਗਲ ਝੂਠੀਆਂ ਲੜਾਈਆਂ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਨਗਰ ਦੇ ਬਾਲਕਾਂ ਨੂੰ ਦੋ ਟੋਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡ ਕੇ ਆਪ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਝੂਠੀ-ਮੂਠੀ ਦੀ ਲੜਾਈ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਲਾ ਦਿੰਦੇ ਅਤੇ ਫੌਜੀ ਚਾਲਾਂ ਅਤੇ ਕਸਰਤਾਂ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦੇ ਏਥੇ ਰਹਿਣ ਸਮੇਂ ਇਕ ਦਿਨ ਆਪ ਸਾਥੀਆਂ ਸਮੇਤ ਖੇਡ ਰਹੇ ਸਨ। ਪੀਰ ਆਰਫ਼ ਦੀਨ, ਜੋ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਕਰਾਮਾਤੀ ਫ਼ਕੀਰ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਪਾਲਕੀ ਵਿੱਚ ਬੈਠਾ ਉਸ ਰਾਹੇ ਲੰਘਿਆ। ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਨੂੰ ਵੇਖਦਿਆਂ ਹੀ ਉਹ ਪਾਲਕੀ ਵਿੱਚੋਂ ਉਤਰ ਖੜੋਤਾ। ਉਸ ਨੇ ਸ੍ਰੀਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਅੱਗੇ ਸੀਸ ਨਿਵਾਇਆ ਫੇਰ ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਅਣੋਖੀ ਜੋਤ-ਨੁਹਾਰ ਵਾਲੇ ਬਾਲਕ ਨੂੰ ਅਲੱਗ ਕਰ ਕੇ ਕੁਝ ਚਿਰ ਗੱਲਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਸੀਸ ਨਿਵਾ ਕੇ ਵਿਦਾ ਹੋਇਆ। ਜਦ ਤਕ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਰਹੇ, ਉੱਠਾ ਚਿਰ ਪੀਰ ਪਾਲਕੀ ਵਿੱਚ ਨਾ ਬੈਠਾ। ਪੀਰ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਮੁਰੀਦਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ : 'ਪੀਰ ਜੀ, ਤੁਸੀਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਪੀਰ ਹੋ ਕੇ ਕਾਫ਼ਰ ਅੱਗੇ ਸਿਰ ਝੁਕਾਇਆ, ਇਹ ਤਾਂ ਕਾਫ਼ਰ ਹੈ।' ਅੱਗੋਂ ਪੀਰ ਹੋਰਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ : 'ਮਿੱਤਰੇ ! ਤੁਹਾਨੂੰ ਅਜੇ ਸੋਝੀ ਨਹੀਂ ਆਈ ਇਹ ਬਾਲ ਕਾਫ਼ਰ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਤਾਂ ਅੱਲਾ ਦਾ ਰੂਪ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਨੂਰ ਇਸ ਵਿੱਚ ਭਰਪੂਰ ਹੈ। ਮੈਂ ਅੱਲਾ ਅੱਗੇ ਸਿਜਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ।' ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਪੀਰ ਜੀ ਨੇ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਵੱਲ ਮੂੰਹ ਕਰ ਕੇ ਫੇਰ ਸਿਜਦਾ ਕੀਤਾ। ਫੇਰ ਉਹ ਪਾਲਕੀ ਵਿੱਚ ਬਹਿ ਕੇ ਚਲੇ ਗਏ। ਏਥੇ ਰਹਿਣ ਸਮੇਂ ਆਪ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਪੀਰ (ਸ਼ਾਹ ਭੀਖ ਸ਼ਾਹ) ਨੇ ਠਸਕੇ ਤੋਂ ਆ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ। ਜਿਹਾ ਕਿ ਅੱਗੇ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਪੀਰ ਜੀ ਅੱਗੇ ਪਟਨੇ ਸਾਹਿਬ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਆਏ ਹੋਏ ਸਨ।

❖ ❖ ❖

ਕਾਂਡ ੨

ਅਨੰਦਪੁਰੀ ਜੀਵਨ, ਪਹਿਲੀ ਕੁਰਬਾਨੀ

ਕੁਝ ਚਿਰ ਲਖਨੌਰ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਹੋ ਗਏ, ਤਾਂ ਮਾਮਾ ਕਿਰਪਾਲ ਜੀ ਘੋੜੇ ਰੱਥ ਆਦਿ ਸਵਾਰੀਆਂ ਲੈ ਕੇ ਆ ਪਹੁੰਚੇ। ਸਾਰਾ ਪਰਵਾਰ ਲਖਨੌਰ ਤੋਂ ਵਿਦਾ ਹੋਇਆ। ਕੁਝ ਰਾਤਾਂ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਕੱਟ ਕੇ ਆਪ ਕੀਰਤਪੁਰ ਪਹੁੰਚੇ। ਏਥੇ ਆਪ ਦੇ ਸਵਰਗਵਾਸੀ ਤਾਇਆ, ਸ੍ਰੀ ਸੂਰਜਮਲ ਜੀ ਦੇ ਦੋ ਪੋਤਰਿਆਂ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਲਾਬ ਰਾਇ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਸ਼ਿਆਮ ਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਦਾ ਬੜੇ ਆਦਰ ਭਾਵ ਨਾਲ ਸੁਆਗਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਉਤਾਰਾ ਦਿੱਤਾ। ਕੀਰਤਪੁਰ ਵਿੱਚ ਆਪ ਨੇ ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ, ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਅਸਥਾਨਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ। ਜਦ ਆਪ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਕੋਲ ਪੁੱਜੇ, ਤਾਂ ਨਗਰ ਦੇ ਸਭ ਵਸਨੀਕ, ਮਰਦ ਤੀਵੀਆਂ ਤੇ ਬੱਚੇ ਆਪ ਦੇ ਸੁਆਗਤ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਆਏ। ਵੱਡੇ ਭਾਰੀ ਜਲੂਸ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿੱਚ ਸਾਰਾ ਸੰਗ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋਇਆ। ਸਾਰੇ ਨਗਰ ਵਿੱਚ ਘਰ-ਘਰ ਖੁਸ਼ੀ ਮਨਾਈ ਗਈ ਤੇ ਰਾਤ ਨੂੰ ਦੀਪਮਾਲਾ ਜਗਾਈ ਤੇ ਆਤਸ਼ਬਾਜ਼ੀ ਚਲਾਈ ਗਈ। ਚਾਰ-ਚੁਫੇਰਿਓਂ ਲੋਕ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਇਉਂ ਆਉਂਦੇ ਸਨ, ਜਿਵੇਂ ਸਾਵਣ ਭਾਦੋਂ ਵਿੱਚ ਬੱਦਲ ਘਟਾ ਬੰਨ੍ਹ-ਬੰਨ੍ਹ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਅਨੰਦਪੁਰ ਵਿੱਚ ਇਸ ਵੇਲੇ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਆਪਣੀ ਜਗਤ ਵੇਰੀ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਖੁਸ਼ੀ ਤੇ ਸੁਖਾਂ ਭਰਿਆ ਅਤੇ ਚਿੰਤਾ-ਰਹਿਤ ਸਮਾਂ ਗੁਜ਼ਾਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਮਾਤਾ ਜੀ, ਗੁਰਦੇਵ ਪਿਤਾ ਜੀ ਅਤੇ ਮਾਮਾ ਜੀ ਦਾ ਹੱਥ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਸੀ। ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਿੱਖ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ-ਵੇਖ ਜੀਉਂਦੇ ਅਤੇ ਹੱਥੀਂ ਛਾਵਾਂ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ-ਸਿਖਲਾਈ ਅਤੇ ਪਾਲਨਾ-ਸੰਭਾਲ ਲਈ ਖਾਸ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤੇ । ਗੁਰਮੁਖੀ ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪੜ੍ਹ ਲਈ ਹੋਈ ਸੀ ਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵੀ ਚੋਖੀ ਪੜ੍ਹ-ਗੁੜ੍ਹ ਕੇ ਕੰਠ ਕਰ ਲਈ ਹੋਈ ਸੀ । ਹੁਣ ਹੋਰ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ । ਸ੍ਰੀ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪਾਠ ਵਿਚਾਰ ਅਤੇ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦੀ ਹੋਰ ਵਿੱਦਿਆ ਲਈ ਆਪ ਨੂੰ ਮੁਨਸ਼ੀ ਸਾਹਿਬ ਚੰਦ ਪਾਸ ਬਿਠਾਇਆ ਗਿਆ । ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦਾ ਵੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ । ਫ਼ਾਰਸੀ ਆਪ ਨੇ ਮੁਨਸ਼ੀ ਪੀਰ ਮੁਹੰਮਦ ਸਲੋਹ ਪਾਸੋਂ ਪੜ੍ਹੀ । ਆਪ ਦੀ ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਿੱਚ ਕਮਾਲ ਦੀ ਵਿਦਵਤਾ ਤੇ ਨਿਪੁੰਨਤਾ ਆਪ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੂੰ ਲਿਖੇ ਖ਼ਤ, ਜ਼ਫ਼ਰਨਾਮਾ, ਤੋਂ ਸਪਸ਼ਟ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿੱਦਿਆ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਆਪ ਨੂੰ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਸ਼ਸਤਰ ਵਿੱਦਿਆ ਦੇਣ ਦਾ ਵੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ । ਤਲਵਾਰ, ਖੰਡਾ, ਬੰਦੂਕ ਆਦਿ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਤੀਰੰਦਾਜ਼ੀ, ਸਵਾਰੀ, ਕੁਸ਼ਤੀ ਆਦਿ ਦੀ ਚੰਗੀ ਸਿਖਲਾਈ ਕਰਾਈ ਗਈ । ਇਸ ਕਰੜੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਸਿਖਲਾਈ ਤੋਂ ਜਿਹੜਾ ਸਮਾਂ ਬਚਦਾ ਸੀ, ਉਹ ਆਪ ਬਹੁਤ ਕਰ ਕੇ ਖੇਡਾਂ ਵਿੱਚ ਗੁਜ਼ਾਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਖੇਡਾਂ ਉਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਹੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ ਜਿਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਪਟਨੇ ਸਾਹਿਬ ਹੋਇਆ ਕਰਦੀਆਂ ਸਨ । ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਦੌਰ ਟੋਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡ ਲੈਂਦੇ ਸਨ । ਇਕ ਦੇ ਜਥੇਦਾਰ ਆਪ ਬਣਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਨਾਟਕੀ ਲੜਾਈਆਂ ਲੜਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ।

ਇਸ ਸਮੇਂ ਬਾਰੇ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਨੇ ਮਗਰੋਂ ਆਪਣੀ ਸਵੈ-ਜੀਵਨੀ, ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਇਉਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ :

ਮੱਦ੍ਰ ਦੇਸ ਹਮ ਕੋ ਲੇ ਆਏ ॥

ਭਾਂਤਿ ਭਾਂਤਿ ਦਾਈਅਨ ਦੁਲਰਾਏ ॥੨॥

ਕੀਨੀ ਅਨਿਕ ਭਾਂਤਿ ਤਨ ਰੱਛਾ ॥

ਦੀਨੀ ਭਾਂਤਿ ਭਾਂਤਿ ਕੀ ਸਿੱਛਾ ॥ (ਅਧਿਆਏ ੭)

ਪਹਿਲੀ ਕੁਰਬਾਣੀ-ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਹਾਲ ਦੱਸਣ ਸਮੇਂ ਇਹ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਪੰਡਤਾਂ ਨੇ ਕਿਵੇਂ ਅਨੰਦਪੁਰ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਪੁਕਾਰ ਕੀਤੀ ਸੀ ਅਤੇ ਕਿਵੇਂ ਦਸਮੇਸ਼-ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ-ਗੁਰਦੇਵ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੁਖੀਆਂ ਦੇ ਧਰਮ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣ ਲਈ ਤੋਰਿਆ ਸੀ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪ ਨੇ ਇਸ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿੱਚ, ਦੇਸ਼ ਤੇ ਦੇਸ਼-ਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸਹਾਇਤਾ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਪਹਿਲੀ ਕੁਰਬਾਣੀ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੀ ਦਿੱਤੀ । ਅਸੀਂ ਔਗੇ ਚਲ ਕੇ ਵੇਖਾਂਗੇ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਆਪ ਨੇ ਲੋਕ-ਭਲਾਈ ਲਈ, ਕੌਮ-ਉਸਾਰੂ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਆਪਣਾ ਸਰਬੰਸ ਹੀ ਵਾਰ ਦਿੱਤਾ ।

ਗੁਰਿਆਈ-ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਹੁਕਮ ਕਰ ਗਏ ਸਨ ਕਿ ਸਾਡੇ ਮਗਰੋਂ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ਦੀਆਂ ਜ਼ੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਸਾਡਾ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਸੰਭਾਲੇਗਾ । ਉਸ ਹੁਕਮ ਮੂਜਬ ਸ਼ਹੀਦੀ ਤੋਂ ਕੁਝ ਚਿਰ ਮਗਰੋਂ ਮੱਘਰ ਸੰਮਤ ੧੭੩੨ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਗੱਦੀ ਉੱਪਰ ਬਿਠਾਉਣ ਦੀ ਰਸਮ ਕੀਤੀ ਗਈ । ਉਂਜ ਆਪ ਦੀ ਗੁਰਿਆਈ ਦਾ ਸਮਾਂ ਤਾਂ ਨੌਵੀਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਮੱਘਰ ਸੁਦੀ ੫ (੧੧ ਮੱਘਰ) ਸੰਮਤ ੧੭੩੨ ਤੋਂ ਹੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ । ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਦੀ ਅੰਸ ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਕੰਵਰ (ਕੌਰ) ਜੀ ਨੇ ਮਰਯਾਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਜਿਗ੍ਹਾ-ਕਲਗੀ ਸਜਾ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬ (ਤਲਵਾਰ) ਗਾਤਰੇ ਪਹਿਨਾ ਕੇ ਤੇ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ਦਾ ਤਿਲਕ ਦੇ ਕੇ ਗੁਰਿਆਈ ਦੀ ਰਸਮ ਅਦਾ ਕੀਤੀ ।

ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦੀਆਂ ਔਕੜਾਂ:- ਸ੍ਰੀ ਕਲਗੀਧਰ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ

ਦੀ ਉਮਰ ਇਸ ਵੇਲੇ ਮਸਾਂ ਨੌਂ ਸਾਲ ਦੀ ਸੀ, ਪਰ ਆਪ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਅਜਿਹੀਆਂ ਤਾਕਤਾਂ ਨਾਲ ਪੈ ਗਿਆ ਸੀ ਤੇ ਆਪ ਦਾ ਰਾਹ ਅਜੇਹੀਆਂ ਔਕੜਾਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਪਿਆ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤੱਕ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਬਲੀ ਜਵਾਨ ਵੀ ਵਿਰਲੇ ਹੀ ਅਡੋਲ ਚਿੱਤ ਰਹਿ ਸਕਦੇ। ਕੀ ਸਨ ਉਹ ਵਿਰੋਧੀ ਤਾਕਤਾਂ? ਕੀ ਸਨ ਉਹ ਰਾਹ-ਰੋਕੂ ਔਕੜਾਂ?

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਉਤੇ ਦੋ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਤਾਕਤਾਂ ਸਨ। ਇਕ ਤਾਂ ਸੀ ਉੱਨਤੀ ਤੇ ਤੇਜ਼-ਪਰਤਾਪ ਦੀ ਟੀਸੀ ਤਾਈਂ ਪੁੱਜੀ ਹੋਈ ਮੁਗ਼ਲ ਰਾਜ ਦੀ ਤਾਕਤ, ਜਿਸ ਦੀ ਵਾਗ-ਡੋਰ ਸੀ ਉਸ ਪੱਥਰ-ਦਿਲ, ਨਿਰਦਈ ਅਤੇ ਕੱਟੜ ਸ਼ਰਈ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ, ਜਿਸ ਨੇ ਤਖ਼ਤ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਭਰਾਵਾਂ ਨਾਲ ਦਗ਼ਾ ਕਮਾਇਆ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਘਾਣ-ਬੱਚਾ ਘਾਣ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿਓ, ਸ਼ਾਹਜ਼ਹਾਨ ਨੂੰ ਕੈਦ ਵਿੱਚ ਸੁੱਟਿਆ ਅਤੇ ਓਥੇ ਭੁੱਖਾ ਤੇ ਤਿਹਾਇਆ ਰੱਖ-ਰੱਖ ਮਾਰਿਆ ਸੀ। ਜਿਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤ (ਮੁਅੱਜ਼ਮ) ਨਾਲ, ਜੋ ਮਗਰੋਂ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਬਣਿਆ, ਬੇ-ਰਹਿਮੀ ਵਾਲਾ ਸਲੂਕ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਨੇ ਦੇਸ਼ ਭਰ ਵਿੱਚ ਕੇਵਲ ਇਕੋ ਧਰਮ-ਦੀਨ ਇਸਲਾਮ-ਰਹਿਣ ਦੇਣ ਅਤੇ ਬਾਕੀਆਂ ਨੂੰ ਮਲੀਆਮੇਟ ਕਰਨ ਦੀ ਸਹੁੰ ਖਾਧੀ ਹੋਈ ਸੀ।

ਮੁਗ਼ਲ ਹਕੂਮਤ ਦੀ ਜਥੇਬੰਦਕ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਤਾਕਤ ਤੇ ਸਾਧਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਸਹਾਇਕ ਸਨ, ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਕੱਟੜ ਮੁਸਲਮਾਨ ਜੋ ਕਾਫ਼ਰਾਂ ਨੂੰ ਲੁੱਟਣਾ ਮਾਰਨਾ ਪੁੰਨ ਸਮਝਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਸ਼ਾਹੀ ਫੌਜਾਂ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵਿਰੁੱਧ ਆਉਣ ਨੂੰ ਸਦਾ ਤਿਆਰ-ਬਰ-ਤਿਆਰ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ।

ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਵਿੱਚ ਡਟੀ ਹੋਈ ਦੂਜੀ ਤਾਕਤ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਚ ਜਾਤੀਏ ਹਿੰਦੂ, ਬ੍ਰਹਮਣਾਂ ਤੇ ਕਸੱਤਰੀਆਂ, ਰਾਜਿਆਂ, ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਆਦਿ ਦੀ, ਜਿਹੜੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਮਿਸ਼ਨ ਨੂੰ

ਨਾ ਸਮਝਦੇ ਹੋਏ, ਇਹ ਖ਼ਿਆਲ ਬਣਾ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਸਨ ਕਿ ਜੇ ਸਿੱਖੀ ਫੈਲ ਗਈ ਤਾਂ ਸਾਡੀਆਂ ਪਦਵੀਆਂ, ਸਾਡੇ ਅਧਿਕਾਰ ਤੇ ਅਖ਼ਤਿਆਰ ਸਭ ਜਾਂਦੇ ਰਹਿਣਗੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਮੁਗ਼ਲ ਰਾਜ ਨਾਲ ਗੰਢ ਲਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਉਹ ਸਮਝਦੇ ਸਨ ਕਿ ਪ੍ਰਦੇਸੀ ਮੁਗ਼ਲ ਹਕੂਮਤ ਭਾਵੇਂ ਕਦੇ-ਕਦੇ ਤੇ ਕਿਤੇ-ਕਿਤੇ ਜ਼ਬਰ ਜ਼ੁਲਮ ਵੀ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਫੇਰ ਵੀ ਸਾਡੇ ਲਈ ਉੱਨੀ ਹਾਨੀਕਾਰਕ ਨਹੀਂ, ਜਿੰਨੀ ਸਾਡੇ ਆਂਢ-ਗੁਆਂਢ ਵਿੱਚ ਤੇ ਸਾਡੇ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਧ ਫੁੱਲ ਰਹੀ ਸਿੱਖੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਅਸੀਂ ਅੱਗੇ ਚੱਲ ਕੇ ਵੇਖਾਂਗੇ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਬਹੁਤੀ ਖੇਚਲ ਹਿੰਦੂ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨੇ ਹੀ ਦਿੱਤੀ। ਸਾਰੀ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵਿਰੁੱਧ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਆ ਡਟਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਵੀ ਬਹੁਤੀ ਵੇਰ ਇਹ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜੇ ਹੀ ਕਰਦੇ ਰਹੇ।

ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਅੱਗੇ ਵੱਡੀ ਅਤੇ ਦਿਲ-ਯਰਕਾਉ ਔਕੜ ਸੀ ਸਾਧਨਾਂ ਅਤੇ ਸਾਥੀਆਂ ਦੀ ਬੁੜ। ਵਿਰੋਧੀ ਤਾਕਤਾਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਲੋੜ ਸੀ ਫੌਜ ਦੀ ਅਤੇ ਫੌਜੀ ਸਮਿਆਨ ਦੀ। ਆਸ ਪਾਸ ਫੌਜ ਤਾਂ ਨਾਂ-ਮਾਤਰ ਹੀ ਸੀ। ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਆਪ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਫੌਜ ਆਪ ਤਿਆਰ ਕਰਨੀ ਪੈਣੀ ਸੀ। ਆਪ ਦੇ ਬਾਬੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਜਿਹੜੀ ਸੂਰਬੀਰਤਾ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਭਰੀ ਤੇ ਚਮਕਾਈ ਸੀ, ਉਹ ਬਹੁਤਾ ਸਮਾਂ ਵਰਤੋਂ ਵਿੱਚ ਨਾ ਆਉਣ ਕਰ ਕੇ ਸੌ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਸਿੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਨਵੇਂ ਸਿਰਿਓਂ ਬੀਰ-ਰਸ ਜਗਾਉਣਾ ਚਮਕਾਉਣਾ ਸੀ। ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦਾ ਫੁਲਾਦ ਨਾਲੋਂ ਤੱਕੜਾ ਹੱਥ ਖਲਕਤ ਨੂੰ ਭੈ-ਭੀਤ ਕਰ ਚੁੱਕਿਆ ਸੀ। ਜੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਇਸ ਵੇਲੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮੁਗ਼ਲ ਰਾਜ ਅਤੇ ਹੋਰ ਜ਼ਾਬਰ ਤਾਕਤਾਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਲੈਣ ਲਈ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਨਿੱਤਰਨ ਲਈ ਲਲਕਾਰਦੇ ਤਾਂ ਉਹ ਅੱਗੋਂ ਠਠਬਰ ਕੇ ਮੂੰਹ ਟੱਡੀ ਬਿਟਰ-ਬਿਟਰ ਵੇਖਦੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ।

ਇਕ ਹੋਰ ਔਕੜ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਗੇ ਸੇਵਰੇ ਗੁਰਿਆਈ ਦੇ ਝਗੜਿਆਂ ਕਰ ਕੇ ਆਪ ਜੀ ਨਾਲ ਰੁੱਸੇ ਹੋਏ ਸਨ ਅਤੇ ਵਿਰੋਧੀ ਬਣੇ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਉਹ ਸਨ ਮੀਣੇ (ਪਿਰਥੀਏ ਤੇ ਪਿਛਲੱਗੂ) ਧੀਰਮਲੀਏ, ਰਾਮ-ਰਾਈਏ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸੋਢੀ ਘਰਾਣੇ।

ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਣ- ਨੌਂ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਫਕੀਰ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਇਹ ਸਨ ਤਾਕਤਾਂ ਅਤੇ ਇਹ ਸਨ ਔਕੜਾਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਪ ਰੱਤੀ ਭਰ ਵੀ ਨਾ ਡੋਲੇ, ਨਾ ਥਿੜਕੇ ਤੇ ਨਾ ਸਹਿਮੇ। ਆਪ ਨੇ ਪ੍ਰਣ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਜਿਸ ਰਾਜ-ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿੱਚ ਧਰਮ ਦੇ ਨਾਂ ਉਪਰ ਤੇ ਸਭ ਦੇ ਸਾਂਝੇ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਨ ਦੇ ਨਿਸਚੇ ਨਾਲ ਅਜਿਹੇ ਔਤਿਆਚਾਰ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਏਥੇ ਕਰਦੇ ਆਏ ਹਨ ਅਤੇ ਹੁਣ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਂਤ-ਸਰੋਵਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ, ਭਾਈ ਮਤੀ ਦਾਸ, ਭਾਈ ਦਿਆਲਾ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜਿਹੇ ਪਵਿੱਤਰ, ਨਿਰਦੋਸ਼, ਨਿਰਵੈਰ, ਧਰਮੀ ਮਹਾਂ ਪੁਰਸ਼ ਨਿਰਦਈ ਪੁਣੇ ਨਾਲ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਉਸ ਰਾਜ ਨੂੰ ਜੜ੍ਹੋ ਉਖੇੜਨਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਕੰਮ ਦੀ ਸਿੱਧੀ ਲਈ ਯੋਗ ਸਾਧਨ ਤੇ ਸਾਥੀ ਤਿਆਰ ਕਰਨੇ ਹਨ। ਆਪ ਨੇ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਇਸ ਮਨੋਰਥ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਅਜਿਹੇ ਸੰਤ-ਸੂਰਮਿਆਂ ਦੀ ਇਕ ਕੌਮ ਸਾਜਣੀ ਤੇ ਤਿਆਰ-ਬਰ-ਤਿਆਰ ਕਰਨੀ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਕਰਤਾਰ, ਹਿਰਦਿਆਂ ਵਿੱਚ ਰੱਬ ਦਾ ਭਾਉ (ਖੌਫ ਤੇ ਪਿਆਰ), ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਰੱਬ ਦੇ ਜਾਇਆਂ ਲਈ ਤਰਸ, ਦਇਆ ਤੇ ਪਿਆਰ, ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਤਿੱਖੀ ਤਲਵਾਰ ਹੋਵੇ, ਜੋ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਧੱਕਾ, ਜ਼ਬਰ, ਜ਼ੁਲਮ, ਗ਼ੁਲਾਮੀ ਅਤੇ ਅਨਿਆਂ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਸਿਰ ਧੜ ਦੀ ਬਾਜ਼ੀ ਲਾ ਦੇਣ, ਔਕੜਾਂ ਦੇ ਪਹਾੜਾਂ ਅੱਗੇ ਨਿਰਭੈਤਾ ਤੇ ਪੂਰਨ ਸਵੈ-ਭਰੋਸੇ ਨਾਲ ਛਾਤੀਆਂ ਤਾਣ ਕੇ ਡਟ ਜਾਣ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਤਨ, ਮਨ ਅਤੇ ਧਨ ਸਭ ਕੁਝ

ਅਰਪ ਕੇ, ਖਰਚ ਕੇ, ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਅਜ਼ਾਦ ਤੇ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਬਣਾ ਦੇਣ।
ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਆਈ ਸੰਗਤ ਪਾਸੋਂ ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਬੜਾ ਦੁੱਖ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਰੋਹ ਚੜ੍ਹਿਆ ਕਿ ਨੌਵੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤੇ ਜਾਣ 'ਤੇ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖ ਅਜਿਹੇ ਭੈ-ਭੀਤ ਹੋਏ ਕਿ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਸੀਸ ਤੇ ਧੜ ਚੁੱਕਣ ਦਾ ਹੀਆ ਨਾ ਪਿਆ। ਇਕ ਰੰਘਰੇਟੇ ਸਿੱਖ ਨੇ ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਸੀਸ ਚੁੱਕ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਲਿਆਂਦਾ ਤੇ ਇਕ ਲੁਬਾਣੇ ਸਿੱਖ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਧੜ ਗੱਡੇ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਕੇ ਲੁਕਾ ਕੇ ਚੁੱਕ ਖੜਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਾ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਸਸਕਾਰ ਕੀਤਾ। 'ਵੱਡੀਆਂ' ਜਾਂ 'ਉੱਚੀਆਂ' ਜ਼ਾਤਾਂ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਸਿੱਖ ਨਾ ਨਿਤਰਿਆ। ਏਥੇ ਹੀ ਬੱਸ ਨਹੀਂ। ਸਗੋਂ ਜਦ ਮੁਗ਼ਲ ਹਾਕਮਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸੋਂ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਸਿੱਖ ਹੋ, ਤਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨਿਕਟਵਰਤੀਆਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸਾਰੇ ਹੀ ਸਿਰ ਫੇਰ ਗਏ। ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਨੇ ਵੇਖ ਭਾਂਫ ਲਿਆ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਾਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਦਿਨ ਸਾਰੇ ਹੀ ਸਿੱਖ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਕੂਰ ਹੀ-ਜਿਹੇ ਜਿਹੇ ਸਿੱਖੀ ਧਾਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਨ, ਉਹੋ ਜਿਹੇ ਹੀ ਹੋ ਜਾਣ, ਜਿਸ ਖੂਹ ਵਿੱਚੋਂ ਅਨੇਕਾਂ ਜਤਨਾਂ ਨਾਲ ਕੱਢੇ ਗਏ ਸਨ, ਉਸੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਜਾ ਡਿੱਗਣ ਤੇ ਜਾ ਖਪਣ। ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ, ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਆਪ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਸ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੋਈ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਅਤੇ ਭਾਸ ਰਹੇ ਖਤਰੇ ਦਾ ਕੀ ਦਾਰੂ ਉਪਾਅ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਜੋ ਬਚਨ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਇਉਂ ਲਿਖਦੇ ਹਨ :

ਸ੍ਰੀ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸੁਨਿ ਕਰਿ ਐਸੇ ।
ਗਰਜਤਿ ਬੋਲੇ ਜਲਧਰਾ ਜੈਸੇ :
ਇਸ ਬਿਧਿ ਕੇ ਅਥਿ ਪੰਥ ਬਨਾਵੋਂ ।

ਸਕਲ ਜਗਤ ਮਹਿ ਬਹੁ ਬਿਦਤਾਵੈ ॥ ੮ ॥
 ਲਾਖਹੁ ਜਗ ਕੇ ਨਰ ਇਕਥਾਇ ।
 ਤਿਨ ਮਹਿ ਮਿਲੇ ਏਕ ਸਿਖ ਜਾਇ ।
 ਸਭਿ ਮਹਿ ਪ੍ਰਥਕ ਪਛਾਨਯੋ ਪਰੈ ।
 ਰਲੈ ਨ ਕਜੋਹੁ ਕੈਸਿਹੁ ਕਰੈ ॥ ੯ ॥
 ਜਥਾ ਬਕਨ ਮਹਿ ਹੰਸ ਨ ਛਪੈ ।
 ਗਿਰਯਨਿ ਬਿਖੈ ਮੋਰ ਜਿਮ ਦਿਪੈ ।
 ਜਯੋ ਖਰ ਗਨ ਮਹਿ ਬਲੀ ਤੁਰੰਗ ।
 ਜਥਾ ਮ੍ਰਿਗਨਿ ਮਹਿ ਕੇਹਰਿ ਅੰਗ ॥ ੧੦ ॥
 ਤਿਮ ਨਾਨਾ ਭੇਖਨ ਕੇ ਮਾਂਹਿ ।
 ਮਮ ਸਿਖ ਕੇ ਸਗਲੇ ਪਰਖਾਹਿ ।

(ਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ, ਰਿਤੁ੧ ਅੱਸੂ)

ਥੋੜ੍ਹੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪ ਦਾ ਬਚਨ ਇਹ ਸੀ, 'ਅਸੀਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਰੂਪ, ਅਜਿਹੀ ਸ਼ਕਲ, ਅਜਿਹੀ ਵਰਦੀ ਦੇਵਾਂਗੇ ਕਿ ਇਕੱਲਾ ਸਿੱਖ ਲੱਖਾਂ ਹੋਰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਜਲਿਆ ਹੋਇਆ ਵੀ ਬਟਪਟ ਪਛਾਣਿਆ ਜਾ ਸਕੇ, ਪੁੱਛ-ਗਿੱਛ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਾ ਪਵੇ।'

ਨੌ ਦੱਸ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਉਚੇਰੇ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦੇ ਇਹ ਵਾਕ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮਹਾਂ ਬਲੀ ਸ੍ਰੀ ਕਲਗੀਧਰ ਜੀ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਕਿੰਨਾ ਉੱਚਾ ਤੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਸੀ।

❖ ❖ ❖

੧ ਸਾਰਾ । ੨ ਪਰਗਟ ਕਰਾਂ । ੩ ਪਹਿਲੋਂ । ੪ ਬਗਲੇ । ੫ ਪਹਾੜ ।
 ੬ ਜਿਵੇਂ । ੭ ਚਮਕਦਾ ਹੈ, ਦਿਸਦਾ ਹੈ । ੮ ਖੇਤੇ । ੯ ਘੋੜਾ । ੧੦
 ਸੋਰ । 11 ਸਗਲੇ ਪਰਖਾਹਿ ।

ਕਾਂਡ ੩

ਤਿਆਰੀ, ਅਦੁੱਤੀ ਪ੍ਰੇਮ ਭੇਟਾ,
 ਪਉਂਟੇ ਦੀ ਰਚਨਾ

ਤਿਆਰੀ:- ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਨੇ ਹਿੰਦੀਆਂ ਦੀ ਕਾਇਆ-ਕਲਪ ਕਰਨ ਦਾ ਪ੍ਰਣ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਉਹ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਧਾਰਮਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ ਗ਼ੁਲਾਮੀ ਤੇ ਜ਼ਬਰ ਅਤੇ ਸਦੀਆਂ ਦੀ ਪਰਦੇਸੀ ਹਕੂਮਤ ਹੇਠ ਰਾਜਸੀ ਗ਼ੁਲਾਮੀ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋ ਕੇ ਪਕ ਚੁਕੀ ਮਾਨਸਿਕ ਅਵਸਥਾ, ਸੁਭਾਅ, ਵਤੀਰੇ ਅਤੇ ਵਰਤੋਂ ਨੂੰ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਜੁ ਲੋਕੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਦੀਮੀ ਜੰਜੀਰਾਂ (ਬੰਧਨਾਂ) ਨੂੰ ਤੋੜ ਕੇ ਸੁੱਟ ਪਾਉਣ, ਅਜ਼ਾਦ ਕੌਮਾਂ ਵਾਲੇ ਗੁਣ, ਸੁਭਾਅ ਤੇ ਖਿਆਲ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰ ਲੈਣ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਅਜ਼ਾਦ ਤੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਨਰੋਆ ਤੇ ਨਿਆਂਕਾਰ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਮੁਹਿੰਮ ਵਿੱਚ ਵੱਧ-ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਜੋਗੇ ਹੋ ਜਾਣ। ਕੌਮਾਂ ਦੇ ਚਿਰਾਂ ਤੋਂ ਪੱਕ ਚੁਕੇ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਬਦਲਣਾ ਇਕ ਲੰਮਾ ਤੇ ਕਠਿਨ ਕੰਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਏਥੇ ਇਹ ਕੰਮ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਅਰੰਭਿਆ ਅਤੇ ਹੋਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਨੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਲੋੜ ਮੂਜਬ ਇਸ ਨੂੰ ਚਲਾਇਆ ਤੇ ਨਿਬਾਹਿਆ ਸੀ, ਇਸ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਚੋਖਾ ਕੁਝ ਹੋ ਚੁਕਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਅਜੇ ਚੋਖਾ ਕੁਝ ਕਰਨ ਦੇ ਜੋਗ ਹੈ ਸੀ। ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਨੇ ਚਿਰਾਂ ਤੋਂ ਅਰੰਭੇ ਹੋਏ ਇਸ ਕੰਮ ਉਸਾਰੀ ਦੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਤੋੜ (ਨੇਪਰੇ) ਚਾੜ੍ਹਨ ਦੀ ਵਿਓਤ ਬਣਾਈ ਅਤੇ ਮੁਹਿੰਮ ਚਾਲੂ ਕੀਤੀ।

ਆਪ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਕਿ ਕੌਮਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਸੁਭਾਵਾਂ, ਰੁਚੀਆਂ ਅਤੇ ਆਚਰਣ ਨੂੰ ਘੜਨ ਤੇ ਖਾਸ ਸੱਚੇ ਵਿੱਚ ਢਾਲਣ ਦੇ ਕੰਮ

ਵਿੱਚ ਸਾਹਿਤ, ਖਾਸ ਕਰ ਕੇ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚਲਾ ਸਾਹਿਤ, ਬਹੁਤ ਗੁਣਕਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਕੌਮ ਉਸਾਰੀ ਦੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਵਿੱਚ ਆਪ ਨੇ ਪਹਿਲਾ ਨੰਬਰ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ। ਆਪ ਨੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਪੁਰਾਤਨ ਗ੍ਰੰਥ ਪੜ੍ਹੇ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰੇ। ਫੇਰ ਆਪ ਨੇ ਪੁਰਾਣਾਂ, ਰਮਾਇਣ, ਮਹਾਂ ਭਾਰਤ ਆਦਿ ਦੇ ਸੂਰਮਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕਥਾਵਾਂ ਦਾ ਉਲਥਾ ਕਰਵਾ ਕਰਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਮਹਾਨ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਛੇਤੀ ਸਫਲਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਖਾਤਰ ਆਪ ਨੇ ਦੇਸ਼ ਭਰ ਦੇ ਕਵੀਆਂ ਨੂੰ ਸੱਦਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਉੱਘੇ ਕਵੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ੫੨ ਸੀ, ਇਸ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿੱਚ ਆਪ ਨੇ ਚੋਖੀ ਕਵਿਤਾ ਰਚੀ, ਸਾਰੇ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਆਪ ਨੇ ਅਜਿਹੀ ਉਤਮ ਤੇ ਮਨੋਹਰ ਕਵਿਤਾ ਰਚੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਦੀ ਰਚਨਾ ਉਸ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਰਚ ਸਕਿਆ।

ਕੁਝ ਚੋਣਵੇਂ ਸਿੱਖ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪ ਨੇ ਬਨਾਰਸ ਭੇਜਿਆ ਕਿ ਉਹ ਉਥੋਂ ਪੰਡਤਾਂ ਪਾਸੋਂ ਸ਼ਾਸਤਰੀ (ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ) ਪੜ੍ਹ ਸਿੱਖ ਆਉਣ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਵੀ ਵਾਪਸ ਆ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਾਹਿਤ-ਰਚਨਾ ਅਤੇ ਧਰਮ-ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਹਾਇਤਾ ਦਿੱਤੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰਮਲੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਜਿਹਾ ਕਿ ਅੱਗੇ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਇਸ ਸਾਹਿਤ-ਰਚਨਾ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਹਿੰਦੀਆਂ ਵਿੱਚ ਤੇ ਖਾਸ ਕਰ ਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਨਵੀਂ ਜਿੰਦ-ਜਾਨ, ਨਵਾਂ-ਜੋਸ਼, ਨਵੇਂ ਤਰੀਕੇ, ਨਵੀਆਂ ਤਾਂਘਾਂ, ਨਵੇਂ ਤੇ ਉੱਚੇ ਇਰਾਦੇ ਭਰੇ ਜਾਣ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਬੀਰ-ਰਸ ਭਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਬਰ, ਧੱਕੇ, ਜੁਲਮ ਤੇ ਬੇਇਨਸਾਫੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਹਿੱਕਾਂ ਤਾਣ ਕੇ ਡਟਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਇਹ ਜੁਲਮ ਤੇ ਜ਼ਬਰ ਕੇਵਲ ਰਾਜਸੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਧਾਰਮਿਕ ਤੇ

ਭਾਈਚਾਰਕ ਵੀ ਸੀ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਹਾਕਮ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿੱਠੂ ਬੇਨਿਆਈਆਂ ਤੇ ਧੱਕੇਸ਼ਾਹੀਆਂ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਪਰਜਾ ਦਾ ਲਹੂ ਨਿਚੋੜਦੇ ਸਨ, ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਤੇ ਕਾਜ਼ੀ ਮੁੱਲਾਂ ਵੀ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਇਨਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਭਾਂਤ ਦੀ ਧਾਰਮਿਕ ਗੁਲਾਮੀ ਵਿੱਚ ਜਕੜੀ ਬੈਠੇ ਸਨ, ਇਕ ਪਾਸੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹਕੂਮਤ ਦਾ ਜ਼ਬਰ ਸੀ, ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਪੁਰਾਣੇ ਸਮਾਜਕ ਭਰਮਾਂ, ਬੰਨ੍ਹਣਾ ਵਿੱਚ ਜਕੜੇ ਹੋਏ ਜਾਤ ਅਭਿਮਾਨੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ, ਖੜੀਆਂ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਅਖੌਤੀ ਕੁਦਰਤੀ ਆਗੂਆਂ ਦਾ ਜੁਲਮ ਤੇ ਧੱਕਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਉਪਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ 'ਉਚ-ਜਾਤੀਏ', 'ਨੀਚ-ਜਾਤੀਏ' ਅਤੇ 'ਅਛੂਤ' ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਰਾਜ ਵਾਲਾ ਜ਼ਬਰ ਤਾਂ ਕਦੇ ਕਦਾਈਂ ਅਤੇ ਚੋਣਵਿਆਂ ਬੰਦਿਆਂ ਉਪਰ ਵਾਰ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਸਮਾਜਕ ਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਜ਼ਬਰ ਇਕ-ਵੱਢੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਨੀਚ ਜਾਤੀਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਹਰ ਪੱਖ ਤੋਂ ਹਰ ਅੰਗ ਉਪਰ ਚੜ੍ਹੇ ਘੜੀ ਵਾਰ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਲੰਗਰਾਂ ਵਿੱਚ, ਖੂਹਾਂ, ਤਲਾਵਾਂ ਉਪਰ, ਮੰਦਰਾਂ ਵਿੱਚ, ਮੇਲਿਆਂ, ਇਕੱਠਾਂ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਹੋਰ ਅਨੇਕ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਮੌਕਿਆਂ ਉਪਰ ਜਿਥੇ ਜਿਥੇ ਅਤੇ ਕਦੇ ਲੋਕ ਜੁੜਦੇ ਸਨ।

ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਜੁਲਮਾਂ ਜ਼ਬਰਾਂ ਤੇ ਬੇਨਿਆਈਆਂ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਦਾ ਪ੍ਰਣ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਹ ਸਾਹਿਤ ਰਚਨਾ ਇਸ ਮਨੋਰਥ ਦੀ 'ਸਿੱਧੀ' ਦੇ ਰਾਹ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਕਦਮ ਸੀ, ਇਹ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ ਤੇ ਢਹਿੰਦੀਆਂ ਕਲਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਰੁਚੀਆਂ ਕੱਢ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਕਰ ਵਿਖਾਉਣ ਦੀ ਦਲੇਰੀ ਅਤੇ ਬੀਰ-ਰਸ ਭਰਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਧਰਮ-ਜੁੱਧ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦਾ ਇਕ ਸਾਧਨ ਸੀ ਜਿਹਾ ਕਿ ਭਾਗਵਤ ਦੀ ਦਸਵੀਂ ਕਥਾ ਦਾ ਉਲਥਾ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ: 'ਅਵਰ ਬਾਸਨਾ ਨਾਹਿ ਪ੍ਰਭ, ਧਰਮ ਜੁੱਧ ਕੇ ਚਾਇ ॥'

ਇਸ ਰਚਨਾ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਹੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਢਾਡੀਆਂ ਪਾਸੋਂ ਸੂਰਮਿਆਂ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਲਵਾ ਕੇ ਸੁਣਵਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਮਰਦਾਂ ਗੱਭਰੂਆਂ ਦੇ ਦਿਲ ਬੀਰ-ਰਸ ਅਤੇ ਧਰਮ ਯੁੱਧ ਲਈ ਚਾਅ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਭਰ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਡੌਲੇ ਫਰਕਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ ਸਨ। ਮਨਾਂ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਨਾਲ ਆਪ ਸਰੀਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਧਰਮ-ਯੁੱਧ ਦੇ ਜੋਗ ਬਣਾਈ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪ ਸਵਾਰੀ, ਸ਼ਿਕਾਰ, ਤੀਰੰਦਾਜ਼ੀ, ਤਲਵਾਰ ਵਾਹੁਣ, ਬੰਦੂਕਾਂ, ਪਸਤੌਲਾਂ ਅਤੇ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਫੁੰਡਣ ਆਦਿ ਜੋਧਿਆਂ ਸੂਰਮਿਆਂ ਵਾਲੇ ਕੰਮਾਂ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਕਰਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਫੌਜੀ ਠਾਠ-ਬਾਠ ਨੂੰ ਸੰਪੂਰਨ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪ ਨੇ ਰਣਜੀਤ ਨਗਾਰਾ ਤਿਆਰ ਕਰਵਾਇਆ। ਜਦ ਆਪ ਸ਼ਿਕਾਰ ਚੜ੍ਹਦੇ ਸਨ, ਤਾਂ ਨਿਸ਼ਾਨੇ (ਝੰਡਾ) ਝੁਲਾਉਂਦੇ ਤੇ ਰਣਜੀਤ ਨਗਾਰਾ ਵਜਾਉਂਦੇ ਸਨ।

ਆਪ ਨੇ ਬਕਾਇਦਾ ਫੌਜ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਵੱਲ ਅਤੇ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਫੌਜੀ ਸਮਿਆਨ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਵੱਲ ਖ਼ਾਸ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਮਨੋਰਥ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਆਪ ਨੇ ਸਭ ਥਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਭੇਜੇ ਕਿ ਲਗਦੀ ਵਾਹ ਘੋੜੇ, ਸ਼ਸਤਰ, ਦਾਰੂ ਸਿੱਕਾ ਅਤੇ ਹੋਰ ਫੌਜੀ ਸਮਿਆਨ ਭੇਟਾ ਵਜੋਂ ਲਿਆਂਦਾ ਜਾਵੇ। ਸਭ ਸਿੱਖ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਥਾਈਂ ਸ਼ਸਤਰ ਵਰਤੋਂ ਅਤੇ ਘੋੜ-ਸਵਾਰੀ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਨ ਅਤੇ ਜਿਹੜੇ ਧਰਮ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਖਾਤਰ ਜ਼ਿੰਦਗੀਆਂ ਅਰਪਣ ਤੇ ਜਾਨਾਂ ਵਾਰਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹੋਣ, ਉਹ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਸੰਤ-ਸੂਰਮਿਆਂ ਦੀ ਸੈਨਾਂ ਵਿੱਚ ਭਰਤੀ ਹੋ ਜਾਣ! ਇਸ ਆਗਿਆ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਚੋਖੇ ਸਿਰ-ਲੱਥ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਸੂਰਮੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਫੌਜ ਵਿੱਚ ਆ ਭਰਤੀ ਹੋਏ। ਇਹ ਆਪਣਾ ਆਪ ਗੁਰੂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦੇਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਤਨਖਾਹ-

ਤਨਖੁਹ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸਨ ਲੈਂਦੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਆਪ ਨੇ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ, ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਹਾਲਤ ਨੇ ਆਗਿਆ ਦਿੱਤੀ, ਤਨਖਾਹਦਾਰ ਫੌਜੀ ਵੀ ਭਰਤੀ ਕੀਤੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਭੀ ਸਨ, ਹਿੰਦੂ ਵੀ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਵੀ। ਸਵੈਰੇ ਦੇ ਮਹਾਂਪੁਰਖ, ਸੱਯਦ ਬੁੱਧੂ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਸਿਫਾਰਸ਼ 'ਤੇ ਆਪ ਨੇ ਪੰਜ ਸੌ ਪਠਾਣ ਆਪਣੀ ਫੌਜ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਲਏ ਸਨ। ਇਹ ਸ਼ਾਹੀ ਫੌਜ ਵਿੱਚੋਂ ਕੱਢੇ ਗਏ ਸਨ ਅਤੇ ਬੇ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੰਜ ਸਰਦਾਰ ਸਨ-ਕਾਲੇ ਖਾਂ, ਭੀਖਣ ਖਾਂ, ਹੱਯਾਤ ਖਾਂ, ਉਮਰ ਖਾਂ, ਨਜ਼ਾਬਤ ਖਾਂ। ਪੰਜ ਸੌ ਉਦਾਸੀ ਵੀ ਆਪ ਪਾਸ ਆ ਟਿਕੇ। ਚੋਖੇ ਰਾਜਪੂਤ ਤੇ ਜਾਟ ਵੀ ਭਰਤੀ ਆ ਹੋਏ ਸਨ।

ਅਦੁੱਤੀ ਪ੍ਰੇਮ ਭੇਟਾ-ਸੰਨ ੧੬੭੯ (ਸੰਮਤ ੧੭੩੬) ਦੀ ਵੈਸਾਖੀ ਨੂੰ ਕਾਬਲ, ਕੰਧਾਰ, ਬਲਖ, ਬੁਖਾਰੇ, ਗਜ਼ਨੀ ਆਦਿਕ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਆਈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਨੇ ਧੁੱਸੇ, ਗਲੀਚੇ, ਚਾਦਰਾਂ ਆਦਿ ਉੱਨ ਦੀਆਂ ਸੌਗਤਾਂ ਭੇਟਾ ਕੀਤੀਆਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਸੁਗਾਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਸੁਗਾਤ ਪਸ਼ਮੀਨੇ ਦੀ ਇਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੁੰਦਰ ਚਾਨਣੀ ਸੀ। ਇਹ ਕਾਬਲ ਦੇ ਸਿੱਖ ਭਾਈ ਦੁਨੀ ਚੰਦ ਵੱਲੋਂ ਭੇਟਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ।

ਜਦ ਨੌਵੇਂ ਗੁਰੂ ਅਸਾਮ ਗਏ ਸਨ, ਓਥੋਂ ਦਾ ਰਾਜਾ ਰਾਮ ਰਾਇ ਆਪ ਦਾ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਬਣਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਵਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਪੁੱਤ ਬਖਸ਼ੇਗਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਵਰ ਪੂਰਾ ਹੋਇਆ। ਰਾਜੇ ਨੇ ਉਸ ਰਾਜਕੁਮਾਰ ਦਾ ਨਾਂ ਰਤਨ ਰਾਇ ਰੱਖਿਆ। ਜਦ ਰਤਨ ਰਾਇ ਸੱਤ ਕੁ ਸਾਲ ਦਾ ਹੋਇਆ, ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਪਿਤਾ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਗਿਆ। ਜਦ ਉਹ ਬਾਰ੍ਹਾਂ ਕੁ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਹੋਇਆ, ਤਾਂ ਉਹ ਸੰਮਤ ੧੭੩੭

(ਸੰਨ ੧੬੮੦) ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਮਾਤਾ ਸਮੇਤ ਗੁਰੂ ਕਲਗੀਧਰ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਆਇਆ। ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਲਈ ਬੜੀਆਂ ਅਦੁੱਤੀ, ਕੀਮਤੀ ਤੇ ਸੁੰਦਰ ਸ਼ੈਆਂ ਭੇਟ ਵੱਜੋਂ ਲਿਆਇਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਖ਼ਾਸ ਇਹ ਸਨ : ਪਰਸਾਦੀ ਹਾਥੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਸੁੰਡ ਦੇ ਸਿਰੇ ਤੋਂ ਪੂਛ ਦੀ ਨੌਕ ਤੀਕ ਚਿੱਟੀ ਧਾਰੀ ਸੀ ਅਤੇ ਜਿਹੜਾ ਅਨੇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਲਈ ਸਿਖਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਪੰਜ ਕਲਾ-ਸ਼ਸਤਰ, ਜਿਸ ਦੀ ਕਲਾ ਨੱਪਣ ਨਾਲ (ਬਰਛੀ, ਗੁਰਜ, ਤਲਵਾਰ, ਪਸਤੌਲ ਤੇ ਨੇਜਾ) ਪੰਜ ਸ਼ਸਤਰ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਚਹੂੰ ਪੁਤਲੀਆਂ ਵਾਲੀ ਚੰਦਨ ਦੀ ਚੌਕੀ, ਮੋਤੀਆਂ ਦੀ ਮਾਲਾ, ਜਿਗ੍ਹਾ, ਕਲਗੀ, ਚਾਂਦੀ ਦਾ ਕੀਮਤੀ ਕਟੋਰਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਰਾਜਾ ਰਤਨ ਰਾਇ ਨੂੰ ਸਿੱਖੀ-ਦਾਨ ਤੇ ਨਾਮ-ਦਾਨ ਬਖ਼ਸ਼ਿਆ। ਉਹ ਪੰਜ ਮਹੀਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਤੇ ਸੰਗਤ ਦਾ ਅਨੰਦ ਮਾਣਦਾ ਰਿਹਾ।

ਨਾਹਨ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਤੇ ਪਾਉਂਟੇ ਦੀ ਰਚਨਾ-ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਦਾ ਨਗਰ ਰਿਆਸਤ ਕਾਹਲੂਰ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਰਾਜੇ ਪਾਸੋਂ ਇਹ ਭੋਂ ਮੁੱਲ ਲੈ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਹ ਨਗਰ ਵਸਾਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਰਿਆਸਤ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਬਿਲਾਸਪੁਰ ਸੀ ਤੇ ਇਸ ਦਾ ਰਾਜਾ ਭੀਮ ਚੰਦ ਸੀ। ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦਾ ਨਿਤ ਵੱਧ ਰਿਹਾ ਤੇਜ-ਪ੍ਰਤਾਪ ਤੇ ਫੌਜੀ ਠਾਠ-ਬਾਠ ਵੇਖ ਕੇ ਭੀਮ ਚੰਦ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਈਰਖਾ ਵੀ ਜਾਗੀ, ਵੈਰ ਭਾਵ ਵੀ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਡਰ ਵੀ ਭਾਸਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਖਾਹ ਮਖਾਹ ਦੀ ਛੇੜਖਾਨੀ ਉਤੇ ਲੱਕ ਬੰਨ੍ਹ ਲਿਆ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਅਮਨ ਦੇ ਚਾਹਵਾਨ ਸਨ। ਕੌਮ-ਉਸਾਰੀ ਦੇ ਜਿਹੜੇ ਕੰਮ ਦਾ ਬੀੜਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਚੁੱਕਿਆ ਸੀ, ਉਸ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਵਾਸਤੇ ਅਮਨ-ਸਹਿਤ ਉਸਾਰੂ ਜਤਨਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਜ਼ਬਰ, ਜ਼ੁਲਮ ਤੇ ਗ਼ੁਲਾਮੀ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਅਤੇ

ਜ਼ਾਬਰ ਸਿਲਸਿਲੇ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਪੁੱਟਣ ਦੇ ਸਾਧਨ ਸਮਿਆਨ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦਾ ਜਿਹੜਾ ਪ੍ਰਣ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਉਸ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਵਾਸਤੇ ਹਾਲਾਂ ਅਮਨ ਤੇ ਇਕਾਂਤ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਆਪ ਭੀਮ ਚੰਦ ਨਾਲ ਜਾਂ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸਨ ਫਸਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਪਰ ਭੀਮ ਚੰਦ ਅਮਨ ਭੰਗ ਕਰਨ ਉਤੇ ਤੁਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਸ ਨਾਲ ਲੜਨਾ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਸਨ ਚਾਹੁੰਦੇ ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਈਨ ਮੰਨ ਕੇ, ਅਧੀਨ ਤੇ ਰਈਅਤ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿਣ ਨੂੰ ਵੀ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਰਾਜਾ ਭੀਮ ਚੰਦ ਗੁਆਂਢੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਭੜਕਾਣ ਅਤੇ ਲੜਾਈ ਵਾਸਤੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਗੰਢਣ ਲੱਗ ਪਿਆ, ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫੌਜੀ ਤਿਆਰੀ ਦਾ ਕੰਮ ਵਧੇਰੇ ਤੇਜ਼ੀ ਤੇ ਸਰਗਰਮੀ ਨਾਲ ਚਾਲੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਆਪ ਖਾਹ ਮਖਾਹ ਲੜਨਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਚਾਹੁੰਦੇ, ਪਰ ਜੇ ਕੋਈ ਮੱਲੇ ਮੱਲੀ ਗਲ ਆ ਪਵੇ, ਤਾਂ ਉਸ ਤੋਂ ਡਰ ਕੇ ਅੰਦਰ ਵੜਨਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਚਾਹੁੰਦੇ।

ਪਹਾੜੀ ਰਿਆਸਤ ਨਾਹਨ ਜਾਂ ਸਿਰਮੌਰ ਦਾ ਰਾਜਾ ਮੇਦਨੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦਾ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਭੀਮ ਚੰਦ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਾਥੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਵਿੱਡ ਅੜੀਆਂ ਲੈ ਰਹੇ ਹਨ ਤੇ ਸ਼ਾਇਦ ਲੜਾਈ ਕਰ ਬਹਿਣ। ਉਸ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਜੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਨਾਹਨ ਰਿਆਸਤ ਵਿੱਚ ਸੱਦ ਲਿਆ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਨਾਲੇ ਤਾਂ ਉਹ ਸੁੰਦਰ ਪਹਾੜੀ ਅਸਥਾਨ ਵਿੱਚ ਅਮਨ ਤੇ ਇਕਾਂਤ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਸਕਣਗੇ, ਸ਼ਿਕਾਰ ਖੇਡਣ ਦਾ ਸੁਗਲ ਮਾਣ ਸਕਣਗੇ ਅਤੇ ਨਾਲੇ ਲੜਾਈ ਟਲ ਜਾਵੇਗੀ।

ਉਸ ਦਾ ਸਿਰੀ ਨਗਰ ਦੇ ਰਾਜੇ ਫਤਹਿ ਚੰਦ ਨਾਲ ਵੀ ਕੋਈ ਵੱਟ ਵਿਰੋਧ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਇਹ ਖਿਆਲ ਵੀ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਹੋਣਗੇ, ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਪੱਖ ਭਾਰਾ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਹ ਸੋਚ

ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਬੇਨਤੀ ਕਰ ਭੇਜੀ ਕਿ ਕੁਝ ਚਿਰ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਆ ਟਿਕੋ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਤਾਂ ਇਕੱਤਰ ਦੇ ਚਾਹਵਾਨ ਸਨ । ਸਾਹਿਤਕ ਰਚਨਾ ਦਾ ਜਿਹੜਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਆਪ ਨੇ ਬਣਾਇਆ ਸੀ, ਉਸ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਇਕਾਂਤ ਵਾਲੇ ਟਿਕਾਣੇ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤ-ਅਮਨ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ । ਨਾਹਨ ਜਾਣ ਨਾਲ ਇਹ ਕੁਝ ਮਿਲ ਸਕਣਾ ਸੀ, ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਆਪ ਨੇ ਰਾਜੇ ਮੇਦਨੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦਾ ਸੱਦਾ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲਿਆ । ਆਪ ਨੇ ਵੈਸਾਖ ਸੰਮਤ ੧੭੪੨ (ਅਪ੍ਰੈਲ ਸੰਨ ੧੬੮੫) ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਾਰ ਅਤੇ ਪੰਜ ਸੌ ਸੈਨਾ ਸਮੇਤ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਤੋਂ ਕੂਚ ਕੀਤਾ । ਕੀਰਤਪੁਰ ਅਤੇ ਰੋਪੜ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਆਪ ਨਾਹਨ ਪੁੱਜੇ । ਮੇਦਨੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨੇ ਬੜੇ ਆਦਰ ਭਾਵ ਨਾਲ ਆਪ ਦਾ ਸੁਆਗਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਮਹਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪ ਨੂੰ ਉਤਾਰਾ ਦਿੱਤਾ ।

ਨਾਹਨ ਰਹਿਣ ਸਮੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪਰਬਤਾਂ ਦੀ ਸੈਰ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਸ਼ੇਰਾਂ, ਰਿੱਛਾਂ ਆਦਿ ਜੰਗਲੀ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਖੇਡਿਆ। ਇਕ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਅਤੇ ਰਾਜਾ ਮੇਦਨੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸ਼ਿਕਾਰ ਖੇਡ ਰਹੇ ਸਨ, ਤਾਂ ਰਾਜੇ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਨੌਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਕਾਹਲੂਰ ਦੀ ਭੈ ਵਿੱਚ ਅਨੰਦਪੁਰ ਵਸਾਇਆ ਸੀ, ਆਪ ਜੀ ਮੇਰੀ ਰਿਆਸਤ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕੋਈ ਅਸਥਾਨ ਕਾਇਮ ਕਰੋ । ਉਸ ਵੇਲੇ ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਕਿਆਰ ਦੂਨ ਵਿੱਚ ਜਮਨਾ ਨਦੀ ਦੇ ਕੰਡੇ ਪਾਸ ਖੜੇ ਸਨ । ਥਾਂ ਬੜੀ ਸੁੰਦਰ ਤੇ ਰਮਣੀਕ ਸੀ । ਰਾਜੇ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸ੍ਰੀਨਗਰ (ਗੜ੍ਹਵਾਲ) ਦਾ ਰਾਜਾ ਫਤਹਿ ਚੰਦ ਇਸ ਥਾਂ ਉਤੇ ਜਬਰੀ ਹੱਕ ਜਮਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜੇ ਏਥੇ ਕਿਲ੍ਹਾ ਬਣ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਬੜਾ ਚੰਗਾ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਜੇ ਉਹ ਕਿਲ੍ਹਾ ਆਪ ਜੀ ਬਣਾਓ ਅਤੇ ਵਸਾਓ, ਤਾਂ ਗੱਲ ਹੋਰ ਵੀ ਚੰਗੀ ਹੋ ਜਾਵੇ । ਰਾਜੇ ਦੀ ਇਹ ਬੇਨਤੀ ਮੰਨ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਕਲਗੀਧਰ ਜੀ ਨੇ ਸੰਮਤ ੧੭੪੨ (ਸੰਨ ੧੬੮੫) ਵਿੱਚ ਇਕ ਕਿਲ੍ਹਾ

ਬਣਾਇਆ, ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਂ ਆਪ ਨੇ ਪਾਉਂਟਾ (ਪਾਂਵਟਾ) ਰੱਖਿਆ ।

ਪਾਉਂਟੇ ਟਿਕ ਕੇ ਆਪ ਨੇ ਸਾਹਿਤ ਰਚਨਾ ਦਾ ਕੰਮ ਬੜੀ ਸਰਗਰਮੀ ਨਾਲ ਚਾਲੂ ਰੱਖਿਆ । ਆਪ ਦੇ ਇਥੇ ਰਹਿਣ ਸਮੇਂ ਹੀ ਸਿਰੀ ਨਗਰ (ਗੜ੍ਹਵਾਲ) ਦਾ ਰਾਜਾ ਫਤਹਿ ਸ਼ਾਹ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਆਇਆ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇ ਕੇ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਆਪੋ ਵਿਚਲਾ ਵੈਰ ਮਿਟਾਇਆ ਅਤੇ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਕਾਇਮ ਕਰਾਈ । ਜਿਹੜਾ ਇਲਾਕਾ ਰਾਜਾ ਫਤਹਿ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਰਾਜਾ ਮੇਦਨੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦਾ ਦਬਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਉਸ ਨੇ ਉਹ ਵਾਪਸ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪਾਉਂਟੇ ਰਹਿਣ ਸਮੇਂ ਹੀ ਰਾਮਰਾਇ ਨੇ ਆਪ ਨਾਲ ਮੁਲਾਕਾਤ ਕੀਤੀ । ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਦਾ ਵੱਡਾ ਪੁੱਤ ਸੀ । ਉਹ ਪਾਉਂਟੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਡੇਹਰਾਦੂਨ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ । ਉਹ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਵਿੱਚੋਂ ਛੇਕਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਤੇਜ-ਪ੍ਰਤਾਪ ਤੇ ਫੌਜੀ ਤਿਆਰੀ ਵੇਖ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਤੌਖਲਾ ਭਾਸਿਆ ਕਿ ਕਿਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਮੈਨੂੰ ਹੀ ਨਾ ਸੋਧ ਘੱਤਣ । ਉਸ ਦੇ ਮਸੰਦ ਵੀ ਉਸ ਤੋਂ ਆਕੀ ਹੋਏ ਬੈਠੇ ਸਨ । ਸੋਚ ਸਾਚ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਮੁਲਾਕਾਤ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਪਰ ਉਹ ਆਪ ਗੁਰੂ ਬਣੀ ਬੈਠਾ ਸੀ । ਜੇ ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਆਉਂਦਾ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਚੇਲੇ ਉਸ ਨਾਲ ਵਿਗੜ ਬਹਿੰਦੇ । ਉਹ ਇਹ ਵੀ ਵਾਜਬ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਮਝਦਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਮੈਨੂੰ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਣ ਲਈ ਮੇਰੇ ਘਰ ਆਉਣ । ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਜਮਨਾ ਵਿੱਚ ਬੋੜੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਨਾਲ ਮੁਲਾਕਾਤ ਕੀਤੀ । ਰਾਮਰਾਇ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਮੈਂ ਬਿਰਧ ਹਾਂ, ਮੇਰੇ ਮਗਰੋਂ ਮੇਰੀ ਸੁਪੱਤਨੀ ਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਹੱਥ ਰੱਖਣਾ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਮੰਨ ਲਈ ।

ਕੁਝ ਚਿਰ ਮਗਰੋਂ ਰਾਮਰਾਇ ਇਕ ਦਿਨ ਸਮਾਧੀ ਲਾਈ

ਬੈਠਾ ਸੀ। ਮਸੰਦਾਂ ਨੇ ਮੁਰਦਾ ਆਖ ਕੇ ਫੂਕ ਦਿੱਤਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਡੇਹਰਾਦੂਨ ਗਏ। ਆਪ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਸੁਪੱਤਨੀ ਮਾਈ ਪੰਜਾਬ ਕੋਰ ਨੂੰ ਧੀਰਜ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਵਿਗੜੇ ਹੋਏ ਮਸੰਦਾਂ ਨੂੰ ਸੋਧਿਆ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪਾਉਂਟੇ ਰਹਿਣ ਸਮੇਂ ਹੀ ਸਯੋਦ ਬੁੱਧੂ ਸ਼ਾਹ ਸਢੋਰੇ ਵਾਲਾ ਆਪ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਆਇਆ ਅਤੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਸੁਣ ਕੇ ਸਿੱਖ ਬਣਿਆ। ਏਥੇ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਸਿਫ਼ਾਰਸ਼ 'ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪੰਜ ਸੌ ਪਠਾਣ ਫੌਜ ਵਿੱਚ ਭਰਤੀ ਕੀਤੇ।

ਪਾਉਂਟੇ ਵਿੱਚ ਚੰਗੀ ਰੋਣਕ ਲੱਗ ਗਈ। ਇਹ ਥਾਂ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ, ਸਾਹਿਤ-ਰਚਨਾ, ਵਿੱਦਿਆ ਅਤੇ ਫੌਜੀ ਸਿਖਲਾਈ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਬਣ ਗਿਆ। ਦੂਰੋਂ-ਦੂਰੋਂ ਸਿੱਖ-ਸੰਗਤਾਂ, ਸਾਧੂ, ਵਿਦਵਾਨ ਅਤੇ ਸੂਰਬੀਰ ਆਉਂਦੇ ਜਾਂਦੇ ਅਤੇ ਨਿਵਾਸ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਪੰਜ ਸੌ ਉਦਾਸੀ ਸਿੱਖ ਵੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਆ ਟਿਕੇ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਾਉਂਟੇ ਵਿੱਚ ਨਿਵਾਸ ਸਮੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪਣੇ ਮਨੋਰਥ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਦੇ ਜਤਨਾਂ, ਸਾਧਨਾਂ ਵੱਲ ਟਿਕ ਕੇ ਧਿਆਨ ਦੇ ਸਕੇ।

❖ ❖ ❖

ਕਾਂਡ ੪

ਵਿਆਹ ਤੇ ਸੰਤਾਨ

ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਤੇ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਤਿੰਨ ਵਿਆਹ ਹੋਏ :

੧) ਆਪ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਵਿਆਹ ਲਾਹੌਰ ਨਿਵਾਸੀ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਜਸ ਸੁਭਿਖੀਏ ਖੱਤਰੀ ਦੀ ਸਪੁੱਤਰੀ ਜੀਤੋ ਜੀ ਨਾਲ ਹਾੜ ਸੰਮਤ ੧੭੩੪ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ। ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਜਸ ਜੀ ਦੀ ਚਾਹ ਸੀ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਜੰਝ ਲੈ ਕੇ ਲਾਹੌਰ ਢੁੱਕਣ ਪਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਜਿਹੜੇ ਮਹਾਨ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕੰਮ ਅਰੰਭੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਆਪ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਚੇ ਛੱਡ ਕੇ ਲਾਹੌਰ ਜਾਣਾ ਠੀਕ ਨਾ ਸਮਝਿਆ। ਆਪ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੁਹਾਡੀ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਲਈ ਤੇ ਵਿਆਹ ਦੀ ਖਾਤਰ ਤੁਹਾਡੀ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਵਾਸਤੇ ਅਸੀਂ ਏਥੇ ਹੀ ਲਾਹੌਰ ਰਚ ਦੇਂਦੇ ਹਾਂ। ਸੇ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦੇ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਤੋਂ ਸੱਤ ਕੁ ਕੋਹ ਉਤਰ ਵੱਲ ਉਸ ਸਮੇਂ ਵਾਸਤੇ ਇਕ ਅਦਭੁਤ ਨਗਰ ਰਚ ਦਿੱਤਾ ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਂ 'ਗੁਰੂ ਕਾ ਲਾਹੌਰ' ਰੱਖਿਆ। ਏਥੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਜੀਤੋ ਜੀ ਨਾਲ ਹੋਈ।

(ਮਾਤਾ) ਜੀਤੋ ਜੀ ਦਾ ਅਸਲੀ ਨਾਂ ਅਜੀਤੋ ਸੀ ਜੋ ਕਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਣ ਤੇ ਅਜੀਤ ਕੌਰ ਬਣਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੁੱਖ ਤੋਂ ਤਿੰਨ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਪੈਦਾ ਹੋਏ—

ਬਾਬਾ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੰਮਤ ੧੭੪੭ (ਸੰਨ ੧੬੯੦)
ਵਿੱਚ,

ਬਾਬਾ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੰਮਤ ੧੭੫੩ (ਸੰਨ ੧੬੯੬)

ਵਿੱਚ ਅਤੇ

ਬਾਬਾ ਫਤਿਹ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੰਮਤ ੧੭੫੬ (ਸੰਨ ੧੬੯੯) ਵਿੱਚ ।

ਸ੍ਰੀ ਮਾਤਾ ਜੀਤੋ ਜੀ ਦਾ ਦਿਹਾਂਤ ਸੰਮਤ ੧੭੫੭ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ । ਓਥੇ ਆਪ ਦਾ ਦੇਹਰਾ 'ਅਰੀਮ ਪੁਰ' ਦੇ ਨਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ ।

੨) ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦਾ ਦੂਜਾ ਵਿਆਹ ਲਾਹੌਰ ਨਿਵਾਸੀ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਸ਼ਰਨ ਕੁਮਰਾਵ ਖੱਤਰੀ ਦੀ ਸਪੁੱਤਰੀ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ ਨਾਲ ੭ ਵੈਸਾਖ ਸੰਮਤ ੧੭੪੧ ਨੂੰ ਹੋਇਆ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੁੱਖ ਤੋਂ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦੇ ਵੱਡੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ, ਬਾਬਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਾਘ ਸੁਦੀ ੪ (੨੩ ਮਾਘ) ਸੰਮਤ ੧੭੪੩ ਮੁਤਾਬਕ ੭ ਜਨਵਰੀ ਸੰਨ ੧੬੮੭ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਹੋਏ । ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਉਣ ਮਗਰੋਂ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਪੰਥ ਵਿੱਚ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ । ਆਪ ਨੇ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ) ਦਾ ਗ੍ਰੰਥੀ ਥਾਪ ਕੇ ਭੇਜਿਆ ਸੀ । ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਅੰਤਮ ਸਮਾਂ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਗੁਜ਼ਾਰਿਆ । ਆਪ ਦਾ ਦੇਹਾਂਤ ਸੰਮਤ ੧੮੦੪ (ਸੰਨ ੧੭੪੭) ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ । ਆਪ ਦੀ ਹਵੇਲੀ ਤੁਰਕਮਾਨ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸੀਸਰੀਜ ਤੋਂ ਡੇਢ ਕੁ ਮੀਲ ਦੀ ਵਿੱਖ 'ਤੇ ਹੈ ।

੩) ਆਪ ਦਾ ਤੀਜਾ ਵਿਆਹ ਰੁਹਤਾਸ ਜ਼ਿਲਾ ਜਿਹਲਮ, (ਪਾਕਿਸਤਾਨ) ਨਿਵਾਸੀ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮੂ ਬੱਸੀ ਖੱਤਰੀ ਦੀ ਸਪੁੱਤਰੀ, ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇਵੀ ਜੀ ਨਾਲ ਸੰਮਤ ੧੭੫੭ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਪਰ ਇਹ ਵਿਆਹ ਆਮ ਵਿਆਹਵਾਂ ਵਰਗਾ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਉਹ ਇਉਂ : ਸੰਮਤ ੧੭੫੭ ਵਿੱਚ ਮਾਤਾ ਜੀਤੋ ਜੀ ਦੇ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣੇ ਮਗਰੋਂ, ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇਵੀ ਦੇ ਪਿਤਾ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਅੱਗੇ ਬੇਨਤੀ

ਕੀਤੀ : 'ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ, ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਧੀ (ਸਾਹਿਬ ਦੇਵੀ) ਜੀਮਦੀ ਨੂੰ ਹੀ ਆਪ ਦੇ ਅਰਪਣ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਆਪ ਇਸ ਦਾ ਸਾਕ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰੋ, ਲੋਕ ਸਭ ਇਸ ਨੂੰ ਮਾਤਾ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਆਪ ਬਿਨਾਂ ਇਹਨੂੰ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਵਰੇ-ਵਿਆਹਵੇਗਾ ।'

ਗੁਰੂ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਨੇ ਉਤਰ ਦਿੱਤਾ—'ਅਸਾਂ ਹੁਣ ਬ੍ਰਹਮਚਰਯ ਧਾਰ ਲਿਆ ਹੈ, ਤਾਂ ਜੁ ਅਸੀਂ ਆਪਣਾ ਪੂਰਾ ਚਿਤ ਧਰਮ ਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸੇਵਾ ਉਪਰ ਖਰਚ ਕਰ ਸਕੀਏ । ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਹੁਣ ਵਿਆਹਵਾਂ ਵਰਗਾ ਵਿਆਹ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਕਰਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ । ਹਾਂ, ਜੇ ਤੁਹਾਡੀ ਧੀ ਵੀ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੁਆਰਪਨ ਧਾਰ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਸਰੀਰਕ ਮੇਲ ਦੇ ਥਾਂ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਕੇਵਲ ਆਤਮਕ ਮੇਲ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਤੁਹਾਡੀ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਲਈ ਉਸ ਨੂੰ ਵਰਨ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਇਤਰਾਜ਼ ਨਹੀਂ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਰਤਾਂ ਉੱਤੇ ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇਵੀ ਜੀ ਨਾਲ ਆਪ ਦਾ ਵਿਆਹ ਹੋਇਆ । ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇਵੀ ਜੀ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਤੇ ਗ਼ੈਰ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਨੇ 'ਕੁਆਰਾ ਡੋਲਾ' ਕਰ ਕੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ । ਆਪ ਵਿਆਹੇ ਹੋਏ ਵੀ ਕੁਆਰੇ ਹੀ ਰਹੇ ।

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਣ ਮਗਰੋਂ ਆਪ ਦਾ ਨਾਂ ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਕੌਰ ਹੋਇਆ । ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗੋਦੀ ਖਾਲਸਾ-ਪੰਥ ਪਾਇਆ । ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸੰਸਕਾਰ ਸਮੇਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਤੋਂ ਤੇਰੇ ਪਿਤਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਮਾਤਾ, ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬ ਕੌਰ ਜੀ ਹਨ । ਜਦ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦੱਖਣ ਨੂੰ ਗਏ, ਤਾਂ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ ਆਪ ਦੀ ਆਗਿਆ ਮੂਜਬ, ਦਿੱਲੀ ਰਹੇ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਕੌਰ ਜੀ ਆਪ ਦੇ ਨਾਲ ਗਏ । ਜਦ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਉਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਨੇੜੇ ਆ ਪੁੱਜਿਆ ਸਮਝਿਆ, ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ

ਕੌਰ ਨੂੰ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ ਪਾਸ ਦਿੱਲੀ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ।' ਆਪ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪੰਜ ਸ਼ਸਤਰ ਸਨਮਾਨ ਨਾਲ ਰੱਖਣ ਲਈ ਦਿੱਤੇ ਜੋ ਹੁਣ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਰਕਾਬਗੰਜ ਵਿੱਚ ਹਨ । ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਕੌਰ ਜੀ ਦਾ ਦੇਹਾਂਤ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੋਇਆ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਮਾਧ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦੇ ਦੇਹੂਰੇ ਪਾਸ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਹੈ ।

ਕਈ ਵਿਦਵਾਨ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਦੀ ਰਾਇ ਹੈ ਕਿ ਮਾਤਾ ਜੀਤੋ ਜੀ ਦਾ ਹੀ ਦੂਜਾ ਨਾਂ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ ਸੀ ਅਤੇ ਚਾਰੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਇਕੋ ਮਾਤਾ ਦੀ ਕੁੱਖੋਂ ਹੋਏ ਸਨ । ਏਥੇ ਇਸ ਬਹਿਸ ਵਿੱਚ ਪੈਣ ਦੀ ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਨਹੀਂ ਪਰ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਬੇ-ਮੌਕਿਆ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਇਸ ਪੇਸ਼ੀ ਦੇ ਲੇਖਕ ਦੀ ਵੀ ਇਹੋ ਰਾਇ ਹੈ ।*

ਜਿਹਾ ਕਿ ਉਪਰ ਦੱਸਿਆ ਹੈ, ਆਪ ਦਾ ਤੀਜਾ ਵਿਆਹ ਆਮ ਸੰਸਾਰਕ ਵਿਆਹ ਵਰਗਾ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਕੌਰ ਨਾਲ ਆਪ ਦਾ ਆਤਮਕ ਮੇਲ ਹੀ ਸੀ । ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਸੰਸਾਰਕ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦਾ ਇਕੋ ਵਿਆਹ ਮਾਤਾ ਜੀਤੋ ਜੀ (ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ) ਨਾਲ ਹੀ ਹੋਇਆ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

❖ ❖ ❖

* ਇਸ ਮਸਲੇ ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰ ਸਹਿਤ ਵਿਚਾਰ ਲਈ ਪੜ੍ਹੋ, ਇਸ ਲੇਖਕ ਦੀ ਰਚੀ ਜੀਵਨ ਕਥਾ, ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ।

ਕਾਂਡ ੫

ਭੰਗਾਣੀ ਯੁੱਧ

ਸ੍ਰੀ ਕਲਗੀਧਰ ਜੀ ਦਾ ਨਿੱਤ ਵੱਧ ਰਿਹਾ ਤੇਜ਼-ਪ੍ਰਤਾਪ ਅਤੇ ਫੌਜੀ ਠਾਠ-ਬਾਠ ਵੇਖ ਕੇ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਦਿਲ ਈਰਖਾ ਅਤੇ ਡਰ ਨਾਲ ਭਰ ਗਏ । ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇਹ ਲੋਕ ਆਪਣੀਆਂ ਗੱਦੀਆਂ ਅਤੇ ਪਦਵੀਆਂ ਦੀ ਖਾਤਰ ਮੁਗ਼ਲ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਪਿੱਠੂ ਬਣੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਨਾਲੇ ਉਹ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਤੇ ਉਚ-ਨੀਚ ਦੇ ਬੰਨ੍ਹਣਾਂ ਵਿੱਚ ਫਸੇ ਹੋਏ ਸਨ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਹੁੰਆਂ ਵਰਨਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਮਿਕ ਕਰਨ ਦੀ ਮੁਹਿੰਮ ਨੂੰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਲਈ ਹਾਨੀਕਾਰਕ ਸਮਝਦੇ ਸਨ, ਉਹ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦਾ ਵੈਰੀ ਸਮਝੀ ਬੈਠੇ ਸਨ । ਨਾਲੇ ਜਿਹੜੀ ਲਹਿਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਚਲਾ ਰਹੇ ਸਨ, ਉਸ ਦਾ ਇਕ ਫਲ ਇਹ ਹੋਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਸੀ ਕਿ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਸਾਥੀ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਗੱਦੀਆਂ ਨੂੰ ਖਤਰਾ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ । ਕਾਹਲੂਰ ਦਾ ਰਾਜਾ ਭੀਮ ਚੰਦ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਖਾਸ ਖਾਰ ਖਾਂਦਾ ਸੀ । ਉਸ ਨੇ ਇਹ ਦਲੀਲ ਧਾਰ ਲਈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਜਾਂ ਤਾਂ ਅਧੀਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਅਨੰਦਪੁਰ ਤੋਂ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ । ਉਸ ਨੇ ਵਾਧੂ ਜਿਹਾ ਬਹਾਨਾ ਲੱਭ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਛੇੜ-ਛਾੜ ਅਤੇ ਅੰਤ ਨੂੰ ਜੰਗ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ । ਗੱਲ ਇਉਂ ਹੋਈ :

ਪਹਿਲਾਂ ਜਦ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਤੇਜ਼ ਪ੍ਰਤਾਪ ਵੇਖ ਕੇ ਭੀਮ ਚੰਦ ਘਾਬਰਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਸਲਾਹਕਾਰਾਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਵੈਰ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਸਗੋਂ ਮਿੱਤਰਤਾ ਗੰਢਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ । ਇਹ ਸਲਾਹ ਮੰਨ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਜ਼ੀਰ ਪਰਮਾਨੰਦ ਤੇ ਪੁਰੋਹਿਤ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਭੇਜਿਆ ਤੇ

ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਇੱਛਿਆ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਤਰ ਭੋਜਿਆ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦਾ ਦਰ ਸਭ ਲਈ ਖੁਲ੍ਹਾ ਹੈ, ਏਥੇ ਜਿਹੜੇ ਜਿਹੀ ਨੀਤ ਭਾਵਨਾ ਲੈ ਕੇ ਕੋਈ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤਿਹੜੇ ਜਿਹਾ ਫਲ ਉਹ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਰਾਜਾ ਭੀਮ ਚੰਦ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਅਨੰਦਪੁਰ ਆਇਆ। ਉਸ ਨੂੰ ਕਾਬਲੋਂ ਆਈ ਪਸ਼ਮੀਨੋ ਦੀ ਕੀਮਤੀ ਚਾਨਣੀ ਹੇਠ ਉਤਾਰਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਅਸਾਮ ਦੇ ਰਾਜੇ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰੇਮ-ਭੇਟਾ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਵਿਖਾਈਆਂ ਗਈਆਂ। ਇਹ ਸ਼ੈਆਂ ਤੇ ਗੁਰੂ-ਦਰਬਾਰ ਦਾ ਹੋਰ ਠਾਠ-ਬਾਠ ਵੇਖ ਕੇ ਭੀਮ ਚੰਦ ਲੋਭ ਵਿੱਚ ਆ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਇਹ ਸ਼ੈਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਨੀਯਤ ਧਾਰ ਲਈ। ਆਪਣੇ ਪੁੱਤ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਦੇ ਮੌਕੇ ਦਾ ਪੱਜ ਲਾ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਇਹ ਸ਼ੈਆਂ ਮੰਗ ਭੇਜੀਆਂ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਤਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਇਹ ਸ਼ੈਆਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ਲਈ ਪ੍ਰੇਮ-ਭੇਟਾ ਹਨ, ਇਹ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਪਤਾ ਜੂ ਸੀ ਕਿ ਰਾਜੇ ਦੀ ਨੀਤ ਸਾਫ਼ ਨਹੀਂ। ਇਸ 'ਤੇ ਭੀਮ ਚੰਦ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਾਥੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਗੁੱਸਾ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਫੇਰ ਸੁਨੇਹਾ ਭੋਜਿਆ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਸਾਡੀ ਰਈਅਤ ਹੋ, ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਈਨ ਮੰਨਣੀ ਪਵੇਗੀ ਤੇ ਜੇ ਸ਼ੈਆਂ ਅਸੀਂ ਚਾਹੀਏ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੇਣੀਆਂ ਪੈਣਗੀਆਂ, ਤੁਸੀਂ ਆਕੀ ਹੋ ਕੇ ਏਥੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦੇ।

ਗੁਰੂ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਨੇ ਉਤਰ ਦਿੱਤਾ : 'ਰਈਅਤ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਕੇਵਲ ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਹਾਂ। ਅਸੀਂ ਨਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਡਰਾਉਂਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਪਾਸੋਂ ਡਰਦੇ ਹਾਂ। ਅਸੀਂ ਅਮਨ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ, ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੁਝ ਵਿਗਾੜਦੇ ਨਹੀਂ। ਈਨ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਦੀ ਮੰਨਦੇ ਨਹੀਂ। ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਖਾਹ-ਮਖਾਹ ਲੜਨ 'ਤੇ ਤੁਲੇ ਹੋਏ ਹੋ, ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੀ ਮਰਜ਼ੀ ਅਸੀਂ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਿਆਰ ਹਾਂ।'

ਇਹ ਉਤਰ ਸੁਣ ਕੇ ਰਾਜਾ ਭੀਮ ਚੰਦ ਲੜਾਈ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਪਿਆ। ਉਸ ਦੇ ਸਲਾਹਕਾਰਾਂ ਨੇ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਵਿਆਹ ਅਮਨ ਚੈਨ ਨਾਲ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਮਗਰੋਂ ਲੜਾਈ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ। ਉਸ ਨੇ ਇਹ ਸਲਾਹ ਮੰਨ ਲਈ।

ਰਾਜਾ ਭੀਮ ਚੰਦ ਦੇ ਪੁੱਤ ਦਾ ਵਿਆਹ ਸਿਰੀਨਗਰ (ਗਢਵਾਲ) ਦੇ ਰਾਜਾ ਫਤਹਿ ਚੰਦ ਦੀ ਧੀ ਨਾਲ ਹੋਣਾ ਸੀ। ਕਾਹਲੂਰ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਬਿਲਾਸਪੁਰ ਤੋਂ ਸਿਰੀ ਨਗਰ ਜਾਣ ਲਈ ਪਾਉਂਟੇ ਦੇ ਪਾਸ ਦੀ ਲੰਘ ਕੇ ਜਾਣਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ। ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨੇ ਜੰਝ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਫੌਜ ਤਿਆਰ ਕਰ ਲਈ, ਨੀਤੀ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਵਿਸਾਹ ਕੇ ਪੈ ਜਾਵਾਂਗੇ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਹਰਾ ਦੇਵਾਂਗੇ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਚਾਲਾਂ ਨੂੰ ਭਲੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵੀ ਅੱਗੋਂ ਫੌਜ ਤਿਆਰ ਕਰ ਲਈ ਅਤੇ ਰਾਹ ਪਾਸ ਲਿਆ ਖਲਿਹਾਰੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਦੀ ਖਬਰ ਸੁਣ ਕੇ ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਪਿੱਸੂ ਪੈ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਰਾਹ ਰੋਕੀ ਬੈਠੇ ਹਨ, ਜੇ ਅਸੀਂ ਚੋਰਾ ਜਬਰੀ ਲੰਘਣਾ ਚਾਹਿਆ, ਤਾਂ ਖੂਨ-ਖਰਾਬਾ ਹੋਵੇਗਾ ਤੇ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੌਣ-ਕੌਣ ਖੇਤ ਹੀ ਰਹਿਣ।

ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਸਲਾਹ ਇਹ ਕੀਤੀ ਗਈ ਕਿ ਲਾੜਾ ਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਕੁਝ ਸਾਥੀ ਪਾਉਂਟੇ ਰਾਹੀਂ ਲੰਘਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਮੰਗਣ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਦੀ ਜੰਝ ਵਲ ਪਾ ਕੇ ਹੋਰ ਰਾਹੋ ਚਲੀ ਜਾਵੇ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਲਾੜੇ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਲੰਘ ਜਾਣ ਦਿੱਤਾ।

ਭੀਮ ਚੰਦ ਦੇ ਲੜਕੇ ਦਾ ਵਿਆਹ ਹੋ ਗਿਆ। ਫੇਰ ਭੀਮ ਚੰਦ ਨੇ ਸਿਰੀ ਨਗਰ ਦੇ ਰਾਜਾ ਫਤਹ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਕਿਹਾ : 'ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਸਾਡਾ ਵੈਰ ਹੈ ਤੇ ਤੁਹਾਡੀ ਮਿੱਤਰਤਾ, ਇਹ ਗੱਲ ਕਿਵੇਂ ਨਿਭ ਸਕਦੀ ਹੈ? ਜਾਂ ਤਾਂ ਅੱਗੋਂ ਲੱਗ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਜੰਗ ਕਰੋ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਘਰ ਰੱਖੋ।'

ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਫਤਹ ਸ਼ਾਹ ਕੁਝ ਅੜਿਆ, ਪਰ ਜਦ ਭੀਮ ਚੰਦ ਨੇ ਡੋਲੇ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਜਾਣ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਲਈ ਤਾਂ ਉਹ ਮੰਨ ਗਿਆ। ਲਾੜਾ ਲਾੜੀ ਤਾਂ ਬਿਲਾਸਪੁਰ ਭੇਜੇ ਗਏ ਅਤੇ ਰਾਜੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਲੜਾਈ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਪਏ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਮੁਖੀਏ ਇਹ ਸਨ-ਰਾਜਾ ਭੀਮਚੰਦ ਕਾਹਲੂਰੀਆ, ਰਾਜਾ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਚੰਦ ਕਟੋਚੀਆ, ਰਾਜਾ ਹਰੀ ਚੰਦ ਜਸਵਾਲੀਆ, ਰਾਜਾ ਸੁਖ ਦਿਆਲ ਜਸਰੋਟੀਆ, ਰਾਜਾ ਕੇਸਰੀ ਚੰਦ ਹੰਡੂਰੀਆ, ਰਾਜਾ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਢਡਵਾਲੀਆ ਅਤੇ ਰਾਜਾ ਫਤਹ ਸ਼ਾਹ ਗਢਵਾਲੀਆ (ਜਾਂ ਸਿਰੀ ਨਗਰੀਆ)।

ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਵੇਖ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਤੇ ਪਠਾਣਾਂ ਨੂੰ ਜੁੱਧ ਲਈ ਤਿਆਰੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ। ਉਧਰੋਂ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨੇ ਪਠਾਣਾਂ ਨੂੰ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖੀ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਆ ਰਲੋ। ਚਾਰ ਸੌ ਪਠਾਣ ਚਹੁੰ ਸਰਦਾਰਾਂ ਸਮੇਤ ਬਹਾਨੇ ਬਣਾ ਕੇ ਪਾਉਂਟੇ ਤੋਂ ਤੁਰ ਗਏ ਅਤੇ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨਾਲ ਜਾ ਮਿਲੇ। ਕਾਲੇ ਖਾਂ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸੌ ਸਾਥੀ ਪੱਕੇ ਰਹੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੱਦਾਰੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪਠਾਣਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੂਣ-ਹਰਾਮੀ ਨਾ ਬਣੋ, ਪਰ ਉਹ ਨਾ ਮੰਨੇ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਪੰਜ ਸੌ (੫੦੦) ਉਦਾਸੀ ਵੀ ਸਨ, ਜੰਗ ਛਿੜਦੀ ਵੇਖ ਕੇ ਉਹ ਵੀ ਰਾਤੋ ਰਾਤ ਪਤਰਾ ਵਾਚ ਗਏ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਹੰਤ ਸ੍ਰੀ ਕਿਰਪਾਲ ਦਾਸ, ਜੋ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਲੁਧਿਆਣਾ ਦੇ ਪਿੰਡ ਹੇਅਰ (ਹੇਹਰ) ਦਾ ਸੀ, ਨਾ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਮੰਨ ਕੇ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਕਮਾਲ ਦੀ ਸੂਰਮਗਤੀ ਵਿਖਾਈ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹਦੀਆਂ ਕਲਾਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਅਤੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਉਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕਰ ਕੇ ਜੰਗ ਕਰਨ ਲਈ ਲਲਕਾਰਿਆ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਕਰਨ ਦਾ ਪ੍ਰਣ ਅਤੇ

ਇਕਰਾਰ ਕੀਤਾ। ਉਧਰੋਂ ਸੱਯਦ ਬੁੱਧੂ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਜਿਹੜੇ ਪੰਜ ਸੌ ਪਠਾਣ ਅਸੀਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਭਰਤੀ ਕਰਾਏ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਚਾਰ ਸੌ ਗੱਦਾਰੀ ਕਰ ਗਏ ਹਨ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਬੜਾ ਦੁੱਖ ਹੋਇਆ ਤੇ ਸ਼ਰਮ ਆਈ। ਉਹ ਝਟ-ਪਟ ਆਪਣੇ ਚਾਰ ਪੁੱਤਰ ਅਤੇ ੭੦੦ ਮੁਰੀਦ ਲੈ ਕੇ ਪਾਉਂਟੇ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋ ਗਿਆ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪਾਉਂਟੇ ਤੋਂ ਸੱਤ ਕੁ ਮੀਲ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਭੰਗਾਣੀ ਪਿੰਡ ਦੇ ਪਾਸ ਜਮਨਾ ਤੇ ਗਿਰੀ ਨਦੀ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਵੈਰੀ ਨਾਲ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਸ਼ਸਤਰ ਅਸਤਰ ਸਜਾ ਕੇ ਘੋੜੇ ਉਤੇ ਸਵਾਰ ਹੋ ਕੇ, ਆਪਣੀ ਫੌਜ ਦੀ ਕਮਾਨ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਆਪ ਦੇ ਨਾਲ ਆਪ ਦੀ ਭੂਆ, ਬੀਬੀ ਵੀਰੋ ਜੀ ਦੇ ਪੁੱਤਰ-ਸ੍ਰੀ ਸੰਗੋ ਸ਼ਾਹ, ਸ੍ਰੀ ਜੀਤ ਮੱਲ, ਸ੍ਰੀ ਗੋਪਾਲ ਚੰਦ, ਸ੍ਰੀ ਗੰਗਾ ਰਾਮ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਮੋਹਰੀ ਚੰਦ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਮਾਮਾ ਕਿਰਪਾਲ ਜੀ, ਦੀਵਾਨ ਨੰਦ ਚੰਦ, ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬ ਚੰਦ ਪੁਰੋਹਿਤ ਦਇਆ ਰਾਮ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਬਹਾਦਰ ਸੂਰਬੀਰ ਆਪੇ ਆਪਣੇ ਜਥਿਆਂ ਦੀ ਕਮਾਨ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਸਿੱਖ ਸੈਨਾ ਪੰਜ ਕੁ ਹਜ਼ਾਰ ਸੀ। ਵਿਰੋਧੀ ਦਲ ਵਿੱਚ ਉਪਰ ਦੱਸੇ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀ ਸੈਨਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਗੱਦਾਰੀ ਕਰ ਗਏ ਚਾਰ ਪਠਾਣ ਸਰਦਾਰ-ਹਯਾਤ ਖਾਂ, ਭੀਖਣ ਖਾਂ, ਉਮਰ ਖਾਂ ਅਤੇ ਨਜ਼ਾਬਤ ਖਾਂ- ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀ ਚਾਰ ਸੌ ਪਠਾਣ ਵੀ ਸਨ। ਪਹਾੜੀਆਂ ਦੀ ਫੌਜ ਸਿੱਖ ਫੌਜ ਨਾਲੋਂ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਵੱਧ ਸੀ।

ਲੜਾਈ ੧੬ ਵੈਸਾਖ ਸੰਮਤ ੧੭੪੬ (ਅਪ੍ਰੈਲ ਸੰਨ ੧੬੮੯) ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਅਤੇ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ। ਸਿੱਖ ਸੈਨਾ ਨੇ ਕਮਾਲ ਦੀ ਬਹਾਦਰੀ ਵਿਖਾਈ। ਮਹੰਤ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਦਾਸ ਨੇ ਕੁਤਕੇ (ਸੋਟੇ) ਨਾਲ ਹਯਾਤ ਖਾਂ ਪਠਾਣ ਸਰਦਾਰ ਦਾ ਸਿਰ ਫੇਹ ਦਿੱਤਾ। ਸ੍ਰੀ ਲਾਲ ਚੰਦ ਹਲਵਾਈ ਨੇ, ਜਿਸ ਨੇ ਅੱਗੇ ਕਦੇ ਢਾਲ

ਤਲਵਾਰ ਫੜ ਕੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਵੇਖੀ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਬਾਪੜਾ ਲੈ ਕੇ ਤਲਵਾਰ ਨਾਲ ਕਈਆਂ ਦੇ ਆਹੂ ਲਾਹੇ। ਧਰਮ ਜੁੱਧ ਕਰਦਾ ਕਰਦਾ-ਕਰਦਾ ਇਹ ਸੂਰਮਾ ਹਲਵਾਈ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਿਆ। ਦੀਵਾਨ ਨੰਦ ਚੰਦ, ਸ੍ਰੀ ਸੰਗੋ ਸ਼ਾਹ, ਸ੍ਰੀ ਜੀਤ ਮੱਲ, ਸੱਯਦ ਬੁੱਧੂ ਸ਼ਾਹ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਨੇ ਕਮਾਲ ਦੀ ਬਹਾਦਰੀ ਵਿਖਾਈ। ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦੇ ਤੀਰਾਂ ਨੇ ਅਣਗਿਣਤ ਵੈਰੀ ਭੋਂ ਉਤੇ ਲੰਮੇ ਪਾ ਦਿੱਤੇ। ਅੰਤ ਨੂੰ ਰਾਜਾ ਹਰੀ ਚੰਦ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਲਈ ਵਧਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਤੀਰਾਂ ਨਾਲ ਉਸ ਨੂੰ ਵਿੰਨ੍ਹ ਕੇ ਭੋਂ ਉਪਰ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਾ। ਪਹਾੜੀ ਸੈਨਾ ਸਿਰ 'ਤੇ ਪੈਰ ਰੱਖ ਕੇ ਨੱਸ ਗਈ। ਤਿੰਨ ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਜੁੱਧ ਮਗਰੋਂ ੧੮ ਵੈਸਾਖ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਜਿੱਤ ਹੋਈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਨੱਸੀ ਜਾਂਦੀ ਵੈਰੀ ਫੌਜ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਨਾ ਕੀਤਾ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵੈਰੀਆਂ ਨੇ ਹਥਿਆਰ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਾਨ ਬਖਸ਼ੀ ਗਈ। ਇਸ ਜਿੱਤ ਦਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਰੱਤੀ ਭਰ ਵੀ ਰਾਜਸੀ ਲਾਭ ਨਾ ਉਠਾਇਆ, ਹਾਰ ਗਏ ਰਾਜਿਆਂ ਦਾ ਇੰਚ ਭਰ ਥਾਂ ਨਾ ਮੱਲਿਆ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਖੋਹਾ ਖਾਹੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਆਪ ਨੇ ਧਰਮ ਜੁੱਧ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਆਪ ਰਾਜਾ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਸਨ ਬਣਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ।

ਇਸ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਬੀਬੀ ਵੀਰੋ ਜੀ ਦੇ ਸਪੁੱਤਰ, ਸ੍ਰੀ ਸੰਗੋ ਸ਼ਾਹ ਜੀ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਜੀਤ ਮੱਲ ਜੀ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ। ਸੱਯਦ ਬੁੱਧੂ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਦੋ ਪੁੱਤ ਤੇ ਕਈ ਮੁਰੀਦ ਵੀ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ।

ਜਿੱਤ ਮਗਰੋਂ ਸੂਰਬੀਰਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਿਰੋਪਾਉ ਦਿੱਤੇ। ਸੱਯਦ ਬੁੱਧੂ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਆਪ ਨੇ ਦਸਤਾਰ, ਕੰਘਾ, ਕਿਰਪਾਨ ਅਤੇ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਦਿੱਤਾ।

ਇਸ ਜੁੱਧ ਮਗਰੋਂ ਛੇਤੀ ਹੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਉਂਟੇ ਤੋਂ ਅਨੰਦਪੁਰ ਵਾਪਸ ਆ ਗਏ।

ਕਾਂਡ ੬

ਨਾਦੌਣ ਜੁੱਧ, ਹੁਸੈਨੀ ਜੁੱਧ, ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਾ ਮੁਅੱਜ਼ਮ

ਭੰਗਾਣੀ ਦਾ ਜੁੱਧ ਜਿੱਤ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਪਾਉਂਟੇ ਤੋਂ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਏ ਅਤੇ ਸਢੌਰੇ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਲਾਹੜਪੁਰ ਪੁੱਜੇ। ਏਥੇ ਆਪ ਨੇ ਦੱਸ ਕੁ ਦਿਨ ਡੇਰਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਦਾ ਸ਼ੁਗਲ ਮਾਣਿਆ ਏਥੋਂ ਤੁਰ ਤੇ ਆਪ ਟੇਕੇ ਪੁੱਜੇ। ਏਥੇ ਆਪ ਨੂੰ ਮੇਦਨੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦਾ ਵਜ਼ੀਰ ਆ ਮਿਲਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਰਾਜਾ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਆਵੇਗਾ ਪਰ ਰਾਜਾ ਆਪਣੇ ਗੁਆਂਢੀ ਰਾਜਿਆਂ ਤੋਂ ਡਰਦਾ ਅੱਜ-ਪੱਜ ਲਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਆਉਣ ਤੋਂ ਝਕਦਾ ਰਿਹਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਅਗਾਂਹ ਤੁਰ ਪਏ। ਟਾਬਰੇ, ਰਾਇਪੁਰ, ਟੋਡੇ, ਨਾਡੇ, ਨਾਭੇ ਆਦਿ ਪਿੰਡਾਂ ਤੋਂ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਆਪ ਢਕੋਲੀ ਪਹੁੰਚੇ। ਓਥੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਤੰਗੀ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਓਥੇ ਬਾਉਲੀ ਲਵਾਈ ਜੋ ਹੁਣ ਤੀਕ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਢਕੋਲੀਓਂ ਤੁਰ ਕੇ ਆਪ ਕੋਟਲੇ ਜਾ ਠਹਿਰੇ। ਏਥੋਂ ਦੇ ਪਠਾਣਾਂ ਨੇ ਆਪ ਦੀ ਬੜੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਤਲਵਾਰ ਬਖਸ਼ੀ, ਜਿਹੜੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਲਾਦ ਨੇ ਬੜੇ ਸਤਕਾਰ ਨਾਲ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਰੱਖੀ। ਕੋਟਲੇ ਤੋਂ ਤੁਰ ਕੇ ਆਪ ਘਨੌਲੇ ਬੁੰਗੇ ਆਦਿ ਪਿੰਡਾਂ ਨੂੰ ਤਾਰਦੇ ਹੋਏ ਕੀਰਤਪੁਰ ਆਏ ਅਤੇ ਵਡਕਿਆਂ ਦੇ ਅਸਥਾਨਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਜਾ ਪੁੱਜੇ।

ਅਨੰਦਪੁਰ ਵਿੱਚ ਆਪ ਦੀ ਵਾਪਸੀ ਦੀ ਬੜੀ ਖੁਸ਼ੀ ਮਨਾਈ ਗਈ। ਆਪ ਦੀ ਗ਼ੈਰ ਹਾਜ਼ਰੀ ਦੇ ਦਿਨੀਂ ਇਸ ਨਗਰ ਦੀ ਰੋਣਕ ਕੁਝ ਘੱਟ ਗਈ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਯਤਨ ਕਰ ਕੇ ਇਸ ਦੀ ਰੋਣਕ ਅੱਗੇ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵਧਾ ਦਿੱਤੀ। ਪੁਰਾਣੇ ਮਕਾਨਾਂ ਦੀ ਮੁਰੰਮਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਅਤੇ

ਨਵੇਂ ਉਸਾਰੇ ਗਏ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਤਾਂ ਅਮਨ ਦੇ ਚਾਹਵਾਨ ਸਨ, ਪਰ ਪ੍ਰਤੱਖ ਜਾਪਦਾ ਸੀ ਕਿ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜੇ ਜ਼ਰੂਰ ਛੇੜਖਾਨੀ ਕਰਨਗੇ। ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਲਈ ਤਿਆਰ ਰਹਿਣਾ ਹੀ ਠੀਕ ਸਮਝਿਆ। ਫੌਜ ਦੀ ਭਰਤੀ ਤੇ ਸਿਖਲਾਈ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਆਪ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਵਾਸਤੇ ਅਤੇ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਵਧੀਕੀਆਂ ਤੋਂ ਰੋਕਣ ਲਈ ਚਾਰ ਕਿਲ੍ਹੇ ਉਸਾਰੇ- ਅਨੰਦਗੜ੍ਹ, ਲੋਹਗੜ੍ਹ, ਕੇਸਗੜ੍ਹ ਅਤੇ ਫਤਿਹਗੜ੍ਹ- ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਆਪ ਫੇਰ ਕਵਿਤਾ ਰਚਣ, ਸਿੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਨਵੀਂ ਜਿੰਦ-ਜਾਨ ਭਰਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਦੇਸ਼ ਸੇਵਾ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਘਾਲਾਂ ਘਾਲਣ ਤੇ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸੰਤ ਸੂਰਮਿਆਂ ਦੀ ਕੌਮ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਜੁਟ ਪਏ ਪਾਰ ਸਾਲ ਕੁ ਮਗਰੋਂ ਆਪ ਨੂੰ ਫੇਰ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣਾ ਪਿਆ।

ਨਾਦੌਣ ਜੁੱਧ: ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨੇ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੂੰ ਟਕੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਭਰੇ, ਅਰਥਾਤ ਖਿਰਾਜ (ਜਾਂ ਸ਼ਾਹੀ ਕਰ) ਨਹੀਂ ਸੀ ਤਾਰਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਮੀਆਂ ਖਾਂ ਫੌਜਦਾਰ ਨੂੰ ਇਸ ਰਾਜ-ਕਰ ਦੀ ਉਗਰਾਹੀ ਲਈ ਭੇਜਿਆ, ਮੀਆਂ ਖਾਂ ਆਪ ਤਾਂ ਜੰਮੂ ਵੱਲ ਗਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਭਤੀਜੇ ਅਲਫ ਖਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ਕਾਹਲੂਰ ਆਦਿ ਦੇ ਰਾਜਿਆਂ ਵੱਲ ਭੇਜਿਆ। ਰਾਜਾ ਭੀਮ ਚੰਦ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਾਥੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨੇ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਰਾਜ-ਕਰ ਨਾ ਤਾਰਿਆ ਜਾਵੇ। ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਨਾਂਹ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਜੰਗ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਹ ਜੰਗ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਪਏ। ਰਾਜਾ ਭੀਮ ਚੰਦ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੋਂ ਸਹਾਇਤਾ ਮੰਗੀ। ਉਸ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਮੰਨ ਕੇ, ਉਸ ਦੀ ਪਿਛਲੀ ਕਰਤੂਤ ਨੂੰ ਭੁਲਾ ਕੇ ਅਤੇ ਇਸ ਜੰਗ ਨੂੰ ਕੌਮੀ ਜੰਗ ਜਾਣ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਮੁਗਲ ਸੈਨਾ ਵਿਰੁੱਧ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ। ਸੰਮਤ ੧੭੪੭ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਨਾਦੌਣ ਦੇ ਪਾਸ ਜੰਗ ਹੋਇਆ। ਅਲਫ ਖਾਂ ਹਾਰ ਖਾ ਕੇ ਭੱਜ ਗਿਆ।

ਗੁਲੇਰ ਜਾਂ ਹੁਸੈਨੀ ਜੁੱਧ- ਅਲਫ ਖਾਂ ਦੀ ਹਾਰ ਮਗਰੋਂ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਸੂਬੇ, ਦਿਲਾਵਰ ਖਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਰੁਸਤਮ ਖਾਂ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ। ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਵੱਲ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸ ਨੇ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਰ ਕਰਨ ਦੀ ਦਲੀਲ ਕੀਤੀ। ਉਸ ਦਾ ਤੇ ਹੋਰ ਸਭ ਦਾ ਖਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀ ਅਲਫ ਖਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਜਿੱਤ ਕੇਵਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਹੀ ਫਲ ਸੀ। ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਹਰਾ ਦੇਣ ਮਗਰੋਂ ਰਾਜਿਆਂ ਵੱਲ ਤੋਪਾ ਭਰਨਾ ਸੌਖਾ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਉਹ ਅਨੰਦਪੁਰ ਵੱਲ ਵਧਿਆ। ਸਿੱਖ ਸੈਨਾ ਅੱਗੇ ਆ ਡਟੀ। ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਖੜਕਾ ਦੜਕਾ ਸੁਣ ਕੇ ਉਹ ਠਠਬਰ ਗਿਆ। ਓਧਰੋਂ ਵਰਖਾ ਕੁੱਤ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਅਨੰਦਪੁਰ ਪਾਸਲੀ ਸਤਲੁਜ ਦਰਿਆ ਦੀ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਸਹਾਇਕ ਨਦੀ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਭਰੀ ਵਗ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਵੈਰੀ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਰੋਕ ਪਾਈ। ਰੁਸਤਮ ਖਾਂ ਨੇ ਚੁਪ ਕੀਤੀ ਵਾਪਸ ਜਾਣਾ ਹੀ ਠੀਕ ਸਮਝਿਆ ਇਸ ਨਾਲੇ ਦਾ ਨਾਂ ਹਮਾਇਤੀ ਨਾਲਾ ਪੈ ਗਿਆ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਨੇ ਜੰਗ ਸਮੇਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਹਮਾਇਤ ਜਾਂ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ ਸੀ।

ਇਸ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਦਿਲਾਵਰ ਖਾਂ ਦਾ ਗੁਲਾਮ, ਹੁਸੈਨੀ (ਜਾਂ ਹੁਸੈਨ ਖਾਂ) ਦੇ ਹਜ਼ਾਰ ਫੌਜ ਲੈ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਲੜਨ ਆਇਆ। ਰਾਜਾ ਭੀਮ ਚੰਦ ਕਾਹਲੂਰੀਆ, ਰਾਜਾ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਚੰਦ ਕਟੋਚੀਆ ਅਤੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਰਾਜੇ ਹੁਸੈਨੀ ਨਾਲ ਜਾ ਮਿਲੇ। ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਲੇਰ ਵੱਲ ਚੜ੍ਹੇ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸ ਵਾਲਾ ਤੋਪਾ ਭਰ ਕੇ ਹੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਟੱਕਰਾਂਗੇ। ਗੁਲੇਰੀਏ ਰਾਜੇ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੋਂ ਸਹਾਇਤਾ ਮੰਗੀ। ਆਪ ਨੇ ਭਾਈ ਸੰਗਤੀਆ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕਮਾਨ ਹੇਠ ਸੂਰਬੀਰ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਜੱਥਾ ਭੇਜਿਆ। ਘਮਸਾਨ ਦਾ ਜੰਗ ਹੋਇਆ। ਹੁਸੈਨੀ ਉਸ ਦੇ ਦੋ ਸਰਦਾਰ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਚੰਦ ਕਟੋਚੀਆ ਅਤੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਪਹਾੜੀ ਸਰਦਾਰ ਮਾਰੇ ਗਏ। ਬਾਕੀ ਫੌਜ ਜਾਨਾਂ ਬਚਾ ਕੇ ਨੱਸ ਗਈ। ਭੀਮਚੰਦ ਵੀ ਮਸਾਂ-ਮਸਾਂ ਜਾਨ ਲੈ ਕੇ ਹਰਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਭਾਈ ਸੰਗਤੀਆ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸੱਤ

ਸਾਥੀ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ। ਇਸ ਜੁੱਧ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ 'ਹੁਸੈਨੀ ਜੁੱਧ' ਕਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਨ ੧੬੯੫ (੧੭੫੨) ਦੇ ਕਰੀਬ ਹੋਇਆ।

ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਾ ਮੁਅੱਜ਼ਮ ਦੀ ਚੜ੍ਹਾਈ- ਭਾਵੇਂ ਨਾਦੋਣ ਤੇ ਗੁਲੇਰ ਦੇ ਜੁੱਧਾਂ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਕੇਵਲ ਸਹਾਇਕ ਹੀ ਸਨ, ਫੇਰ ਵੀ ਇਹ ਜਿੱਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀਆਂ ਹੀ ਸਮਝੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੂੰ ਚਿੰਤਾ ਹੋਈ। ਉਸ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਹੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀਆਂ ਜੰਗੀ ਤਿਆਰੀਆਂ ਦੀ ਰਿਪੋਟ ਮਿਲੀ ਹੋਈ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ੨੦ ਨਵੰਬਰ ਸੰਨ ੧੬੯੩ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਜਮ੍ਹਾਂ ਕਰਨੋਂ ਰੋਕਿਆ ਜਾਵੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਜਿੱਤਾਂ ਮਗਰੋਂ ਸੰਮਤ ੧੭੫੩ (ਸੰਨ ੧੬੯੬) ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਾ ਮੁਅੱਜ਼ਮ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਵੱਲ ਭੇਜਿਆ। ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਾ ਆਪ ਲਾਹੌਰ ਜਾ ਟਿਕਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਅਤੇ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਸਰ ਕਰਨ ਲਈ ਮਿਰਜ਼ਾ ਬੇਗ਼ ਦੀ ਕਮਾਨ ਹੇਠ ਚੋਖੀ ਫੌਜ ਭੇਜੀ। ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਵੱਲ ਹੋਇਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੱਗਲ ਤੇ ਸਿੱਧਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਫੇਰ ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵੱਲ ਚੜ੍ਹਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਪਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸੰਬੰਧੀ ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ ਜੀ ਨੇ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਅਜਿਹੇ ਸੁਚੱਜੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸਮਝਾਈ, ਕਿ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦੇ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵਿਰੁੱਧ ਚੜ੍ਹਾਈ ਨਾ ਕੀਤੀ। ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ ਜੀ ਅਰਬੀ ਫ਼ਾਰਸੀ ਦੇ ਬੜੇ ਵਿਦਵਾਨ ਸਨ ਅਤੇ ਕੁਝ ਚਿਰ ਪਹਿਲਾਂ ਸਿੱਖ ਬਣੇ ਸਨ, ਉਹ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਾ ਮੁਅੱਜ਼ਮ ਦੇ ਮੀਰ ਮੁਨਸ਼ੀ (ਸਕੱਤਰ) ਸਨ। ਮਗਰੋਂ ਉਹ ਨੌਕਰੀ ਛੱਡ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਆ ਟਿਕੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਿੱਚ ਰਚੀਆਂ।

❦ ❦ ❦

ਕਾਂਡ ੭

ਅਮਨ ਸਮੇਂ ਦਾ ਕੌਤਕ

ਨਿਰਮਲੇ ਸਿੱਖ- ਹੁਸੈਨੀ ਜੁੱਧ ਦੇ ਮਗਰੋਂ ਪੰਜ ਛੇ ਸਾਲ ਅਮਨ-ਅਮਾਨ ਵਿੱਚ ਲੰਘੇ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਸਮਾਂ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਤਨਾਂ, ਮਨਾਂ ਤੇ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਨਰੋਆ ਤੇ ਬਲਵਾਨ ਕਰਨ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਸਾਧਨਾਂ ਹਿਤ ਵਰਤਿਆ, ਕਿਉਂਕਿ ਆਪ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਸਿੱਖ ਨਾ ਕੇਵਲ ਧੱਕੇ ਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਤੇ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬਲੀ ਵਰਿਆਮ ਜੋਧੇ ਹੀ ਹੋਣ, ਸਗੋਂ ਨਾਲ ਹੀ ਸਰਬ-ਦਇਆ ਭਰਪੂਰ ਸੰਤ, ਸਭ ਦੇ ਸਹਾਈ ਤੇ ਸੇਵਕ, ਵਿਦਵਾਨ ਤੇ ਨੀਤੀ-ਨਿਪੁੰਨ ਵੀ ਹੋਣ। ਇਸ ਪਾਸੇ ਵੱਲ ਨੂੰ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕਰਨ ਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਭਰਨ ਲਈ ਆਪ ਨੇ ਕਵਿਤਾ ਰਚਨ ਰਚਾਉਣ ਦਾ ਜੋ ਕੰਮ ਅਰੰਭਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਚਾਲੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ - ਲਿਖਾਈ ਵੱਲ ਖ਼ਾਸ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਆਪ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਜਿਹੜਾ ਪੰਡਤ ਮਹਾਂਭਾਰਤ ਅਤੇ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਾਡੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਪੜ੍ਹਾਓ। ਅੱਗੋਂ ਪੰਡਿਤ ਨੇ ਸਿਰ ਫੇਰਿਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ : 'ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ! ਆਪ ਦੇ ਸਿੱਖ ਨੀਵੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਦੇ ਹਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੇਦ ਤੇ ਸ਼ਾਸਤਰ ਵਾਚਣ ਦੀ ਖੁਲ੍ਹ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਵਿੱਦਿਆ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨਹੀਂ।' ਗੁਰੂ ਜੀ ਹੱਸ ਕੇ ਬੋਲੇ : 'ਪੰਡਿਤ ਜੀ ! ਸਮਾਂ ਆਵੇਗਾ ਜਦ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਲੋਕ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਬਹਿ ਕੇ ਵਿੱਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਾਣ ਤੇ ਵਡਿਆਈ ਸਮਝਣਗੇ। ਵਿਦਵਾਨ ਬਣ ਕੇ ਮੇਰੇ ਸਿੱਖ ਵਿੱਦਿਆ-ਦਾਤੇ ਹੋਣਗੇ, ਸੂਮ ਨਹੀਂ ਬਣਨਗੇ ਅਤੇ

ਕਾਣੀ ਵੰਡ ਨਹੀਂ ਕਰਨਗੇ।'

ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ (ਸ਼ਾਸਤਰੀ) ਵਿੱਦਿਆ ਦਾ ਜੋ ਏਕਾਧਿਕਾਰ ਜਾਂ ਠੇਕਾ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੇ ਸੰਭਾਲ ਛੱਡਿਆ ਸੀ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਦਾ ਅੰਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਇਹ ਵਿੱਦਿਆ ਆਮ ਜਨਤਾ ਗੋਚਰੀ ਕਰਨ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਗਰਜ ਲਈ ਆਪ ਨੇ ਪੰਜ ਸਿਆਣੇ ਬੁੱਧੀਵਾਨ ਸਿੱਖ ਬਨਾਰਸ ਭੇਜੇ ਤਾਂ ਜੁ ਉਹ ਓਥੋਂ ਪੰਡਤਾਂ ਦੇ ਸ਼ਿਸ਼ ਬਣ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸੋਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਪੜ੍ਹ ਆਉਣ। ਇਹ ਪੰਜੇ ਸਿੱਖ ਚੋਖਾ ਸਮਾਂ ਬਨਾਰਸ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਕੇ ਬੜੀ ਮਿਹਨਤ ਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿੱਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਅਨੰਦਪੁਰ ਵਾਪਸ ਆ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਵਿੱਦਿਆ ਦਿੱਤੀ। ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਖੰਡੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾਇਆ, ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਵੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਿਆ ਤੇ ਸਿੰਘ ਸੱਜ ਗਏ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸ਼ਸਤਰ ਧਾਰ ਕੇ ਜੁੱਧਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਦੀ ਥਾਂ ਅਮਨ ਇਕਾਂਤ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਕੇ ਵਿੱਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਤੇ ਵਿੱਦਿਆ-ਦਾਨ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਤੋਰਿਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਰਮਲੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸੰਪਰਦਾ ਤੁਰੀ। ਨਿਰਮਲੇ ਸਿੱਖ-ਪੰਥ ਦਾ ਵਿਦਵਾਨ ਅੰਗ ਬਣੇ।

ਗਰੀਬ ਦਾ ਮੂੰਹ ਗੁਰੂ ਕੀ ਗੋਲਕ- ਅਸਾਂ ਵੇਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਤੇ ਗੁਰ-ਉਪਦੇਸ਼ ਰਾਹੀਂ ਗੁਰ-ਦਰਬਾਰੇ ਆਏ ਇਨਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਆਤਮਿਕ ਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਖੁਰਾਕ ਦੇਣ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਚਾਲੂ ਕੀਤਾ, ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਆਪ ਨੇ ਸਰੀਰਾਂ ਵਾਸਤੇ ਖੁਰਾਕ ਸੰਭਾਲ ਦੀ ਖਾਤਰ ਗੁਰੂ ਕੇ ਲੰਗਰ ਦਾ ਤੋਰਾ ਤੋਰਿਆ ਸੀ। ਜਿਥੇ ਜਿਥੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨਿਵਾਸ ਰੱਖਦੇ ਰਹੇ ਕਰਤਾਰਪੁਰ, ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ, ਗੋਇੰਦਵਾਲ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਕੀਰਤਪੁਰ, ਅਨੰਦਪੁਰ ਆਦਿ ਸਭ ਥਾਂਈਂ, -ਇਹ ਦੋਹਾਂ ਭਾਂਤਾਂ ਦੇ ਸਦਾ-ਵਰਤ ਲਗਦੇ ਵਰਤਦੇ ਰਹੇ। ਨਾਲ-ਨਾਲ ਹੀ

ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਥਾਈਂ ਘਰੇ-ਘਰੀ ਲੰਗਰ ਲਾਉਣ ਚਲਾਉਣ ਅਤੇ ਆਏ ਗਏ ਰਾਹੀਂ ਮੁਸਾਫਰਾਂ ਦੀ ਅੰਨ-ਬਸਤੂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ।

ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਅਨੰਦਪੁਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕਈ ਪ੍ਰੇਮੀ ਸਰਦੇ-ਪੁੱਜਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਘਰੀਂ ਲੰਗਰ ਲਾਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਅਜਿਹੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸ਼ੋਭਾ ਵਡਿਆਈ ਹੁੰਦੀ ਵੇਖ ਕੇ ਕਈਆਂ ਦਿਲਾਂ ਦੇ ਉੱਣਿਆਂ ਤੇ ਮਾਣ-ਵਡਿਆਈ ਦੇ ਭੁੱਖਿਆਂ ਨੇ ਵੀ ਨਾਂ ਮਾਤਰ ਲੰਗਰ ਲਾ ਛੱਡੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਖੰਡ ਦੇ ਵੈਰੀ ਸਨ। ਆਪ ਨੇ ਇਕ ਵੇਰ ਅਜਿਹੇ ਲੰਗਰ ਦੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਕਰਨ ਦੀ ਸਲਾਹ ਕੀਤੀ। ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਹਨੇਰਾ ਹੋਣ 'ਤੇ ਆਪ ਨੇ ਰਮਤੇ ਸਾਧਾਂ ਵਾਲਾ ਭੇਖ ਧਾਰ ਲਿਆ ਤੇ ਨਗਰੀ ਦੇ ਲੰਗਰਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾ ਜਾ ਕੇ ਭੋਜਨ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ। ਬਹੁਤੇ ਲੰਗਰਾਂ ਤੋਂ ਆਪ ਨੂੰ ਅੱਜ-ਪੱਜ ਭਰਿਆ ਕੋਰਾ ਜਵਾਬ ਹੀ ਮਿਲਿਆ। ਬੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਘਰੇਗੀ ਲੰਗਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਆਪ ਨੂੰ ਆਦਰ-ਭਾਉ ਨਾਲ ਭਿਛਿਆ ਮਿਲੀ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਾਰੇ ਦਿਵਾਨ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਰਾਤ ਦੀ ਵਾਰਤਾ ਸੁਣਾਈ ਅਤੇ ਕਿਹਾ: 'ਜੇ ਕੋਈ ਭੁੱਖਾ ਨੰਗਾ ਤੁਹਾਡੇ ਦਰ 'ਤੇ ਆ ਕੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਨੂੰ ਦੁਰਕਾਰ ਕੇ ਮੋੜ ਦੋਂਦੇ ਹੋ, ਤਾਂ ਚੇਤੇ ਰੱਖੋ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਧੱਕਾ ਦੇ ਰਹੇ ਤੇ ਭੁੱਖਾ ਤੋਰ ਰਹੇ ਸਗੋਂ ਮੈਨੂੰ ਧੱਕਾ ਦੇ ਰਹੇ ਹੋ, ਮੈਨੂੰ ਭੁੱਖਾ ਰੱਖ ਰਹੇ ਹੋ। ਜਿਹੜਾ ਗਰੀਬਾਂ ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਮੇਰੀ ਸੇਵਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਸਗੋਂ ਰੱਬ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਚੇਤੇ ਰੱਖੋ ਗਰੀਬ ਦਾ ਮੂੰਹ ਗੁਰੂ ਦੀ ਗੋਲਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਕੁਝ ਉਸ ਵਿੱਚ ਪਾਓਗੇ ਓਹ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਪੁੱਜ ਜਾਵੇਗਾ।

ਮਸੰਦਾਂ ਦੀ ਸੋਧ- ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੀ ਖਾਤਰ ਸ੍ਰੀ

ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ੨੨ ਕੇਂਦਰ ਥਾਪੇ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੰਜੀਆਂ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਹਰੇਕ ਇਲਾਕੇ ਜਾਂ ਕੇਂਦਰ ਵਿੱਚ ਇਕ ਉਚਾ ਤੇ ਸੁੱਚਾ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ-ਉਪਦੇਸ਼ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਰਹਿਤ ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਬਣ ਕੇ ਵਿਖਾਉਣ ਦਾ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹੁੰਦਾ ਸੀ।

ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੂੰ ਮਸੰਦ ਦੀ ਪਦਵੀ ਦਿੱਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜ਼ਿੰਮੇ ਇਹ ਕੰਮ ਲੱਗਾ ਕਿ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਹਲਕੇ ਜਾਂ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਉਹ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਕਾਰ-ਭੇਟ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੀਕ ਪੁਚਾਉਣ।

ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਸਿਲਸਿਲੇ ਨੂੰ ਹੋਰ ਪੱਕਾ ਤੇ ਜੁਗਤੀ ਪੂਰਬਕ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਹਰੇਕ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਸੰਗਤ ਆਪਣੀ ਖੱਟੀ-ਕਮਾਈ ਦਾ ਦਸਵਾਂ ਹਿੱਸਾ (ਦਸਵੰਧ)-ਗੁਰੂ ਨਮਿਤ ਕੱਢੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਮਿਥੇ ਥਾਪੇ ਹੋਏ ਮਸੰਦ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਹਰ ਸਾਲ ਵੈਸਾਖੀ ਦੇ ਮੌਕੇ ਉਤੇ ਗੁਰ-ਦਰਬਾਰੇ ਭੇਜੇ।

ਇਹ ਸਿਲਸਿਲਾ ਚੋਖਾ ਚਿਰ ਬੜੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਨਾਲ ਚਲਦਾ ਰਿਹਾ। ਮਸੰਦ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵੀ ਕਰਦੇ, ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਰਾਹੀਂ ਸਿੱਖੀ ਰਹਿਤ ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਵੀ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਦਾ ਦਸਵੰਧ ਤੇ ਕਾਰ-ਭੇਟਾ ਉਗਰਾਹ ਕੇ ਹਰ ਸਾਲ ਪੂਰੀ ਸ਼ਰਧਾ ਤੇ ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਨਾਲ ਗੁਰ-ਦਰਬਾਰੇ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੰਦੇ, ਇਹ ਗੁਰਮੁਖ ਆਪਣੇ ਗੁਜ਼ਾਰੇ ਲਈ ਕਾਰ-ਵਿਹਾਰ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਆਪਣੀ ਖੱਟੀ ਵਿੱਚੋਂ ਦਸਵੰਧ ਕੱਢਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਦਸਵੰਧ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵਾਸਤੇ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਰੱਖਦੇ ਸਨ।

ਪਰ ਮਾਇਆ, ਅਧਿਕਾਰ ਤੇ ਅਖ਼ਤਿਆਰ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਭੇਗਣ ਵਿਗਾੜਨ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦੇ ਆਏ ਹਨ। ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ

ਮਸੰਦ ਵੀ ਡਿੱਗਣੇ ਤੇ ਵਿਗੜਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਵਾਸਤੇ ਮਿਲੀ ਮਾਇਆ ਤੇ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਇਹ ਆਪ ਵਰਤਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਚਰਣ ਵੀ ਵਿਗੜ ਗਏ, ਉਹ ਐਥਾਂ ਵਿੱਚ ਫਸ ਗਏ। ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਥਾਪੇ ਪਦਵੀਦਾਰ ਮਸੰਦ ਹੋਣ ਦੀ ਹੈਸੀਅਤ ਵਿੱਚ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਦੁੱਖ ਦੇਂਦੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਵੈਰਾਨ ਕਰਦੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਲੋਕ ਧਰਮ ਗਿਆਨ ਦੇ ਸੌਮੇ ਅਤੇ ਉਚੇ-ਸੁੱਚੇ ਆਚਰਣ ਦੇ ਨਮੂਨੇ ਹੋਣ ਦੀ ਥਾਂ ਐਥੀ ਵੈਲੀ, ਜਾਬਰ ਤੇ ਜਰਵਾਣੇ ਬਣ ਗਏ।

ਅੱਠਵੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਛੇਤੀ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾ ਗਏ ਸਨ। ਨੌਵੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੁਝ ਚਿਰ ਅਲੋਪ ਰਹੇ, ਫਿਰ ਅਸਾਮ ਵੱਲ ਅਤੇ ਮਾਲਵੇ ਵਿੱਚ ਚੱਕਰ ਲਾਉਂਦੇ ਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਫਿਰ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ। ਦਸਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਹੁਣ ਤੀਕ ਜੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝੇ ਰਹੇ ਸਨ, ਇਸ ਸਾਰੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਮਸੰਦਾਂ ਨੂੰ ਮਨ-ਆਈਆਂ ਕਰਨ ਦੀ ਖੁਲ੍ਹ ਮਿਲੀ ਰਹੀ।

ਹੁਸੈਨੀ ਜੁੱਧ ਅਤੇ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਾ ਮੁਅੱਜ਼ਮ ਨਾਲ ਮੇਲ-ਜੋਲ ਮਗਰੋਂ ਗੁਰੂ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਨੂੰ ਕੁਝ ਚਿਰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਮਨ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲ ਗਿਆ। ਆਪ ਨੇ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਵੱਲ ਵੀ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ। ਆਪ ਨੂੰ ਮਸੰਦਾਂ ਦੀਆਂ ਕਰਤੂਤਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਾ। ਆਪ ਜੀ ਧੌਕੇ, ਜ਼ਬਰ ਅਤੇ ਜੁਲਮ ਦੇ ਵੈਰੀ ਅਤੇ ਉਚੇ ਸੁੱਚੇ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਹਾਮੀ ਸਨ। ਮਸੰਦਾਂ ਦੀਆਂ ਕਰਤੂਤਾਂ ਦਾ ਹਾਲ ਸੁਣ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਬੜਾ ਰੋਹ ਚੜ੍ਹਿਆ। ਆਪ ਨੇ ਹੁਕਮ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸਭ ਮਸੰਦਾਂ ਦੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਾਂ ਤਾੜ ਕੇ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਾੜੀਆਂ ਤੋਂ ਫੜ ਕੇ ਹਾਜ਼ਰ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫੇਰ ਵਾਰੋ ਵਾਰੀ ਸਭ ਦੀਆਂ ਕਰਤੂਤਾਂ ਸੁਣੀਆਂ ਸਭ ਤੋਂ ਜੁਰਮਾਂ, ਪਾਪਾਂ ਤੇ ਅਪਰਾਧਾਂ ਦਾ ਇਕਬਾਲ ਕਰਾਇਆ ਅਤੇ ਸਭ

ਨੂੰ ਯੋਗ ਸਜ਼ਾਈਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ।

ਲੰਮੇ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਮਸੰਦ, ਭਾਈ ਫੇਰੂ ਬੜਾ ਧਰਮੀ, ਸੁੱਚਾ ਤੇ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਬੰਦਾ ਸੀ । ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਉਸ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਕਰਦੇ ਸਨ ਉਸ ਨੂੰ ਦਾੜੀਓਂ ਕੋਈ ਨਾ ਫੜੇ । ਉਹ ਆਪਣੀ ਦਾੜੀ ਆਪ ਫੜ੍ਹ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਲੇਖੀਏ ਨੇ ਤਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਭਾਈ ਫੇਰੂ ਵੱਲੋਂ ਦਸਵੰਧ ਬਕਾਇਦਾ ਨਹੀਂ ਪੁੱਜਦਾ ਰਿਹਾ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ : 'ਇਸ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਵੱਲ ਕੋਈ ਬਕਾਇਦਾ ਨਹੀਂ, ਇਸ ਨੇ ਕਦੇ ਪਹੇਮਾਨਗੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ । ਉਹ ਸਾਰੀ ਉਗਰਾਹੀ ਸਾਨੂੰ ਸਿੱਧੀ ਭੇਜ ਦਿੰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਇਹ ਨੰਗਿਆਂ ਨੂੰ ਕੱਪੜਾ ਅਤੇ ਭੁੱਖਿਆ ਨੂੰ ਅੰਨ ਦਿੰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ । 'ਗਰੀਬ ਦਾ ਮੂੰਹ ਗੁਰੂ ਕੀ ਗੋਲਕ' ਹੈ । ਗਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਛਕਾਇਆ ਸਭ ਸਾਨੂੰ ਪੁੱਜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਦਾੜੀ ਸੱਚੀ ਹੈ ।'

ਗੁਰੂ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਫੇਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਸਿਰਪਾਉ ਦੇ ਕੇ ਸੰਗਤ ਸਾਹਿਬ ਸੱਚੀ ਦਾੜੀ ਦੀ ਪਦਵੀ ਬਖਸ਼ੀ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕਮਾਲੀਏ ਦੇ ਭਾਈ ਜੋਧ, ਦੀਪਾਲਪੁਰ ਦੇ ਭਾਈ ਰਾਊ ਅਤੇ ਭਾਈ ਤਖ਼ਤ ਮੱਲ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ।

ਮਸੰਦਾਂ ਦੀ ਇਹ ਸੇਧ ਸੰਮਤ ੧੭੫੫ ਵਿੱਚ ਹੋਈ । ਗੁਰੂ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਨੇ ਮਸੰਦਾਂ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਹੀ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਸਿੱਖ ਆਪੋ ਆਪਣਾ ਦਸਵੰਧ ਤੇ ਕਾਰ-ਭੋਟਾ ਆਪ ਸਿੱਧੇ ਦਰਬਾਰੇ ਪੁਚਾ ਦਿਆ ਕਰਨ । ਮਸੰਦਾਂ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖੀ ਵਿਰੁੱਧ ਕਰਤੂਤਾਂ ਅਤੇ ਨੀਚਪੁਣੇ ਦੇ ਜੀਵਨ ਕਾਰਨ ਗੁਰੂ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਤੋਂ ਅਗਲੇ ਸਾਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਮਸੰਦਾਂ ਨਾਲ ਵਰਤਿਆ ਵੀ ਨਾ ਜਾਵੇ ।

ਕਾਂਡ ੮

ਖ਼ਾਲਸਾ-ਪੰਥ ਸਾਜਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ

ਅਸਾਂ ਵੇਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤਕ ਸਭ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਮੁੱਖ ਆਦਰਸ਼ ਇਹ ਰੱਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਹਿੰਦੀਆਂ ਨੂੰ ਧਾਰਮਕ, ਸਮਾਜਕ ਤੇ ਰਾਜਸੀ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਅਜ਼ਾਦ ਕਰਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਮੁੱਠ ਤੇ ਇਕ-ਜਾਨ ਕਰ ਕੇ ਇਕ ਜੀਉਂਦੀ ਤੇ ਉੱਨਤੀ ਲਈ ਤਾਂਘਾਂ-ਭਰੀ ਅਜ਼ਾਦ ਕੌਮ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪਰੋਤਾ ਜਾਵੇ । ਸਭ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਨੇ ਅਜੇਹੀ ਕੌਮ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਲਈ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ਦੀ ਲੋੜ, ਹਾਲਤ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਉਲੀਕੇ ਤੇ ਚਲਾਏ ਹੋਏ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਨੂੰ ਤੋਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਿੱਥੇ ਹੋਏ ਆਦਰਸ਼ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਯਤਨ ਕੀਤੇ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹਿੰਦੀ ਜਨਤਾ ਵਿੱਚ ਕੌਮੀ ਏਕਤਾ ਦੇ ਭਾਵ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਪਕਿਆਉਣ ਦੇ ਉਪਰਾਲੇ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਾਂਝੇ ਤੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਭਲੇ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਰਲਵੇਂ ਉੱਦਮ ਤੇ ਕੁਰਬਾਨੀ ਕਰਨ ਦੀ ਜਾਚ ਸਿਖਾਈ । ਸਮਾਜ ਵਿੱਚੋਂ ਜ਼ਾਤ-ਪਾਤ ਦੇ ਵਿਤਕਰਿਆਂ ਅਤੇ ਫੋਕਟ ਧਰਮ ਦੇ ਤੋਰੇ ਵਾਧੂ ਤੇ ਅਰਥ-ਹੀਣ ਰਸਮਾਂ-ਰਿਵਾਜ਼ਾਂ ਤੇ ਵਹਿਮਾਂ-ਭਰਮਾਂ ਨੂੰ ਸਹਿਜੇ-ਸਹਿਜੇ ਤੋੜਿਆ । ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੋਇਆ 'ਨੀਵੀਆਂ' ਜਾਤਾਂ ਵਾਲੇ ਪੌਣਾ ਉੱਚੀਆਂ ਕਰ ਕੇ ਤੁਰਨ ਜੋਗੇ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ 'ਉੱਚੀਆਂ' ਜਾਤਾਂ ਦਾ ਜਾਤ ਅਭਿਮਾਨ ਕਾਫੀ ਹੱਦ ਤੀਕ ਦੂਰ ਹੋ ਗਿਆ । ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦੀਆਂ ਪਾਈਆਂ ਵਿੱਥਾਂ-ਤੇੜਾਂ ਮਿਟਣ ਲੱਗ ਪਈਆਂ ।

ਸਫਲਤਾ ਹੋਈ ਤਾਂ ਚੋਖੀ ਸੀ, ਪਰ ਅਜੇ ਚੋਖਾ ਕੁਝ ਹੋਰ

ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ ਤਾਂ ਹੀ ਹਿੰਦੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕੌਮੀ ਏਕਤਾ ਦੇ ਭਾਵ ਅਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਤਾਂਘ ਅਤੇ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਘਾਲਾਂ ਘਾਲਣ ਤੇ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਕਰਨ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਬਥੇਰੇ ਲੋਕੀਂ ਅਜੇ ਅਜਿਹੇ ਸਨ, ਜਿਹੜੇ ਨਿੱਜੀ ਲਾਭਾਂ ਦੇ ਮਾਰੇ ਆਪਣੇ ਭਰਾਵਾਂ ਭਾਈਆਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸੀ ਜਾਬਰ ਹਕੂਮਤ ਦਾ ਸਾਥ ਦੇਣੋਂ ਸੰਕੋਚ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਰਦੇ। ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਨੇ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਰਜਾ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਕੌਮੀ ਏਕਤਾ ਦੇ ਭਾਵ ਜਗਾਉਣ ਦੇ ਜਤਨ ਕੀਤੇ, ਪਰ ਉਹ ਸੱਭੇ ਭਰਮਾਂ ਵਹਿਮਾਂ ਅਤੇ ਪੁਰਾਤਨ ਧਰਮ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਖਿਆਲਾਂ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੇ ਫਸੇ ਹੋਏ ਸਨ ਕਿ ਉਹ ਜਾਤ-ਪਾਤ, ਨਸਲ, ਗੋਤ, ਕੁਲ ਤੇ ਬੰਸ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਤੰਗ-ਦਿਲੀ ਵਾਲੇ ਖਿਆਲਾਂ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਨ ਜੋਗੇ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਉਹ ਤਾਂ ਵੈਰੀ ਨਾਲ ਰਲ ਜਾਣ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਅਜ਼ਾਦੀ-ਦਾਤਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਲੜਾਈ ਕਰਨ ਦੀ ਮੂਰਖਤਾ ਤੋਂ ਬਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਸਨ ਰਹਿੰਦੇ। ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਯਕੀਨ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਰਾਜਸੀ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਉੱਨਤੀ ਤਾਂ ਹੀ ਹੋ ਸਕੇਗੀ, ਜੇ ਪਹਿਲਾਂ ਜਨਤਾ ਵਿੱਚ ਆਮ ਜਾਗਰਿਤੀ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ ਤੇ ਧਾਰਮਕ ਬੰਧਨ ਦਬਾ-ਸੱਟ ਤੋੜੇ ਜਾਣ। ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਆਪ ਨੇ ਕੌਮ-ਉਸਾਰੀ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਜੀ ਕੌਮ ਵਿੱਚ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਰਾਜਸੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਤਨ, ਮਨ, ਧਨ ਵਾਰ ਦੇਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕੋਈ ਤਕੜਾ ਇਨਕਲਾਬੀ ਕਦਮ ਉਠਾਉਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ।

ਅਸਾਂ ਅੱਗੇ ਵੇਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਮਗਰੋਂ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਸਿੱਖ ਭੈ-ਭੀਤ ਹੋ ਗਏ ਸਨ ਅਤੇ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਪੁੱਛਣ 'ਤੇ ਸਿੱਖੀ ਤੋਂ ਮੁਕਰ ਗਏ ਸਨ। ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਨੇ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਅਸੀਂ ਹੁਣ

ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਰੂਪ ਹੀ ਅਜਿਹਾ ਕਰ ਦਿਆਂਗੇ ਕਿ ਇਕ ਸਿੱਖ ਲੱਖਾਂ ਹੋਰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਰਲਿਆ ਹੋਇਆ ਵੀ ਝੱਟ ਪਛਾਣਿਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਵੇਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਜਾਤਾਂ-ਵਰਨਾਂ, ਵਹਿਮਾਂ-ਭਰਮਾਂ ਦੇ ਸੰਗਲ ਢਿੱਲੇ ਤਾਂ ਹੋ ਗਏ ਸਨ, ਪਰ ਅਜੇ ਟੁੱਟੇ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਲੋਕੀਂ ਗੁਰ-ਉਪਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਮੂੰਹ ਜ਼ਬਾਨੀ ਮੰਨਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਵਰਤੋਂ ਵਿੱਚ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਵਿਖਾ ਦੇਂਦੇ ਸਨ। ਜਿਹਾ ਕਿ ਅੱਗੇ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸਾਰੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਕੌਮ ਦੀ ਘਾੜਤ ਕਰਦੇ ਤੇ ਉਸਾਰੀ ਕਰਦੇ ਆਏ ਸਨ, ਜਿਹੜੀ ਰਹਿਣੀ-ਬਹਿਣੀ, ਵਰਤੋਂ-ਵਿਹਾਰ, ਧਾਰਮਿਕ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਤੇ ਜੀਵਨ-ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਹੋਰਨਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖਰੀ ਹੋਵੇ, ਜਿਸ ਦੇ ਸੀਨੇ ਵਿੱਚ ਦੇਸ਼ ਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਦੁਖੀਆਂ ਲਈ ਦਰਦ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਉੱਨਤੀ ਲਈ ਬੀਰ-ਰਸ ਦੀ ਪਾਹ ਵਾਲਾ ਉਤਸ਼ਾਹ ਠਾਠਾਂ ਮਾਰਦਾ ਹੋਵੇ। ਇਹ ਕੌਮ ਤਿਆਰ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਵੱਖਰੀ ਹਸਤੀ ਤੇ ਹੋਂਦ ਦੇ ਸਬੂਤ ਵੀ ਦੇ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਪਰ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਨੇ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਕਿ ਚਿਰਾਂ ਤੋਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਇਸ ਕੌਮ ਨੂੰ ਪੂਰਨਤਾ ਤੀਕ ਪੁਚਾਉਣ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਵੱਖਰੀ ਸ਼ਕਲ ਅਤੇ ਵੱਖਰਾ ਸਰੂਪ ਦੇਣਾ ਅਤੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਨਿੱਤ ਹੀ ਖ਼ਤਰਾ ਬਣਿਆ ਰਹੇਗਾ ਕਿ ਇਹ ਫੇਰ ਉਸੇ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬ ਕੇ ਗਾਇਬ ਨਾ ਹੋ ਜਾਵੇ! ਜਿਸ ਵਿੱਚੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਕੱਢਣ ਤੇ ਵੱਖ ਖੜੀ ਕਰਨ ਦੇ ਜਤਨ ਹੁਣ ਤੀਕ ਹੁੰਦੇ ਰਹੇ ਸਨ, ਨਾਲੇ ਉੱਚੀ ਰਹਿਣੀ-ਬਹਿਣੀ, ਸੰਤਾਂ ਜਿਹੀ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਤੇ ਸੂਰਮਿਆਂ ਜਿਹੀ ਬੀਰਤਾ ਦੇ ਮਾਲਕਾਂ ਦਾ ਜੇ ਬਾਣਾ ਵੱਖਰਾ ਅਤੇ ਝਟਪਟ ਪਛਾਣਿਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਤਾਂ ਇਸ ਬਾਣੇ ਦੀ ਲਾਜ-ਨਮੂਜ਼ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਉੱਚੇ ਅਸੂਲਾਂ ਉਤੇ ਚੱਲਣਾ ਪਵੇਗਾ, ਜੇ ਉਹ ਐਸਾ ਨਾ ਕਰਨਗੇ, ਤਾਂ ਵੇਖਣ ਵਾਲੇ

ਕਹਿ ਉਠਣਗੇ, 'ਭਾਈ ! ਸਿੱਖ ਹੋ ਕੇ ਆਹ ਕੰਮ ! ਕਿਉਂ ਬਾਣੇ ਨੂੰ ਲਾਜ ਪਿਆ ਲਾਉਂਦਾ ਏਂ ?'

ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਮਗਰੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਖਾਲਸਾ-ਪੰਥ ਸਾਜਣ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਅਰੰਭੇ ਤੇ ਹੋਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਦੇ ਚਲਾਏ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਕੁਝ ਵਿਦਵਾਨ ਪੰਡਿਤਾਂ ਨੇ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਦੁਰਗਾ ਦੇਵੀ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਹਵਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਜਦ ਉਹ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਤੋਂ ਵਰ ਮੰਗਿਆ ਜਾਵੇ, ਉਸ ਦਾ ਵਰ ਸਭ ਔਕੜਾਂ ਦੂਰ ਕਰੇਗਾ ਤੇ ਹਰ ਮੈਦਾਨ ਜਿੱਤ ਬਖਸ਼ੇਗਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਦੇ ਕੱਟੜ ਵਿਰੋਧੀ ਸਨ, ਆਪ ਦੀ ਰਚੀ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਅਨੇਕ ਥਾਈਂ ਰੱਬ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਸਭ ਦੀ ਪੂਜਾ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।* ਪਹਿਲੇ ਨੌਂ ਗੁਰੂ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਸਨ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਪੂਜਾ ਤੋਂ ਹਟਾ ਕੇ ਕੇਵਲ ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਪੂਜਾ ਵਿੱਚ ਲਾਉਣ ਦੇ ਜਤਨ

* ਜਿਵੇਂ —

- ੧) ਬਿਨ ਕਰਤਾਰ ਨ ਕਿਰਤਮ ਮਾਨੋ ॥ (ਹਜ਼ਾਰੇ ਸ਼ਬਦ ਪਾ: ੧੦)
- ੨) ਮੈਂ ਨ ਗਨੇਸਹਿ ਪ੍ਰਿਥਮ ਮਨਾਉਂ ॥
ਕਿਸਨ ਬਿਸਨ ਕਬਹੂੰ ਨਹ ਧਿਆਉਂ ॥
ਕਾਨ ਸੁਨੇ ਪਹਿਚਾਨ ਨ ਤਿਨ ਸੋਂ ॥
ਲਿਵ ਲਾਗੀ ਮੇਰੀ ਪਗਇਨ ਸੋਂ ॥

(ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾਵਤਾਰ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ, ਪੰਨਾ ੩੧੦)

- ੩) ਰਾਮ ਰਹੀਮ ਪੁਰਾਨ ਕੁਰਾਨ ਅਨੇਕ ਕਹੈਂ ਮਤ ਏਕ ਨ ਮਾਨਯੋ ॥
ਸਿੰਮ੍ਰਿਤ ਸਾਸਤ੍ਰ ਬੇਦ ਸਭੈ ਬਹੁ ਭੇਦ ਕਹੈਂ ਹਮ ਏਕ ਨ ਜਾਨਯੋ ॥
(ਰਾਮਾਵਤਾਰ)

- ੪) ਅਨਹਦ ਰੂਪ ਅਨਾਹਦ ਬਾਨੀ ॥
ਚਰਨ ਸਰਨ ਜਿਹ ਬਸਤ ਭਵਾਨੀ ॥ (ਅਕਾਲ ਉਸਤਤ, ਪੰਨਾ ੧੧)

ਕਰਦੇ ਆਏ ਸਨ ਪਰ ਪੰਡਤਾਂ ਦੇ ਦਾਹਵਿਆਂ ਨੂੰ ਝੁਠਿਆਉਣ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਭਰਮਾਂ ਤੋਂ ਛੁਡਾਉਣ ਦੀ ਖਾਤਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬਨਾਰਸੋਂ ਪੰਡਤ ਕੇਸ਼ੋ ਦਾਸ ਨੂੰ ਸੱਦਿਆ ਕਿ ਉਹ ਆ ਕੇ ਨੈਣਾ ਦੇਵੀ ਦੀ ਪਹਾੜੀ ਉਪਰ ਹਵਨ ਕਰ ਕੇ ਦੇਵੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਉਣ ਦੇ ਜਤਨ ਕਰ ਵੇਖੋ। ਪੰਡਤ ਨੇ ਚੋਖੀ ਸਮੱਗਰੀ ਬਾਲ ਕੇ ਅਤੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਲੱਖਾਂ ਮੰਤਰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਦੇਵੀ ਅੱਗੇ ਕੀਰਨੇ ਪਾਏ, ਪਰ ਉਹ ਪ੍ਰਗਟ ਨਾ ਹੋਈ। ਪੰਡਤ ਕੇਸ਼ੋ ਦਾਸ ਖਿਸਕ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਰਹਿੰਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਹਵਨ ਦੀ ਅੱਗ ਵਿੱਚ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤੀ, ਤਲਵਾਰ ਸੂਤ ਕੇ ਉਤਾਂਹ ਬਾਂਹ ਕਰ ਕੇ ਹਿਲਾਈ ਅਤੇ ਲਲਕਾਰ ਕੇ ਕਿਹਾ: 'ਤਾਕਤ ਦੀ ਸੱਚੀ ਦੇਵੀ ਇਹ ਜੇ ! ਇਹ ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਕਰ ਵਿਖਾਏਗੀ ! ਇਹ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਦੂਰ ਕਰੇਗੀ, ਇਹ ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਤਾਕਤ ਤੇ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੇਵੇਗੀ, ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਅਮਨ ਚੈਨ ਤੇ ਸੁਖ ਬਖਸ਼ੇਗੀ। ਇਹ ਤੁਹਾਡੇ ਸੰਗਲ ਕੱਟੇਗੀ। ਆਓ, ਇਸ ਦੇ ਉਪਾਸ਼ਕ ਬਣੋ !'

ਖਾਲਸਾ-ਪੰਥ ਦੇ ਸਾਜਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਕਾਰਜ ਲਈ ਸੰਮਤ ੧੭੫੬ ਦੀ ਵੈਸਾਖੀ ਦਾ ਦਿਨ ਨੀਅਤ ਕੀਤਾ। ਚਾਰ ਚੁਫੇਰੋਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਭੇਜੇ ਗਏ ਕਿ ਐਤਕਾਂ ਦੀ ਵੈਸਾਖੀ ਦੇ ਮੌਕੇ ਉਤੇ ਖਾਸ ਵੱਡਾ ਤੇ ਉਚੇਚਾ ਜੋੜ-ਮੇਲਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਦੀ ਖਾਤਰ ਸੰਗਤਾਂ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਣ।

❖ ❖ ❖

ਕਾਂਡ ੯

ਖਾਲਸਾ-ਪੰਥ ਦੀ ਸਾਜਣਾ

ਪੰਜ ਪਿਆਰਿਆਂ ਦੀ ਚੋਣ- ਸੰਮਤ ੧੭੫੬ ਦੀ ਵੈਸਾਖੀ (੩੦ ਮਾਰਚ ਸੰਨ ੧੬੯੯) ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਖਾਲਸਾ-ਪੰਥ ਸਾਜਿਆ। ਇਸ ਕਾਰਜ ਲਈ ਇਹ ਦਿਨ ਚੋਖਾ ਚਿਰ ਪਹਿਲਾਂ ਮਿੱਥਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਉਚੇਚੇ ਹੁਕਮ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਿੱਖ ਅਨੰਦਪੁਰ ਆ ਜੁੜੇ। ਵੈਸਾਖੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਸ੍ਰੀ ਕੇਸਗੜ੍ਹ ਵਾਲੇ ਥਾਂ 'ਤੇ ਦੀਵਾਨ ਸਜਿਆ। ਤੰਬੂ ਤੇ ਕਨਾਤਾਂ ਲੱਗੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਕੀਰਤਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਰੰਗ ਤੇ ਮੌਜ ਵਿੱਚ ਜਾਪਦੇ ਸਨ। ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਭੋਗ ਪਿਆ ਤਾਂ ਸ੍ਰੀ ਕਲਗੀਧਰ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਖੜੇ ਹੋ ਗਏ, ਆਪ ਨੇ ਕਿਰਪਾਨ ਸੂਤ ਲਈ ਅਤੇ ਜੋਸ਼ ਭਰੀਆਂ ਲਾਲ ਦਗ-ਦਗ ਕਰਦੀਆਂ ਅੱਖੀਆਂ ਨਾਲ ਸੰਗਤ ਵੱਲ ਤੱਕ ਕੇ ਕਿਰਪਾਨ ਸਿਰੋਂ ਉੱਚੀ ਹਵਾ ਵਿੱਚ ਹਿਲਾ ਕੇ ਲਲਕਾਰਾ ਮਾਰ ਕੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ : 'ਇਕ ਸੀਸ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਹ ਕਿਰਪਾਨ ਇਕ ਸਿੱਖ ਦਾ ਲਹੂ ਚੱਟਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕੋਈ ਨਿਤਰੇਗਾ ਇਸ ਦੀ ਪਿਆਸ ਬੁਝਾਉਣ ਲਈ? ਕੋਈ ਹੈ ਜੋ ਸੀਸ ਭੇਟ ਕਰੇ?'

ਇਹ ਝਾਕੀ ਵੇਖ ਕੇ ਤੇ ਇਹ ਲਲਕਾਰਾ ਸੁਣ ਕੇ ਸੰਗਤ ਦੇ ਹੇਠਲੇ ਸਾਹ ਹੇਠਾਂ ਅਤੇ ਉਤਲੇ ਸਾਹ ਉਤੇ ਰਹਿ ਗਏ। ਦੀਵਾਨ ਵਿੱਚ ਚੁਪ-ਚਾਪ ਵਰਤ ਗਈ। ਸਭ ਧੌਣਾਂ ਨਿਵਾਂ ਕੇ ਉੱਧੀਆਂ ਪਾ ਬੈਠੇ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫੇਰ ਤਲਵਾਰ ਹਿਲਾ ਕੇ ਲਲਕਾਰਾ ਮਾਰ ਕੇ ਸੀਸ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ। ਫੇਰ ਵੀ ਕੋਈ ਨਾ ਉਠਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ

ਨੇ ਤੀਜੀ ਵੇਰ ਕਿਹਾ : 'ਸੀਸ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਸਿੱਖੇ ! ਕੋਈ ਨਿੱਤਰੇਗਾ?' ਇਸ ਵੇਰ ਭਾਈ ਦਇਆ ਰਾਮ ਜੀ ਲਾਹੌਰ ਨਿਵਾਸੀ ਖੱਤਰੀ ਉਠੇ ਅਤੇ ਹੱਥ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, 'ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ! ਮੇਰਾ ਸੀਸ ਹਾਜ਼ਰ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਪਰਵਾਨ ਕਰੋ।' ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਬਾਹੋਂ ਫੜਿਆ ਅਤੇ ਪੂਹ ਕੇ ਪਾਸ ਦੇ ਤੰਬੂ ਅੰਦਰ ਲੈ ਗਏ। ਤੰਬੂ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਤਲਵਾਰ ਦੇ ਵੱਜਣ ਅਤੇ ਧੜ ਦੇ ਡਿੱਗਣ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਆਈ ਅਤੇ ਲਹੂ ਦੀ ਧਾਰ ਤੰਬੂਓਂ ਬਾਹਰ ਵਗ ਤੁਰੀ।

ਸੱਜਰੇ ਲਹੂ ਨਾਲ ਰੰਗੀ ਹੋਈ ਤਲਵਾਰ ਸਿਰੋਂ ਉਤਾਂਹ ਹਵਾ ਵਿੱਚ ਹਿਲਾਉਂਦੇ-ਹਿਲਾਉਂਦੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੰਬੂਓਂ ਬਾਹਰ ਆਏ ਅਤੇ ਇਕ ਹੋਰ ਸੀਸ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ। ਦੀਵਾਨ ਵਿੱਚ ਬੈਠੇ ਸਿੱਖ ਘਾਬਰ ਗਏ। ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਤੀਜੀ ਵੇਰ ਦੂਜੇ ਸਿਰ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ, ਤਾਂ ਭਾਈ ਧਰਮ ਦਾਸ ਜੀ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਜੱਟ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸੀਸ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਬਾਹੋਂ ਫੜ ਕੇ ਤੰਬੂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਲੈ ਗਏ। ਅੰਦਰੋਂ ਫੇਰ ਤਲਵਾਰ ਦੀ ਸੱਟ ਤੇ ਬੇ-ਜਾਨ ਧੜ ਦੇ ਡਿੱਗਣ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਆਈ ਅਤੇ ਲਹੂ ਦੀ ਧਾਰ ਹੋਰ ਵਡੇਰੀ ਵੱਗ ਤੁਰੀ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੇਰ ਤੰਬੂਓਂ ਬਾਹਰ ਆਏ। ਅੱਗੇ ਵਾਕੂਰ ਲਹੂ ਭਰੀ ਤਲਵਾਰ ਸਿਰੋਂ ਉਤਾਂਹ ਹਵਾ ਵਿੱਚ ਹਿਲਾ ਕੇ ਗਰਜਵੀਂ ਅਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਆਪ ਨੇ ਤੀਜੇ ਸੀਸ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ। ਸੰਗਤ ਭੈ ਭੀਤ ਹੋ ਗਈ। ਕਈ ਧੌਣਾਂ ਸੁੱਟ ਕੇ ਖਿਸਕਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਕਈਆਂ ਨੇ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਪਾਸ ਜਾ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕੀਤੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰੀ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਰਜੋ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਲਲਕਾਰੇ ਮਾਰ-ਮਾਰ ਤੀਜੇ ਸੀਸ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰੀ ਗਏ। ਅੰਤ ਨੂੰ ਭਾਈ ਮੁਹਕਮ ਚੰਦ ਜੀ ਦਵਾਰਕਾ ਦੇ ਛੀਬੇ ਨੇ ਸੀਸ ਭੇਟ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪੂਹ ਕੇ ਅੰਦਰ ਲੈ ਗਏ। ਅੰਦਰੋਂ

ਅੱਗੇ ਵਾਕੂਰ ਹੀ ਤਲਵਾਰ ਵੱਜਣ ਦੀ ਤੇ ਧੜ ਡਿੱਗਣ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਆਈ ਤੇ ਲਹੂ ਦਾ ਪਰਨਾਲਾ ਤੰਬੂਓਂ ਬਾਹਰ ਵਗ ਤੁਰਿਆ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਚੋਥੇ ਅਤੇ ਫੇਰ ਪੰਜਵੇਂ ਸੀਸ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਚੰਦ ਜੀ ਬਿਦਰ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਨਾਈ ਅਤੇ ਭਾਈ ਹਿੰਮਤ ਰਾਇ ਜੀ ਦਵਾਰਕਾ ਦੇ ਝੀਊਰ, ਨੇ ਵਾਰੀ-ਵਾਰੀ ਆਪਣੇ ਸੀਸ ਭੇਟ ਕੀਤੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਓਹੋ ਵਾਪਰੀ ਜੋ ਪਹਿਲੇ ਤਿੰਨਾਂ ਨਾਲ ਵਾਪਰੀ ਸੀ, ਅੰਦਰੋਂ ਓਹੋ ਹੀ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਆਈਆਂ ਅਤੇ ਸੱਜਰਾ ਲਹੂ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੰਬੂਓਂ ਬਾਹਰ ਵਗ ਤੁਰਿਆ।

ਹੁਣ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੁਝ ਚਿਰ ਤੰਬੂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਰਹੇ। ਦੀਵਾਨ ਵਿੱਚ ਬੈਠੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਕੁਝ ਸੁਖ ਦਾ ਸਾਹ ਲਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਸੀਸਾਂ ਨਾਲ ਰੱਜ ਚੁੱਕੇ ਜਾਪਦੇ ਹਨ ਤੇ ਸ਼ਾਇਦ ਹੋਰ ਨਾ ਮੰਗਣ। ਕੁਝ ਚਿਰ ਮਗਰੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਖਿੜੇ ਹੋਏ ਤੇ ਬੀਰ-ਰਸ ਨਾਲ ਗਦਗਦ ਕਰ ਰਹੇ ਚਿਹਰੇ ਨਾਲ ਤੰਬੂਓਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੇ। ਆਪ ਦੇ ਮਗਰ ਨਵੇਂ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਪੁਸ਼ਾਕੇ ਪਹਿਨੀ ਓਹੀ ਪੰਜੇ ਗੁਰੂ ਕੇ ਲਾਲ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸੀਸ ਭੇਟ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ : 'ਇਹ ਪੰਜ ਪਿਆਰੇ ਹਨ !'

ਪੰਜ ਪਿਆਰਿਆਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰ ਲੈਣ ਮਗਰੋਂ, ਸ੍ਰੀ ਕਲਗੀਧਰ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਨੇ ਲੋਹੇ ਦੇ ਬਾਟੇ ਵਿੱਚ ਖੰਡੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਪੰਜ ਪਿਆਰਿਆਂ ਅਤੇ ਦੀਵਾਨ ਵਿੱਚ ਜੁੜੇ ਹੋਰ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਸੂਲਾਂ, ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਤੇ ਮਿਸ਼ਨ ਬਾਰੇ ਅਤੇ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਰਹਿਤ ਬਾਰੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ। ਆਪ ਨੇ ਕਿਹਾ: ਮੇਰੇ ਇਹ ਪੰਜ ਪਿਆਰੇ ਹੁਣ ਸਿੰਘ ਸਜ ਗਏ ਹਨ। ਇਹ ਗੁਰੂ ਤੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ੇਰ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਅੱਜ ਤੋਂ ਦਇਆ ਸਿੰਘ,

ਧਰਮ ਸਿੰਘ, ਮੁਹਕਮ ਸਿੰਘ, ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਹਿੰਮਤ ਸਿੰਘ ਹੋ ਗਏ। ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕੋ ਅਤੇ ਸਿੰਘ ਸਜ ਜਾਓ। ਅੱਜ ਤੋਂ ਤੁਸੀਂ ਛੱਤਰੀਆਂ ਸੂਰਬੀਰਾਂ ਦੀ ਨਵੀਂ ਕੌਮ, ਖਾਲਸਾ ਸਜ ਗਏ ਹੋ। ਤੁਹਾਡਾ ਜਨਮ ਅੱਜ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਦੇ ਘਰ (ਮੇਰੇ ਘਰ), ਹੋਇਆ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਪੁੱਤ ਹੋ। ਜਨਮ ਤੋਂ ਜਿਹੜੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਹੈ ਸਨ, ਉਹ ਅੱਜ ਸਭ ਮਿਟ ਗਈਆਂ। ਤੁਸੀਂ ਸਭ ਖਾਲਸੇ ਹੋ, ਸੰਤ-ਸੂਰਬੀਰਾਂ ਦੀ ਕੌਮ ਹੋ। ਖਾਲਸਾ ਤੁਹਾਡੀ ਜਾਤ ਹੈ, ਇਹ ਹੀ ਤੁਹਾਡੀ ਬਰਾਦਰੀ ਹੈ। ਸਭ ਜਾਤਾਂ ਰਲਮਿਲ ਕੇ, ਇਕ-ਮਿਕ ਹੋ ਕੇ, ਖਾਲਸਾ ਕੌਮ ਬਣੀ ਹੈ। ਤੁਸਾਂ ਸੰਤਾਂ ਜਿਹੇ ਪਵਿੱਤਰ, ਧਰਮੀ, ਭਜਨੀਕ, ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਤੇ ਈਸ਼ਵਰ ਭਗਤ ਬਣਨਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸੂਰਬੀਰਾਂ ਜਿਹੇ ਦਲੇਰ, ਨਿਰਭੈ, ਬਲਵਾਨ ਤੇ ਜੋਧੇ ਬਣਨਾ ਹੈ। ਕਮਜ਼ੋਰਾਂ, ਅਨਾਥਾਂ, ਦੁਖੀਆਂ, ਜ਼ਾਬਰਾਂ ਦੇ ਹੇਠ ਮਿੱਧੇ ਹੋਏ ਤੇ ਮਿੱਧੇ ਜਾ ਰਹੇ ਨਿਤਾਣਿਆਂ, ਨਿਮਾਣਿਆਂ, ਨਿਆਸਰਿਆਂ ਦੀ ਤੁਸਾਂ ਬਾਂਹ ਫੜਨੀ ਤੇ ਬਹੁੜੀ ਕਰਨੀ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਉੱਤੇ ਜ਼ਬਰ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਡਰਾਉਣਾ ਨਹੀਂ ਪਰ ਨਾਲ ਹੀ ਕਿਸੇ ਦਾ ਜ਼ਬਰ ਸਹਿਣਾ ਵੀ ਨਹੀਂ, ਜ਼ਬਰ ਹੁੰਦਾ ਵੇਖ ਕੇ ਦੜ ਵੱਟ ਕੇ ਬਹਿਣਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਜ਼ਬਰ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿਣ ਦੇਣਾ ਨਹੀਂ। ਕਿਸੇ ਦਾ ਡਰ ਮੰਨਣਾ ਨਹੀਂ, ਧਰਮ ਨਹੀਂ ਛੱਡਣਾ, ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨੇ ਕਸ਼ਟ ਝੱਲਣੇ ਪੈਣ, ਧਰਮ ਤੋਂ ਡੋਲਣਾ ਨਹੀਂ। ਹੱਕ ਹਲਾਲ ਦੀ ਕਮਾਈ ਕਰਨੀ, ਵੰਡ ਕੇ ਛਕਣਾ ਨਾਮ ਜਪਣਾ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਭਾਵ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਵਸਾ ਕੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦੇ ਸੱਚੇ ਵਿੱਚ ਢਾਲਣਾ ਤੇ ਨਮੂਨੇ ਦੇ ਇਨਸਾਨ ਬਣ ਕੇ ਜੱਗ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰਨਾ। ਗਰੀਬਾਂ, ਅਨਾਥਾਂ, ਮੁਥਾਜਾਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ, ਸੰਭਾਲ ਤੇ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ, ਇਹ ਤੁਹਾਡਾ ਪੱਕਾ ਨਿੱਤਨੇਮ ਹੋਵੇਗਾ। ਤੁਸਾਂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਪੂਜਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ। ਦੇਵੀਆਂ, ਦੇਵਤਿਆਂ,

ਪੱਥਰਾਂ, ਮੂਰਤੀਆਂ, ਕਬਰਾਂ, ਮੜੀਆਂ, ਰੁੱਖਾਂ, ਪਸ਼ੂਆਂ-ਜਾਨਵਰਾਂ ਆਦਿ ਦੀ ਪੂਜਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੱਗੇ ਮੱਥੇ ਨਹੀਂ ਟੇਕਣੇ। ਹਰ ਰੋਜ਼ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਨਾ, ਪੰਜ ਕਕਾਰਾਂ ਦੀ ਰਹਿਤ ਰੱਖਣੀ*। ਇਹ ਤੁਹਾਡੀ ਪੰਜ ਕਕਾਰੀ ਵਰਦੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਹ ਤੁਹਾਡੀ ਸਰੀਰਕ ਰਹਿਤ ਹੋਵੇਗੀ ਪਰ ਇਸ ਵਰਦੀ ਤੇ ਸਰੀਰ ਰਹਿਤ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਹੀ ਧਰਮ ਤੇ ਆਚਰਨ ਦੀ ਰਹਿਤ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਤੁਹਾਡੇ ਖਿਆਲ, ਤੁਹਾਡੇ ਬਚਨ, ਤੁਹਾਡੇ ਕੰਮ, ਸਭ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦੇ ਰੰਗ ਵਾਲੇ ਸੱਚੇ-ਸੁੱਚੇ ਧਰਮੀ ਬੰਦਿਆਂ ਵਾਲੇ ਹੋਣੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ। ਸਦਾ ਹੀ ਸੱਚ ਤੇ ਧਰਮ ਦਾ ਜੀਵਨ ਗੁਜ਼ਾਰਨਾ, 'ਸੱਚ ਆਚਾਰ' ਧਾਰਨਾ, ਪਰਉਪਕਾਰ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਖੁਸ਼ੀ ਤੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨੀ, ਪਰਾਈ ਇਸਤਰੀ ਦਾ ਸੰਗ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ, ਕਿਸੇ ਦਾ ਹੱਕ ਨਹੀਂ ਖੋਹਣਾ, ਮਾਰਨਾ। ਮੰਦੇ ਕੰਮਾਂ ਤੋਂ ਬਚਣਾ ਅਤੇ ਸੁਭ ਕੰਮਾਂ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਰਹਿਣਾ। ਤਮਾਕੂ, ਸ਼ਰਾਬ, ਅਫੀਮ, ਪੋਸਤ, ਭੰਗ ਆਦਿ ਸਭ ਨਸ਼ਿਆਂ ਤੋਂ ਅਤੇ ਖਾਸ ਕਰ ਕੇ ਤਮਾਕੂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰਹਿਣਾ, ਕੁੱਠਾ ਨਹੀਂ ਖਾਣਾ। ਖਾਲਸੇ ਲਈ ਮਿਥੀ ਰਹਿਤ-ਮਰਯਾਦਾ ਦੇ ਪੱਕੇ ਧਾਰਨੀ ਬਣਨਾ।'

ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਖ਼ਬਰਾਂ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ-ਰਪਟੀਏ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰਚਾਰ ਬਾਰੇ ਜੋ ਰਿਪੋਟ ਲਿਖ ਕੇ ਭੇਜੀ, ਉਹ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸੀ :

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਉਂ ਕਿਹਾ : 'ਮੈਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਸਾਰੇ ਇਕੋ ਧਰਮ ਧਾਰਨ ਕਰੋ, ਇਕ ਰਾਹੇ ਚੱਲੋ ਅਤੇ ਮੱਤਾਂ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਭੇਦ ਵਿਤਕਰੇ ਸਭ ਮਿਟਾ ਦਿਓ। ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੀਆਂ ਚਾਰੇ ਜਾਤਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਾਸਤੇ ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਖਰੇ-ਵੱਖਰੇ ਨੇਮ ਦਰਜ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਨੇਮਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਤੇ ਇਕ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਭਗਤੀ ਅਖ਼ਤਿਆਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ,

* ਪੰਜ ਕਕਾਰ ਇਹ ਹਨ : ਕੇਸ਼, ਕੰਘਾ, ਕੜਾ, ਕੱਛਾ, ਕਿਰਪਾਨ।

ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਭਰਾ-ਭਰਾ ਬਣ ਜਾਣ ਅਤੇ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਖੁਲ੍ਹਾ ਮੇਲ-ਜੋਲ ਤੇ ਵਰਤੋਂ-ਵਿਹਾਰ ਕਰਨ। ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਉਚਾ ਨਾ ਗਿਣੇ। ਪੁਰਾਣੇ ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿਓ, ਗੰਗਾ ਆਦਿਕ ਤੀਰਥਾਂ ਨੂੰ (ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਿੰਦੂ ਮੱਤ ਵਿੱਚ ਪਵਿੱਤਰ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ), ਮੰਨਣਾ ਛੱਡ ਦਿਓ। ਰਾਮ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ, ਬ੍ਰਹਮਾ, ਦੁਰਗਾ ਆਦਿ ਅਵਤਾਰਾਂ ਤੇ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਕਦਾਚਿਤ ਨਾ ਮੰਨੋ ਅਤੇ ਨਾ ਪੂਜੋ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਤੇ ਬਾਕੀ ਗੁਰੂਆਂ ਉਪਰ ਪੂਰਨ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖੋ। ਚਹੁੰਆਂ ਜਾਤਾਂ ਵਰਨਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਮੇਰਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਣ, ਇਕੋ ਥਾਲ (ਭਾਂਡੇ) ਵਿੱਚ ਖਾਣ ਪਾਣ ਕਰਨ ਅਤੇ ਇਕ ਦੂਏ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਨਫਰਤ ਜਾਂ ਘਿਰਨਾ ਮਹਿਸੂਸ ਨਾ ਕਰਨ। ਸਭ ਇਕ-ਜਾਨ ਹੋ ਜਾਣ।'

ਜੁੜੀ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਇਹ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਣ ਮਗਰੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੇ ਦਾਤੇ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਪੰਜਾਂ ਪਿਆਰਿਆਂ ਅੱਗੇ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਖੜੇ ਗਏ ਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ : 'ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੈਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਤੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਛਕਾਇਆ ਹੈ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੁਸੀਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਤਿਆਰ ਕਰੋ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਛਕਾਓ।' ਉਹ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਗਏ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਕਹਿ ਰਹੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ : 'ਝਕਦੇ ਕਿਉਂ ਹੋ ਮੇਰੇ ਪਿਆਰਿਓ? ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪੰਜਾਂ ਇਕੱਠਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਰੂਪ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਤੇਜ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਮੇਰਾ ਖਾਸ ਰੂਪ ਖਾਲਸਾ ਹੋ, ਖਾਲਸਾ ਗੁਰੂ ਹੈ ਤੇ ਗੁਰੂ ਖਾਲਸਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਡਾ ਗੁਰੂ ਹਾਂ, ਤੁਸੀਂ ਇਕੱਠੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮੇਰੇ ਗੁਰੂ ਹੋ। ਤੁਸੀਂ ਤੇ ਮੈਂ ਹੁਣ ਸਦਾ ਲਈ ਇਕ ਹਾਂ। ਆਪਾਂ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਭਿੰਨ-ਭੇਦ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਡਾ ਚੇਲਾ ਹਾਂ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਅਭਿਲਾਖੀ ਹਾਂ, ਮੈਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀ ਦਾਤ ਬਖਸ਼ੋ।'

ਪੰਜਾਂ ਪਿਆਰਿਆਂ ਨੇ ਹੁਕਮ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਂ ਪਾਸੋਂ ਉਵੇਂ ਹੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਿਆ, ਜਿਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਂ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪ ਪਾਸੋਂ ਛਕਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਬਾਰੇ ਕਿਹਾ ਹੈ :-

‘ਵਾਹ ਵਾਹ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਆਪੇ ਗੁਰੂ ਚੇਲਾ।’

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਣ ਮਗਰੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ‘ਜੀਕੁਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਂ ਪਿਆਰਿਆਂ ਦੇ ਨਾਂ ਦਇਆ ਰਾਮ, ਧਰਮ ਦਾਸ, ਮੁਹਕਮ ਚੰਦ, ਸਾਹਿਬ ਚੰਦ ਤੇ ਹਿੰਮਤ ਰਾਇ ਤੋਂ ਬਦਲ ਕੇ ਅੱਜ ਤੋਂ ਦਇਆ ਸਿੰਘ, ਧਰਮ ਸਿੰਘ, ਮੁਹਕਮ ਸਿੰਘ, ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਹਿੰਮਤ ਸਿੰਘ ਹੋ ਗਏ ਹਨ, ਇਵੇਂ ਹੀ ਮੇਰਾ ਨਾਮ ਹੁਣ ਗੋਬਿੰਦ ਰਾਇ ਤੋਂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।’

ਫੇਰ ਨਵੀਂ ਸਜੀ ਖਾਲਸਾ ਕੌਮ ਦੇ ਗੁਣ ਦੱਸਦੇ ਹੋਏ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ :

ਜਾਗਤ ਜੋਤ ਜਪੈ ਨਿਸ ਬਾਸੁਰ,

ਏਕ ਬਿਨਾ ਮਨ ਨੈਕ ਨ ਆਨੈ ॥

ਪੂਰਨ ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰਤੀਤ ਸਜੈ;

ਬ੍ਰਤ, ਗੋਰ ਮੜ੍ਹੀ ਮਟ ਭੂਲਿ ਨ ਮਾਨੈ ॥

ਤੀਰਥ ਦਾਨ ਦਇਆ ਤਪ ਸੰਜਮ,

ਏਕ ਬਿਨਾ ਨਹਿ ਏਕ ਪਛਾਨੈ ॥

ਪੂਰਨ ਜੋਤ ਜਗੈ ਘਟ ਮੈ,

ਤਬ ਖਾਲਸ ਤਾਹਿ ਨਖਾਲਸ ਜਾਨੈ ॥’

(੩੩ ਸਵੱਯੇ)

ਇਸ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੇ ਦਾਤੇ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਨੇ ਪੰਜ ਪਿਆਰਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਤਿਆਰ ਕਰੋ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ

ਛਕਾਓ। ਸੰਗਤਾਂ ਵਿੱਚ ਅਥਾਹ ਜੋਸ਼ ਤੇ ਉਮਾਹ ਪੈਦਾ ਹੋ ਪਿਆ। ਸੱਭੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛੱਕ ਕੇ ਸਿੰਘ ਸਜਣ ਤੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ੇਰ ਬਣਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਹੋ ਗਏ। ਥੋੜ੍ਹੇ ਹੀ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ੮੦ ਹਜ਼ਾਰ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕ ਲਿਆ। ਹਾਂ, ਉਚੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਵਾਲੇ ਕੁਝ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਤੇ ਖੱਤਰੀ ਬੁੜ-ਬੁੜ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਤੋਂ ਵਾਂਝੇ ਰਹਿ ਗਏ।

ਖਾਲਸਾ-ਪੰਥ ਦੇ ਸਾਜਣਹਾਰੇ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਨੇ ਹੁਕਮ ਜਾਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਕਿ ਕੋਈ ਸਿੱਖ ਬੇ-ਅੰਮ੍ਰਿਤੀਆ ਨਾ ਰਹੇ, ਹਰੇਕ ਸਿੱਖ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕ ਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਫੇਰ ਵਿਸਥਾਰ ਸਹਿਤ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦੀ ਰਹਿਤ ਕੀ ਹੋਵੇਗੀ, ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਕੁਝ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਕੀ ਕੀ ਕਰਨੋਂ ਬਾਝ ਰਹਿਣਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਆਪ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਕੀ ਕੁਝ ਕਰਨਾ ਕੁਰਹਿਤ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਕੁਰਹਿਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬੱਜਰ ਕੁਰਹਿਤਾਂ* ਕਿਹੜੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਰ ਕੇ ਸਿੱਖ ਪਤਿਤ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ।

ਫੇਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਕੋਈ ਪੰਜ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਸਿੱਖ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਜਾਤ-ਵਰਨ ਦੇ ਹੋਣ, ਜੇ ਰਹਿਤ ਵਿੱਚ ਪੱਕੇ ਅਤੇ ਸਿੱਖੀ ਅਸੂਲਾਂ ਦੇ ਪੱਕੇ ਧਾਰਨੀ ਹੋਣ, ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾ ਕੇ ਸਿੰਘ ਸਜਾ ਸਕਿਆ ਕਰਨਗੇ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾਉਣ ਦਾ ਹੱਕ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਜਾਤ ਜਾਂ ਜਮਾਤ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਭ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ।

ੲੲ ੲੲ ੲੲ

* ਚਾਰ ਬੱਜਰ ਕੁਰਹਿਤਾਂ ਇਹ ਹਨ :-

੧) ਕੇਸਾਂ ਦੀ ਬੇਅਦਬੀ ਕਰਨੀ (ਕਿਸ ਕਤਲ ਕਰਨੇ)।

੨) ਕੁੱਠਾ (ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਵੰਗ ਨਾਲ ਬਣਾਇਆ ਮਾਸ) ਖਾਣਾ।

੩) ਪਰ-ਇਸਤਰੀ ਜਾਂ ਪਰ-ਪੁਰਸ਼ ਦਾ ਭੋਗਣਾ।

੪) ਤਮਾਕੂ ਦਾ ਵਰਤਣਾ।

ਕਾਂਡ ੧੦

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀ ਕਰਾਮਾਤ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਮਹਿਮਾ, ਬੀਰਤਾ-ਜਗਾਊ ਸਾਧਨ

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦਾ ਕਰਾਮਾਤੀ ਅਸਰ:- ਉਚ ਨੀਚ ਦੇ ਵਿਤਕਰਿਆਂ ਨੂੰ ਮੇਟ ਕੇ, ਜਾਤਾਂ-ਵਰਨਾਂ ਭਿੰਨਾਂ-ਭੇਤਾਂ ਤੇ ਵਖੇਵਿਆਂ ਨੂੰ ਹਟਾ ਮਿਟਾ ਕੇ, ਅਨੇਕਾਂ ਇਸ਼ਟਾਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਦੇ ਥਾਂ ਇਕ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਪੂਜਾ ਦੀ ਰੀਤ ਚਲਾ ਕੇ, ਜਿਸ ਨਵੀਂ ਕੌਮ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਅਰੰਭੀ ਸੀ, ਉਸ ਦੀ ਘਾੜਤ ਪੂਰੀ ਹੋਈ, ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨੇ ਇਸ ਰਚਨਾ ਉਪਰ ਪੂਰਨਤਾ ਦੀ ਮੋਹਰ ਲਾ ਦਿੱਤੀ। ਚਹੁੰਆਂ ਵਰਨਾਂ ਨੂੰ ਅਨਿੱਖੜਵੇਂ ਢੰਗ ਨਾਲ ਰਲਾ ਕੇ ਇਕ-ਮਿਕ ਕਰ ਕੇ ਪੰਥ ਦੇ ਸਾਜਣਹਾਰ ਨੇ ਖਾਲਸਾ-ਪੰਥ ਦੀ ਸਾਜਨਾ ਕੀਤੀ। ਜਿਥੇ ਆਪ ਨੇ ਉਚ ਜਾਤੀਆਂ ਨੂੰ ਜਾਤ ਅਭਿਮਾਨ ਛੱਡ ਕੇ ਅਤੇ ਨਿਰਮਾਣ ਬਣ ਕੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਪਿਆਰੇ ਅਤੇ ਸਭ ਇਨਸਾਨਾਂ ਦੇ ਦੁੱਖ ਦਰਦ ਵੰਡਾਉਣ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ, ਉਥੇ ਆਪ ਨੇ 'ਨੀਵੀਆਂ' ਜਾਤਾਂ ਵਾਲੇ, 'ਨੀਚ-ਜਾਤੀਆਂ' ਨੂੰ ਨੀਵੇਂ ਪਨ ਅਤੇ ਹੀਣਤਾ ਦੇ ਸਭ ਖਿਆਲ, ਵਹਿਮ ਤੇ ਰੁਚੀਆਂ ਛੱਡ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹੋਰਨਾਂ ਵਰਗਾ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਅਣਖ ਸਹਿਤ ਰਹਿਣ-ਬਹਿਣ ਦੀ ਜਾਚ ਦੱਸੀ। ਇਕ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :-

'ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ ਉਨ੍ਹਾਂ (ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ) ਦੇ ਅਸੂਲਾਂ ਤੇ ਸਿੱਖਿਆ-ਉਪਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਮੰਨਦੇ ਸਨ, ਉਹ ਸਭ ਇਕੇ ਦਰਜੇ ਜਾਂ ਪੱਧਰ ਦੇ ਸਨ। ਜਿਹੜਾ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੰਥ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਉਹ ਉਸ ਸਿੱਖ ਸ਼ੂਦਰ ਨਾਲੋਂ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਚਾ ਜਾਂ

ਪਵਿੱਤਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਗਿਣਿਆ-ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ, ਜਿਹੜਾ ਉਸ ਦੇ ਘਰ ਦਾ ਕੂੜਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। (ਗੁਰੂ) ਗੋਬਿੰਦ (ਸਿੰਘ ਜੀ) ਦਾ ਮੰਤਵ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਸਭ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰੀ ਦਾ ਦਰਜਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉੱਨਤੀ, ਤਰੱਕੀ ਤੇ ਉਚਤਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਉਦਮ ਤੇ ਕਰਨੀ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਹੋਵੇ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਕਿ ਨੀਵੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਅਤੇ ਡਰਾਕਲ ਮਨਾਂ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅਣਖ ਸ੍ਰੈ-ਮਾਨ ਅਤੇ ਸ੍ਰੈ-ਭਰੋਸਾ ਸਿਖਾਉਣਾ ਅਤੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ। ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਬਦਲ ਕੇ 'ਸਿੰਘ' ਅਰਥਾਤ 'ਜ਼ੋਰ' ਰੱਖ ਦਿੱਤੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਭ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਖਿਤਾਬ ਦਿੱਤਾ ਜਿਹੜਾ ਉਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਸੂਰਬੀਰਾਂ ਦੀ ਕੌਮ, ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਨੇ ਹੀ ਮੱਲ ਛੱਡਿਆ ਸੀ। ਨਾਂ ਦੀ ਇਸ ਤਬਦੀਲੀ ਨਾਲ ਹਰੇਕ ਸਿੱਖ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਉਚੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਸਮਝਣ ਲੱਗ ਪਿਆ।

ਖੰਡੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਣ ਅਤੇ ਸਿੰਘ ਸਜਣ ਨਾਲ ਨਿੱਕੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਸਭ ਜਾਤਾਂ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਕਾਇਆ ਪਲਟ ਗਈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤਨਾਂ ਤੇ ਮਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਇਨਕਲਾਬ ਜਿਹਾ ਪਲਟਾ ਆ ਗਿਆ, ਕੋਈ ਗੈਰੀ ਤਾਕਤ ਆ ਧਸੀ। ਨੀਵੀਆਂ ਤੋਂ ਨੀਵੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਦੇ ਲੋਕ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮੰਨਿਆ ਮਿਥਿਆ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਜਿਹੜੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹੀਣੇ ਤੇ ਨਿਰਬਲ ਸਮਝ ਕੇ ਉੱਚੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੋ ਕੇ ਤੁਰਨ ਜਾਂ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਹੋ ਕੇ ਧੌਣ ਸਿੱਧੀ ਕਰ ਕੇ ਖੜੋਣ ਦੇ ਜੋਗ ਨਹੀਂ ਸਨ ਸਮਝਦੇ, ਉਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕ ਕੇ ਉਚੇ ਤੇ ਬਲਵਾਨ ਬਣ ਗਏ ਤੇ ਨਿਰਭੈ ਤੇ ਦਲੇਰ ਹੋ ਕੇ ਹਿੱਕਾਂ ਕੱਢ ਕੇ, ਧੌਣਾਂ ਚੁੱਕ ਕੇ, ਤੁਰਨ ਜੋਗੇ ਹੋ ਗਏ। ਨਾਈ, ਛੀਬੇ, ਲੁਹਾਰ, ਤਰਖਾਣ, ਚੂੜੇ ਅਤੇ

ਮਿਹਨਤੀ ਮਜ਼ਦੂਰ ਲੋਕਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 'ਵੱਡੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਵਾਲੇ ਕਮੀਨ ਕਾਂਦੂ ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਗਿਣਦੇ ਮਿਥਦੇ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕ ਕੇ ਅਜਿਹੇ ਨਿਰਭੈ ਤੇ ਵਰਿਆਮ ਜੋਧੇ ਬਣੇ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੱਗੇ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਰਾਜੇ ਮਹਾਰਾਜੇ ਅਤੇ ਨਵਾਬ ਲੋਕ ਵੀ ਟਿਕ ਨਾ ਸਕੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਹਾਦਰੀ ਵਾਲੇ ਕਾਰਨਾਮੇ ਸੁਣ ਕੇ ਦੁਨੀਆਂ ਦੰਗ ਰਹਿ ਗਈ ਅਤੇ ਵੈਰੀ ਵੀ 'ਵਾਹ-ਵਾਹ' ਕਰ ਉਠੇ।

ਇਹ ਤਬਦੀਲੀ ਕੇਵਲ ਮਰਦਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਈ ਸਗੋਂ ਇਸਤਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਉਨੀ ਹੀ ਆਈ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਿੱਖ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਇਸਤਰੀ ਮਰਦ ਵਿੱਚ ਬਰਾਬਰੀ ਦੀ ਜੋ ਰੀਤ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਤੋਰੀ ਸੀ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਪਰਪੱਕ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਨੇ ਇਸਤਰੀਆਂ ਨੂੰ ਮਰਦਾਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦਾ ਹਕਦਾਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਸਿੱਖਣੀਆਂ ਵੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛੱਕ ਕੇ ਸਿੰਘਣੀਆਂ ਜਾਂ ਸ਼ੇਰਨੀਆਂ ਬਣ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਉਹ ਅਬਲਾਵਾਂ (ਬਲ-ਹੀਣ) ਨਹੀਂ ਸਨ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਗੋਂ ਬਲਵੰਤ ਬਣ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਅਨੇਕਾਂ ਇਸਤਰੀਆਂ ਨੇ ਦਲੇਰੀ, ਨਿਰਭੈਤਾ ਅਤੇ ਸੂਰਮਗਤੀ ਵਾਲੇ ਜੌਹਰ ਦਿਖਾਏ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ ਮਰਦਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨਾਮਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਮਾਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਤਬਦੀਲੀ ਉਦੋਂ ਤੋਂ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਪਰਤੱਖ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਇਸ ਦੀ ਇਕ ਮਿਸਾਲ ਅਸੀਂ ਏਥੇ ਦੇਂਦੇ ਹਾਂ :

ਇਕ ਵੇਰ ਮਾਝੇ ਦੀ ਸੰਗਤ ਸ੍ਰੀ ਕਲਗੀਧਰ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਨੂੰ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ, ਤਲੱਬਣ ਪਿੰਡ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਸਾਰੀ ਵਹੀਰ ਇਕ ਖੂਹ ਦੇ ਪਾਸ ਜਲ ਪਾਣੀ ਛਕਣ ਲਈ ਬਹਿ ਗਈ। ਇਕ ਮੁਟਿਆਰ ਬੀਬੀ, ਇਕੱਲੀ ਅਗਾਂਹ ਤੁਰੀ ਗਈ। ਉਸ ਦਾ ਨਾਂ ਬੀਬੀ ਦੀਪ ਕੌਰ ਸੀ। ਉਹ ਥੋੜ੍ਹੀ ਵਾਟ ਹੀ

ਗਈ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਇਕੱਲੀ ਵੇਖ ਕੇ ਚਾਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਲੁਟੇਰੇ ਉਸ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਆਣ ਹੋਏ। ਬੀਬੀ ਪਿੰਡ ਤੋਂ ਜ਼ਰਾ ਦੁਰੇਡੀ ਆ ਗਈ ਹੋਈ ਸੀ ਅਤੇ ਨੇੜੇ-ਤੇੜੇ ਵਾਰੂ ਸੁਣਨ ਅਤੇ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਬਹੁੜਣ ਵਾਲਾ ਵੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਰ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦੇ ਖੰਡੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕ ਕੇ 'ਸਿੰਘਣੀ' (ਸ਼ੇਰਨੀ) ਬਣ ਚੁੱਕੀ ਸਿੱਖ ਬੱਚੀ ਰੱਤੀ ਭਰ ਭੀ ਨਾ ਘਾਬਰੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਡਰੀ। ਉਸ ਨੇ ਮਲਕੜੇ ਜਿਹੇ ਆਪਣੇ ਗੁੱਟ ਤੋਂ ਸੋਨੇ ਦਾ ਇਕ ਕੜਾ ਲਾਹ ਕੇ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਾ। ਇਕ ਉੱਚਕਾ ਨਿਉਂ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਚੁੱਕਣ ਲੱਗਾ ਬੀਬੀ ਦੀਪ ਕੌਰ ਨੇ ਅੱਖ ਦੇ ਫੋਰ ਵਿੱਚ ਕਿਰਪਾਨ ਸੂਤੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਸਿਰ ਧੜ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਬਾਕੀ ਦੇ ਤਿੰਨ ਜਣੇ ਘਬਰਾ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੱਥਾਂ-ਪੈਰਾਂ ਦੀ ਪੈ ਗਈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚਿਤ ਚੇਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਮੁਟਿਆਰ ਇਹ ਕੁਝ ਕਰ ਵਿਖਾਵੇਰੀ। ਉਹ ਠਠੰਬਰ ਗਏ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਤਲਵਾਰਾਂ ਧੂਹ ਕੇ ਵਾਰ ਕਰ ਸਕਦੇ, ਉਸ ਸ਼ੇਰਨੀ ਨੇ ਦੋ ਝਟਕਾ ਦਿੱਤੇ ਤੀਜਾ ਨੱਸ ਉਠਿਆ, ਪਰ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦੀ ਪੁੱਤਰੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਫੱਟੜ ਕਰ ਕੇ ਭੁੰਜੇ ਡੇਗ ਲਿਆ।

ਫੇਰ ਉਹ ਉਸ ਦੀ ਹਿੱਕ ਉਪਰ ਚੜ੍ਹ ਬੈਠੀ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਛਾਤੀ ਵਿੱਚ ਕਿਰਪਾਨ ਖੋਭ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਪਾਰ ਬੁਲਾਇਆ।

ਜਦ ਬੀਬੀ ਦੀਪ ਕੌਰ ਦੀ ਇਸ ਦਲੇਰੀ ਅਤੇ ਸੂਰਬੀਰਤਾ ਦੀ ਗੱਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੇ ਦਾਤੇ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਨੂੰ ਦੱਸੀ ਗਈ, ਤਾਂ ਉਹ ਬੜੇ ਖੁਸ਼ ਹੋਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬੀਬੀ ਨੂੰ ਥਾਪੀ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਸਭ ਸਿੰਘਣੀਆਂ ਨੂੰ ਉਸ ਵਰਗੀਆਂ ਬਣ ਕੇ ਵਰਤਣ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ।

ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਮਹਿਮਾ-ਜਿਵੇਂ ਸਫਲ ਕਲਾਕਾਰ ਆਪਣੀ

ਵਧੀਆ ਰਚਨਾ ਵੱਲ ਵੇਖ-ਵੇਖ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਖੂਬੀਆਂ ਨੂੰ ਸਰੂਰ ਜਿਹੇ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਬਿਆਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤਿਵੇਂ ਹੀ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੇ ਸਾਜਣਹਾਰੇ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਆਪਣੀ ਇਸ ਪੂਰਨ ਹੋਈ ਘਾੜਤ ਖਾਲਸਾ-ਕੌਮ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਗਦ-ਗਦ ਹੁੰਦੇ ਅਤੇ ਬੜੇ ਚਾਉ ਅਤੇ ਮਾਣ ਨਾਲ ਇਸ ਨੂੰ ਸਲਾਹੁੰਦੇ ਵਡਿਆਉਂਦੇ ਸਨ। ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਕਰਦਿਆਂ ਇਕ ਵੇਰ ਆਪ ਨੇ ਇਉਂ ਫਰਮਾਇਆ :-

ਜੁੱਧ ਜਿਤੇ ਇਨਹੀ ਕੇ ਪ੍ਰਸਾਦਿ^੧

ਇਨਹੀ ਕੇ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਸੁ ਦਾਨ ਕਰੇ ॥

ਅਘਾ ਅਉਘਾ^੨ ਟਰੇ ਇਨਹੀ ਕੇ ਪ੍ਰਸਾਦਿ,

ਇਨਹੀ ਕੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਫੁਨ^੩ ਧਾਮ^੪ ਭਰੇ ॥

ਇਨਹੀ ਕੇ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਸੁ ਬਿਦਿਆ ਲਈ,

ਇਨਹੀ ਕੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਭ ਸੜ੍ਹ^੫ ਮਰੇ ॥

ਇਨਹੀ ਕੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕੇ ਸਜੇ ਹਮ ਹੈ,

ਨਹੀ ਮੇ ਸੇ ਗਰੀਬ ਕਰੋਰ ਪਰੇ ॥੨॥

ਸੇਵ ਕਰੀ ਇਨਹੀ ਕੀ ਭਾਵਤ,

ਅਉਰ ਕੀ ਸੇਵ ਸੁਹਾਤ ਨ ਜੀ ਕੋ ॥...॥

ਮੇ ਗ੍ਰਹ ਮੈ ਤਨ ਤੇ ਮਨ ਤੇ,

ਸਿਰ ਲਉ ਧਨ ਹੈ ਸਭ ਹੀ ਇਨਹੀ ਕੋ ॥੩॥*

ਬੀਰਤਾ ਜਗਾਉ-ਸਾਧਨ-ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਹਰ ਵੰਗ ਨਾਲ ਤੇ ਹਰ ਮੌਕੇ ਤੇ ਖਾਲਸੇ ਵਿੱਚ ਬੀਰ-ਰਸ ਭਰਨਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ

੧ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ । ੨ ਪਾਪ । ੩ ਸਮੂਹ । ੪ ਵੇਰ । ੫ ਘਰ । ੬ ਵੈਰੀ, ਦੁਸ਼ਮਣ । ੭ ਮੇਰਾ ਮਨ, ਤਨ ਤੇ ਧਨ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਜੋ ਕੁਝ ਵੀ ਹੈ । * ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ, ਪੰਨਾ ੭੧੬-੧੭ ।

‘ਧਰਮ-ਜੁੱਧ’ ਲਈ ਚਾਅ ਉਤਸ਼ਾਹ ਭਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਇਸੇ ਗਰਜ ਲਈ ਆਪ ਉਚੀ, ਮਿੱਠੀ, ਗੰਭੀਰ ਅਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਹੇਠ ਲਿਖੀ ਅਰਦਾਸ ਰੋਜ਼ ਪੜ੍ਹਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਮਗਰ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਤੋਂ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦੇ ਸਨ :

‘ਦੇਹ ਸਿਵਾ ਬਰ ਮੋਹਿ ਇਹੈ

ਸੁਭ ਕਰਮਨ ਤੇ ਕਬਹੂ ਨ ਟਰੋ ॥

ਨ ਡਰੋ ਅਰਿ^੧ ਸੋ ਜਬ ਜਾਇ ਲਰੋ^੨

ਨਿਸਚੈ ਕਰ ਅਪਨੀ ਜੀਤ ਕਰੋ ॥

ਅਰੁ ਸਿਖ^੩ ਹੋ ਆਪਨੇ ਹੀ ਮਨ ਕੋ,

ਇਹ ਲਾਲਚ ਹਉ ਗੁਨ ਤਉ ਉਚਰੋ ॥

ਜਬ ਆਵ^੪ ਕੀ ਅਉਧ^੫ ਨਿਦਾਨ^੬ ਬਨੈ,

ਅਤਿ ਹੀ ਰਨ^੭ ਮੈ ਤਬ ਜੂਝ^੮ ਮਰੋ ॥੨੩੧॥’

ਆਪ ਜੀ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਅਸੀਂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਾ ਪਾਲਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਜਿਸ ਕਾਰਜ ਦੀ ਸਿਧੀ ਲਈ ਜਗਤ ਵਿੱਚ ਆਏ ਹਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਇਹ ਮਹਾਨ ਉਤਮ ਤੇ ਬਿਖੜਾ ਕੰਮ ਤੁਹਾਡੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਨੇਪਰੇ ਚੜ੍ਹਨਾ ਹੈ। ਆਪ ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸਨ :-

‘ਹਮ ਇਹ ਕਾਜ ਜਗਤ ਮੇ ਆਏ ॥

ਧਰਮ ਹੇਤ ਗੁਰਦੇਵ ਪਠਾਏ^੯ ॥

ਜਹਾਂ ਤਹਾਂ ਤੁਮ ਧਰਮ ਬਿਥਾਰੋ^{੧੦} ॥

ਦੁਸਟ ਦੇਖੀਯਨਿ^{੧੧} ਪਕਰਿ ਪਛਾਰੋ^{੧੨} ॥੪੨॥

੧ ਵੈਰੀ, ਦੁਸ਼ਮਣ । ੨ ਲੜਾਂ । ੩ ਸਿੱਖਿਆ, ਉਪਦੇਸ਼ । ੪ ਉਮਰ, ਆਯੂ । ੫ ਹੱਦ, ਅੰਤ, ਸੀਮਾ । ੬ ਕਾਰਨ, ਸਬੱਬ, ਅੰਤ, ਖਾਤਮਾ । ੭ ਰਣ, ਜੁੱਧ ਦਾ ਮੈਦਾਨ । ੮ ਲੜ ਕੇ । ੯ ਭੇਜੇ । ੧੦ ਫੈਲਾਓ । ੧੧ ਪਾਪੀ, ਐਬੀ । ੧੨ ਪਛਾੜੋ, ਡੇਗੋ ।

ਯਾ ਹੀ ਕਾਜ ਧਰਾ ਹਮ ਜਨਮੰ ॥
ਸਮਝ ਲੇਹੁ ਸਾਧੂ ਸਭ ਮਨ ਮੰ ॥
ਧਰਮ ਚਲਾਵਨ ਸੰਤ ਉਬਾਰਨ ॥
ਦੁਸਟ ਸਭਨ ਕੇ ਮੂਲਾ ਉਪਾਰਨਿ ॥੪੩॥'

(ਅਧਿਆਇ ੬)

ਹੋਲਾ ਮਹੱਲਾ- ਹਰ ਦੇਸ਼ ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸਿਆਲ ਦੇ ਨਿਕਲ ਜਾਣ ਅਤੇ ਨਿੱਘੀ ਖੁਲ੍ਹੀ ਬਹਾਰ ਆ ਜਾਣ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਮਨਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹੀ ਦਿਨੀਂ ਹੋਲੀਆਂ ਦਾ ਤਿਉਹਾਰ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਇਹ ਦੇਸ਼ ਆਪਣੀ ਸ਼ਾਨ, ਸਭਿਅਤਾ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿੱਚ ਕਾਇਮ ਸੀ, ਉਦੋਂ ਹੋਲੀ ਭੋਲੇ ਭਾ ਦੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ, ਜਸ਼ਨਾਂ ਤੇ ਰੀਤਾਂ ਰਾਹੀਂ ਮਨਾਈ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਜਦ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਏਥੋਂ ਸਮਾਜ ਦੀ ਹਾਲਤ ਭੈੜੀ ਹੋ ਗਈ, ਤਾਂ ਹੋਲੀ ਦੇ ਤਿਉਹਾਰ ਦੀ ਉਹ ਮੰਦੀ ਹਾਲਤ ਹੋ ਗਈ ਜੋ ਅਸੀਂ ਅੱਜ ਕਲ੍ਹ ਵੀ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ। ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਕੌਮ ਦਾ ਆਪਣਾ ਤਿਉਹਾਰ ਮਨਾਉਣ ਦਾ ਢੰਗ ਉਸ ਦੀ ਡਿੱਗੀ ਹੋਈ ਉਚੀ ਹਾਲਤ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਤੀਜਾ ਵੀ। ਚਹੁੰਆਂ ਬੰਨਿਆਂ ਤੋਂ ਨਿੱਘਰੇ ਹੋਏ, ਡਿੱਗੇ ਹੋਏ ਦੇਸ਼ ਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਾਕੁਰ ਕੂੜੇ ਗੰਦ-ਮੰਦ ਤੇ ਗੰਦਗੀ ਨਾਲ ਕੋਈ ਤਿਉਹਾਰ ਮਨਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਦੇਸ਼ ਦੀ ਗਿਰਾਵਟ ਤੇ ਨੀਵੀਂ ਹਾਲਤ ਦੇ ਕਾਰਨ ਉਦੋਂ ਵੀ ਹੋਲੀਆਂ ਮਨਾਉਣ ਦਾ ਢੰਗ ਗੰਦਾ ਹੋ ਚੁੱਕਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਭਰਿਆ ਤਿਉਹਾਰ ਕੂੜੇ ਤੇ ਗੰਦਗੀ ਨਾਲ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਤਿਉਹਾਰ ਮਨਾਉਣ ਦਾ ਨਵਾਂ ਤਰੀਕਾ ਅਰੰਭ ਕੀਤਾ ਜੋ ਉਚੀ, ਸੁੱਚੀ, ਅਜ਼ਾਦ ਤੇ ਸੂਰਬੀਰ ਕੌਮ ਲਈ ਢੁਕਵਾਂ ਤੇ ਸ਼ੋਭਨੀਕ ਸੀ। ਹੋਲੀਆਂ ਦੇ ਦਿਨ ਸਵੇਰ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਮਗਰੋਂ ਕਵੀ ਦਰਬਾਰ ਲਗਦੇ ਤੇ ਰਾਗ ਸਭਾਵਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ। ਚੋਣਵੇਂ ਕਵੀ, ਢਾਡੀ, ਕੀਰਤਨੀਏ ਅਤੇ ਰਾਗੀ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਜ਼ੋਰ ਵਿਖਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਲੱਛੇ ੧ ਜੜ। ੨ ਉਖੜਨ।

ਪਹਿਰ ਤਾਕਤ ਅਤੇ ਬਹਾਦਰੀ ਦੇ ਕਰਤਬ, ਫੌਜੀ ਕਸਰਤਾਂ ਤੇ ਖੇਡਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ। ਗੁਲਾਬ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਮਈ ਛੱਟੇ ਤੇ ਖੁਸ਼ਬੂਦਾਰ ਬਸੰਤੀ ਤੇ ਗੁਲਾਬੀ ਅਲਤੇ ਦੀ ਵਰਖਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਵਿੱਚ ਲੰਘ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਦਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਉਕਰ ਰਹੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਤਾਂਘਾਂ ਤੇ ਨਵੀਂ ਜਿੰਦ ਜਾਨ ਦੀ ਰੋ ਠਾਠਾਂ ਮਾਰਦੀ ਉਠਦੀ ਸੀ, ਜੀਕੁਰ ਕੁਦਰਤ ਵਿੱਚ ਹਰੇਕ ਰੁੱਖ ਬੂਟੇ ਦੇ ਅੰਗ-ਅੰਗ ਵਿੱਚ ਪੁੰਗਾਰਾ ਖਿੜਾਓ ਜਾਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਹੋਲੀ ਤੋਂ ਅਗਲਾ ਦਿਨ ਖ਼ਾਸ ਉਤਸ਼ਾਹ, ਸ਼ਾਨ, ਸਜ-ਸਜ ਤੇ ਤਿਆਰੀ ਨਾਲ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ 'ਹੋਲਾ-ਮਹੱਲਾ' ਰੱਖਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਫੌਜ ਨੂੰ ਦੋਹ ਹਿੱਸਿਆਂ ਜਾਂ ਜੱਥਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡ ਲੈਂਦੇ ਸਨ। ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਵਰਦੀ ਵੱਖਰੀ-ਵੱਖਰੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਇਕ ਜਥਾ ਇਕ ਹਵੇਲੀ ਜਾਂ ਵਲਗਣ ਵਿੱਚ ਡੇਰਾ ਲਾ ਲੈਂਦਾ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਿਲ੍ਹਾ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਦੂਜਾ ਜਥਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਕਮਾਨ ਹੇਠ ਉਸ ਕਿਲ੍ਹੇ ਨੂੰ ਸਰ ਕਰਨ ਲਈ ਪੂਰੀ ਸਜ-ਧਜ ਤੇ ਜੋਸ਼-ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਕੇ ਆਉਂਦਾ ਸੀ। ਖੂਬ ਡਟਵੀਂ ਝੂਠੀ ਲੜਾਈ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਦੋਹਾਂ ਜਥਿਆਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਜਾਨੋਂ ਨਾ ਮਾਰਿਆ ਜਾਵੇ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਫੱਟੜ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਦੇ ਨਿੱਕੇ ਵੱਡੇ ਮੁਖੀਏ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਫੌਜੀ ਯੋਗਤਾ ਵਰਤਦੇ ਵਿਖਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਅੰਤ ਨੂੰ ਕਿਲ੍ਹਾ ਸਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਜਿੱਤ ਨੂੰ ਮਨਾਉਣ ਦਾ ਵੀ ਅਨੋਖਾ ਹੀ ਢੰਗ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਤੋਰਿਆ ਸੀ। ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਕੜਾਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਸਾਫ਼-ਸੁਥਰੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਸਾਫ਼-ਸੁਥਰੀਆਂ ਚਾਦਰਾਂ ਉਪਰ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਸਾਰੇ ਹੱਲਾ ਕਰ ਕੇ, ਜਿੰਨਾਂ ਕਿਸੇ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਜਿੰਨਾਂ ਕਿਸੇ ਦਾ ਦਾਉ ਲੱਗੇ ਖਾ ਲਵੇ। ਨਾਲ ਹੀ ਕਰੜੀ ਤਾੜਨਾ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਕਿ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਦੀ ਬੇ-ਅਦਬੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਲੁੱਟ-ਖਸੁੱਟ ਜਾਂ ਖੋਹਾ ਖਾਹੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਰੰਗ ਵਿੱਚ ਭੰਗ ਨਾ ਪਵੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੜਾ ਮੌਜ-ਮੇਲਾ ਬਣਦਾ ਸੀ।

ਕਾਂਡ ੧੧

ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਅਪਵਿੱਤਰ ਇਰਾਦੇ

ਦਸਮੇਸ਼ ਤਾਂਘਾਂ-ਜਿਹਾ ਕਿ ਅੱਗੇ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦਾ ਆਸ਼ਾ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਸਭ ਜਾਤਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਨੂੰ ਧਰਮ ਦੇ ਪਾਏ ਵਹਿਮਾਂ ਭਰਮਾਂ ਤੋਂ ਅਜ਼ਾਦ ਕਰ ਕੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਧਰਮ ਤੇ ਸ੍ਰੈ-ਸਤਕਾਰ ਦੀ ਤਾਂਘ ਜਗਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤਨਾਂ ਨੂੰ ਬਲਵਾਨ ਬਣਾ ਕੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਅਜ਼ਾਦੀ ਤੇ ਸ੍ਰੈ-ਮਾਨ ਦੀ ਖਾਤਰ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਜਤਨ ਤੇ ਕੁਰਬਾਨੀ ਕਰਨ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਭਰ ਕੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਮਾਜਕ ਬੁਰਾਈਆਂ ਤੇ ਅਯੋਗ ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਦੂਰ ਕਰ ਕੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਦਾ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਸੰਗਠਨ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਜੋ ਧਰਮ ਤੇ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਸਭ ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ ਤੋਂ ਪਾਕ (ਸਾਫ਼) ਹੋਵੇ, ਜੋ ਨਰੋਲ ਖਾਲਸ ਸੰਤ ਸੂਰਮਿਆਂ ਦੀ ਕੌਮ ਹੋਵੇ, ਜੋ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚੋਂ ਸਭ ਬਦੀਆਂ ਤੇ ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਤੇ ਗ਼ੁਲਾਮੀ ਦੂਰ ਕਰ ਕੇ ਸ੍ਰੈ-ਦੇਸੀ ਨਿਆਂਕਾਰੀ ਰਾਜ ਅਤੇ ਅਜ਼ਾਦ ਤੇ ਨਰੋਆ ਸਮਾਜ ਕਾਇਮ ਕਰ ਸਕੇ।

ਉਚੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਵਾਲੇ- ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਖੱਤਰੀ, ਰਾਜਪੂਤ ਆਦਿ- ਆਪ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਇਨਕਲਾਬੀ ਸੁਧਾਰਾਂ ਉਪਰਾਲਿਆਂ ਦੇ ਉਲਟ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਫ਼ਲਤਾ ਵਿੱਚ ਉਹ ਆਪਣੀ ਸਫ਼-ਵਲ੍ਹੇਟੀ ਦੇਖਦੇ ਸਨ ਪਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਨੂੰ ਸਮਝਾ ਬੁਝਾ ਕੇ ਦੇਸ਼-ਭਲਾਈ ਅਤੇ ਕੌਮ-ਉਸਾਰੀ ਦੇ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਦੇ ਚਾਹਵਾਨ ਸਨ। ਆਪ ਦੇ ਗੁਆਂਢੀ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜੇ ਅੱਧ-ਪਚੱਧੇ ਅਜ਼ਾਦ ਸਨ। ਮੁਗਲ ਹਕੂਮਤ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲ ਕਦੇ ਕਦਾਈਂ ਹੀ ਧਿਆਨ ਕਰਿਆ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਹ ਆਪਣੀ ਮਨ-ਮਰਜ਼ੀ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਰਾਜ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਜੇ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜੇ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਜਾਣ, ਤਾਂ

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਰਜਾ ਵੀ ਸੌਖੀ ਤੇ ਛੇਤੀ ਹੀ ਸਿੱਖ ਸਜ ਜਾਵੇਗੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਾਲਸੇ ਦਾ ਇਕ ਤਾਕਤਵਰ ਕੇਂਦਰ ਕਾਇਮ ਹੋ ਜਾਵੇ ਗਾ। ਏਥੋਂ ਉਠ ਕੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਬਾਕੀ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੀ, ਜਿਥੇ ਸਿੱਖੀ ਅੱਗੇ ਹੀ ਚੌਖੀ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਸੀ, ਲੋਕੀਂ ਦਬਾ ਦਬ ਸਿੱਖ ਸਜਾਏ ਤੇ ਖਾਲਸੇ ਵਿੱਚ ਰਲਾਏ ਜਾ ਸਕਣਗੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਤਾਕਤ ਕਾਇਮ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ ਜੋ ਦੇਸ਼ ਭਰ ਵਿੱਚ ਫੈਲ ਜਾਵੇਗੀ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਗ਼ੁਲਾਮੀ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਾ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸਰਬ-ਪੱਖੀ ਉਨਤੀ ਤੇ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਦੀ ਟੀਸੀ ਵੱਲ ਲਿਜਾ ਸਕੇਗੀ।

ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼- ਇਹ ਸਨ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦੀਆਂ ਵਿਉਂਤਾਂ ਤੇ ਤਾਂਘਾਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਦੇ ਉਪਰਾਲੇ ਵਜੋਂ ਆਪ ਜੀ ਸੰਮਤ ੧੭੫੨ ਦੀ ਵੈਸਾਖੀ ਦੇ ਮੇਲੇ ਦੇ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਰਿਆਸਤ ਮੰਡੀ ਵਿਚਲੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਤੀਰਥ ਰਵਾਲਸਰ ਗਏ। ਉਥੇ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜੇ ਵੀ ਪੁੱਜੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਕੱਠ ਸੱਦਿਆ। ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਸ਼ਿਆਂ, ਅਦਰਸ਼ਾਂ ਤੇ ਮਨਸੂਬਿਆਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂੰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਕਿਹਾ: 'ਆਓ, ਆਪਾਂ ਰਲ ਕੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚੋਂ ਪਰਦੇਸੀ ਰਾਜ ਨੂੰ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਚਲਾਏ ਹੋਏ ਜਬਰ, ਜ਼ੁਲਮ, ਬੇ-ਨਿਆਈ ਤੇ ਲੁੱਟ-ਖਸੁੱਟ ਦੇ ਦੌਰ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰੀਏ। ਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਕਾਇਆ-ਕਲਪ ਕਰ ਕੇ ਆਜ਼ਾਦੀ, ਬਰਾਬਰੀ ਤੇ ਇਨਸਾਫ਼ ਵਾਲਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਕਾਇਮ ਕਰੀਏ। ਆਓ, ਧਰਮ ਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵੈਰੀਆਂ ਦਾ ਰਲ ਕੇ ਟਾਕਰਾ ਤੇ ਖਾਤਮਾ ਕਰੀਏ। ਆਓ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕੋ, ਸਿੱਖ ਸਜੋ, ਖਾਲਸੇ ਦੇ ਆਗੂ ਬਣ ਕੇ ਦੇਸ਼ ਤੇ ਧਰਮ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰੋ ਅਤੇ ਏਥੇ ਧਰਮ ਵਾਲਾ ਸਮਾਜ ਤੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੇ ਸਮਾਨਤਾ ਵਾਲਾ ਰਾਜ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਦੀ ਮੁਹਿੰਮ ਦੇ ਮੋਢੀ ਬਣੋ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਤੁਸੀਂ 'ਇਹ ਲੋਕ ਸੁਖੀ ਪਰਲੋਕ ਸੁਹੇਲੇ' ਹੋ ਜਾਓਗੇ।'

ਪਰ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਮਨ ਪਿਤਾ-ਪੁਰਖੀ ਧਰਮ ਦੇ ਪਾਏ ਵਹਿਮਾਂ

ਭਰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਜਕੜੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਉਪਰ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਤਾਕਤ ਦਾ ਛੱਪਾ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤਨਾਂ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਗਲਾਂ ਨੂੰ ਤੋੜਨ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਤੇ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਉਹ 'ਦਿਲੀਸ਼ਵਰੋ ਵਾ ਈਸ਼ਵਰੋ ਵਾ' ਦੇ ਯਕੀਨ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਬਣ ਚੁੱਕੇ ਸਨ, ਉਹ ਜਿਵੇਂ ਵੀ ਹੋ ਸਕੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਦਿਨ ਗੁਜ਼ਾਰਨ ਅਤੇ ਜੋ ਮਿਲ ਸਕਣ ਉਹੀ ਭੋਗ ਭੋਗਣ ਦੀ ਨੀਤੀ ਅਪਣਾਈ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ, 'ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਧਰਮ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ, ਅਸੀਂ ਬੁੱਤ-ਪੂਜ ਹਾਂ, ਤੁਸੀਂ ਬੁਤ-ਤੋੜ ਹੋ, ਤੁਸੀਂ ਜਾਤਾਂ ਵਰਨਾਂ ਦੇ ਕਦੀਮੀ ਸਿਲਸਿਲੇ ਉਪਰ ਸੁਹਾਗਾ ਫੇਰ ਕੇ ਨੀਵੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਨੂੰ ਉਚੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ। ਅਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੀਚ ਜਾਤੀਆਂ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ ਰਲ ਮਿਲ ਜਾਈਏ ਅਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਇਕੋ ਬਾਟੇ ਵਿੱਚ ਤੁਹਾਡਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਛਕ ਲਈਏ? ਸਾਡਾ ਤਾਂ ਧਰਮ ਭਰਿਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਨਾਲੇ ਸਾਨੂੰ ਮੁਗਲਾਂ ਦੀ ਤਾਕਤ ਦਾ ਪਤਾ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਭੁਲੇਖੇ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਏ ਬੈਠੇ ਹੋ। ਮੁਗਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕੌਮ ਨਾਲ ਆਡਾ ਲਾਉਣਾ ਮੁਰਖਤਾ ਹੈ, ਮੌਤ ਤੇ ਬਰਬਾਦੀ ਨੂੰ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਮਾਰਨ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ। ਮੁਗਲ ਬਾਜ਼ਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਇਹ ਚਿੜੀਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਖਾਲਸਾ ਆਖਦੇ ਹੋ, ਕੀ ਖੋਹਣ ਖੋਹ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ? ਸਾਡੇ ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਮੁਗਲ ਪਠਾਣਾਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨਾ ਇਉਂ ਹੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਭੇਡਾਂ ਬੱਕਰੀਆਂ ਦਾ ਰਲ ਕੇ ਸ਼ੇਰਾਂ ਬਘਿਆੜਾਂ ਉਪਰ ਹਮਲਾ ਕਰਨਾ। ਅਸੀਂ ਇਸ ਰਾਹੇ ਪੈਣ ਤੇ ਜਾਣ ਬੁੱਝ ਕੇ ਮੌਤ ਤੇ ਤਬਾਹੀ ਵਿਹਾਜਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਅਣਗਿਣਤ ਫੌਜਾਂ ਤੇ ਬੇ-ਓੜਕਾ ਧਨ ਤੇ ਫੌਜੀ ਸਮਿਆਨ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਫਕੀਰ ਹੋ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਟਾਕਰੇ ਦੇ ਸੁਪਨੇ ਲੈ ਰਹੇ ਹੋ? ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ ਕਿ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਕਿਥੇ ਭੌਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਸੋਚ ਕੇ ਇਹ ਤਿਆਰੀਆਂ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ? ਤੁਸੀਂ ਸਗੋਂ ਸਾਡੇ ਆਖੇ ਲੱਗੇ ਅਤੇ ਦੜ ਵੱਟ ਕੇ ਦਿਨ ਕੱਟੇ। ਪਹਾੜੀ

ਰਾਜਿਆਂ ਦੀ ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਗੱਜਵੀਂ ਅਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ: ਰਾਜਾ ਜਨੋ! ਚਿਰਾਂ ਦੀ ਗੁਲਾਮੀ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰਕ ਭੋਗਾਂ ਦੀ ਭੁੱਖ ਨੇ ਤੁਹਾਡਾ ਮੱਚ ਮਾਰ ਛੱਡਿਆ ਹੈ, ਤੁਹਾਡੇ ਮਨ ਮੁਰਦਾ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ, ਤੁਹਾਡੇ ਤਨ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਤੋਦੇ ਬਣ ਗਏ ਹੋਏ ਹਨ, ਤੁਹਾਡੀ ਹਾਲਤ ਅਤੀ ਤਰਸਯੋਗ ਹੈ, ਤੁਹਾਡੇ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਤੇ ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ, ਪੱਥਰ ਪੂਜ-ਪੂਜ ਕੇ ਤੁਸੀਂ ਪੱਥਰ ਬਣ ਚੁੱਕੇ ਹੋ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਰਬ-ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਤੇ ਸਰਬ-ਕਲਾ ਸਮਰੱਥ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਕਲਾ ਤੇ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਵੀ ਗਿਆਨ ਨਹੀਂ ਤੇ ਉਸ ਉਪਰ ਭਰੋਸਾ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਰਾਜਿਓ! ਯਕੀਨ ਕਰੋ ਕਿ ਜੇ ਇਨਸਾਨ ਰੱਬ ਦੀ ਓਟ ਲੈ ਕੇ ਤਨੋ-ਮਨੋ ਹੋ ਕੇ, ਉਦਮ ਕਰੇ, ਤਾਂ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਕੋਈ ਔਕੜ ਉਸ ਅੱਗੇ ਅੜ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ, ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਕੋਈ ਤਾਕਤ ਉਸ ਨੂੰ ਆਸ਼ਾ ਪੂਰਤੀ ਦੀ ਟੀਸੀ ਉਤੇ ਪੁੱਜਣੋਂ ਡੱਕ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ। ਰੱਬ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲੈ ਕੇ ਸੱਚ ਧਰਮ ਦੇ ਰਾਹੇ ਤੁਰਨ ਵਾਲੇ ਉਹ-ਉਹ ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਵਿਖਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਕੱਚੇ ਪਿੱਲੇ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਅਸੰਭਵ ਜਾਪਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਾਡੇ ਖੰਡੇ ਦੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵਿੱਚ ਬੜੀ ਕਰਾਮਾਤੀ ਤਾਕਤ ਜੇ ਰਾਜਾ ਜਨੋ! ਪਰਤਾ ਕੇ ਵੇਖ ਲਵੋ। ਇਸ ਦਾ ਸਦਕਾ ਮੈਂ ਅਸੰਭਵ ਨੂੰ ਸੰਭਵ ਕਰ ਵਿਖਾਵਾਂਗਾ। ਸੱਚ ਕਰ ਕੇ ਜਾਣਨਾ ਕਿ :-

“ਭੇੜ ਕੇ ਮੈਂ ਸ਼ੇਰ ਬਨਾਉਂ।
ਰਾਠਨ ਕੇ ਸੰਗ ਰੰਕ ਲੜਾਉਂ
ਭੂਪ ਗ੍ਰੀਬਨ ਕੇ ਕਹਲਾਉਂ
ਚਿੜੀਓ ਸੇ ਮੈਂ ਬਾਜ਼ ਤੁੜਾਉਂ।
ਸਵਾ ਲਾਖ ਸੇ ਏਕ ਲੜਾਉਂ।
ਤਥੈ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਨਾਮ ਕਹਾਉਂ ॥”

ਉਠੋ, ਮਰਦ ਬਣੋ! ਗੁਰੂ ਤੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ੇਰ ਬਣੋ।
ਢੁੱਠੀਆਂ ਢਹਿੰਦੀਆਂ ਕਲਾ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਚੜ੍ਹਦੀਆਂ ਕਲਾਂ

ਵਿੱਚ ਆਓ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਰਾਜ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ, ਰਾਜ ਤੁਹਾਡਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਤੁਹਾਡੇ ਪੁੱਤ ਪੋਤਰੇ ਅਜ਼ਾਦ ਹੋ ਕੇ ਰਾਜ ਕਰਨਗੇ। ਆਓ, ਮੇਰੇ ਸੁਫਨਿਆਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮੇਰੇ ਸਾਥੀ, ਸਹਾਈ ਬਣੋ।

ਪਰ ਰਾਜੇ ਧੌਣਾਂ ਸੁੱਟੀ ਬੈਠੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਸਿਰ ਫੇਰਦੇ ਉਠ ਗਏ। ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਆਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਤੋਂ ਅਸਮਰੱਥ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਾ ਤਾਂ ਯਕੀਨ ਆਉਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਪਣਾ ਰਾਜ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਦੇ ਚਾਹਵਾਨ ਨਹੀਂ, ਆਪ ਕੇਵਲ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਤੇ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਤਾਂਘੀ ਹਨ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਇਹ ਮੰਨਦੇ ਸਨ ਕਿ ਮੁਗਲ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਤੋੜਿਆ ਮੁਕਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਚੰਗਾ ਭਲਾ ਵੇਖ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਭੰਗਾਣੀ ਆਦਿ ਜੁੱਧਾਂ ਵਿੱਚ ਜਿੱਤਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇੰਚ ਭਰ ਵੀ ਇਲਾਕਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮੱਲਿਆ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਅਧੀਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ ਤੇ ਈਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮਨਾਈ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਪਾਸੋਂ ਜੁੱਧ-ਕਰ ਵੱਜੋਂ ਧੋਲਾ ਭਰ ਵੀ ਵਸੂਲ ਕਰਨ ਦਾ ਖਿਆਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਅਜੇ ਵੀ ਉਹ ਸਮਝੀ ਬੈਠੇ ਸਨ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸਾਡਾ ਖਾਤਮਾ ਕਰ ਕੇ ਸਾਡੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਉਪਰ ਰਾਜ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਮੁੱਕਦੀ ਗੱਲ ਇਹ ਕਿ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਚਲਾਈ ਲਹਿਰ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਦਮਾਂ ਉਪਰਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਭਾਗ ਤੇ ਧਰਮ ਲਈ ਅਤੀ ਖਤਰਨਾਕ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਏਸੇ ਕਰ ਕੇ ਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੇਵਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਰਲਣੋਂ ਹੀ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ, ਸਗੋਂ ਆਪਣੇ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਪੱਕੀ ਪਕਾ ਲਈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਤਾਕਤ ਨਾਸ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚਲਾਈ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਉਹ ਇਸ ਮੂਰਖਤਾ ਭਰੇ ਤੇ ਤੰਗ-ਨਜ਼ਰੀਏ ਵਾਲੇ ਅਪਵਿੱਤਰ ਇਰਾਦੇ ਨੂੰ ਅਮਲੀ ਜਾਮਾ ਪਹਿਨਾਉਣ ਦੇ ਆਹਰਾਂ-ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਲੱਗ ਪਏ।

ੲ ੲ ੲ

ਕਾਂਡ ੧੨

ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਦਾ ਜੰਗ

ਹਿੰਦ ਕੌਮ ਦੀ ਕਿੱਡੀ ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਅਮਨ ਸਹਿਤ ਉਨਤੀ ਵਧੇ ਦਾ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਸਮਾਂ ਮਿਲਿਆ। ਖਾਲਸੇ ਨੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਜੇ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਹਿੱਸਾ ਪਾਇਆ ਹੈ ਇਸ ਤੋਂ ਭਲੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲੱਗ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਤੇ ਪੰਜਾਬੋਂ ਬਾਹਰ ਖਾਲਸਾ ਸਾਜਣ ਤੇ ਪੱਕਿਆਂ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਿਆ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ, ਤਾਂ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਭਾਗ ਕਿੰਨੇ ਚੰਗੇ ਹੁੰਦੇ, ਪਰ ਆਪ ਨੂੰ ਇਹ ਮੌਕਿਆ ਨਾ ਮਿਲਿਆ। ਖਾਲਸਾ ਸਾਜਣ ਤੋਂ ਅਗਲੇ ਸਾਲ ਹੀ ਜੰਗ ਛਿੜ ਪਿਆ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਆਪ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਸਰਬੰਸ ਵਾਰਨਾ ਪਿਆ।

ਉਪਰੋਂ ਉਪਰੋਂ ਤਾਂ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਅਮਨ-ਸਹਿਤ ਰਹਿਣ ਦੇ ਦਾਹਵੇ-ਵਿਖਾਵੇ ਕਰਦੇ ਸਨ ਪਰ ਅੰਦਰੋਂ-ਅੰਦਰ ਉਹ ਸਦਾ ਇਸ ਤੱਕ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਮੌਕਿਆ ਮਿਲੇ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਪਾਰ ਬੁਲਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਖੁਲ੍ਹੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਉਹ ਲੜਾਈ ਕਰਨੋਂ ਕੁਝ ਝਕਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਵਿਸਾਹ ਕੇ ਪੈਣਾ ਵਧੇਰੇ ਚੰਗਾ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਛੇਤੀ ਹੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਪਰ ਵਿਸਾਹ ਕੇ ਜਾ ਪੈ ਜਾਣ ਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਦਾ ਮੌਕਿਆ ਮਿਲ ਗਿਆ। ਇਕ ਦਿਨ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਫੌਜ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਸ਼ਿਕਾਰ ਖੇਡ ਰਹੇ ਸਨ, ਅਚਨਚੇਤ ਦੇ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਪਰ ਆ ਪਏ। ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਨੀਵੀਆਂ ਨਿੱਕੀਆਂ ਜ਼ਾਤਾਂ ਦੇ ਮੁੱਠੀ-ਭਰ ਬੰਦੇ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਹਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਬਹਾਦਰ ਛੱਤਰੀ ਸੂਰਬੀਰਾਂ ਨੇ ਝੱਟ ਮਾਰ ਲੈਣਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਯਕੀਨ ਸੀ ਕਿ ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਬਹੁਰ ਹਰਾ ਦਿਆਂਗੇ ਅਤੇ ਜਾਂ ਤਾਂ ਜੀਉਂਦਿਆਂ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਕਰ ਲਵਾਂਗੇ, ਜਾਂ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰ

ਦਿਆਂਗੇ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲੇਖੇ ਕਿਆਫੇ ਗ਼ਲਤ ਨਿਕਲੇ । ਏਧਰ ਧਰਮੀ ਜੋਧੇ ਸਨ ਜਿਹੜੇ ਹਰ ਸਮੇਂ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਖਾਤਰ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਖੋਚਲਾਂ ਝੱਲਣ, ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਕਰਨ ਅਤੇ ਤਨ ਮਨ ਸਭ ਕੁਝ ਵਾਰਨ ਨੂੰ ਧੰਨ ਭਾਗ ਸਮਝ ਕੇ ਤਿਆਰ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ, ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਭਾੜੇ ਦੇ ਟੱਟੂ, ਤਨਖਾਹਦਾਰ ਪਹਾੜਨੀਏ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕੋਈ ਉੱਚਾ ਆਦਰਸ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ੇਰਾਂ ਸੰਤ-ਸੂਰਮਿਆਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਛੱਤਰੀ ਜੋਧਿਆਂ ਦੇ ਛੱਕੇ ਛੁੜਾ ਦਿੱਤੇ । ਇਕ-ਇਕ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਈਆਂ ਦੇ ਗਾਟੇ ਲਾਹੇ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਤੀਰਾਂ ਨੇ ਵੀ ਵੈਰੀ ਦੀ ਖੂਬ ਤਬਾਹੀ ਮਚਾਈ । ਇਕ ਇਕ ਤੀਰ ਕਈਆਂ ਦੀਆਂ ਛਾਤੀਆਂ ਵਿੰਨ੍ਹ ਕੇ ਵਿੱਚ ਦੀ ਲੰਘ ਜਾਂਦਾ । ਇਕ ਰਾਜਾ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ, ਦੂਜੇ ਦੀ ਬਾਂਹ ਵੱਢੀ ਗਈ ਤੇ ਉਹ ਡਾਡਾਂ ਮਾਰਦਾ ਮੈਦਾਨ ਛੱਡ ਕੇ ਭੱਜ ਗਿਆ । ਬੱਸ ਫੇਰ ਕੀ ? ਪਹਾੜੀਏ 'ਛੱਤਰੀ' ਜੋਧੇ 'ਨੀਚ-ਜਾਤੀਏ' ਸੰਤ-ਸੂਰਬੀਰਾਂ ਤੋਂ ਮਾਰ ਖਾ ਕੇ ਹਰਨ ਹੋ ਗਏ ।

ਹੁਣ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨੇ ਅਮਨ ਦੀ ਚਾਲ (ਜਬਾਨੀ ਮਿੜ੍ਹਤਾ) ਦਾ ਬੁਰਕਾ ਲਾਹ ਕੇ ਗੱਜ-ਵੱਜ ਕੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਨਿੱਤਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੱਥ ਕਈ ਵੇਰ ਵੇਖ ਚੁੱਕੇ ਸਨ । ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਾਈਧਾਰ ਨੇ ਬਾਈ ਰਾਜਿਆਂ ਨੇ 'ਚੋਰ ਤੇ ਲਾਠੀ ਦੇ ਜਣੇ ਮੈਂ ਤੇ ਲਾਲਾ ਇਕੱਲੇ' ਵਾਲੀ ਮਾਨਸਿਕ ਦਸ਼ਾ ਦਾ ਸਬੂਤ ਦੇਂਦੇ ਹੋਏ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਕੱਲੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਪਰ ਹਮਲਾ ਨਾ ਕਰੀਏ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਰਲ ਕੇ ਸਲਾਹ-ਮਸ਼ਵਰਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸਰਹਿੰਦ ਦੇ ਨਵਾਬ ਰਾਹੀਂ ਸ਼ਾਹੀ ਫੌਜ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਤੇ ਉਸ ਫੌਜ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਡਾਹਿਆ ਜਾਵੇ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨਵਾਬ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਨੂੰ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖੀ ਤੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਮੁਗ਼ਲ ਸਰਕਾਰ ਲਈ ਵੀ, ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਵੀ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਲਈ ਵੀ ਡਾਢਾ ਖ਼ਤਰਾ ਹਨ, ਇਸ ਖ਼ਤਰੇ ਦਾ ਇਲਾਜ ਆਪਾਂ ਨੂੰ ਰਲ ਕੇ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਥਾਂ ਤਿਆਰ ਹਾਂ ।

ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਸਾਡੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰੋ, ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਬਾਈਧਾਰ ਦੀ ਫੌਜ ਤੇ ਤੁਹਾਡੀ ਸ਼ਾਹੀ ਲਸ਼ਕਰ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਬਾਈਧਾਰਾਂ ਦੇ ਰਾਜੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਜਾਂ ਤਾਂ ਮੁਕਾ ਹੀ ਦਈਏ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਨਸਾ ਜ਼ਰੂਰ ਦਈਏ ।

ਸੰਮਤ ੧੭੫੮ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਸਰਹਿੰਦ ਦੇ ਨਵਾਬ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਨੇ ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ (ਪੈਂਡੇ ਖਾਂ) ਅਤੇ ਦੀਨਾ ਬੇਗ ਦੀ ਕਮਾਨ ਹੇਠ ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ ਫੌਜ ਭੇਜੀ । ਵੀਹ ਹਜ਼ਾਰ ਫੌਜ ਬਾਈਧਾਰ ਦੇ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀ ਵੀ ਸੀ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਸੱਤ-ਅੱਠ ਹਜ਼ਾਰ ਸੂਰਮੇ ਸਨ, ਪਰ ਉਹ ਹੋਰ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਸਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਤੇ ਧਰਮ ਦੀ ਖਾਤਰ ਜਾਨਾਂ ਤੋੜਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਸਨ ਇਸ ਮਿਲਵੀ ਧਾੜ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਉਪਰ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ । ਚੋਖਾ ਚਿਰ ਲੜਾਈ ਹੋਈ । ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਦੰਗ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਸੂਰਮਗਤੀ ਵਿਖਾਈ । ਹਰੇਕ ਸਿੱਖ ਨੇ ਕਈ-ਕਈ ਵੈਰੀਆਂ ਨੂੰ ਭੱ 'ਤੇ ਨਿਸਲ ਕੀਤਾ, ਫੇਰ ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆਇਆ, 'ਆਓ, ਆਪਾਂ ਦੇਵੇਂ ਦੇ ਹੱਥ ਕਰੀਏ, ਜਿਹੜਾ ਹਾਰ ਜਾਵੇ ਉਸ ਦੀ ਫੌਜ ਵੀ ਹਾਰ ਗਈ ਸਮਝੀ ਜਾਵੇ ।' ਗੁਰੂ ਜੀ ਮੰਨ ਗਏ । ਦੁੰਦ ਜੁੱਧ ਹੋਇਆ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਿਆ ਦਿੱਤਾ । ਉਸ ਨੇ ਸ਼ਿਸਤ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਤੀਰ ਚਲਾਇਆ; ਪਰ ਉਹ ਖਾਲੀ ਗਿਆ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ : 'ਇਕ ਹੋਰ ਚਲਾ ਲੈ, ਕਿਤੇ ਅਰਮਾਨ ਨਾ ਰਹਿ ਜਾਵੇ ।' ਪਰ ਉਹ ਵੀ ਖਾਲੀ ਗਿਆ । ਫੇਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਤੀਰ ਨਾਲ ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਦਾ ਸਿਰ ਵਿੰਨ੍ਹ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪਾਰ ਬੁਲਾਇਆ । ਉਸ ਨੂੰ ਡਿਗਿਆਂ ਵੇਖ ਕੇ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜੇ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਹਾੜੀਏ ਬਹਾਦਰ ਹਰਨ ਹੋ ਗਏ । ਦੀਨਾ ਬੇਗ ਡਟਿਆ ਰਿਹਾ, ਪਰ ਛੇਤੀ ਹੀ ਉਹ ਵੀ ਫੱਟੜ ਹੋ ਗਿਆ, ਉਹ ਵੀ ਭੱਜ ਗਿਆ । ਮਗਰੇ ਮਗਰ ਸ਼ਾਹੀ ਫੌਜ ਵੀ ਤਿੱਤਰ ਹੋ ਗਈ । ਭਾਂਜ ਖਾਣ ਮਗਰੋਂ ਵੀ ਰਾਜੇ ਅਮਨ ਨਾਲ ਨਾ ਬੈਠੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਗੋਂ ਅੱਗੇ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵਧੇਰੇ ਹੱਥਾਂ ਪੈਰਾਂ ਦੀ ਪੈ ਗਈ । ਉਹ

ਲੱਗੇ ਵਿਉਂਤਾਂ ਕਰਨ ਅਤੇ ਬਿਧਾਂ ਸੋਚਣ ਘੜਨ। ਅਖੀਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸਭ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜੇ ਅੱਗੇ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵਧੇਰੇ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਕੇ ਵਡੇਰੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਲੈ ਕੇ ਅਤੇ ਆਸ-ਪਾਸ ਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਗੁੱਜਰਾਂ, ਰੰਘੜਾਂ ਨੂੰ, ਜੋ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਕੱਟੜ ਵੈਰੀ ਸਨ, ਨਾਲ ਰਲਾ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਉਦਾਲੇ ਘੇਰਾ ਘੱਤ ਲੈਣ, ਅੰਦਰ ਰਸਦ ਪਾਣੀ ਜਾਣੋਂ ਬੰਦ ਕਰ ਦੇਣ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਨੰਦਪੁਰ ਵਿਚਲੇ ਸਭ ਨੂੰ ਹਾਰ ਮੰਨਣ 'ਤੇ ਮਜਬੂਰ ਕਰਨ।

ਪਰ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ 'ਸੱਧ ਵੀ ਮਰ ਜਾਵੇ ਤੇ ਸੋਟੀ ਵੀ ਬਚੀ ਰਹੇ' ਵਾਲੀ ਨੀਤੀ ਉਪਰ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੀ ਖਾਤਰ ਧਮਕੀਆਂ ਡਰਾਵੇ ਵਰਤਣ ਦੀ ਦਲੀਲ ਕੀਤੀ। ਮੱਘਰ ੧੭੫੮ ਵਿੱਚ ਰਾਜਾ ਭੀਮ ਚੰਦ ਕਾਹਲੂਰੀਏ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਲੰਮੀ ਚੌੜੀ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖੀ ਜਿਸ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੇ ਇਹ ਕਿਹਾ, 'ਜਾਂ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਰਿਆਸਤ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲ ਜਾਓ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਰਈਅਤ ਬਣ ਕੇ ਤੇ ਅਧੀਨ ਹੋ ਕੇ ਰਹੋ ਅਤੇ ਟਕੇ ਭਰੋ। ਅੱਗੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਤਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਅਸੀਂ ਕੋਈ ਵੀ ਕਰਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਡਰਾਉਂਦੇ ਦੁਖਾਉਂਦੇ ਨਹੀਂ ਪਰ ਜੇ ਕੋਈ ਮੱਲੋ ਮੱਲੀ ਗਲ ਪਵੇ, ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹਾਂ।'

ਇਸ ਉਤਰ ਦੇ ਆਉਣ 'ਤੇ ਰਾਜਾ ਭੀਮ ਚੰਦ ਤੇ ਬਾਈਧਾਰ ਦੇ ਹੋਰ ਰਾਜਿਆਂ ਨੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਗੁੱਜਰਾਂ ਤੇ ਰੰਘੜਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਉਤੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕੀਤੀ, ਕੁਝ ਚਿਰ ਸ਼ਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਠੜਾਈ ਹੋਈ। ਪਹਾੜੀਆਂ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਮੈਤੀਆਂ ਦੇ ਚੰਗੇ ਆਹੂ ਨੰਬੇ ਫੇਰ ਉਹ ਲੜਨਾ ਮਰਨਾ ਤਿਆਗ ਕੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਘੇਰਾ ਘੱਤ ਬੈਠੇ।

ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਜਥੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਕਈ ਵੇਰ ਰਾਤ-ਬਰਾਤੇ ਵੈਰੀ ਦਲ ਉਪਰ ਛਾਪੇ ਮਾਰਿਆ ਕਰਨ ਅਤੇ ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦੇ ਘਾਟ ਉਤਾਰ ਕੇ ਰਸਦ-ਸਮਿਆਨ ਲੁੱਟ-ਖੋਹ ਕੇ ਫੇਰ

ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਵਾਪਸ ਚਲੇ ਜਾਇਆ ਕਰਨ। ਘੇਰ-ਘੱਤੀਏ ਅੱਕ ਗਏ। ਇਕ ਦਿਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਭੰਨਣ ਦੀ ਵਿਉਂਤ ਸੋਚੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੁੱਖੇ-ਸ਼ਰਾਬ ਨਾਲ ਮਸਤ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਇਕ ਬੜਾ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਹਾਥੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਦੇ ਮੱਥੇ ਉਪਰ ਪੱਕੀਆਂ ਢਾਲਾਂ, ਬਰਛੀਆਂ ਤੇ ਨੇਜੇ ਆਦਿ ਬੱਧੇ ਗਏ। ਉਸ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਲਾ ਕੇ ਪਹਾੜੀ ਫੌਜਾਂ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਵੱਲ ਵਧੀਆਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਮਸਤ ਹਾਥੀ ਟੱਕਰ ਮਾਰ ਕੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਭੰਨ ਦੇਵੇਗਾ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਕਿਲ੍ਹਾ ਸਰ ਕਰ ਲਵਾਂਗੇ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਬਚਿੱਤਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਹਾਥੀ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਭੇਜਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਤੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਨਾਂ ਲੈ ਕੇ ਹਾਥੀ ਦੇ ਮੱਥੇ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਨੇਜਾ ਮਾਰਿਆ ਕਿ ਉਹ ਢਾਲਾਂ ਤਵੇ ਵਿੰਨ੍ਹ ਕੇ ਹਾਥੀ ਦੇ ਮੱਥੇ ਵਿੱਚ ਜਾ ਖੁੱਭਿਆ। ਹਾਥੀ ਡਾਡਾਂ ਮਾਰਦਾ ਤੇ ਪਹਾੜੀਆਂ ਨੂੰ ਮਿੱਧਦਾ ਨੱਠ ਗਿਆ। ਕੁਝ ਚਿਰ ਮਗਰੋਂ ਗੁੱਜਰਾਂ ਤੇ ਰੰਘੜਾਂ ਦੀ ਮਾਂਗਵੀ ਧਾੜ ਵੀ ਖਿਸਕੂ ਹੋ ਗਈ। ਉਹ ਤਾਂ ਲੁੱਟ-ਮਾਰ ਕੇ ਹੱਥ ਰੰਗਣ ਆਏ ਸਨ, ਆਪਣੇ ਲਹੂ ਨਾਲ ਧਰਤ ਰੰਗਣ ਲਈ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਸਨ ਆਏ। ਕੁਝ ਚਿਰ ਮਗਰੋਂ ਪਹਾੜੀ ਸੈਨਾ ਵੀ ਪੱਤਰਾ ਵਾਚ ਗਈ।

ਇਸ ਤੋਂ ਕੁਝ ਚਿਰ ਮਗਰੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀਰਤਪੁਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਦੇ ਨਿਰਮੋਹ ਨਾਮੇ ਪਿੰਡ ਚਲੇ ਗਏ। ਜਿਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨਿਰਮੋਹਗੜ੍ਹ ਨਾਂ ਦਾ ਕਿਲ੍ਹਾ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਕ ਦਿਨ ਆਪ ਓਥੇ ਦੀਵਾਨ ਸਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਨਾਲ ਇਕ ਮੁਸਲਮਾਨ ਤੋਪਚੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਪਰ ਸ਼ਿਸਤ ਲੈ ਕੇ ਗੋਲਾ ਚਲਾਇਆ। ਇਸ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਚੋਬਦਾਰ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਿਆ। ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਨੇ ਤੀਰ ਨਾਲ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਤੋਪਚੀ ਨੂੰ ਵਿੰਨ੍ਹ ਕੇ ਪਾਰ ਬੁਲਾਇਆ।

ਇਸ ਤੋਂ ਕੁਝ ਚਿਰ ਮਗਰੋਂ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨੇ ਸਰਹਿੰਦ ਦੇ ਨਵਾਬ ਨੂੰ ਫੇਰ ਜਾ ਵੰਗਾਰਿਆ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਚੜ੍ਹਾ

ਲਿਆਂਦਾ। ਉਹ ਆਪ ਵੀ ਆਪਣੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਲੈ ਕੇ ਸ਼ਾਹੀ ਫੌਜਾਂ ਨਾਲ ਆ ਰਲੇ। ਚੌਖਾ ਚਿਰ ਲੜਾਈ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ। ਸਿੱਖ ਬੜੀ ਬਹਾਦਰੀ ਨਾਲ ਲੜੇ। ਕੁਝ ਬਣਦਾ ਨਾ ਵੇਖ ਕੇ ਨਵਾਬ ਨੇ ਵਾਪਸ ਜਾਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ। ਮਗਰੋਂ ਮਗਰੀ ਪਹਾੜੀਏ ਵੀ ਘਰੋਂ ਘਰੀ ਚਲੇ ਗਏ। ਇਸ ਲੜਾਈ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਬਸੋਲੀ ਜਾ ਟਿਕੇ।

ਪਹਾੜੀ ਰਾਜੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵਿਰੁੱਧ ਮਨਸੂਬੇ ਬਣਾਉਂਦੇ ਅਤੇ ਬਿਧਾਂ ਸੋਚਦੇ ਘੜਦੇ ਰਹੇ। ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਮਗਰੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੱਯਦ ਬੇਗ਼ ਅਤੇ ਅਲਫ਼ ਖਾਂ ਦੋਹਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਜਰਨੈਲਾਂ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹਾ ਲਿਆਂਦਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸੱਯਦ ਬੇਗ਼ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਸੇਵਕ ਬਣ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਫੌਜ ਵਿੱਚ ਜਾ ਰਲਿਆ, ਅਲਫ਼ ਖਾਂ ਮੂੰਹ ਦੀ ਖਾ ਕੇ ਨੱਸ ਗਿਆ।

ਪਹਾੜੀਏ ਅਜੇ ਵੀ ਚੈਨ ਨਾਲ ਨਾ ਬੈਠੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਕ ਹੋਰ ਜਰਨੈਲ ਸੈਦ ਖਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਚੜ੍ਹਾ ਲਿਆਂਦਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਖਾਲਸਾ ਫੌਜ ਦੇ ਨਾਲ ਆਪ ਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸੇਵਕਾਂ, ਮੈਮੂ ਖਾਂ ਤੇ ਸੱਯਦ ਬੇਗ਼ ਆਦਿ, ਨੇ ਸੈਦ ਖਾਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕੀਤਾ। ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਕੇ ਸੈਦ ਖਾਂ ਵੀ ਆਪ ਦਾ ਮੁਰੀਦ ਬਣ ਗਿਆ। ਮਗਰੋਂ ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਹੋ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵੈਰੀਆਂ ਨਾਲ ਲੜਦਾ-ਲੜਦਾ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਇਆ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਘੜੀ-ਮੁੜੀ ਹਾਰ ਖਾਣ ਤੋਂ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਯਕੀਨ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਅਸੀਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਹਰਾ ਸਕਾਂਗੇ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਫੌਜ ਜਾਂ ਹੋਰ ਮਾਂਗਵੀਆਂ ਤੇ ਭਾੜੇ ਦੀਆਂ ਧਾੜਾਂ ਹੀ ਕੁਝ ਕਰ ਸਕਣਗੀਆਂ। ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵਿਰੁੱਧ ਪ੍ਰੇਰਿਆ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਸ਼ਾਹੀ ਫੌਜ ਭੇਜਣ ਲਈ ਮਨਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵੱਲ ਲੰਮੀ-ਚੌੜੀ ਅਰਜ਼ੀ ਲਿਖੀ। ਉਸ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਮੁਗ਼ਲ ਰਾਜ ਦੇ ਨਿਮਕ-ਹਲਾਲ,

ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਤੇ ਆਗਿਆਕਾਰ, ਤਾਬੇਦਾਰ ਦੱਸਿਆ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਮੁਗ਼ਲ ਰਾਜ ਦੇ ਹਿਮੈਤੀਆਂ, ਤਾਬੇਦਾਰਾਂ ਦਾ, ਇਸਲਾਮ ਦਾ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦਾ ਕੱਟੜ ਵਿਰੋਧੀ ਨੀਯਤ ਕੀਤਾ ਫੇਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਹ ਕਿਹਾ ਕਿ ਅਸਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਰਲ ਕੇ ਇਕੱਲਿਆਂ ਵੀ ਅਤੇ ਸਰਹਿੰਦ ਦੇ ਨਵਾਬ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਵੀ, ਸਾਰਾ ਜ਼ੋਰ ਲਾਇਆ ਹੈ, ਪਰ ਅਸੀਂ ਸਫਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੇ। ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਤਾਕਤ ਹੀ ਇਸ ਸਾਂਝੇ ਖਤਰਨਾਕ ਵੈਰੀ ਦਾ ਖਾਤਮਾ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਥਾਂ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਵਿਤ ਮੂਜਬ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸੇਵਾ ਲਈ ਹਾਜ਼ਰ ਹਾਂ।

ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੱਖਣ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਸੂਬਾ ਲਾਹੌਰ ਅਤੇ ਸੂਬਾ ਸਰਹਿੰਦ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਭੇਜਿਆ ਕਿ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਪਰ ਤੁਰੰਤ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਰਾਏ ਬਿਨਾਂ ਜੰਗ ਬੰਦ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਹੁਕਮ ਮੂਜਬ ਲਾਹੌਰ ਅਤੇ ਸਰਹਿੰਦ ਦੀਆਂ ਸ਼ਾਹੀ ਫੌਜਾਂ ਅਨੰਦਪੁਰ ਵੱਲ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹ ਪਈਆਂ। ਬਾਈਧਾਰ ਦੇ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜੇ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਫੌਜ ਨੂੰ ਅਤੇ ਲਾਗੇ-ਛਾਗੇ ਦੇ ਰੰਘੜਾਂ, ਗੁੱਜਰਾਂ ਆਦਿ ਮੁਲਖਈਏ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਸ਼ਾਹੀ ਫੌਜ ਨਾਲ ਰਲ ਗਏ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਨੰਦਪੁਰ ਦੀ ਆਖ਼ਰੀ ਜੰਗ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ।

ਸਿੱਖ ਫੌਜ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਦੱਸ ਕੁ ਹਜ਼ਾਰ ਸੀ। ਵਿਰੋਧੀ ਸੈਨਾ ਤੇ ਮੁਲਖਈਆ ਲੱਖਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਬਹੁਤ ਭਿਆਨਕ ਜੰਗ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਪਿਆ। ਹਿੰਦੂਆਂ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਰਲਵੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਦਾ ਖਾਲਸਾ ਫੌਜ ਨੇ ਬੇ-ਮਿਸਾਲ ਬੀਰਤਾ, ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਨਾਲ ਟਾਕਰਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਹਰੇਕ ਹੱਲੇ ਦਾ ਮੂੰਹ ਤੋੜ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ। ਲੜਾਈ ਲੱਗੀ ਰਹੀ, ਪਰ ਹਾਰ ਜਿੱਤ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਹੁੰਦਾ ਨਾ ਜਾਪੇ।

ਜੰਗ ਦੇ ਕਾਰਨ ਅਤੇ ਖਾਸ ਕਰ ਕੇ ਸ਼ਾਹੀ ਫੌਜਾਂ ਦੇ ਉਤਾਰੇ ਤੋਂ ਹੁੰਦੇ ਉਜਾੜੇ ਦੇ ਕਾਰਨ, ਪਹਾੜੀ ਇਲਾਕਾ ਬਰਬਾਦ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਮ ਨੱਕ ਵਿੱਚ ਆ ਗਏ। ਜੰਗ ਵਿਚ ਸਫਲਤਾ

ਕਾਂਡ ੧੩

ਚਮਕੌਰ ਜੁੱਧ, ਉੱਚ ਦੇ ਪੀਰ

ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਅਤੇ ਮੁਗਲ ਫੌਜਦਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਸਹੁਆਂ ਦੇ ਇਤਬਾਰ ਯੋਗ ਨਾ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਰਾਇ ਠੀਕ ਨਿਕਲੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲਣ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਦਿਆਂ ਸਾਰ ਹੀ ਵੈਰੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਕਸਮਾਂ ਭੁਲਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਪਰ ਪਿੱਛੋਂ ਹੱਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਰਾਤ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਅਤੇ ਵਰ੍ਹਦੇ ਮੀਂਹ ਵਿੱਚ ਸਰਸਾ ਨਦੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਪਾਸ ਘਮਸਾਨ ਦੀ ਲੜਾਈ ਹੋਈ। ਕਈ ਸਿੰਘ ਸੂਰਬੀਰ ਵੈਰੀਆਂ ਨੂੰ ਵੱਢਦੇ-ਵੱਢਦੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ। ਦਿਨ ਦੀ ਲੋ ਲੱਗ ਪਈ। ਕੱਟ-ਵੱਢ ਦੀ ਭਿਆਨਕ ਝਾਕੀ ਦਿਸ ਪਈ ਪਰ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਰੱਤੀ ਮਾਤਰ ਵੀ ਨਾ ਡੋਲੇ ਉਧਰ ਤੋਪਾਂ ਚੱਲ ਰਹੀਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਸਾਂ-ਸਾਂ ਕਰਦੇ ਤੀਰਾਂ ਦੀ ਵਰਖਾ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ, ਏਧਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਿੱਤ ਦੇ ਨੇਮ ਮੂਜਬ ਸਵੇਰ ਦਾ ਦੀਵਾਨ ਲਾ ਕੇ ਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਠ/ਕੀਰਤਨ ਕਰ ਕਰਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਫੇਰ ਸਰਸਾ ਨਦੀ ਪਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਵੱਡੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਬਾਬਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕੁਝ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਵੈਰੀਆਂ ਨੂੰ ਰੋਕ ਰੱਖਿਆ। ਬਾਕੀ ਦਾ ਸੰਗ ਨਦੀ ਵਿੱਚ ਠਿਲ੍ਹ ਪਿਆ, ਜਦ ਬਾਕੀ ਦਾ ਸੰਗ ਨਦੀ ਪਾਰ ਕਰ ਗਿਆ ਤਾਂ ਬਾਬਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀ ਵੀ ਨਦੀ ਪਾਰ ਕਰ ਕੇ ਸੰਗ ਨਾਲ ਜਾ ਮਿਲੇ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਗੜਬੜ ਜਿਹੀ ਮੱਚ ਗਈ ਸੀ। ਮੀਂਹ ਦੇ ਕਾਰਨ ਨਦੀ ਵੀ ਜ਼ੋਰਾਂ 'ਤੇ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਅਸਬਾਬ-ਸਮਿਆਨ ਵਿੱਚੇ ਰੁੜ੍ਹ ਗਿਆ, ਨਾਲ ਹੀ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਭਰ ਦੀ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕਾਵਿ ਗ੍ਰੰਥ ਵੀ ਰੁੜ੍ਹ ਗਏ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਅਤੇ ਛੋਟੇ ਦੋ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਸੰਗ ਨਾਲੋਂ ਨਿੱਖੜ ਗਏ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਰੋਪੜ ਵੱਲ ਨੂੰ ਗਏ ਓਥੇ

ਆਪ ਨੇ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਕੌਰ ਜੀ ਨੂੰ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਲ ਦਿੱਲੀ ਵੱਲ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ।

ਰੋਪੜ ਵੱਲ ਚੱਲ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਚਮਕੌਰ ਵੱਲ ਨੂੰ ਹੋਏ। ਵੈਰੀ ਦਲ ਮਗਰੇ ਮਗਰ ਪਿੱਛਾ ਕਰਦਾ ਆਇਆ, ਲੜਦੇ-ਭਿੜਦੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ੭ ਪੌਹ (੨੧ ਦਸੰਬਰ) ਨੂੰ ਸ਼ਾਮ ਗਿਰਦ ਚਮਕੌਰ ਪੁੱਜੇ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਆਪ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਵੱਡੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਬਾਬਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਚਾਲ੍ਹੀ ਸਿੱਖ ਸਨ। ਚਮਕੌਰ ਦੇ ਪਾਸ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਇਕ ਬਾਗ ਵਿੱਚ ਡੇਰਾ ਲਾਇਆ। ਓਥੋਂ ਤੁਰ ਕੇ ਆਪ ਚਮਕੌਰ ਦੀ ਇਕ ਕੱਚੀ ਗੜ੍ਹੀ ਵਿੱਚ ਗਏ ਅਤੇ ਵਾਹੋ-ਦਾਹੀ ਪਿੱਛਾ ਕਰ ਰਹੀ ਸ਼ਾਹ ਫੌਜ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋਏ। ਹਰੇਕ ਕੰਧ ਉਤੇ ਅੱਠ-ਅੱਠ ਸਿੰਘ ਨੀਯਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਅਤੇ ਸ਼ਾਹੀ ਫੌਜ ਦੀ ਉਡੀਕ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਉਹ ਫੌਜ ਵੀ ਮਾਰੋ ਮਾਰ ਕਰਦੀ ਆ ਪੁੱਜੀ, ਇਸ ਫੌਜ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਜ਼ਫਰਨਾਮੇ ਵਿਚਲੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਆਪਣੇ ਕਥਨ ਮੂਜਬ ਦੱਸ ਲੱਖ ਸੀ। ਜਿਹਾ ਕਿ ਉਪਰ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਤੋਂ ਬਗ਼ੈਰ ਚਾਲ੍ਹੀ ਸਿੰਘ ਸਨ ਤੇ ਉਹ ਵੀ ਸਾਲਾਂ ਭਰ ਦੀ ਲਗਾਤਾਰੀ ਜੰਗ ਦੇ ਭੰਨੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਗੜ੍ਹੀ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਕੱਚੀਆਂ ਗਾਰੇ ਦੀਆਂ ਸਨ, ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੁੱਠੀ ਭਰ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਵੈਰੀ ਦੇ ਟਿੱਡੀ ਦਲ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਅਜਿਹੀ ਸੂਰਮਗਤੀ ਨਾਲ ਡਟ ਕੇ ਕੀਤਾ ਕਿ ਅਖੀਰ ਦਮ ਤਕ ਗੜ੍ਹੀ ਸਰ ਨਾ ਹੋਣ ਦਿੱਤੀ। ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਵੱਡੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਬਾਬਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਬਾਬਾ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਪੰਜਾਂ ਪਿਆਰਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਤਿੰਨ ਪਿਆਰੇ-ਭਾਈ ਮੁਹਕਮ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਹਿੰਮਤ ਸਿੰਘ ਜੀ-ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਸੀਸ ਅਨੰਦਪੁਰ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਵਾਲਾ ਰੰਘਰੇਟਾ ਸਿੱਖ ਭਾਈ ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਿੰਘ ਇਕ-

-ਇਕ ਕਰ ਕੇ ਵੈਰੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰਦੇ-ਮਾਰਦੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ* । ਕੇ ਵਲ ਪੰਜ ਸਿੰਘ ਬਾਕੀ ਰਹਿ ਗਏ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਂ ਨੇ ਗੁਰਮਤਾ ਸੋਧ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਅੱਗੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਆਪ ਹੁਣ ਚਲੇ ਜਾਓ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ : 'ਆਪ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜ ਸਿੰਘ ਰਲ ਕੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਓਟ ਲੈ ਕੇ ਜੋ ਫੈਸਲਾ ਕਰਨ ਉਹ ਪੰਜਾਂ ਪਿਆਰਿਆਂ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਆਪ ਉਸ ਨੂੰ ਪੰਥ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸਮਝ ਕੇ ਪਰਵਾਨ ਕਰੋਗੇ । ਅਸੀਂ ਪੰਜਾਂ ਪਿਆਰਿਆਂ ਦੀ ਹੈਸੀਅਤ ਵਿੱਚ, ਆਪ ਦੇ ਬਖਸ਼ੇ ਹੋਏ ਅਧਿਕਾਰ ਦੇ ਮੁਜ਼ਬ, ਆਪ ਨੂੰ 'ਹੁਕਮ' ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਪੰਥ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਪ ਸਦਾ ਹੀ ਸਿਰ ਮੱਥੇ 'ਤੇ ਮੰਨਦੇ ਆਏ ਹੋ । ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਪੰਥ ਜੀਉਂਦਾ ਹੈ, ਆਪ ਪੰਥ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹਦੀਆਂ ਕਲਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਜਾ ਕੇ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਕਰ ਸਕੋਗੇ ।'

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਸਲਾਹ ਮੰਨ ਲਈ । ਪੰਜਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਗੜ੍ਹੀ ਦੀ ਅਟਾਰੀ ਵਿਚਲੇ ਆਪਣੇ ਆਸਣ ਉਪਰ ਬਿਠਾਇਆ । ਆਪਣੀ ਕਲਗੀ ਤੇ ਤੁਰਾ ਲਾਹ ਕੇ ਆਪ ਨੇ ਭਾਈ ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਹਿਨਾਇਆ । ਫੇਰ ਆਪ ਨੇ ਪੰਜਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਪਰਦੱਖਣਾਂ ਕੀਤੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੱਗੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪ ਨੇ ਗੁਰਤਾ ਪੰਥ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ । ਫੇਰ ਆਪ ਰਾਤ ਦੇ ਸਮੇਂ ਗੜ੍ਹੀ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲ ਤੁਰੇ । ਬਾਹਰ ਜਾ ਕੇ ਆਪ ਨੇ ਤਾੜੀ ਮਾਰੀ ਅਤੇ ਉੱਚੀ ਅਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਹੀ ਫੌਜ ਨੂੰ ਸੁਣਾ ਦਿੱਤਾ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਚਲਿਆ ਜੇ ! ਗੜ੍ਹੀ ਵਿੱਚੋਂ ਦੋ ਪਿਆਰੇ-ਭਾਈ ਦਇਆ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਭਾਈ ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਪ ਨਾਲ ਨਿਕਲੇ ਪਰ ਹਨੇਰੇ ਵਿੱਚ ਉਹ ਤਿੰਨੇ ਆਪ ਜੀ ਨਾਲੋਂ ਨਿੱਖੜ ਗਏ ।

ਪਹੁ-ਵੁਟਾਲੇ ਦੇ ਵੇਲੇ ਗੁਰੂ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਕਿੜੀ ਪਿੰਡ ਦੇ

* ਇਹ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ੮ ਪੌਰ ਸੰਮਤ ੧੭੬੧ (੨੨ ਦਸੰਬਰ ਸੰਨ ੧੭੦੪) ਨੂੰ ਹੋਈਆਂ ।

ਪਾਸ ਪਹੁੰਚੇ । ਉਥੋਂ ਦੇ ਦੋਹ ਗੱਜਰਾਂ-ਅਲਫੂ ਤੇ ਗਾਮੂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਲਿਆ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਫੜਾਉਣਾ ਚਾਹਿਆ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਝਟਕਾ ਦਿੱਤਾ । ਉਥੋਂ ਚੱਲ ਕੇ ਰਾਤੋ-ਰਾਤੀ ਸਫਰ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਮਾਛੀਵਾੜੇ ਪੁੱਜੇ । ਏਥੇ ਆਪ ਇਕ ਬਾਗ ਵਿੱਚ, ਜੋ ਕਸਬੇ ਤੋਂ ਮੀਲ ਕੁ ਵਿਥ 'ਤੇ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਸੀ, ਸੌ ਗਏ । ਉਸ ਵੇਲੇ ਭਰ ਸਿਆਲੇ ਦੀ ਰੁੱਤ ਸੀ । ਆਪ ਕਈ ਦਿਨ ਤੇ ਕਈ ਰਾਤਾਂ, ਭੁੱਖਣ ਭਾਣੇ ਰਹਿ ਕੇ, ਨੰਗੀ ਪੈਰੀ ਉਸ ਜੰਗਲੀ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਸਫਰ ਕਰਦੇ ਆਏ ਸਨ । ਥਕੇਵੇਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਅਤੇ ਅਹਾਰ ਦੇ ਨਾ ਮਿਲਣ ਕਰ ਕੇ ਆਪ ਦਾ ਸਰੀਰ ਅਤੀ ਨਿਰਬਲ ਹੋ ਚੁੱਕਿਆ ਸੀ । ਬਹੁਤਾ ਸਫਰ ਆਪ ਰਾਤ ਵੇਲੇ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਝਾੜੀਆਂ ਨਾਲ ਅੜ-ਅੜ ਕੇ ਆਪ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਕੱਪੜੇ ਲੀਰੇ-ਲੀਰੇ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਸਨ । ਆਪ ਦੇ ਪੈਰ ਕੰਡਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਵਿੱਝ ਗਏ ਸਨ ਤੇ ਛਾਲੇ ਜ਼ਖਮਾਂ ਨਾਲ ਭਰ ਗਏ ਸਨ । ਕਈ ਦਿਨ ਲਗੂ ਦਾ ਗੋੜ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਦੀ ਖਾਤਰ ਆਪ ਨੇ ਅੱਕ ਦੀਆਂ ਕਰੂੰਬਲੀਆਂ ਖਾਧੀਆਂ, ਢੀਮ ਦਾ ਸਿਰ੍ਹਾਣਾ ਬਣਾ ਕੇ ਜੰਗਲਾਂ ਤੇ ਵਾਹਣਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿਆਲ ਦੀਆਂ ਠੰਡੀਆਂ ਰਾਤਾਂ ਨੰਗੇ ਤਨ ਕੱਟੀਆਂ, ਪਿੱਛਾ ਕਰ ਰਹੇ ਵੈਰੀ ਤੋਂ ਬਚਣ ਦੀ ਖਾਤਰ ਕਈ ਦਿਨ ਝਾੜੀਆਂ ਦੇ ਓਹਲੇ ਜਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਗੁਜ਼ਾਰੇ, ਪਰ ਆਪ ਦਾ ਦਿਲ ਉਜੇਹਾ ਹੀ ਚੜ੍ਹਦੀਆਂ ਕਲਾਂ ਵਿੱਚ ਪੱਕਾ ਤੇ ਅਡੋਲ ਰਿਹਾ । ਜਦ ਆਪ ਸੌਦੇ ਵੀ ਸਨ, ਤਾਂ ਆਪ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਸੂਤੀ ਹੋਈ ਤਲਵਾਰ ਹੁੰਦੀ ਸੀ । ਇਸ ਕਰਕੇ ਕਸ਼ਟ ਦੇ ਸਮੇਂ ਇਸ ਅਝੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਨੇ ਹੇਠ ਲਿਖਿਆ ਸ਼ਬਦ ਰਚਿਆ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਆਪ ਦਾ ਅਡੋਲ-ਚਿੱਤ ਉਚ-ਖਿਆਲੀ ਅਤੇ ਕਰਤਾਰ ਨਮਿਤ ਸਭ ਕੁਝ ਸਹਿਣ ਦਾ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਇਰਾਦਾ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ :

ਖਿਆਲ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹੀ ੧੦। ਮਿਤ੍ਰ ਪਿਆਰੇ ਨੂੰ ਹਾਲ ਮੁਰੀਦਾਂ ਦਾ ਕਹਣਾ॥
ਤੁਧੁ ਬਿਨੁ ਰੋਗੁ ਰਜਾਈਆਂ ਦਾ ਓਢਣ, ਨਾਗ ਨਿਵਾਸਾਂ ਦੇ ਰਹਣਾ॥
ਸੁਲ ਸੁਰਾਹੀ ਖੰਜਰੁ ਪਿਯਾਲਾ, ਬਿੰਗੁ ਕਸਾਈਯਾਂ ਦਾ ਸਹਣਾ॥

ਯਾਰੜੇ ਦਾ ਸਾਨੂੰ ਸੱਥਰੁ ਚੰਗਾ, ਭੱਠ ਖੇੜਿਆਂ ਦਾ ਰਹਣਾ ॥

ਆਪ ਮਾਛੀਵਾੜੇ ਦੇ ਬਾਗ ਵਿੱਚ ਟਿੰਡ ਦਾ ਸਿਰ੍ਹਾਣਾ ਬਣਾ ਕੇ ਟਿਕੇ ਹੋਏ ਸਨ ਕਿ ਭਾਈ ਦਇਆ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਭਾਈ ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਭਾਈ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਪ ਨੂੰ ਆ ਮਿਲੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਵੈਰੀਆਂ ਦੀ ਫੌਜ ਵਾਹੋ-ਦਾਹੀ ਆ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਕਿਸੇ ਥਾਂ ਸਿਰ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਪੈਰਾਂ ਦੇ ਜ਼ਖਮਾਂ ਤੇ ਛਾਲਿਆਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੁਰ ਨਹੀਂ ਸਨ ਸਕਦੇ। ਭਾਈ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਪ ਨੂੰ ਕੰਧਾੜੇ ਚੁੱਕ ਕੇ ਪਾਸ ਦੇ ਇਕ ਖੂਹ 'ਤੇ ਲੈ ਗਏ*। ਓਥੇ ਆਪ ਨੇ ਜਲ ਛਕਿਆ ਅਤੇ ਕਈ ਦਿਨਾਂ ਪਿੱਛੋਂ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕੀਤਾ, ਇਸ ਥਾਂ ਮਗਰੋਂ ਗੁਰਦੁਆਰਾ 'ਚਰਨ ਕੰਵਲ' ਬਣਿਆ।

ਇਹ ਬਾਗ ਗੁਲਾਬੇ ਮਸੰਦ ਦਾ ਸੀ ਜੋ ਮਾਛੀਵਾੜੇ ਦਾ ਵਸਨੀਕ ਸੀ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਘਰ ਲੈ ਗਿਆ ਅਤੇ ਚੁਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਨਿਵਾਸ ਕਰਵਾਇਆ। ਉਸ ਨੇ ਆਪ ਦੀ ਬੜੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੁਝ ਦਿਨ ਓਥੇ ਠਹਿਰੇ। ਮੁਗਲ ਫੌਜ ਆਪ ਦੀ ਭਾਲ ਕਰਦੀ-ਫਿਰਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਬਹੁਤਾ ਚਿਰ ਏਥੇ ਟਿਕਣਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਮਾਛੀਵਾੜੇ ਦੇ ਦੋ ਪਠਾਣ ਭਰਾ ਭਾਈ ਗਨੀ ਖਾਂ ਤੇ ਭਾਈ ਨਬੀ ਖਾਂ, ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪਾਸ ਨੌਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਹ

* ਏਥੇ ਇਹ ਗੱਲ ਚੇਤੇ ਰੱਖਣ ਵਾਲੀ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਲਈ ਦਿਨ ਦੇ ਚਾਨਣੇ ਵਿੱਚ ਸਫਰ ਕਰਨਾ ਤੇ ਕਿਸੇ ਪਿੰਡ ਜਾਂ ਵਸੋਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਜਾਣਾ ਸਖਤ ਖਤਰੇ ਭਰਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਆਪ ਨੂੰ ਭੁੱਖੇ ਰਹਿ ਕੇ ਰਾਤ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਵਿੱਚ ਸਫਰ ਕਰਨਾ ਪਿਆ ਸੀ। ਪੈਰਾਂ ਦਾ ਜ਼ਖਮਾਂ ਤੇ ਛਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਭਰ ਜਾਣਾ ਤੇ ਸਰੀਰ ਦਾ ਨਿਰਬਲ ਹੋ ਜਾਣਾ, ਕੁਦਰਤੀ ਗੱਲ ਸੀ। ਭਾਈ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੋਹਾਂ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਨਾ ਇਹ ਖਤਰੇ ਸਨ, ਨਾ ਇਹ ਕਰੜਾਈਆਂ ਝਲਣੀਆਂ ਪਈਆਂ ਸਨ, ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰ ਇੰਨੇ ਨਿਛਾਲ ਨਹੀਂ ਸਨ ਹੋਏ, ਪੈਰੀਂ ਕੰਢੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਵੱਜੇ ਤੇ ਜ਼ਖਮ ਨਹੀਂ ਸਨ ਹੋਏ।

ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਵਾਪਰੀ ਸਭ ਗੱਲ ਦਾ ਅਤੇ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਮਾਛੀਵਾੜੇ ਵਿੱਚ ਆਏ ਹੋਣ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਾ। ਉਹ ਤੁਰਤ ਸੇਵਾ ਲਈ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਸੇਵਾ ਬਖਸ਼ੋ ਕਿ ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਵੈਰੀ ਦਲ ਦੇ ਖਤਰੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੱਢ ਕੇ ਕਿਸੇ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਥਾਂ ਪਹੁੰਚਾ ਦਈਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਜਵੀਜ਼ ਮੰਨ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਨੀਲੇ ਕੱਪੜੇ ਪਹਿਨ ਲਏ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਕੇਸ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਪਿੱਛੇ ਸੁੱਟ ਲਏ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭੇਸ ਬਦਲ ਕੇ ਆਪ ਇਕ ਪਾਲਕੀ ਵਿੱਚ ਬਹਿ ਗਏ। ਗਨੀ ਖਾਂ, ਨਬੀ ਖਾਂ, ਭਾਈ ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਮੋਢਿਆਂ ਉਤੇ ਪਾਲਕੀ ਚੁੱਕ ਲਈ ਅਤੇ ਭਾਈ ਦਇਆ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਿੱਛੇ ਚੌਰ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪ ਮਾਛੀਵਾੜੇ ਤੋਂ ਵਿਦਾ ਹੋਏ। ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਜੇ ਕੋਈ ਪੁੱਛਦਾ ਤਾਂ ਗਨੀ ਖਾਂ, ਹੋਰੀਂ ਕਹਿ ਦਿੰਦੇ ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ 'ਉੱਚ ਦੇ ਪੀਰ' ਨੂੰ ਲਈ ਜਾ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਭਾਲ ਕਰਦੀ-ਫਿਰਦੀ ਗਸ਼ਤੀ ਫੌਜ ਟੱਕਰ ਪਈ। ਪਾਲਕੀ ਖਲਿਹਾਰੀ ਗਈ ਅਤੇ ਪੁੱਛ-ਗਿੱਛ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਪਠਾਣ ਭਰਾਵਾਂ ਨੇ ਫੌਜ ਦੀ ਤਸੱਲੀ ਕਰਾ ਦਿੱਤੀ ਪਰ ਵਧੇਰੇ ਪਕਿਆਈ ਕਰਨ ਦੀ ਖਾਤਰ ਫੌਜ ਦੇ ਅਫਸਰ ਨੇ ਕਾਜ਼ੀ ਪੀਰ ਮੁਹੰਮਦ ਸਲੋਹ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਸਦਵਾਇਆ। ਉਸ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਦੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਪੜ੍ਹੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਕਿ ਵੇਖ ਕੇ ਦੱਸੋ ਕਿ ਇਹ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਤਾਂ ਨਹੀਂ? ਕਾਜ਼ੀ ਨੇ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ, 'ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਹਾਂ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਨਾ ਰੋਕੋ, ਨਾ ਕੋਈ ਖੋਚਲ ਦਿਓ, ਇਹ ਸੱਚੇ ਸਾਈਂ ਹਨ, ਪੁੱਜੇ ਹੋਏ ਉੱਚੇ ਪੀਰ ਹਨ।' ਫੌਜ ਖਹਿੜਾ ਛੱਡ ਕੇ ਚਲੀ ਗਈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਾਲਕੀ ਵਿੱਚ ਬੈਠੇ ਗੁਰੂ ਹੇਹਰ, ਜ਼ਿਲਾ ਲੁਧਿਆਣਾ ਪੁੱਜੇ, ਓਥੇ ਮਹੰਤ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਦਾਸ ਨੇ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਬੜੇ ਪ੍ਰੇਮ-ਭਾਵ ਨਾਲ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ*। ਏਥੇ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ

* ਇਹ ਮਹੰਤ ਉਹੋ ਸੁਰਬੀਰ ਉਦਾਸੀ ਸਾਧੂ ਸੀ, ਜਿਸ ਭੰਗਾਣੀ ਦੇ ਜੁੱਧ ਵਿੱਚ ਕੁਤਕੇ (ਸੋਟੇ) ਨਾਲ ਯੱਯਾਤ ਖਾਂ ਸਰਦਾਰ ਨੂੰ ਮਾਰਿਆ ਸੀ।

ਨੇ ਗਨੀ ਖਾਂ, ਨਬੀ ਖਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਾ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੋਵਾਂ ਭਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਆਪ ਨੇ ਸੋਨੇ ਦੇ ਕੜਿਆਂ ਦੀ ਜੋੜੀ ਅਤੇ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਬਖਸ਼ਿਆ। ਉਸ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਗਨੀ ਖਾਂ ਤੇ ਨਬੀ ਖਾਂ ਸਾਨੂੰ ਪੁੱਤਰਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਪਿਆਰੇ ਹਨ। ਮਹੰਤ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਦਾਸ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਮ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਕਰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਆਪ ਦੀ ਸੇਵਾ ਧੰਨ-ਭਾਗ ਸਮਝ ਕੇ ਕਰਨ ਦਾ ਚਾਹਵਾਨ ਸੀ, ਪਰ ਉਹ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਪਾਸੋਂ ਕੁਝ ਡਰਦਾ ਵੀ ਸੀ, ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਘਰ ਬਹੁਤਾ ਚਿਰ ਠਹਿਰਨਾ ਠੀਕ ਨਾ ਸਮਝਿਆ। ਆਪ ਉਥੋਂ ਵਿਦਾ ਹੋਏ। ਵਿਦਾਇਗੀ ਸਮੇਂ ਮਹੰਤ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਦਾਸ ਕਈ ਕੋਹ ਤੀਕ ਆਪ ਦੀ ਪਾਲਕੀ ਜਾਂ ਪਲੰਘ ਦਾ ਪਾਵਾ ਚੁੱਕੀ ਗਿਆ।

ਮਾਛੀਵਾੜੇ ਤੋਂ ਵਿਦਾ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਉੱਚ ਪੀਰ ਦੇ ਭੇਸ ਵਿੱਚ ਜਟਪੁਰੇ* ਪੁੱਜੇ। ਉਥੇ ਰਾਇਕੋਟ ਦਾ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸਰਦਾਰ ਰਾਇ ਕਲਾ ਆਪ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ। ਉਹ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਚੌਧਰੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਬੜੇ ਆਦਰ-ਭਾ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਕਾਨ 'ਚ ਉਤਾਰਾ ਦਿੱਤਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀਆਂ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਤੇ ਕਸ਼ਟਾਂ ਦਾ ਹਾਲ ਸੁਣ ਕੇ ਰਾਇ ਕਲਾ ਤ੍ਰਿਪ-ਤ੍ਰਿਪ ਅੱਥਰੂ ਕੇਰਨ ਅਤੇ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਨੂੰ ਬਦਸੀਸਾਂ ਦੇਣ ਤੇ ਲਾਹਨਤਾਂ ਪਾਉਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਮੈਂ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਲਈ ਹਾਜ਼ਰ ਹਾਂ, ਕੋਈ ਸੇਵਾ ਬਖਸ਼ੋ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਕਹਿਣ 'ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਾਹੀ (ਚਰਵਾਹੇ) ਨੂਰੇ ਨੂੰ ਸਰਹਿੰਦ ਭੇਜਿਆ, ਤਾਂ ਜੁ ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਨਾਲ ਹੋਈ-ਬੀਤੀ ਦਾ ਪਤਾ ਲਿਆਵੇ।

✽ ✽ ✽

*ਇਸ ਪਿੰਡ ਨੂੰ ਲੰਮੇ ਅਤੇ ਲੰਮੇ ਜਟ-ਪੁਰੇ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਜਗਰਾਓਂ (ਬਿਲ੍ਹਾ ਲੁਧਿਆਣਾ) ਤੋਂ ਅੱਠ ਕੁ ਮੀਲ ਦੱਖਣ ਪੱਛਮ ਨੂੰ ਹੈ।

ਕਾਂਡ ੧੪

ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ : ਜ਼ਫ਼ਰਨਾਮਾ

ਰਾਇ ਕਲਾ ਦਾ ਭੇਜਿਆ ਹੋਇਆ ਨੂਰਾ ਮਾਹੀ ਸਰਹਿੰਦ ਸਾਰੇ ਹਾਲ ਦਾ ਪਤਾ ਕਰ ਕੇ ਬਹੁਤ ਛੇਤੀ ਜੱਟ-ਪੁਰੇ ਆ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਆ ਕੇ ਨੀਰ ਵਹਾਉਂਦੀਆਂ ਅੱਖੀਆਂ ਅਤੇ ਬੱਬੋਲੋਂਕੀ-ਅਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਜੋ ਕੁਝ ਦੱਸਿਆ ਉਸ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ :-

‘ਸਰਸਾ ਨਦੀ ਪਾਰ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਆਪਣੇ ਦੋਹਾਂ ਛੋਟੇ ਪੋਤਰਿਆਂ- ਬਾਬਾ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਫਤਿਹ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਮੇਤ ਬਾਕੀ ਵਹੀਰ ਨਾਲੋਂ ਨਿੱਖੜ ਗਏ। ਛੇਤੀ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦਾ ਘਰੋਗੀ ਨੌਕਰ ਤੇ ਰਸੋਈਆ ਰਾਗੂ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਮਿਲ ਪਿਆ। ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਖੇੜੀ (ਸਹੇੜੀ) ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਘਰ ਲੈ ਗਿਆ। ਉਹ ਦਿਲ ਦਾ ਖੋਟਾ ਅਤੇ ਲੂਣ-ਹਰਾਮੀ ਨਿਕਲਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਰਾਤ ਵੇਲੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦਾ ਸਾਰਾ ਧਨ ਚੁਰਾ ਲਿਆ। ਅਗਲੇ ਸਵੇਰੇ ਉਹ ਮੋਰਿੰਡੇ ਦੇ ਥਾਨੇਦਾਰ ਨੂੰ ਸੱਦ ਲਿਆਇਆ ਜਿਸ ਨੇ ਤਿੰਨਾਂ ਨੂੰ ਗਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰ ਕੇ ੧੦ ਪੋਹ ਨੂੰ ਸਰਹਿੰਦ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤਾ। ਸਰਹਿੰਦ ਦੇ ਨਵਾਬ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੁਰਜ ਵਿੱਚ ਕੈਦ ਕੀਤਾ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ੧੧ ਪੋਹ ਨੂੰ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਦੀ ਕਚਹਿਰੀ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਕਚਹਿਰੀ ਵਿੱਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਣ 'ਤੇ ਦੋਹਾਂ ਨੇ ਉੱਚੀ ਤੇ ਗੱਜਵੀਂ ਅਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ‘ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹ’ ਬੁਲਾਈ ਅਤੇ ਧੌਣਾਂ ਸਿੱਧੀਆਂ ਕਰ ਕੇ ਖੜੇ ਹੋ ਗਏ। ਨਵਾਬ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ: ‘ਤੁਹਾਡਾ ਪਿਤਾ ਤੇ ਦੋਵੇਂ ਵੱਡੇ ਭਰਾ ਕਤਲ ਕੀਤੇ ਜਾ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਤੁਸੀਂ ਜਾਨਾਂ ਬਚਾ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਬੜੇ ਸੁਖ ਆਰਾਮ ਵਿੱਚ ਪਾਲਿਆ ਪੜ੍ਹਾਇਆ

ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਉਚੇ ਮੁਰਾਤਬੇ ਤੇ ਜਾਰੀਗਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਣਗੀਆਂ, ਤੁਸੀਂ ਕਲਮਾ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋ ਜਾਓ। ਜੇ ਨਾ ਮੰਨੋਗੇ ਤਾਂ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੋਰੇ ਤੇ ਮਾਰੇ ਜਾਓਗੇ।'

ਅੱਗੋਂ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੇ ਨਿਰਝਕ ਹੋ ਕੇ ਵੱਡੀ ਦਲੇਰੀ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, 'ਅਸੀਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਹਾਂ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੇ ਪੋਤੇ ਹਾਂ। ਅਸੀਂ ਧਰਮ ਲਈ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣਾ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ। ਅਸੀਂ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦੇ ਸਪੁੱਤਰ ਹਾਂ, ਸਾਨੂੰ ਧਰਮ ਦੀ ਖਾਤਰ ਸੁਖ ਤਿਆਗ ਕੇ ਦੁੱਖ ਝੱਲਣ ਦੀ ਜਾਚ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਧਰਮ ਛੱਡ ਕੇ ਜੀਉਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ। ਤੁਹਾਡਾ ਜਿਵੇਂ ਜੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਕਰ ਲਵੋ।'

ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚਲੇ ਹੋਰਨਾਂ ਨੇ ਵੀ ਲਾਲਚ ਤੇ ਡਰਾਵੇ ਦਿੱਤੇ, ਪਰ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਰੱਤੀ ਨਾ ਡੋਲੇ। ਨਵਾਬ ਦੇ ਪੇਸ਼ਕਾਰ ਸੁੱਚਾ ਨੰਦ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੇ ਕਿਹਾ: 'ਇਹ ਸੱਪ ਦੇ ਬੱਚੇ ਹਨ, ਇਹ ਤਰਸ ਦੇ ਲਾਇਕ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਕਤਲ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।' ਨਵਾਬ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਾਸੂਮ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਨਿਆਣਿਆਂ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰਨਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਕਿਸੇ ਨਾ ਸੁਣੀ। ੧੧ ਤੇ ੧੨ ਪੋਹ ਨੂੰ ਦੋ ਦਿਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਚਹਿਰੀ ਵਿੱਚ ਸੌਂਦਿਆ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਲਾਲਚ ਤੇ ਡਰਾਵੇ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ, ਪਰ ਉਹ ਧਰਮੋਂ ਨਾ ਡੋਲੇ। ਨਵਾਬ ਨੇ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਨੀਹਾਂ ਵਿੱਚ ਚਿਣਿਆ ਜਾਵੇ ਤੇ ਕਤਲ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਹੁਕਮ ਮੂਜਬ ੧੩ ਪੋਹ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪ ਦੇ ਦੁਲਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਜੀਉਂਦਿਆਂ ਨੀਹਾਂ ਵਿੱਚ ਚਿਣਿਆ ਗਿਆ, ਘੜੀ ਘੜੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣ ਕੇ ਜਾਨਾਂ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਗਿਆ, ਪਰ ਉਹ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਜਾਪ ਕਰਦੇ ਅਡੋਲ ਖੜੇ ਰਹੇ। ਜਦ ਕੰਧ ਮੋਢਿਆਂ ਤੋਂ ਉਪਰ ਹੋ ਗਈ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੀਸ

ਉਤਾਰੇ ਗਏ। ਆਪਣੇ ਪੋਤਰਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਸੁਣ ਕੇ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਗਰੇ ਮਗਰ ਸੱਚ-ਖੰਡ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਗਏ।

ਪਰਲ-ਪਰਲ ਅੱਥਰੂ ਕੇਰਦਾ ਤੇ ਹਟਕੋਰੇ ਲੈਦਾ ਨੂਰਾ ਮਾਹੀ ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਤੇ ਨਵਾਬ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮ ਦੀ ਵਾਰਤਾ ਸੁਣਾਈ ਗਿਆ, ਰਾਇ ਕੱਲਾ ਤੇ ਹੋਰ ਸੁਣਨ ਵਾਲੇ ਭੁੱਖੀ-ਭੁੱਖੀ ਰੋਈ ਗਏ, ਪਰ ਪੰਥ ਦੇ ਵਾਲੀ ਅਡੋਲ ਬੈਠੇ ਰਹੇ, ਹੱਥ ਵਿਚਲੇ ਤੀਰ ਦੀ ਨੋਕ ਨਾਲ ਉਹ ਸਹਿਜ-ਸੁਭਾਅ ਦੱਭ ਦੇ ਇਕ ਬੂਟੇ ਦੀ ਜੜ੍ਹਾਂ ਫੋਲ ਰਹੇ ਸਨ। ਮਾਹੀ ਨੇ ਵਾਰਤਾ ਖਤਮ ਕੀਤੀ ਦੱਭ ਦਾ ਬੂਟਾ ਪੁੱਟਿਆ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੱਥ ਰੁਕ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ: 'ਮੇਰੇ ਬੀਰ ਸਪੁੱਤਰ ਮਰੇ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਅਮਰ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਗੋਦ ਵਿੱਚ ਜਾ ਖਿਰਾਜੇ ਹਨ। ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਕਣੀ ਉਹ ਇਸ ਮੁਰਦਾ ਕੌਮ ਨੂੰ ਦੇ ਗਏ ਹਨ, ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਹੇਠ ਦੱਬੀ ਹੋਈ, ਮਰ ਚੁੱਕੀ ਇਸ ਕੌਮ ਨੂੰ ਉਹ ਜੀਉਂਦੀ ਕਰ ਗਏ ਹਨ। ਇਹ ਹੁਣ ਜੀਉ ਉਠੇਗੀ ਤੇ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਦਾ ਨਾਸ ਕਰੇਗੀ। ਹਾਂ, ਮੇਰੇ ਸਪੁੱਤਰ ਅਮਰ ਹਨ, ਮੇਰਾ ਪੁੱਤਰ ਖਾਲਸਾ ਅਮਰ ਹੈ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੁਗਲਾਂ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਪੁੱਟੀ ਗਈ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਇਸ ਦੱਭ ਦੇ ਬੂਟੇ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਪੁੱਟੀ ਗਈ ਹੈ। ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਇੱਟ ਨਾਲ ਇੱਟ ਖੜਕੇਗੀ। ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਜੈ ਹੋਵੇਗੀ।'

ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਹੋਰ ਰਾਇ ਕਲ੍ਹਾ ਪਾਸ ਰਹਿ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਓਥੋਂ ਵਿਦਾ ਹੋਏ। ਵਿਦਾਇਗੀ ਸਮੇਂ ਆਪ ਨੇ ਰਾਇਕਲ੍ਹਾ ਨੂੰ ਇਕ ਤਲਵਾਰ ਬਖਸ਼ੀ। ਜੱਟ-ਪੁਰੇ ਤੋਂ ਚੱਲ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀਨੋ ਪੁੱਜੇ। ਓਥੇ ਚੌਧਰੀ ਸ਼ਮੀਰ, ਲਖਮੀਰ ਤੇ ਤਖਤ ਮੱਲ, ਤਿੰਨਾਂ ਭਰਾਵਾਂ ਨੇ ਆਪ ਦਾ ਸੁਆਗਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਆਪ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਚੁਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਉਤਾਰਾ ਦਿੱਤਾ।*

* ਇਹ ਤਿੰਨੋਂ ਭਰਾ ਜੋਧ ਰਾਇ ਦੇ ਪੋਤਰੇ ਸਨ, ਜਿਸ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਸਿੱਖੀ ਧਾਰਨ ਕੀਤੀ ਸੀ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਫੌਜ ਸਮੇਤ ਗੁਰੂ-ਸਰ ਦੇ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ ਸੀ ਤੇ ਬੀਰਤਾ ਵਿਖਾਈ ਸੀ।

ਜਿਉਂ-ਜਿਉਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਗਿਆ, ਰੋਜ਼ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਆਉਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਸਰਹਿੰਦ ਦੇ ਨਵਾਬ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀਨੇ ਹਨ, ਉਸ ਨੇ ਚੌਧਰੀ ਸ਼ਮੀਰ ਖਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਤੁਰਤ ਹੁਕਮ ਭੇਜਿਆ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰ ਕੇ ਹਾਜ਼ਰ ਕਰੋ। ਚੌਧਰੀ ਸ਼ਮੀਰ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਭਰਾ ਪੱਕੇ ਰਹੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨਵਾਬ ਨੂੰ ਇਉਂ ਜਵਾਬ ਭੇਜਿਆ : 'ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਦੀਨੇ-ਪੈਰਾਬਰ, ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਇਹ ਪਾਪ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਜੁਰਮ, ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਸਾਡੀਆਂ ਜਾਨਾਂ ਬੇਸ਼ੱਕ ਚਲੀਆਂ ਜਾਣ, ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ-ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਤੁਹਾਡੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ।' ਇਹ ਉੱਤਰ ਦੇ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨਵਾਬ ਦੇ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਤੋਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਸ ਦੇ ਮਗਰ-ਮਗਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਇਕ ਸਿਆਣਾ ਇਤਬਾਰੀ ਬੰਦਾ ਸਰਹਿੰਦ ਭੇਜਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਤਕੀਦ ਕੀਤੀ ਕਿ ਖਬਰਦਾਰ ਹੋ ਕੇ ਸੂਹ ਰੱਖਣੀ ਤੇ ਕੱਢਣੀ ਕਿ ਨਵਾਬ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਕੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਭੇਜਦੇ ਰਹਿਣਾ। ਇਸ ਆਦਮੀ ਨੇ ਰਿਪੋਟ ਭੇਜੀ ਕਿ ਚੌਧਰੀ ਦਾ ਉੱਤਰ ਸੁਣ ਕੇ ਨਵਾਬ ਨੇ ਫੌਜ ਨੂੰ ਤਿਆਰੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਪਰ ਕੁਝ ਦਾ ਹੁਕਮ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾਫੀ ਚਿਰ ਚੌਧਰੀ ਸ਼ਮੀਰ ਪਾਸ ਠਹਿਰੇ।* ਏਥੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖ ਜੋਧੇ ਆ ਜੁੜੇ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕੁਝ ਆਦਮੀ ਤਨਖਾਹਦਾਰ ਵੀ ਭਰਤੀ ਕਰ ਲਏ ਤਾਂ ਜੁ ਵੇਲੇ-ਕੁਵੇਲੇ ਲਈ ਤਿਆਰੀ ਰਹੇ।

ਜ਼ਫਰਨਾਮਾ- ਚੌਧਰੀ ਸ਼ਮੀਰ ਪਾਸ ਰਹਿਣ ਸਮੇਂ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਕਲਗੀਧਰ ਜੀ ਨੇ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵੱਲ ਇਕ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖੀ ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਂ ਆਪ ਨੇ 'ਜ਼ਫਰਨਾਮਾ' (ਫ਼ਤਹਿ ਜਾਂ ਜਿੱਤ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਰੱਖਿਆ)।† ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੀਆਂ ਦੋ ਚਿੱਠੀਆਂ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਦੇ

* ਇਸ ਥਾਂ ਮਗਰੋਂ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਲੌਹਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ ਬਣਿਆ।

† ਜਿਸ ਥਾਂ ਬਹਿ ਕੇ ਜ਼ਫਰਨਾਮਾ ਰਚਿਆ ਗਿਆ, ਉਥੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਜ਼ਫਰਨਾਮਾ ਸਾਹਿਬ ਬਣਿਆ।

ਘੇਰੇ ਸਮੇਂ ਆਈਆਂ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਆ ਕੇ ਮਿਲੋ। ਨਾਲ ਹੀ ਉਸ ਨੇ ਕਸਮਾਂ ਚੁੱਕ ਕੇ ਯਕੀਨ ਦਿਵਾਇਆ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਆਪ ਕਿਲ੍ਹਾ ਛੱਡ ਜਾਓ, ਤਾਂ ਆਪ ਨੂੰ ਕੋਈ ਦੁੱਖ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਮਗਰੋਂ ਉਹ ਸਭੇ ਕਸਮਾਂ ਤੇ ਕੌਲ ਇਕਰਾਰ ਤੋੜੇ ਗਏ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਚਿੱਠੀਆਂ ਦਾ ਉਤਰ ਦੇਣ ਦਾ ਅਜੇ ਤੀਕ ਮੌਕਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਣਿਆ। ਹੁਣ ਇਕ ਹੋਰ ਚਿੱਠੀ ਆਈ ਸੀ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਉਹ ਪੁਰਾਣਾ ਸੱਦਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਕਾਂਤ ਵਿੱਚ ਬਹਿ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚਿੱਠੀਆਂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਵਧੀਆ ਫਾਰਸੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਰਚਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਨਾਂ 'ਜ਼ਫਰਨਾਮਾ' ਰੱਖਿਆ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਆਪ ਨੇ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੂੰ ਜੋ ਕੁਝ ਕਿਹਾ, ਉਸ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਦਾ ਸਾਰ-ਅੰਸ਼ ਏਥੇ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ:

ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਇਤਬਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਜਿਹੜੀਆਂ ਕਸਮਾਂ ਤੂੰ ਖੁਦਾ ਤੇ ਹਜ਼ਰਤ ਨੂੰ ਵਿੱਚ ਸਾਖੀ ਰੱਖ ਕੇ ਖਾਧੀਆਂ ਸਨ। ਉਹ ਸਭੇ ਤੋੜੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਇਸ ਤੋਂ ਸਾਫ਼ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤੈਨੂੰ ਖੁਦਾ ਦਾ ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਹਜ਼ਰਤ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਤੈਨੂੰ ਕੋਈ ਡਰ-ਭਉ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਤੂੰ ਦਗ਼ੋਬਾਜ਼ ਤੇ ਬੁਠਾ ਨਿਕਲਿਆ ਹੈਂ। ਤੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਦਾ ਵੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੈਂ, ਤੂੰ ਮਸ਼ਹੂਰ ਜਰਨੈਲ ਵੀ ਹੈਂ ਪਰ ਦੀਨ ਈਮਾਨ ਤੇਰੇ ਨੇੜੇ-ਧੇੜੇ ਨਹੀਂ ਗਿਆ। ਤੇਰੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਹੋਰ ਹੈ ਤੇ ਜੁਬਾਨ ਉਤੇ ਕੁਝ ਹੋਰ। ਇਹ ਤਾਂ ਬਦਨੀਤੀ ਦੀ ਅੱਤ ਹੈ। ਤੂੰ ਪਰਜਾ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਦੋਸ਼ (ਕਸੂਰ) ਦੇ ਬੇ-ਕਿਰਕੀ ਨਾਲ ਮਿੱਧ-ਲਿਤਾੜ ਰਿਹਾ ਹੈਂ। ਚੇਤੇ ਰੱਖੀ ਕਿ ਜੇ ਤੂੰ ਖੁਦਾ ਨੂੰ ਵਿਸਾਰ ਕੇ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੁਲਮ ਤੇ ਅੱਤਿਆਚਾਰ ਕਰਦਾ ਰਹੋਗਾ, ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਹੀ ਉਪਰੋਂ ਇਕ ਗੈਬੀ ਤਲਵਾਰ ਤੇਰੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਵਰੇਗੀ। ਦੀਨਾਂ ਦੁਖੀਆਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਤੇ ਬਹੁੜੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਬੇ-ਰਹਿਮ ਅਤੇ ਜ਼ਾਬਰਾਂ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਦਾ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਖੁਦਾ ਤੈਨੂੰ

ਤੇਰੀ ਕੀਤੀ ਬਦੀ ਦਾ ਫਲ ਦੇਵੇਗਾ ਤੇ ਜ਼ਰੂਰ ਦੇਵੇਗਾ । ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਵੱਢ ਰਿਹਾ ਹੈਂ । ਤੇਰੀਆਂ ਅਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਕਸਮਾਂ ਤੋੜ ਕੇ ਤੇਰੇ ਲੱਖਾਂ ਫੌਜੀ ਮੇਰੇ ਮਗਰ ਪੈ ਗਏ । ਮੇਰੇ ਚਾਲੂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਤੇਰੇ ਲੱਖਾਂ ਫੌਜੀਆਂ ਦਾ ਕੱਚੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਪਿੱਛੇ ਡਟ ਕੇ ਟਾਕਰਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਨੂੰ ਝਟਕਾਇਆ । ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੱਖਾਂ ਫੌਜੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਭੀ ਨਿਕਲ ਆਇਆ । ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਤੇਰੇ ਬੰਦਿਆਂ ਨੇ ਮੇਰੇ ਚਾਰ ਪੁੱਤ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਹਨ ਪਰ ਕੀ ਹੋਇਆ ? ਮੇਰਾ ਭੁਜੰਗੀ ਖਾਲਸਾ ਜੁ ਅਜੇ ਜੀਉਂਦਾ ਹੈ ਉਹ ਲਵੇਗਾ ਬਦਲੇ ਗਿਣ-ਗਿਣ ਕੇ...।’

ਇਹ ਚਿੱਠੀ ਭਾਈ ਦਇਆ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਭਾਈ ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕੀਤੀ ਗਈ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਵੱਲ ਤੋਰਿਆ ਗਿਆ ਜੋ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੱਖਣ ਵਿੱਚ ਸੀ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਹਿਮਦ ਨਗਰ (ਦੱਖਣ) ਪਹੁੰਚ ਕੇ, ‘ਜ਼ਫਰਨਾਮਾ’ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਹੱਥ ਫੜਾਇਆ । ਇਸ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਦਿਲ ਉਤੇ ਬੜਾ ਡੂੰਘਾ ਅਸਰ ਹੋਇਆ । ਉਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵਿਰੁੱਧ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸਖਤੀ ਬਾਰੇ ਪਛਤਾਵਾ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਇਆ । ਉਸ ਨੇ ਭਾਈ ਦਇਆ ਸਿੰਘ ਤੇ ਭਾਈ ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਸਹੀ ਸਲਾਮਤ ਤੇ ਬਿਨਾਂ ਰੋਕ-ਟੋਕ ਵਾਪਸ ਜਾਣ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਨਾ ਦਿੱਤਾ । ਨਾਲ ਹੀ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅਹਿਲਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਤਾਬੇਦਾਰਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਹੁਕਮ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਕੋਈ ਲੜਾਈ ਨਾ ਕਰੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਤਕਲੀਫ਼ ਕੋਈ ਨਾ ਦੇਵੇ, ਉਹ ਜਿਥੇ ਚਾਹੁਣ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਥੇ ਰਹਿਣ ਅਤੇ ਜਾਣ ਦੀ ਪੂਰੀ ਖੁਲ੍ਹ ਹੋਵੇ ।

ਪਰ ਇਸ ਹੁਕਮ ਦੇ ਪੁੱਜਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸਰਹਿੰਦ ਦੇ ਨਵਾਬ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵਿਰੁੱਧ ਫੌਜ ਚਾਲੇ ਪਾ ਦਿੱਤੀ ।

ਕਾਂਡ ੧੫

ਮੁਕਤਸਰ ਦਾ ਜੁੱਧ

ਜਦ ਗੁਰੂ ਜੀ ਚੌਧਰੀ ਸ਼ਮੀਰ ਪਾਸ ਅਟਕੇ ਹੋਏ ਸਨ ਤਦ ਆਪ ਨੂੰ ਇਸ ਗਰਮਾ ਗਰਮ ਹਵਾੜੇ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਫੌਜ ਲੈ ਕੇ ਸਾਡੇ ਮਗਰ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਫੌਜੀ ਦਸਤੇ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਸਾਡੀ ਭਾਲ ਕਰਦੇ-ਫਿਰਦੇ ਹਨ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਜੇ ਵੱਸੋਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਲੜਾਈ ਹੋਈ ਤਾਂ ਇਕ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵਾਧੂ ਦਾ ਦੁੱਖ ਹੋਵੇਗਾ, ਦੂਜੇ ਮੁਗ਼ਲ ਫੌਜਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਡਟਣਾ ਔਖਾ ਹੋਵੇਗਾ । ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਆਪ ਨੇ ਅਗਾਂਹ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਆਣ ਅਤੇ ਕਿਤੇ ਢੁੱਕਵੀਂ ਥਾਂ ਲੜਾਈ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ । ਆਪ ਦੀਨੇ ਤੋਂ ਤੁਰ ਪਏ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਇਸ ਵੇਲੇ ਚੋਖੇ ਸਿੱਖ ਸੂਰਬੀਰ ਸਨ ਜਿਹੜੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਸਨ ਅਤੇ ਆਪ ਦੀ ਖਾਤਰ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਕਰਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਸਨ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਚੋਖੇ ਬਹਾਦਰ ਸਿਪਾਹੀ ਆਪ ਨੇ ਤਨਖਾਹਦਾਰ ਵੀ ਭਰਤੀ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਸਨ ਅਤੇ ਦਾਰੂ-ਸਿੱਕਾ ਤੇ ਸ਼ਸਤਰ ਵੀ ਚੋਖੇ ਇਕੱਠੇ ਕਰ ਲਏ ਸਨ ।

ਜਲਾਲ, ਭਗਤੇ ਆਦਿ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਦੀ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੋਟ ਕਪੂਰੇ ਪਹੁੰਚੇ । ਇਹ ਥਾਂ ਇਕ ਢਾਬ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਉਚੇ ਧੋੜੇ ਉਪਰ ਸੀ ਤੇ ਵੈਰੀ-ਦਲ ਦਾ ਵਾਰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਬੜੀ ਢੁੱਕਵੀਂ ਸੀ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਦੇ ਮਾਲਕ ਕਪੂਰੇ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਗੜ੍ਹੀ ਵਿੱਚ ਮੋਰਚੇ ਲਾ ਕੇ ਤੁਰਕਾਂ ਨਾਲ ਦੋ ਹੱਥ ਕਰ ਲੈਣ ਦਿਓ । ਪਰ ਕਪੂਰਾ ਡਰਦਾ ਸੀ । ਉਸ ਨੇ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਕਿਹਾ, ‘ਤੁਰਕ ਮੈਨੂੰ ਮਾਰ ਦੇਣਗੇ ।’ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਹੱਸ ਕੇ

ਕਿਹਾ: 'ਕਪੂਰਿਆ ! ਤੈਨੂੰ ਤੁਰਕਾਂ ਨੇ ਫੇਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਛੱਡਣਾ ।'*

ਗੁਰੂ ਜੀ ਅਗਾਂਹ ਚਲੇ ਗਏ ਤੇ ਕੁਝ ਚਿਰ ਮਗਰੋਂ ਢਿਲਵਾਂ ਕਲਾਂ ਪਹੁੰਚੇ । ਓਥੇ ਸੋਢੀ ਕੌਲ, ਜੋ ਪਿਰਥੀਏ ਦੀ ਉਲਾਦ ਵਿੱਚੋਂ ਸੀ, ਘੋੜੇ ਤੇ ਚਿੱਟੇ ਬਸਤਰ ਲੈ ਕੇ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ । ਉਸ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਮੰਨ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਨੇ ਮਾਛੀਵਾੜੇ ਵਾਲਾ ਨੀਲਾ ਬਾਣਾ ਉਤਾਰ ਕੇ ਚਿੱਟੇ ਬਸਤਰ ਪਹਿਨੇ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਨੀਲੇ ਕੱਪੜੇ ਲੀਰਾਂ-ਲੀਰਾਂ ਕਰ ਕੇ ਅੱਗ ਵਿੱਚ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ :-

'ਨੀਲ ਬਸਤ੍ਰ ਲੈ ਕਪੜੇ ਫਾੜੇ ਤੁਰਕ ਪਠਾਣੀ ਅਮਲ ਗਿਆ ।'

ਢਿਲਵਾਂ ਕਲਾਂ ਤੋਂ ਵਿਦਾ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਜੈਤੋ ਪੁੱਜੇ । ਏਥੇ ਖਬਰ ਮਿਲੀ ਕਿ ਸਰਹਿੰਦ ਦਾ ਸੂਬਾ ਨਵਾਬ ਫੌਜ ਲੈ ਕੇ ਦਬਾ ਦਬ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਚਹੁ ਪੰਜਾਂ ਦਿਨਾਂ ਤੀਕ ਆ ਪੁੱਜੇਗਾ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਜੈਤੋ ਤੋਂ ਸੁਨੀਆਰ ਤੇ ਰਾਮੇਆਣੇ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਖਿਦਰਾਣੇ ਵੱਲ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਏ । ਆਪ ਦੀ ਦਲੀਲ ਸੀ ਕਿ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਨਾਲ ਖਿਦਰਾਣੇ ਦੀ ਢਾਬ ਪਾਸ ਦੋ ਹੱਥ ਕੀਤੇ ਜਾਣ । ਅਜੇ ਆਪ ਰਾਮੇਆਣੇ ਤੇ ਖਿਦਰਾਣੇ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਹੀ ਸਨ ਕਿ ਮਾਝੇ ਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਇਕ ਜਥਾ ਓਧਰ ਆ ਪੁੱਜਾ । ਇਸ ਜਥੇ ਵਿੱਚ ਉਹ ਸਿੱਖ ਸਨ, ਜਿਹੜੇ ਮਾਲਵੇ, ਦੁਆਬੇ ਆਦਿਕ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੇ ਸੈਂਕੜੇ ਹੋਰ ਸਿੰਘਾਂ ਵਾਕੁਰ ਅਨੰਦਪੁਰ ਜੰਗ ਦੇ ਅਖੀਰਲੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਬੇਦਾਵਾ ਲਿਖ ਕੇ ਦੇ ਗਏ ਸਨ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਏਥੇ ਆਉਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਉਂ ਬਣਿਆ ਸੀ: ਜਦ ਮਾਝੇ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਕਲਗੀਧਰ ਜੀ ਉਪਰ ਵਾਪਰੇ ਸਰੀਰਕ ਕਸ਼ਟਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਾ, ਤਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਬੇਦਾਵਾ ਲਿਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਫਿਟਕਾਰਾਂ ਪਾਈਆਂ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਝੈਲਾਂ

* ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਇਹ ਭਵਿੱਖ-ਵਾਕ ਮਗਰੋਂ ਸੰਨ ੧੭੦੮ ਵਿੱਚ ਪੂਰਾ ਹੋਇਆ, ਜਦ ਕਪੂਰੇ ਦੇ ਗੁਆਂਢੀ ਈਸਾਂ ਖਾਂ ਮੰਝ ਨੇ ਕਪੂਰਾ ਲੁੱਟਿਆ ਤੇ ਕਪੂਰੇ ਨੂੰ ਫਾਹੇ ਦਿੱਤਾ ।

ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਉਪਰ ਪਛਤਾਵਾ ਲੱਗਾ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁੜ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਣ, ਤੋੜ ਤੀਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਅਤੇ ਲੋੜ ਪੈਣ 'ਤੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ । ਇਹ ਜੱਥਾ ਬਣਾ ਕੇ ਝਬਾਲ ਦੀ ਮਾਈ ਭਾਗੋ ਜੀ ਅਤੇ ਸੁਰਸਿੰਘ ਦੇ ਭਾਈ ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਜਥੇਦਾਰੀ ਹੇਠ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵੱਲ ਤੁਰ ਪਏ ਅਤੇ ਪੁੱਛਦੇ-ਪੁਛਾਂਦੇ ਏਥੇ ਆ ਪਹੁੰਚੇ ।

ਇੰਨੇ ਚਿਰ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਦੋ ਕੁ ਕੋਹ 'ਤੇ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਖਿਦਰਾਣੇ ਵੱਲ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਏ ਅਤੇ ਢਾਬ ਤੋਂ ਅਗਲੇ ਪਾਸੇ ਨੇੜੇ ਹੀ ਇਕ ਟਿੱਬੀ ਉਪਰ ਜਾ ਡਟੇ । ਏਥੋਂ ਬੈਠਿਆਂ ਢਾਬ ਆਪ ਦੇ ਤੀਰਾਂ ਦੀ ਮਾਰ ਹੇਠਾਂ ਸੀ । ਆਪ ਨੇ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਨਾਲ ਦੋ ਹੱਥ ਕਰਨ ਲਈ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਇਹ ਥਾਂ ਚੁਣਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ।

ਮਾਝੇ ਤੋਂ ਆਏ ਚਾਲ੍ਹੀ ਸਿੰਘ ਢਾਬ ਦੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪਾਸੇ ਡਟ ਗਏ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬੇਰੀਆਂ ਉਪਰ ਚਾਦਰਾਂ ਪਾ ਦਿੱਤੀਆਂ, ਤਾਂ ਜੁ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਤੰਬੂ ਸਮਝੇ ਤੇ ਏਧਰ ਨੂੰ ਹੀ ਆਵੇ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਵੱਲ ਨਾ ਜਾਵੇ ।* ਨਾਲੇ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਭੁਲੇਖਾ ਵੀ ਪੈ ਜਾਵੇ ਕਿ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਫੌਜ ਤੰਬੂਆਂ ਵਿੱਚ ਉਤਰੀ ਹੋਈ ਹੈ । ਛੇਤੀ ਹੀ ਸ਼ਾਹੀ ਫੌਜ ਵੀ ਆ ਪੁੱਜੀ । ਬੜੇ ਘਮਸਾਨ ਦਾ ਜੁੱਧ ਹੋਇਆ । ਸਿੱਖ ਸਦਾ ਵਾਕੁਰ ਹੈਰਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਬਹਾਦਰੀ ਨਾਲ ਲੜੇ । ਓਧਰ ਟਿੱਬੀ ਤੋਂ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਨੇ ਵੈਰੀ ਉਪਰ ਤੀਰਾਂ ਦੀ ਝੜੀ ਲਾ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਵੈਰੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿੰਨ੍ਹ ਕੇ ਨਿੱਸਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । † ਤੁਰਕਾਂ ਦੇ

* ਉਸ ਥਾਂ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਤੰਬੂ ਸਾਹਿਬ ਹੈ ।

† ਜਿਸ ਟਿੱਬੀ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਵੈਰੀ ਦਲ ਉਪਰ ਤੀਰ ਵਰਸਾਏ, ਓਥੇ ਹੁਣ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਟਿੱਬੀ ਸਾਹਿਬ ਹੈ । ਪਾਸ ਹੀ ਰਕਾਬ ਸਰ ਤੇ ਦਾਤਨ ਸਾਹਿਬ ਦੋ ਹੋਰ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਹਨ ।

ਬੜੇ ਆਹੂ ਲੱਥੇ। ਛੇਤੀ ਹੀ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਦੀ ਫੌਜ ਦੇ ਪੈਰ ਉਖੜ ਗਏ ਤੇ ਉਹ ਮੈਦਾਨ ਛੱਡ ਕੇ ਹਰਨ ਹੋ ਗਈ। ਮੈਦਾਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੱਥ ਰਿਹਾ।

ਸ਼ਾਹੀ ਫੌਜ ਦੇ ਨੱਸ ਜਾਣ ਮਗਰੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਰਣ-ਭੂਮੀ ਦਾ ਗੇੜਾ ਲਾਉਣ ਲੱਗੇ। ਕੁਝ ਚਿਰ ਬਾਅਦ ਆਪ ਉਥੇ ਪੁੱਜੇ, ਜਿਥੇ ਮਝੈਲਾਂ ਨੇ ਸਭ ਖਾਲਸਈ ਸੈਨਾਂ ਦੇ ਮੋਹਰੇ ਮੋਰਚੇ ਲਾਏ ਸਨ। ਆਪ ਨੇ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਉਹ ਸਭੇ ਹੀ ਫੱਟੜ ਜਾਂ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਕੇ ਭੱ ਉਪਰ ਪਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਆਪ ਨੇ ਵਾਰੀ-ਵਾਰੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਝੈਲ ਸੂਰਮਿਆਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਪੂਝੇ, ਪਿਆਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਵਰ ਦਿੱਤੇ। ਜਦ ਆਪ ਭਾਈ ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ ਪਾਸ ਪਹੁੰਚੇ, ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਉਹ ਅਜੇ ਸਹਿਕਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੀਸ ਗੋਦ ਵਿੱਚ ਲਿਆ ਅਤੇ ਮੂੰਹ ਪੂਝਿਆ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਅੱਖਾਂ ਖੋਲੀਆਂ, ਆਪਣਾ ਸੀਸ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਦੀ ਗੋਦੀ ਵਿੱਚ ਟਿਕਿਆ ਵੇਖ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਲੁੰ-ਲੁੰ ਅਨੰਦ ਨਾਲ ਭਰ ਪਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬੜੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਕਿਹਾ : 'ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ ! ਮੰਗ ਜੋ ਇਸ ਵੇਲੇ ਮੰਗਣਾ ਈ।' ਅੱਗੋਂ ਭਾਈ ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ : 'ਤੁਹਾਡਾ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਕੇ ਮੰਗਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਰਹੀ, ਮੈਨੂੰ ਸਭ ਕੁਝ ਮਿਲ ਗਿਆ, ਜਦ ਮੇਰਾ ਸੀਸ ਆਪ ਦੀ ਗੋਦੀ ਵਿੱਚ ਟਿਕ ਗਿਆ।' ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫੇਰ ਕਿਹਾ : 'ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ ! ਕੁਝ ਜ਼ਰੂਰ ਮੰਗ, ਸਾਡੀ ਇਹੋ ਖੁਸ਼ੀ ਹੈ।'

ਭਾਈ ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਿਹਾ : 'ਜੇ ਤੁਠੇ ਹੋ ਤਾਂ ਜਿਹੜਾ ਬੇਦਾਵਾ ਮੈਂ ਤੇ ਮੇਰੇ ਵਰਗੇ ਹੋਰ ਸਿੱਖ ਲਿਖ ਕੇ ਦੇ ਆਏ ਸਾਂ, ਉਹ ਪਾੜ ਦਿਓ ਤੇ ਟੁੱਟੀ ਗੰਢੇ।'

ਸ੍ਰੀ ਕਲਗੀਧਰ ਜੀ ਨੇ 'ਧੰਨ ਸਿੱਖੀ' 'ਧੰਨ ਸਿੱਖੀ' ਕਹਿੰਦੇ ਕਹਿੰਦੇ ਕਮਰਕੱਸੇ ਵਿੱਚੋਂ ਉਹ ਬੇਦਾਵੇ ਵਾਲਾ ਕਾਗਜ਼ ਕੱਢਿਆ, ਪੁਰਜੇ-ਪੁਰਜੇ ਕਰ ਕੇ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਕਿਹਾ 'ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ ਬੇਟਾ,

ਤੂੰ ਮਾਝੇ ਦੀ ਸਿੱਖੀ ਰੱਖ ਲਈ, ਤੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਲੋਂ ਟੁੱਟ ਗਏ ਹੋਰ ਸਭ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਬਖਸ਼ਾ ਲਿਆ ਹੈ। ਧੰਨ ਸਿੱਖੀ, ਧੰਨ ਖਾਲਸਾ ! ਟੁੱਟੀ ਗੰਢੀ ਖਾਲਸੇ ਨੇ।' ਭਾਈ ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ ਦੀ ਆਤਮਾ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋ ਗਈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਗਲੇਝੂ ਆ ਗਏ। ਫੇਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਲੰਮਾ ਸਾਰਾ ਸਾਹ ਲਿਆ ਤੇ ਸੱਚ-ਖੰਡ ਵਿੱਚ ਜਾ ਡੇਰੇ ਲਾਏ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸੀਸ ਸਹਿਜ ਨਾਲ ਭੱ 'ਤੇ ਟਿਕਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਮਾਈ ਭਾਗੋ ਜੀ ਪਾਸ ਪਹੁੰਚੇ। ਆਪ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਲਿਆਂਦਾ ਅਤੇ ਭਾਈ ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ ਦੇ ਟੁੱਟੀ ਗੰਢਣ ਦਾ ਹਾਲ ਦੱਸਿਆ। ਮਾਈ ਦਾ ਲੁੰ-ਲੁੰ ਖਿੜ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਕੇ ਮਾਈ ਭਾਗੋ ਨੂੰ ਨਾਮ-ਦਾਨ ਬਖਸ਼ਿਆ ਅਤੇ ਨਿੱਤ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿੱਤੀ।*

ਇਸ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦਾ ਸਸਕਾਰ ਕੀਤਾ। ਸਸਕਾਰ ਵਾਲੀ ਥਾਂ: ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ਼ਹੀਦ-ਗੰਜ ਹੈ। ਆਪ ਨੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ, 'ਇਹ ਚਾਲੀ ਹੀ ਮੁਕਤੇ ਹੋਏ ਜਨਮ-ਮਰਨ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੋਏ।' ਜੁੱਧ-ਅਸਥਾਨ ਦਾ ਨਾਂ ਆਪ ਨੇ ਮੁਕਤਸਰ ਰੱਖਿਆ। ਇਹ ਹੁਣ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸਕ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਹੈ। ਸਸਕਾਰ ਸਮੇਂ ਜਿਥੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਬਿਰਾਜੇ ਸਨ, ਉਥੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ 'ਟੁੱਟੀ ਗੰਢੀ' ਹੈ।

❦ ❦ ❦

* ਜ਼ਖ਼ਮ ਰਾਜੀ ਹੋ ਜਾਣ ਮਗਰੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਮਾਈ ਭਾਗੋ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾਇਆ ਅਤੇ ਮਾਈ ਭਾਗੋ ਕੋਰ ਬਣਾਇਆ। ਉਹ ਮਰਦਾਵੇਂ ਕੱਪੜੇ ਪਹਿਨ ਕੇ ਨਿੱਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਅਰਦਲ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ, ਉਹ ਨਾਂਦੇੜ ਵਿੱਚ ਆਪ ਦੇ ਜੋਤੀ-ਜੋਤ ਸਮਾਉਣ ਤੀਕ ਆਪ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿੱਚ ਰਹੀ। ਮਗਰੋਂ ਉਹ ਬਿਦਰ ਚਲੀ ਗਈ ਅਤੇ ਓਥੇ ਉਸ ਦਾ ਦੇਹਾਂਤ ਹੋਇਆ। ਉਸ ਦੇ ਨਾਂ ਦਾ ਇਕ ਬੁੰਗਾ ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਅਬਚਲ ਨਗਰ, ਵਿੱਚ ਹੈ।

ਕਾਂਡ ੧੬

ਲੱਖੀ ਜੰਗਲ, ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ, ਦਾਦੂ ਦੁਆਰਾ

ਮੁਕਤਸਰ ਦੇ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦਾ ਸਸਕਾਰ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਅਗਾਂਹ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਏ ਅਗਲੇ ਅਗਲੇਰੇ ਦਿਨ ਆਪ 'ਟਾਲੂਆਂ ਫੱਤੂ ਸੰਮੂ ਕੀ' ਪੁੱਜੇ ਤੇ ਉਥੇ ਡੇਰਾ ਕੀਤਾ। ਫੱਤੂ ਤੇ ਸੰਮੂ ਨਾਂ ਦੇ ਡੇਰਾਗਾਂ ਨੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਹ ਪਿੰਡ ਵਸਾਇਆ ਸੀ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰੇਮ-ਭਾਵ ਨਾਲ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਵਿਦਾਇਗੀ ਸਮੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਲੁੰਝੀ ਤੇ ਖੇਸ ਭੇਟਾ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਸ਼ੈਆਂ ਉਥੋਂ ਦੀਆਂ ਸੁਗਾਤਾਂ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਲੁੰਝੀ ਲੈ ਕੇ ਲੱਕ ਬੰਨ੍ਹ ਲਈ ਤੇ ਖੇਸ ਮੋਢੇ ਤੇ ਧਰ ਲਿਆ। ਇਕ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੁੱਛਣ 'ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ :-

ਜੇਹਾ ਦੇਸ ਤੇਹਾ ਭੇਸ।

ਤੇੜ ਲੁੰਝੀ ਮੋਢੇ ਖੇਸ।

ਉਥੋਂ ਚੱਲ ਕੇ ਰੂਪੇਆਣੇ, ਬੋਹੜੀ, ਬੋਹੜੀ, ਕਾਲਝਰਾਣੀ, ਗੁਰੂ-ਸਰ ਆਦਿ ਥਾਈਂ ਡੇਰਾ ਕਰਦੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਛੱਤੇਆਣੇ ਜਾ ਪੁੱਜੇ।

ਜਿਹਾ ਕਿ ਅੱਗੇ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕੁਝ ਮਲਵਈ-ਬਰਾੜ ਸਿੱਖ ਤਨਖਾਹਦਾਰ ਫੌਜੀ ਵੀ ਭਰਤੀ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਤਨਖਾਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕੀ। ਉਹ ਬੁੜ-ਬੁੜ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ ਤੇ ਕੁਝ ਚਿਰ ਹੋਰ ਜੇਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ ਪਰ ਉਹ ਬੇ-ਸਬਰੇ ਜਿਹੇ ਹੋ ਗਏ। ਜਦ ਗੁਰੂ ਜੀ ਛੱਤੇਆਣੇ ਪੁੱਜੇ, ਤਾਂ ਬਰਾੜ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਘੋੜੇ ਦੀ ਲਗਾਮ ਫੜ ਖਲੋਤੇ ਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, 'ਸਾਡਾ ਲੇਖਾ ਨਿਬੇੜੋਗੇ, ਤਾਂ ਹੀ ਅਗਾਂਹ ਜਾਣ ਦਿਆਂਗੇ!' ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ : 'ਸਿੱਤਰੇ! ਥੋੜ੍ਹਾ ਚਿਰ ਹੋਰ ਜੇਰਾ ਕਰੋ। ਅੱਜ

ਕਲ੍ਹ ਮਾਇਆ ਦੀ ਕੁਝ ਟੋਟ ਹੈ, ਪਰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਛੇਤੀ ਹੀ ਗੱਫੇ ਭੇਜੇਗਾ। ਤੁਹਾਡੀ ਦਮੜੀ ਦਮੜੀ ਚੁਕਾ ਦਿਆਂਗੇ।' ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਲਗਾਮ ਨਾ ਛੱਡੀ ਤੇ ਜ਼ਿਦੋਂ ਨਾ ਟਲੇ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਹੱਸ ਕੇ ਬੋਲੇ : 'ਚੰਗਾ ਭਾਈ! ਕਰੋ ਫੈਸਲਾ, ਇਕ ਪਾਸੇ ਮੈਂ ਤੇ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਤੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਮਾਇਆ। ਦੱਸੋ ਕੀ ਲਵੋਗੇ-ਚਾਂਦੀ ਕਿ ਸਿੱਖੀ?'

ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ : 'ਜੀ ਸਿੱਖ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਅੱਗੇ ਹੀ ਹਾਂ, ਸੋ ਸਿੱਖੀ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਹੈ ਵੇ, ਸਾਨੂੰ ਧਨ ਦਿਓ, ਸਾਡਾ ਲੇਖਾ ਕਰੋ।'

ਐਨ ਉਸ ਵੇਲੇ ਇਕ ਸਿੱਖ ਨੇ ਰੁਪਇਆਂ ਤੇ ਮੋਹਰਾਂ ਦੀ ਭਰੀ ਹੋਈ ਛੱਟ ਖੱਚਰ ਤੋਂ ਲਾਹ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਅੱਗੇ ਲਿਆ ਧਰੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਤਨਖਾਹਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਤਨਖਾਹੀਂ ਗਿਣ-ਗਿਣ ਦਿੱਤੀਆਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਾ ਕੀਤਾ। ਜਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਥੇਦਾਰ, ਭਾਈ ਦਾਨੇ ਦੀ ਵਾਰੀ ਆਈ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਹਾ : 'ਕਿਉਂ ਭਾਈ ਦਾਨਿਆ! ਤੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਰਦਾਰ ਹੈਂ। ਦੱਸ, ਤੈਨੂੰ ਕਿਸ ਹਿਸਾਬੇ ਤਨਖਾਹ ਦਈਏ?' ਅੱਗੋਂ ਦਾਨੇ ਨੇ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ : 'ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ! ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਸਿੱਖੀ ਦਾਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਨਿਵਾਸ ਬਖਸ਼ੋ, ਮੇਰੇ ਘਰ ਦੁੱਧ, ਪੁੱਤ, ਘੋੜੇ, ਧਨ ਸਭ ਕੁਝ ਹੈ।' ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮ ਵੇਖ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਬੜੇ ਖੁਸ਼ ਹੋਏ ਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ : 'ਸ਼ਾਬਾਸ਼ ਦਾਨਿਆ! ਅੱਗੇ ਭਾਈ ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪੰਥ ਦੀ ਟੁੱਟੀ ਗੰਢੀ ਅਤੇ ਮਾਝੇ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਰੱਖ ਲਈ ਸੀ, ਤੂੰ ਹੁਣ ਮਾਲਵੇ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਰੱਖ ਲਈ ਹੈ। ਹੁਣ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕ ਕੇ ਦਾਨ ਸਿੰਘ ਬਣ ਜਾ।' ਉਸ ਨੇ ਸਤਿਬਚਨ ਕਹਿ ਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕ ਲਿਆ।

ਤਨਖਾਹ ਵੰਢਣ ਪਿਛੋਂ ਜੋ ਮਾਇਆ ਬਚੀ, ਉਹ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਓਥੇ ਦੱਬ ਦਿੱਤੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਜਾਣ ਮਗਰੋਂ ਬਰਾੜ ਚੋਰੀ-ਚੋਰੀ ਕੱਢਣ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਨਾ ਲੱਭੀ। ਤਦੇ ਹੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਥਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ਗੁਪਤਸਰ ਰੱਖਿਆ ਸੀ।

ਛੱਤੇਆਣੇ ਪਿੰਡ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਡੇਰੇ ਦੇ ਪਾਸ ਹੀ ਇਕ ਬੜਾ ਕਰਨੀ ਵਾਲਾ ਮੁਸਲਮਾਨ ਫਕੀਰ ਬਹਿਮੀਸ਼ਾਹ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ।* ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ। ਆਪ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਸੁਣ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਚਿੱਤ ਉਤੇ ਅਜਿਹਾ ਅਸਰ ਹੋਇਆ ਕਿ ਉਹ ਇਸਲਾਮ ਤਿਆਗ ਕੇ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕ ਕੇ ਸਿੰਘ ਸਜ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਦਾ ਨਾਂ ਅਜਮੇਰ ਸਿੰਘ ਰੱਖਿਆ। ਉਹ ਅਖੀਰ ਤੀਕ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿੱਚ ਰਿਹਾ।

ਕੁਝ ਚਿਰ ਮਗਰੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਛੱਤੇਆਣੇ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਤੁਰ ਪਏ। ਦਾਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਮੰਨ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਸ ਦੇ ਪਿੰਡ ਮਹਿਮਾ ਸਰਜਾ ਵੱਲ ਨੂੰ ਹੋ ਤੁਰੇ। ਅਜੇ ਪਿੱਛੋਂ ਕੋਹ ਸਵਾ ਕੋਹ ਦੀ ਵਿੱਥ 'ਤੇ ਸਨ ਕਿ ਰਹਰਾਸਿ ਦਾ ਵੇਲਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਚਾਰ ਚੁਫੇਰੇ ਜੰਗਲ ਬੜਾ ਸੋਹਣਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਸ ਥਾਂ ਠਹਿਰ ਗਏ ਅਤੇ ਓਥੇ ਹੀ ਡੇਰਾ ਲੱਗ ਗਿਆ। ਇਸ ਥਾਂ ਦਾ ਸੁਹੱਪਣ ਵੇਖ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ 'ਲੱਖੀ ਜੰਗਲ' ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਏ ਥੇ ਹੀ ਠਹਿਰਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ। ਦਾਨ ਸਿੰਘ ਹੁਕਮ ਪਾ ਕੇ ਪਿੱਛੋਂ ਅੰਨ-ਪਾਣੀ ਏਥੇ ਹੀ ਲੈ ਆਇਆ।

ਚਿਰਾਂ ਤੋਂ ਵਿਛੜੇ ਸਿੱਖ ਸੈਂਕੜੇ ਤੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਹੁੰਮ ਹੁਮਾ ਕੇ ਆਉਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਕਵੀ ਤੇ ਢਾਡੀ, ਜੋ ਅਨੰਦਪੁਰੋਂ ਆਉਣ ਸਮੇਂ ਵਿਛੜ ਗਏ ਸਨ, ਏਥੇ ਆ ਜੁੜੇ। ਕੀਰਤਨ-ਦਰਬਾਰ, ਕਥਾ-ਵਖਿਆਨ ਤੇ ਕਵੀ-ਦਰਬਾਰ ਲੱਗਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਮੰਗਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਲੱਖੀ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਦਾ ਨਜ਼ਾਰਾ ਬੱਝ ਗਿਆ। ਚਿਰਾਂ ਤੋਂ ਵਿਛੜੇ ਪਿੱਛੋਂ ਮਿਲਾਪ ਹੋਣ 'ਤੇ ਰਚੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਬੜੀਆਂ ਦਰਦ-ਭਰੀਆਂ ਤੇ ਦਿਲ-ਹਿਲਾਉ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੀ ਸਰਲ ਸੁਭਾਵਕ ਰਚਨਾ, ਜੋ ਮਾਲਵੇ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਦੇ ਸੱਦ ਗੀਤ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸੀ, ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਸੀ :-

*ਉਸ ਦਾ ਪੂਰਾ ਅਸਲੀ ਨਾਂ ਸੱਯਦ ਇਬਰਾਹੀਮ ਸ਼ਾਹ ਸੀ।

'ਸੁਣ ਕੇ ਸੱਦ ਮਾਰੀ ਦਾ ਮੇਰੀ ਪਾਣੀ ਘਾਹ ਮੁੱਤੇ ਨੇ।
ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਨਾ ਰਲੀਆ ਕਾਈ, ਕੋਈ ਸਉਕ ਪਿਯੋ ਨੇ।
ਗਿਆ ਫਿਰਾਕ ਮਿਲਿਆ ਮਿਤ ਮਾਰੀ, ਤਾਰੀ ਸੁਕਰ ਕਿਤੇ ਨੇ।'

ਲੱਖੀ-ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਜਿਹੀ ਬਹਾਰ ਲੱਗੀ ਰਹੀ। ਏਥੋਂ ਤੁਰ ਕੇ ਕਈ ਪਿੰਡੀ ਡੇਰਾ ਕਰਦੇ ਤੇ ਨਾਮ-ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੇ ਖੁਲ੍ਹੇ ਗੱਢੇ ਵਰਤਾਉਂਦੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸਾਬੋਕੀ ਤਲਵੰਡੀ ਪੁੱਜੇ। ਏਥੇ ਭਾਈ ਡੱਲਾ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਘਾ ਬੰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਇਕ ਕਿਸਮ ਦਾ ਰਾਜਾ ਹੀ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਅਤੇ ਉਦਾਲੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਉਸ ਦਾ ਹੁਕਮ ਮੰਨਦੇ ਸਨ। ਜਦ ਉਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਆਉਂਦਿਆਂ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਸੁਣੀ ਤਾਂ ਚਾਰ ਪੰਜ ਸੌ ਹਥਿਆਰ ਬੰਦ ਨੌਜੁਆਨ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ 'ਜੀ ਆਇਆਂ' ਕਹਿਣ ਲਈ ਅੱਗੋਂ ਜਾ ਕੇ ਮਿਲਿਆ। ਇਕੋਤਰ ਸੌ ਰੁਪਿਆ ਅਤੇ ਇਕ ਵਧੀਆ ਘੋੜਾ ਉਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਭੇਟ ਕੀਤਾ ਤੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ ਜਾਂ ਪਿੰਡ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪੁੱਜੇ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਠਹਿਰ ਗਏ। ਇਹ ਉਹ ਥਾਂ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਮਾਲਵੇ ਦਾ ਰਟਨ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਅੱਗੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਭਾਗ ਲਾਏ ਸਨ। ਇਸ ਥਾਂ ਦੇ ਪਾਸ ਤੰਬੂ ਤਾਣੇ ਗਏ ਅਤੇ ਡੇਰਾ ਲੱਗ ਗਿਆ। ਇਸ ਥਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ 'ਦਮਦਮਾ' ਰੱਖਿਆ।

ਭਾਈ ਡੱਲੇ ਦੀ ਸਲਾਹ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬਾਕੀ ਤਨਖਾਹਦਾਰ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਤਨਖਾਹੀ ਚੁਕਾ ਕੇ ਵਿਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਏਥੇ ਵੀ ਸਿੱਖ ਦੂਰੋਂ-ਦੂਰੋਂ ਆ ਕੇ ਜੁੜਨ ਲੱਗ ਪਏ ਅਤੇ ਅਨੰਦਪੁਰ ਜੇਹੀ ਬਹਾਰ ਏਥੇ ਵੀ ਲੱਗ ਗਈ। ਏਥੇ ਰਹਿਣ ਸਮੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਡੱਲੇ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰ ਕੇ ਮਾਲਵੇ ਨੂੰ ਵਰਦਾਨ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਧਰਤੀ ਵਿੱਚ ਨਹਿਰਾਂ ਚੱਲਣਗੀਆਂ, ਅੰਬ ਲੱਗਣਗੇ, ਕਣਕ ਪੈਦਾ ਹੋਵੇਗੀ ਤੇ ਲਹਿਰ-ਬਹਿਰ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਕ ਦਿਨ ਸਵੇਰ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਪਿੱਛੋਂ ਡੱਲੇ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਤੇ ਆਏ ਸਰੀਰਕ ਕਸ਼ਟਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ

ਸ਼ਹੀਦੀ ਸਬੰਧੀ ਹਮਦਰਦੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ : 'ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ! ਜੇ ਕਿਤੇ ਜੰਗ ਸਮੇਂ ਆਪ ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦੇ, ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਇਹ ਦੋਆਂ ਵਰਗੇ ਜਵਾਨ ਤੁਰਕਾਂ ਦੇ ਬੁਥਾੜੂ ਭੰਨ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਿੱਸਲ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਸਾ ਦਿੰਦੇ ਪਰ ਆਪ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਵਿਖਾਉਣ ਅਤੇ ਦਿਲਾਂ ਦੇ ਅਰਮਾਨ ਕੱਢਣ ਦਾ ਮੌਕਿਆ ਨਾ ਦਿੱਤਾ ।'

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਵਰਮਾਇਆ : 'ਭੱਲਿਆ ! ਤੇਰੇ ਸੂਰਮਿਆਂ ਦੇ ਸਰੀਰ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਵਧੀਆ ਤੇ ਬਲਵਾਨ ਹਨ, ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹ ਸੱਚਾ ਤੇ ਸੁਚਾ ਬੀਰ-ਰਸ ਤੇ ਸਿਦਕ ਭਰੋਸਾ ਨਹੀਂ, ਜੋ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਿਆਂ ਖਾਲਸੇ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।'

ਭੱਲੇ ਨੇ ਅੱਗੋਂ ਆਖਿਆ: 'ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ! ਸੂਰਮਗਤੀ ਤਾਂ ਭੱਲਿਆਂ ਤੇ ਸਰੀਰ ਦੀ ਸੱਤਿਆ ਦੇ ਆਸਰੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਵੇਖੋ ਤਾਂ ਸਹੀ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭੱਲਿਆਂ ਵੱਲ ਤੇ ਸਰੂ ਜਿਹੇ ਸਰੀਰਾਂ ਵੱਲ ! ਜੇ ਕਿਤੇ ਆਪ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੌਕਿਆ ਦੇਂਦੇ, ਤਾਂ ਵੇਖਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ?'

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਮੁਸਕਰਾ ਕੇ ਕਿਹਾ : 'ਭੱਲਿਆ, ਬੀਰਾ ! ਜੋ ਹੋਇਆ, ਸੋ ਹੋਇਆ । ਅਗਾਂਹ ਦਾ ਖਿਆਲ ਰੱਖਿਓ ਅਤੇ ਮੌਕਿਆ ਬਣਨ ਤੇ ਨਿੱਤਰਿਓ ।'

ਇੰਨੇ ਨੂੰ ਕੁਝ ਸੰਗਤ ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਈ । ਇਕ ਸਿੱਖ ਨੇ ਇਕ ਵਧੀਆ ਤੇ ਨਵੇਂ ਢੰਗ ਦੀ ਬੰਦੂਕ ਭੇਟ ਕੀਤੀ । ਬੰਦੂਕ ਦੀ ਬਣਤਰ ਵੇਖ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਏ । ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਭੱਲੇ ਨੂੰ ਕਿਹਾ : 'ਭੱਲਿਆ, ਬੀਰਾ ! ਅਸੀਂ ਇਸ ਬੰਦੂਕ ਦੀ ਮਾਰ ਜਾਚਣੀ ਤੇ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਪਰਖਣਾ ਹੈ । ਆਪਣੇ ਸੂਰਮੇ ਜਵਾਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਦੋਹ ਨੂੰ ਕਹੋ ਕਿ ਇਕ ਦੂਏ ਤੋਂ ਚਾਲ੍ਹੀ ਕੁ ਗਜ਼ ਦੀ ਵਿਥ ਉਤੇ ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਖੜੇ ਹੋ ਜਾਣ, ਮੂਹਰਲਾ ਜਣਾਂ ਐਸ ਥਾਂ ਆ ਖੜੋਵੇ ।'

ਭੱਲੇ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਬਥੇਰਾ ਆਖਿਆ ਵੰਗਾਰਿਆ

ਪਰ ਕੋਈ ਨਾ ਨਿੱਤਰਿਆ । ਫੇਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਦੂਰ ਖੜੇ ਦੋਹ ਸਿੱਖਾਂ ਵੱਲ ਉਂਗਲ ਕਰ ਕੇ ਕਿਹਾ : 'ਕੋਈ ਜਣਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਜਾ ਕੇ ਕਹੇ ਕਿ ਨਵੀਂ ਆਈ ਬੰਦੂਕ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਪਰਖਣ ਲਈ ਇਕ ਸਿੱਖ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।' ਹੁਕਮ ਸੁਣਦਿਆਂ ਸਾਰ ਦੋਵੇਂ ਸਿੱਖ ਅੱਗੜ-ਪਿੱਛੜ ਨੱਠ ਉਠੇ । ਇਕ ਆਖੇ ਹੁਕਮ ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਂ ਸੁਣਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਕਹੇ ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਂ ਸੁਣਿਆ ਸੀ ।' ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਅਗਾੜੀ-ਪਿਛਾੜੀ ਖੜੇ ਹੋਣ ਲਈ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ । ਫੇਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਝਗੜਾ ਹੋ ਪਿਆ ਕਿ ਅੱਗੇ ਕਿਹੜਾ ਖੜੇਵੇ । ਦੋਵੇਂ ਕਹਿਣ, 'ਅੱਗੇ ਮੈਂ ਖੜੇਵਾ ਹੈ' ਕਦੇ ਇਕ ਅੱਗੇ ਹੋ ਖੜੇਵੇ ਤੇ ਕਦੀ ਫੇਰ ਪਿਛਲਾ ਅੱਗੇ ਹੋ ਖੜੇਵੇ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ: 'ਜਿਵੇਂ ਹੋ, ਤਿਵੇਂ ਖੜੇ ਰਹੋ, ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਛਾਤੀਆਂ ਤਾਣ ਕੇ ਅੱਖਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚੇਹਰੇ 'ਤੇ ਗਡ ਕੇ ਖਲੋ ਗਏ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸ਼ਿਸਤ ਬੱਧੀ ਤੇ ਘੋੜਾ ਨੱਪਿਆ । ਸਿੱਖ ਅਡੋਲ ਖੜੇ ਰਹੇ । ਗੋਲੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਰਾਂ ਉਪਰੋਂ ਸਾਂ ਕਰਦੀ ਲੰਘ ਗਈ । ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਨਿਰਭੈਤਾ ਤੇ ਸਿਦਕ ਵੇਖ ਕੇ ਭਾਈ ਭੱਲਾ ਦੰਗ ਰਹਿ ਗਿਆ । ਉਸ ਦਾ ਹੰਕਾਰ ਦੂਰ ਹੋਇਆ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਮੰਨ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਿਆ ਤੇ ਭਾਈ ਭੱਲਾ ਸਿੰਘ ਬਣ ਗਿਆ । ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹੋਰਨਾਂ ਨੇ ਵੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਿਆ ।

ਇਨ੍ਹੀ ਦਿਨੀਂ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ ਤੇ ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਕੌਰ ਜੀ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਏਥੇ ਆ ਪਹੁੰਚੇ । ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ : 'ਮੇਰੇ ਚਾਰੇ ਲਾਲ ਕਿਥੇ ਜੇ ?' ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ : 'ਉਹ ਚਾਰੇ ਧਰਮ-ਬੀਰ ਪਿਤਾ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਗੋਦੀ ਵਿੱਚ ਜਾ ਬਿਰਾਜੇ ਹਨ । ਸਾਡਾ ਅਮਰ ਪੁੱਤਰ ਪੰਥ ਖਾਲਸਾ ਜੀਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸਦਾ ਜੀਉਂਦਾ ਰਹੇਗਾ ।'

ਦਮਦਮੇ ਸਾਹਿਬ ਰਹਿਣ ਸਮੇਂ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅਨੁਭਵ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਉਚਾਰਣ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਉਸ ਦੀ ਲਿਖਾਈ ਕਰਵਾ ਕੇ ਬੀੜ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਦਮਦਮੇ ਸਾਹਿਬ

ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਮਗਰੋਂ ਜਾ ਇਸ ਬੀੜ ਦਾ ਸ੍ਰੀ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਵਾਲੀ ਆਦਿ ਬੀੜ ਨਾਲ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਦੋਹਾਂ ਵਿੱਚ ਰਤੀ ਭਰ ਵੀ ਫਰਕ ਨਾ ਨਿਕਲਿਆ*। ਦਮਦਮੇ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਕਾਂਸ਼ੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਏਥੇ ਹੀ ਫੂਲ-ਵੰਸ ਦੇ ਤਿਲੋਕ ਸਿੰਘ ਤੇ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਤੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਿਆ ਸੀ।

ਸਾਢੇ ਕੁ ਨੌਂ ਮਹੀਨੇ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ ਨਿਵਾਸ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅਗਾਂਹ ਜਾਣ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਲਈ। ਆਪ ਨੇ ਪਰਵਾਰ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਦਿੱਲੀ ਵੱਲ ਭੇਜਿਆ ਅਤੇ ਆਪ ਕੱਤਕ ਸੰਮਤ ੧੭੬੩ ਵਿੱਚ ਰਾਜਪੂਤਾਨੇ ਵੱਲ ਚੱਲ ਪਏ। ਥਾਂ-ਥਾਂ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਦਾਨ ਬਖਸ਼ਦੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾਦੂ-ਦੁਆਰੇ ਪੁੱਜੇ ਅਤੇ ਓਥੋਂ ਦੇ ਮਹੰਤ ਨੂੰ ਸੂਰਮਤਾਈ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ। ਏਥੇ ਪੁੱਜਣ ਸਮੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਮਾਨ ਦੇ ਗੋਸ਼ੇ ਨਾਲ ਦਾਦੂ ਜੀ ਦੀ ਸਮਾਧ ਨੂੰ ਪਰਨਾਮ ਕੀਤਾ। ਇਸ 'ਤੇ ਖਾਲਸੇ ਨੇ ਮੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਨ ਦੇ ਅਪਰਾਧ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਨੂੰ ਤਨਖਾਹੀਆ ਠਹਿਰਾਇਆ। ਸ੍ਰੀ ਕਲਗੀਧਰ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ ਕਿ ਅਸਾਂ ਇਹ ਕੰਮ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਲਈ ਹੀ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਆਪ ਨੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਕੇ ਤਨਖਾਹ (ਧਰਮ-ਦੰਡ) ਦੇ ਕੇ ਅੱਗੇ ਨੂੰ ਸੁਭ-ਰੀਤ ਤੇਰੀ।

❦ ❦ ❦

*ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਖਾਲਸਾ ਸਮਾਚਾਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ੨੮ ਜੂਨ ੧੯੫੬ ਦੇ ਪਰਚੇ ਵਿੱਚ ਇਕ ਲੇਖ ਛਪਿਆ, ਜੋ ਮਗਰੋਂ ਬੰਬਈ ਦੇ ਰਣਜੀਤ ਅਖਬਾਰ ਦੇ ੨੭ ਜਨਵਰੀ ੧੯੫੭ ਦੇ ਪਰਚੇ ਵਿੱਚ ਇਹੋ ਲੇਖ ਛਪਿਆ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਆਏ ਹਨ, ਜਦ ਅਸੀਂ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਦਸਮ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਦੀ ਇਹ ਬੀੜ (ਸ੍ਰੀ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਾਲੀ ਆਦਿ ਬੀੜ) ਮੰਗਣ 'ਤੇ ਜਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਨਾ ਮਿਲੀ, ਤਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅਨੁਭਵ ਦੁਆਰਾ ਧੁਰ ਕੀ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਉਚਾਰਣ ਕੀਤਾ, ਜੋ ਪਹਿਲੀ ਬੀੜ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਹੂ-ਬ-ਹੂ ਹੀ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ 'ਤੇ ਕੁਝ ਫਰਕ ਨਾ ਨਿਕਲਿਆ।

ਕਾਂਡ ੧੭

ਸੱਚ-ਖੰਡ ਵਾਪਸੀ

ਰਾਜਪੂਤਾਨੇ ਦਾ ਚੱਕਰ ਲਾਉਂਦੇ, ਥਾਂ-ਥਾਂ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਨਾਮ-ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੇ ਖੁਲ੍ਹੇ ਗੱਠੇ ਵੰਡਦੇ-ਵੰਡਦੇ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਉਦੇਪੁਰ ਦੇ ਰਾਜ ਨਗਰ ਬਘੌਰ (ਅਥਵਾ ਬਾਗੌਰ) ਪੁੱਜੇ ਤਾਂ ਆਪ ਨੂੰ ਖ਼ਬਰ ਮਿਲੀ ਕਿ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਮਰ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਤਖ਼ਤ ਲਈ ਝਗੜਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਪਿਆ ਹੈ। ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਾ ਮੁਅੱਜ਼ਮ ਨੇ, ਜੋ ਮਗਰੋਂ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਬਣਿਆ, ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ ਜੀ ਰਾਹੀਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੋਂ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਤੇ ਸਹਾਇਤਾ ਮੰਗੀ। ਇਹ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਾ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਨਾਲੋਂ ਬਹੁਤ ਚੰਗਾ ਤੇ ਖੁਲ੍ਹ-ਦਿਲਾ ਸੀ। ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਵਾਸਤੇ ਭਾਈ ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਜਥੇਦਾਰੀ ਹੇਠ ਇਕ ਜੱਥਾ ਭੇਜਿਆ। ੮ ਜੂਨ ੧੭੦੭ ਨੂੰ ਆਗਰੇ ਦੇ ਪਾਸ ਜਾਜੂ ਦੇ ਮੁਕਾਮ ਦੋਹਾਂ ਭਰਾਵਾਂ ਦਾ ਜੰਗ ਹੋਇਆ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਾ ਮੁਅੱਜ਼ਮ ਦਾ ਭਰਾ, ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਾ ਆਜ਼ਮ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ। ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਾ ਮੁਅੱਜ਼ਮ ਜਿੱਤ ਗਿਆ ਅਤੇ ਦਿੱਲੀ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਣ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਨਾਂ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਰੱਖਿਆ।

ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਚਾਹਨਾ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਉਹ ਅਜਿਹੇ ਸਮੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਖੁਦ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਣੋਂ ਅਸਮਰੱਥ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰ ਭੇਜੀ ਕਿ ਆਗਰੇ ਆ ਕੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਣ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾਲਤਾ ਕਰੋ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਵਣ ਸੰਮਤ ੧੬੬੪ (ਜੁਲਾਈ ਸੰਨ ੧੭੦੭) ਵਿੱਚ ਆਗਰੇ ਜਾ ਕੇ ਮਿਲੇ। ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਆਪ ਦਾ ਬੜਾ ਆਦਰ-ਸਤਿਕਾਰ ਕੀਤਾ ਤੇ ਆਪ ਨੂੰ

ਖਿਲਤ (ਸਿਰੋਪਾ) ਅਤੇ ਅੱਠ-ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਏ ਦੀ ਕੀਮਤੀ ਧੁਖਧੁਖੀ ਭੇਟਾ ਕੀਤੀ। ਜਦ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਸਰਹਿੰਦ ਦੇ ਸੂਬੇ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਵਧੀਕੀਆਂ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਾ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਦਿਲੀ ਹਮਦਰਦੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਸੂਬੇ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਦਾ ਭਰੋਸਾ ਦਿਵਾਇਆ।

ਕੁਝ ਚਿਰ ਮਗਰੋਂ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਰਾਜਪੁਤਾਨੇ 'ਤੇ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਨੂੰ ਕੂਚ ਕੀਤਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਹੀ ਤੁਰ ਪਏ। ਆਪ ਨੂੰ ਯਕੀਨ ਸੀ ਕਿ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ ਮਗਰੋਂ ਹਕੂਮਤ ਨਾਲ ਸਮਝੌਤਾ ਹੋ ਸਕੇਗਾ। ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਓਹ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜੀਅ ਦਾਨ ਤੇ ਨਾਮ-ਦਾਨ ਦੇ ਗੱਢੇ ਵਰਤਾਉਂਦੇ ਗਏ। ਅਜਿਹੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੀ ਖਾਤਰ ਆਪ ਕਈ-ਕਈ ਦਿਨ ਸ਼ਾਹੀ ਡੇਰੇ ਤੋਂ ਵੱਖ ਹੋ ਕੇ ਨੇੜੇ-ਤੇੜੇ ਦੇ ਨਗਰਾਂ ਵਿੱਚ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ।

ਦੱਖਣ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਆਪ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖ ਹੋ ਕੇ ਸਤੰਬਰ ੧੭੦੮ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਨੰਦੇੜ (ਹੈਦਰਾਬਾਦ) ਪਹੁੰਚੇ। ਆਪ ਨੇ ਓਥੇ ਹੀ ਟਿਕਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ, ਛੇਤੀ ਹੀ ਮਗਰੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਥੇ ਰਹਿ ਕੇ ਇਕ ਮਾਧੋ ਦਾਸ ਬੈਰਾਰੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਤਮਕ ਬਲ ਨਾਲ ਜਿੱਤਿਆ ਅਤੇ ਨਾਮ-ਦਾਨ ਦੇ ਕੇ ਨਿਹਾਲ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਸਿੱਖ ਸਜਿਆ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛੱਕ ਕੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਣ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸ਼ਸਤਰ ਦੇ ਕੇ ਪੰਜ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਭੇਜ ਕੇ ਖਾਲਸੇ ਦਾ ਜਥੇਦਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਪੰਜਾਬ ਵੱਲ ਨੂੰ ਤੋਰਿਆ।

ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਵੱਧ ਰਹੇ ਗੂੜ੍ਹ ਤੋਂ ਸਰਹਿੰਦ ਦੇ ਸੂਬੇ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਨੂੰ ਪਿੱਸੂ ਪੈ ਗਏ। ਉਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਕਸ਼ਟ ਪੁਚਾਏ ਸਨ ਤੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰਵਾਏ

ਸਨ। ਉਸ ਨੂੰ ਡਰ ਭਾਸਦਾ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੇ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਆਪੋ ਵਿੱਚ ਪੂਰਾ ਸਮਝੌਤਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਖੈਰ ਨਹੀਂ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵਿਰੁੱਧ ਕੀਤੀਆਂ ਸਖ਼ਤੀਆਂ ਵਧੀਕੀਆਂ ਦਾ ਹਾਲ ਸੁਣ ਕੇ ਅੰਰੰਗਜ਼ੇਬ ਜਿਹੇ ਕੱਟੜ ਪੱਥਰ-ਦਿਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਵੀ ਹੁਕਮ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਸਨ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਤੰਗ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਬਤ ਹੋਈ ਹੋਈ ਜਾਇਦਾਦ ਵਿੱਚੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖਰਚ ਲਈ ਰੁਪਿਆ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਵੀ ਸਰਹਿੰਦ ਦੇ ਸੂਬੇ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਭੇਜਿਆ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ ਦਾ ਤਿੰਨ ਸੌ ਰੁਪਿਆ ਦਿੱਤਾ ਜਾਇਆ ਕਰੇ। ਇਸ ਸਭ ਕਾਸੇ ਤੋਂ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਦਾ ਫਿਕਰ ਪੈ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਚੇਤਾ ਸੀ ਕਿ ਜਹਾਂਗੀਰ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਹੋ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਕਸ਼ਟ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਚੰਦੂ ਨੂੰ ਮਗਰੋਂ ਉਸੇ ਜਹਾਂਗੀਰ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਆਗਿਆ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਜੋ ਹਾਲ ਤੁਹਾਡਾ ਜੀਅ ਕਰੇ ਕਰੇ ਅਤੇ ਜਿਵੇਂ ਜੀਅ ਕਰੇ ਇਸ ਨੂੰ ਮਾਰੋ ਜਾਂ ਰੱਖੋ। ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਪੱਕੀ ਗੰਢ ਬੰਨ੍ਹ ਲਈ ਸੀ ਕਿ ਜਦ ਤੀਕ ਗੁਰੂ ਜੀ ਜੀਉਂਦੇ ਰਹਿਣਗੇ, ਮੈਨੂੰ ਹਰ ਵੇਲੇ ਖਤਰਾ ਟਿਕਿਆ ਰਹੇਗਾ। ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਦੇ ਅਧੀਨ ਉਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰਵਾਉਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ।

ਇਸ ਗਰਜ਼ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਦੋ ਪਠਾਣ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਮਗਰ ਭੇਜੇ, ਉਹ ਨੰਦੇੜ ਪਹੁੰਚੇ ਤੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਬਣ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਰੋਜ਼ ਨੇਮ ਨਾਲ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਿਥੇ ਹੋਏ ਕਾਰੇ ਲਈ ਮੌਕਿਆ ਤਾੜਦੇ ਰਹੇ। ਇਕ ਦਿਨ ਰਹਰਾਸਿ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਮਗਰੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਬਿਰਾਜੇ ਤੇ ਟਿਕੇ ਹੋਏ

ਸਨ, ਆਪ ਦੇ ਪਾਸ ਕੇਵਲ ਇਕ ਹੀ ਸੇਵਕ ਸੀ। ਉਹ ਵੀ ਸੁੱਤੇ ਨੀਂਦਾ ਜਿਹਾ ਸੀ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਪਠਾਣ ਵੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪਾਸ ਬੈਠੇ ਸਨ ਇਕ ਨੇ ਝਟ ਉਠ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਖੱਬੀ ਵੱਖੀ ਵਿੱਚ ਛੁਰਾ ਖੋਭ ਦਿੱਤਾ। ਉਹ ਦੂਜਾ ਵਾਰ ਕਰਨ ਹੀ ਵਾਲਾ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਤਲਵਾਰ ਨਲ ਝਟਕਾ ਦਿੱਤਾ, ਦੂਜਾ ਪਠਾਣ ਭੱਜ ਉਠਿਆ ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਮਾਰ ਮੁਕਾਇਆ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਜ਼ਖ਼ਮ ਸੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਰਾਜ਼ੀ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਆਸ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਛੇਤੀ ਹੀ ਠੀਕ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਕੁਝ ਚਿਰ ਮਗਰੋਂ ਆਪ ਇਕ ਸਖ਼ਤ ਕਮਾਨ ਨੂੰ ਚਿੱਲਾ ਚੜ੍ਹਾਉਣ ਲੱਗੇ, ਤਾਂ ਅੱਲੇ ਜ਼ਖ਼ਮ ਦੇ ਤੋਪੇ ਟੁੱਟ ਗਏ ਅਤੇ ਲਹੂ ਵਗ ਤੁਰਿਆ। ਆਪ ਨੇ ਪ੍ਰਤੀਤ ਕਰ ਲਿਆ ਕਿ ਸਾਡੀ ਸੱਚ-ਖੰਡ ਵਾਪਸੀ ਦਾ ਸਮਾਂ ਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਆਪ ਨੇ ਪੰਜ ਪੈਸੇ ਤੇ ਨਰੇਲ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਅੱਗੇ ਰੱਖ ਕੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਗੁਰਤਾ ਦਿੱਤੀ। ਖਾਲਸਾ-ਪੰਥ ਨੂੰ ਗੁਰਤਾ ਆਪ ਚਮਕੌਰ ਸਾਹਿਬੋਂ ਤੁਰਨ ਸਮੇਂ ਦੇ ਆਏ ਸਨ। ਸੋ ਆਪ ਨੇ ਆਗਿਆ ਕੀਤੀ ਕਿ ਅਗਾਂਹ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਤਾਬਿਆ ਹੇਠ ਪੰਥ ਗੁਰੂ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਦੇਹਧਾਰੀ ਗੁਰੂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਕੱਤਕ ਸੁਦੀ ੫ (੬ ਕੱਤਕ) ਸੰਮਤ ੧੭੬੫, ਮੁਤਾਬਕ ੭ ਅਕਤੂਬਰ ਸੰਨ ੧੭੦੮ ਨੂੰ ਆਪ ਜੀ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾ ਗਏ। ਉਸ ਥਾਂ ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਅਬਚਲ-ਨਗਰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਹੈ, ਜੋ ਸਿੱਖ-ਪੰਥ ਦਾ ਚੌਥਾ ਤਖ਼ਤ ਹੈ।

❖ ❖ ❖

